
MESNEVÎ
TERCEMESİ VE
ŞERHİ
I.-II. cilt
III. basım
ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI
İNKILÂP KİTABEVİ

İÇİNDEKİLER

MESNEVÎ ŞERHI

II

H û

Allah âriflerin gönüllerini onunla faydalandırsın, Mesnevî kitabının bu ikinci defterinin yazılmasının gecikmesindeki sebebi, bırakıldıktan sonra gene başlanmasını, işlediği ehemmiyetsiz suç yüzünden Âdem'e gelen vahyin kesilmesinden sonra gene gelmiye başlamasını, her hâl sahibine gelen gevşekliğin sebebini, gönüllerin açılmasıyla da o gevşekliğin geçip gitmesini anlatış.

Allah daha iyi bilir *.

* Konya'da, Mevlânâ Müzesi'nde 1193 numarada kayıtlı ve teşhirde bulunan ve 687 şevvalinin dördüncü günü (1.XI.1288) yazılması biten Mesnevî'de, bu yazının üstünde, İn kelimât-ı kesirü'l-berekât ez enfâs-ı tayyibe-i şeyhü'l-meşâyih Çelebi Husâmet-o ez-rûy-ı hatt-ı vey menkulest", yâni, bu bereketleri çok olan sözler, şeyhler şeyhi Çelebi Hüsâm'ın tertemiz nefeslerindendir ve onun yazısından nakledilmiştir" sözleri yazılmıştır.

RAHMÂN VE RAHÎM ALLAH ADIYLA

Bu ikinci cildin gecikmesinde bâzı hikmetler var. Tanrı'nın bütün hikmetlerini kul bilse, o işin faydalarını elde edemez; o işi yapamaz; âciz olup kalakalır; Tanrı'nın sonsuz hikmetleri, kulun anlayışını yıkar; o işe koyulamaz. Yüce Tanrı, o sonsuz hikmetlerin pek azını, yular yapar, kulun burnuna takar da o işe çeker onu. Çünkü ona, o faydadan hiç haber vermese kul, hiç kımıldanmaz. İnsanı kımıldatan, insanları, faydalar elde etmeleri için kımıldatır; bir fayda elde edeyim diye işe koyulurum hani. Bundaki hikmeti, kulun başına dökse, kul, gene kımıldayamaz; hani devenin burnunda da yular olmasa yürümez; fakat yular da büyük oldu mu, ıhlar kalır deve. "Hiçbir şey yoktur ki hazineleri indimizde olmasın; ama biz onu, bilinen miktardan fazla indirmeyiz." * Toprak susuz kerpiç olmaz; ama su da çok olursa gene kerpiç olmaz. "Gök yüzünü yüceltti ve ölçüyü koydu." * Her şeyi ölçüyle verir; sayısız, ölçüsüz değil; ancak Halk âleminden dönenler, "Dilediğini sayısız rızıklandırır" * haline gelenler, "Tatmıyan bilmez" * tadına erenler başka.

Birisi, âşıklık nedir diye sordu;
Dedim ki: Bize dönersen bilirsin.

Aşk, sayıya sığmayan sevgidir; bu yüzden de, gerçekte Tanrı sıfatıdır; kula verilişi, geçici birşeydir demişlerdir. "Tanrı onları sever" sözü yeter; "Onlar da onu severler" nerde kaldı? *

⁂

(Ş E R H)

* "Hiç bir şey yoktur ki hazineleri indimizde olmasın ve biz onu, ancak mâlum bir miktarda indiririz." (Kur'ân-ı Kerîm, XV, Hıcr, 21) Âyet-i Kerimedeki hazinelerle kudretin sonsuzluğu anlatılmakta, herşeyi, olduğundan kat kat fazla ve üstün yaratmaya gücümüz yeter; fakat ne kadar gerekse, o kadar, ne zaman gerekse o zaman icâd ve halk ederiz; hikmetini de biz biliriz ancak denmektedir (Kaadî Bayzâvî: Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîl; İst. Mat. Âmire - 1385, I, s. 646).

Herşey Allah'ın ilminde sâbittir; bu sübût Hakk'ın irâde ve meşiyyetine, hikmet ve tedbirine göre vakti gelince onu, gerektiği kadar şehâdet âleminde vücûd bulmasına sebeb olur. Mevlânâ, "Fîhi mâ-fîh" te de "Hiçbir şey yoktur ki hazineleri indimizde olmasın; fakat onu ancak malûm bir miktarda indiririz. Hikmet yağmura benzer; mâdeninde sonsuzdur, fakat ne kadar gerekirse o kadar yağar. Kışın, baharın, yazın, güzün, miktarınca; baharın biraz daha çok, yahut az. Ama geldiği yerde sonsuzdur o. Şekerciler, şekeri, eczacılar, ilâcı kâğıda koyarlar. Fakat şeker, kâğıtta olduğu kadar değildir. Şekerin maddeleri, ilâçların mâdenleri sonsuzdur; Kâğıda nereden sığacak?" buyurur (Çevirimiz, İst. Remzi Kitabevi - 1959, bölüm 24, satır 13 - 19 ve devamı). Aynı kitapta, "İyiden, kötüden, hiçbir şey

yoktur ki indimizde, hazinemizde sonsuz defineleri bulunmasın; fakat herkese dayanacağı kadar göndeririz; çünkü uygun olanı da budur" sözlerini okumaktayız (aynı bölüm s. 5, satır 7-10). Gene bir sohbetlerinde bu âyeti okuyup buyururlar ki: "Bu sıfatlar, sonsuz olarak indimizdedir; sana, bilinen bir parçasını göndeririz. Artık bir düşün; bu kadar binlerce yüzyıllar, bunca soylar-boylar geldiler, bu denizden doldular; derken gene boşaldılar. Bir seyret de gör, ne anbardır bu." (bölüm 14, s. 52, satır 24-28)

* "Ve göğü yüceltti ve ölçüyü koydu." (Kur-ân-ı Kerîm, LV, Rahmân, 7)

Halk âlemi. "Şübhe yoktur ki Rabbiniz, öyle bir Allah'tır ki gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratmıştır da sonra arşa hâkim ve mutasarrıf olmuştur; tecze ve durmadan geceyi izleyen gündüze, gecenin örtüsünü atar, o örtüyle örter onu ve güneş de onun emiren râm olmuştur, Ay da, yıldızlar da. İyice bil ki yaratış da onun, buyruk da; âlemlerin Rabbi Allah'ın şânı, ne de yücedir." (Kur-ân-ı Kerîm, VII, A'râf, 54).

Âyet-i Kerîmede yaratış, "Halk", buyruk, "Emr" diye geçer. Lûgat mânâları, yazdığımız gibidir. Sûfîlerce terim olarak Halk âlemi, duygularımızla anladığımız, görüp duyduğumuz bu görünen âlem, Şehâdet âlemi, Emr âlemiyse duygularımızla duyamadığımız Gayb âlemidir (Ta'rîfât, El-Hadarât'ül-Hams'il-İlâhiyye, s. 60-61). VI. sûrenin (En'âm) 73, IX. sûrenin (Tevbe) 94. ve 105. XIII. sûrenin (Ra'd) 9., XXIII. sûrenin (Mü'minûn) 92., XXXII. sûrenin (Secde) 6., XXXIX. sûrenin (Zümer) 46., LIX. sûrenin (Haşr) 22., LXII. sûrenin (Cumua) 8., LXIV. sûrenin (Tegaabun) 18. Âyet-i Kerimelerinde Allah'ın gaybı ve şehâdeti bildiği beyân edilmektedir. Şehâdet, tanıklık, görmek, gayb da gizli, gizlilik mânâlarına gelir. Bu bakımdan madde âlemi, şehâdet âlemidir, mücerredler âlemiyse gayb âlemidir.

Âyet-i Kerimede Allah'ın gökleri ve yerleri altı günde yaratması, kâinâtın kurulu düzen haline altı günde geldiğini ifade eder. XXII. sûrenin (Hacc) 47. âyetinde, "Rabbinin indinde bir gün, bin yıl gibidir" buyurulduğu gibi LXX. sûrenin (Maâric) 4. âyetinde meleklerle rûhun, miktarı ellibin yıl olan bir günde ağdığı bildirilir. Arabçada bin, sayıların sonudur ve çok uzun, süreli zaman mânâsını verir. Âyet-i kerîmedeki günden maksat, zaman dediğimiz zihnî ve mücerred mefhûmun, gene zihnî bir devresidir; oniki, yahûd yirmi dört saat değil (I. ciltte 1147 ve 2029. beyitlerin şerhlerine de bk.) .

* "Dilediğini sayısız rızıklandırır." II. sûrenin (Bakara) 212., III. sûrenin (Âli İmrân) 37., XXIV. sûrenin (Nûr) 38. âyetlerinde geçer.

* Tatmayan bilmez. Arabça bir atasözüdür.

* "Ey inananlar, içinizden kim çıkar da dininden dönerse Allah, onlara bedel bir kavim getirecektir yakında ki o, onları sevecek, onlar da O'nu sevecekler; onlar, inananlara karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı yüce ve üstün olacaklar; Allah yolunda savaşacaklar ve hiç bir kınayanın kınamasından korkmayacaklar. Bu, Allah'ın lûtuf ve inâyetidir ki dilediğine verir ve Allah'ın lûtfu boldur; O her şeyi bilicidir." (Kur'ân-ı Kerim, V, Mâide; 54).

Bu kavmin, Ansâr olduğunu, dinden dönenlerle

savaşan ve Ebû-Bekr zamanında dinden dönenlere ve yalancı peygamberlere karşı gönderilen ordu bulunduğunu söyleyenler olmuştur; Yemenlilerdir diyenler de vardır. Gene, bu Âyet inince sahâbeden, bu kavim kimdir diye soranlara karşı H. Muhammed'in, Selmân'ın omuzuna vurarak bunun kavmidir dediği, Ebû-Mûsa'l-Aş'arî'yi işaret ederek bunun kavmidir onlar buyurduğu da rivâyet edilmiştir. Bey'atten dönenlerle ve bey'at etmeyenlerle savaştığı için, Hâricîleri kırdığı için Alî ile Alî'ye uyanlardır diyenler de olmuştur ki sahâbeden Ammâr, Huzeyfe ve İbn Abbâs da bu fikirdedir. İmâm Muhammed'ül-Bâkır (114. H. 733) ve İmâm Ca'fer'ü-Sâdık'ın (148. H. 765) da böyle dedikleri rivâyet edilmiştir. Her devirde kötüye ve kötülüğe karşı koyanlardır diyenler de olmuştur ki her halde en doğru söz de budur (Abdülbâki Gölpınarlı: Kur'ân-ı Kerim ve meâli, İst. Remzi Kitabevi, 1377-1958, C. II, açıklama, s. LXIII-LIX).

* Mevlânâ, bu âyetteki "O, onları sever, onlar da O'nu severler" sözünü ele alıyor da, "O, onları sever" sözü diyor, mânâyı tam olarak anlatmakta, "Onlar da O'nu severler" sözü nerede kaldı?

Gerçekten de Allah sevgisine, rızâsına mazhar olanlar, elbette O'nun sevgisini, rızâsını elde edecek kullukta bulunanlardır. Emîr'ül-Mü'minîn Alî, "Bir toplum vardır, Allah'a sevâp elde etmek için kulluk eder; bu tâcirlerin kulluğudur; bir topluluk, korku yüzünden kulluk eder, bu da kölelerin kulluğudur; bir toplum da Allah'a şükretmek için kulluk eder; işte bu, hürlerin kulluğudur" buyurur (Nehc'ül-Belâga, II. s. 197).

Bu çeşit kullar, elbette Allah'a olan sevgilerinden ve ihlâsla kullukta bulunurlar; bu yüzden de Allah'ın sevgisini, rızâsını kazanmış olurlar ki bu, Allah'ın bir lûtfudur, bir ihsânıdır; bu bakımdan gene ihsan ve kerem, O'nundur.

Mesnevî'nin ikinci cildinin, bir ikinci dîbâcesi olduğunu da burada arzedelim.

Konya'da, Yusuf Ağa Kütüphânesinde, 5547 no. da kayıtlı, altı cildi bir arada ciltlenmiş bir "Mesnevî" nushası var. Şemseli, köşe-bendli, mıklaplı, meşin ciltle ciltlenmiş olan ve 241 varaktan meydana gelen bu nusha, 325 × 210 (16 × 260) mm. eb'adındadır. Her sahifede 4 sütun, otuz bir satır vardır. Her cildin başında müzehhep bir başlık mevcuttur. 1057 Zil-Ka'desinde (1647), Şeyh Ömer'ül-Karamânî oğlu Müderris Yahyâ tarafından, Karaman'da Mâder-i Mevlânâ dergâhına vakfedildiğine dair bir kaydı ihtiva eden bu nushanın istinsah tarihi yoktur. Ancak yer-yer kenarlarda nusha farkları gösterilmiştir. Bunların arasında Sultan Veled'le Çelebî Hüsameddin'in nushaları da var. Bu bakımdan, nesihle yazılmış olan bu nushanın, Mevlânâ'dan çok sonra yazılmış bir nusha olmadığına ve müstensihin elinde, Mevlânâ'nın zamanına dek varan nushaların bulunup bunlarla mukabele edildiğine hükmetmemiz icabeder *.

---

* Şerhimiz bitmeden, Nihad M. Çetin, "Mesnevî'nin Konya Kütüphanelerindeki Eski Yazmaları" adlı makalesini neşretti ve bu makalede bu nushanın tavsifini yaptı. Etraflı tavsifi için bu makaleye bakınız (Şarkiyat Mecmuası, IV, İst. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1961, s. 117-118).

Bu nushada, dördüncü cildin de ayrı bir dîbâcesi var ki sonunda, "Muharriruhul azîz Husâmüddin" kaydını taşımakta. Bu dîbâce, dördüncü ciltte bildireceğimiz gibi, Konya'da, Mevlânâ Müzesinde bulunan ve Sultan Veled'in yazması olan IV. cild "Mesnevî" de de mevcut.

Bütün bunlar bize, Mevlânâ'nın, ikinci cilde, birinci cilde olduğu gibi bir dîbâce yazdığını, yahut yazdırdığını, sonra bu dîbâceyi yenilediğini, daha doğrusu, yeniden bir dîbâce yazdığını, bu ikinci dîbâcenin kabûl edildiğini, fakat ilk dîbâcenin de, gene Çelebî Hüsâmeddin tarafından, Mevlânâ'nın bir armağanı olarak saklandığını, sonradan da bulunup kaybolmaması için yazıldığını açıkça göstermektedir. Bu karineler, Eflâkî'nin ifâdesiyle büsbütün aydınlanıyor. Eflâkî, birinci cildin bitmesinden sonra Çelebî Hüsâmeddin'in zevcesinin vefat ettiğini, iki yıl, Mesnevî'nin yazılmadığını, Çelebî'nin yeniden evlendiğini, bundan sonra Mesnevî'nin yeniden yazılmaya başlandığını bildiriyor ve Dîbâce'nin "Allah, âriflerin gönüllerini onunla faydalandırsın, Mesnevî kitabının bu ikinci defterinin yazılmasının gecikmesindeki sebebi, bırakıldıktan sonra gene başlanmasını, işlediği ehemmiyetsiz suç yüzünden Âdem'e gelen vahyin kesilmesinden sonra gene gelmeye başlamasını, her hâl sahibine gelen gevşekliğin sebebini, gönüllerin açılmasıyla da o gevşekliğin geçip gitmesini anlatır. Allah daha iyi bilir" sözlerinden meydana geldiğini, sonradan ikinci cildin dîbâcesini başka bir tarzda yazdırdığını söylüyor; "Netekim şimdi de öyle yazarlar" diyerek ikinci cildin dîbâcesinin, bütün nushalarda bulunan meşhur dîbâce olduğunu

haber veriyor (Manâkıb'ül-Ârifîn, Tahsin Yazıcı tashih ve hâşiyeleriyle, C. II, s. 782-743. Tercümesi; Âriflerin Menkıbeleri, II, s. 191-193).

Bu ilk dîbâce, Mesnevî nushalarının hiç birinde yoktur. Ancak tercememize esas ittihaz edilen nushada, Eflâkî'nin yazdığı kısım, ayrı bir sahifede yazılı ki bunun tercemesini, metin tercemesinde ve ayrı bir sahifede verdik. Şimdi burada, Yusuf Ağa Kütüphânesindeki nushanın 37. a, yaprağında bulunan bu dîbâcenin türkçesini sunuyoruz. Bu dîbâcenin sağ kenarındaki kısmında, "Allah azîz sırrını kutlasın, Hazret-i Mevlânâ'nın kutlu el yazısından, tıpkıtıpkısına nakledilmiştir" meâlinde, "Nkl ez dest-i hatt-ı mübârek-i Hazret-i Mevlânâ kaddâsallâhu bi sırrıh'il-azîz bi aynihî" kaydı var. Sol kenardaki kısımda, gene, "Allah azîz sırrını kutlasın, Hazret-i Mevlânâ Hudâvendgâr'ın sözünden" meâlindeki şu yazı yazılı: "Ez kelâm-ı Hazret-i Mevlânâ Hudâvendgâr kaddâsallâhu sırruhul azîz."

[Dîbâcenin kenarında, yukarıda]

"Allah, âriflerin gönüllerini onunla faydalandırsın, Mesnevî kitabının bu ikinci yarımının yazılmasının gecikmesindeki sebebi, bu bırakıldıktan sonra gene başlanmasını, işlediği ehemmiyetsiz suç yüzünden Âdem'e gelen vahyin kesilmesinden sonra gene gelmeye başlamasını, her hâl sahibine gelen gevşekliğin sebebini, gönüllerin açılmasıyla da o gevşekliğin geçip gitmesini anlatış, vesselâm *.

* Buraya kadar olan kısımda, iki yerde, pek cüz'î aykırılık var; metindeki terceme ile karşılaştırınız.

Delinin başındaki sevda hoştur,
Fakat senin sevdan olması şart.

*

Dünyâyı sevgililer kaplasa,
Bizim şu sultânımızdan daha hoşu yoktur da;
olamaz da.

[Sağ kenarda: Allah azîz sırrını kutlasın.... kaydından sonra] *

A güzel, gittikçe gidiyorsa biz sürüyoruz;
Kadeh dolunca da, biz çeviriyoruz başaşağı onu.

* "Herşey; onun indinde, miktarıncadır." O şey, bedense, gücü biter; şaşırır kalırsın. Derken gene güç-kuvvet gönderiririz sana; derken gene görünüşte şaşkınlık azalır, körleşir; gene keskinlik veririz gözüne. Duyuş gücü, zahmete düşüş gücü, sevinç gücü, orta halde bulunuş gücü, hayır gücü, şer gücü de bunun gibidir; bunları anlayış da öyle. Bir de bu, şundandır ki bu dünya yokluk yurdudur; ahıretse varlık sarayı. Bu mânâların hepsi, orada ölümsüzlüğe erer. Şimdi dünyaya ne diye yönül verirsin ki dünya, bunların dünyasıdır, bir anda alt-üst olur gider. * "Sûr'a üfürüldü mü, aralarında soy-sop yok; onlara böyle birşey sorulmaz da. Tartıları kimlerin ağır gelirse, onlardır kurtulanların, murâtlarına

* Bu yazıların tereeme ve metinlerini, tavsifte vermiştik.

erenlerin ta kendileri ve tartıları, kimlerin yeğin gelirse, onlardır kendilerine ziyan edenlerin, boyuna cehennemde kalacakların ta kendileri."

[Sol kenarda: Allah azîz sırrını kutlasın.... kaydından sonra]

Dünyada ne varsa, karşılığı var. * "Kim bir iyilikle gelirse, onundur on misli." Bire on. "Kim bir kötülükle gelirse, ona, ancak o kötülüğe benzer, ona eşit bir karşılık var." Maksat, rahmetin fazla olduğunu bildirmektir. Hiçbir maksat, karşılıksız değildir. Toprak noktasından tut da, tâ yaratışın doğusuna dek git; herşeye, kadrince, lâyığınca bir karşılık var. * "Temizlerindir temizler." Fakat nerede o kişi ki kendisini verir de karşılık olarak, ancak Tanrı'yı alır?

On sekiz bin âlem, senin malın-mülkün olsa,
Sevgilinin yüzü yoksa, pek aşağılık birşey
elde etmişsin.

Allah doğruyu daha iyi bilir."

[Yukardaki yazılar on iki, sağ yandaki dört, sol yandaki dokuz satırdır.]

---

* "Herşey, O'nun indinde, mikdarıncadır."

"Allah, her dişinin, neye gebe kalıp ne doğuracağını ve rahimlere düşen nutfenin, muayyen vakte göre rahimde ne kadar eksik, ne kadar fazla kala-

cağını bilir ve indinde, herşeyin muayyen bir zamanı, mukadder bir müddeti var." Kur'ân, XIII, Ra'd, 8.

* "Sûr'a üfürülünce aralarında ne soy-sop kalır; ne birbirlerini soruşturabilirler o gün. Kimin iyilikleri ağır gelirse o çeşit kişilerdir kurtulanlar, muratlarına erenler ve kimin iyilikleri hafif gelirse, gerçekten de o çeşit kişilerdir kendilerini ziyana sokanlar, Cehennemde ebedidir onlar." Kur'ân, XXIII, Müminûn, 101-103.

* "Kim bir iyilikle Tanrı tapısına gelirse ona, yaptığının on misli mükâfat verilecektir ve kim bir kötülükle gelirse ancak ona karşılık ve onun misli bir ceza ile cezalandırılacaktır ve onlara zulmedilmiyecektir." VI, En'âm, 160.

* "Temizlerindir temizler." XXIV, Nûr, 26.

* "Onsekizbin....."

Mevlânâ'nın bir gazelinin onuncu beytidir (Divân-ı Kebîr tercümesi, C. II. est. Remzi Kitabevi, 1958, s. 467, beyit 3993).

(M E T İ N)

Mesnevî'nin İkinci Cildi

* Bir zaman, bu Mesnevî gecikti; kanın süt olmasına bir zaman gerek.

Bir güzelce işit: Bahtın yeni bir çocuk doğurmadıkça kan, tatlı süte dönmez.

Tanrı ışığı Husâmeddin, göğün yücesinden gene dizgin çevirince başlandı.

Çünkü gerçekler mi'râcına gitmişti o; onun baharı olmadıkça goncalar açılmamıştı.

Denizden kıyıya dönünce Mesnevî şiirinin çenki de düzene girdi.

* Canların cilâsı olan Mesnevî'ye, Recebin on beşinci günü, gene başlandı.

* Bu alış-verişin, bu kâr edişin başlangıcı, altı yüz altmış iki yılındaydı.

Bir bülbül, uçtu gitti buradan; gene geri geldi; hem de bu mânâları avlanmak için doğanlaştı da geldi.

Padşahın bileği, bu doğanın yurdu olsun; bu kapı, halka ebedî olarak açık kalsın.

10. Bu kapının âfeti, kötü istektir, kötü özlemdir; yoksa burada, şerbet üstüne şerbet içilir.

Bu ağzı yum da apaçık gör: O dünyanın gözbağı, boğazdır, ağızdır.

A ağız, sen zaten cehennemin bir yalımısın; a dünya, sen de bir berzaha benziyorsun.

Hiç sönmeyen ışık, aşağılık dünyanın ardında; arı-duru süt, kan ırmaklarının öte yanında.

Oraya, ihtiyatsız bir adım attın mı, sütün kanla karışır, kan olur-gider.

Âdem, nefsinin tadına bir adım attı, cennetin baş köşesinden ayrılış boyunduruğu, boynuna geçiverdi.

Melek, şeytandan kaçar gibi kaçtı ondan.. Bir lokma ekmek için ne kadar gözyaşı döktü.

Ondan meydana gelen suç, bir kıl kadardı ama o bir kıl, iki gözünde bitmişti.

Âdem, önüne ön olmıyanın ışığının gözüydü; gözde biten kıl, insana pek büyük bir dağ kesilir.

Âdem, işleyeceği iş için danışsaydı, pişman olup da özür getirmezdi.

20. Bil ki akıl, bir başka akılla eş oldu mu; kötü iş işlemeye de engel olur, kötü söz söylemeye de.

Fakat nefis, bir başka nefisle dost oldu mu, cüz'î akıl, temelleşir, işsiz-güçsüz kalır.

Yalnızlıktan umutsuzlanırsan, güneş gibi bir dostun gölgesi altına girersin.

* Yürü, tez bir Tanrı dostu ara; böyle yaptın mı, Tanrı, dostun olur senin.

Yalnızca oturup gözünü yuman da bunu, gene sevgiliden öğrenmiştir.

* Yabancılardan yalnız kalmak gerek, sevgiliden değil; kürk kış içindir, bahar için değil.

Akıl, bir başka akılla çift oldu mu, ışık çoğaldı, yol belirdi demektir.

Fakat nefis, bir başka nefisle sevindi mi, karanlık artar, yol belirsiz olur.

A avcı, sevgili, gözündür senin; onu çerçöpten arı tut.

Sakın, dil süpürgesiyle toz kondurma ona; göze armağan olarak çer-çöp götürme.

30. İnanan, inananın aynası olunca, o aynanın yüzü de kirden, pasdan aman bulur.

Sevgili, tasalandığı zaman aynadır cana; a can, aynaya soluk verme de soluğunun yüzünden, yüzünü örtmesin senden.. Her solukta, soluğunu tutman gerek.

Topraktan da aşağı mısın? Çünkü toprak bile bir dost buldu da, bir bahar yüzünden yüzbinlerce ışıklar elde etti.

Sevgiliye eş olan ağaç, güzel bir hava yüzünden baştan ayağa dek çiçeklerle donandı.

Fakat güzün, uygunsuz bir dost gördü de yüzünü, başını yorgan altına çekti.

Kötü dostla buluşmak, belâya bulaşmaktır; mademki o geldi; yolum-yordamım uykudur artık dedi.

* Uyuyayım dediydi, Ashâb-ı Kehif'ten olayım; mağaradaki uyku, Dikyanus'tan yeğ *

---

* Metinde "Bih zi Dıkyânûs on mahbus-ı kehf" yazılmış, karşılaştırılmada kenara, "on mahbûs-ı kehf" yerine "başed hâb-ı kehf" yazılarak düzeltilmiştir.

Onların uyanıklıkları, Dikyanus'a harcandı-gitti; uykularıysa şereflerini korudu.

* Akıllı-fikirli olarak uyumak, uyanıklıktır; vay o uyanık kişiye ki bilgisiz kişiyle düşer-kalkar.

40. Kargalar, güz mevsimine çadır kurdular mı, bülbüller gizlenirler, susarlar.

Çünkü gül bahçesi olmadı mı, bülbül susar, ötmez-şakımaz.. Güneşin bulunmayışı, uyanıklığı öldürür gider.

A güneş, yeryüzü yuvarlağının alt tarafını aydınlatmak için bu gül bahçesini bırakıyorsun.

Fakat bilgi güneşi bir yerden-bir yere göçmez; candan, akıldan başka bir doğu yoktur ona.

Hele işi-gücü, gece-gündüz her yanı ışıtmak olan o yanın olgunluk güneşi hiç bitmez.

* İskendersen güneşin doğduğu yere gel; ondan sonra nereye gitsen ışıklısın artık.

Ondan sonra nereye gidersen git, orası doğu kesilir.. Doğular bile senin batına âşık olur.

Yarasa'ya benzeyen duygun, batıya doğru koşmada; inciler saçan duygunsa doğuya doğru gitmede.

A atlı, a eşeklere karışıp yerlerini daraltan, duygu yolu, eşeklerin yoludur, utan.

* Bu beş duygudan başka, beş duygu daha var.. O duygular, kızıl altına benzer, bu duygularsa bakıra çalar.

50. Mahşer ehlinin pazarında, bakır duyguyu, altın duygu gibi nerden alacaklar?

Beden duyguları, karanlık gıdasını yer; can duygusuysa bir güneşten çerezlenir.

A duygu pılı-pırtısını gizlilik dünyasına götürmüş er, Musâ gibi elini koynundan çıkar.

A sıfatları bilgi-tanıyış güneşinin sıfatları kesilen, gökteki güneşin bir tek sıfatı var.

Sense kimi güneş oluyorsun, kimi deniz kesiliyorsun.. Kimi Kafdağı oluyorsun, kimi Zümrüdüanka'ya dönüyorsun.

Fakat öz bakımından, temel bakımından ne bu olursun, ne o.. A vehimlerden ırak, a ilerden ileri.

Can, bilgiyle, akılla dosttur; canın arapçayla, türkçeyle ne işi var?

* A şekle, sığmayan, bunca şekiller, hep senden.. Aklınca sana şekil verenin de başı dönmüştür, şaşırıp kalmıştır; şekilden arı olduğuna, bir bulunduğuna inananın da.

O, kimi olur, kendisini şekilli tanıyanı tutar; tekdir, şekilden arıdır inancını besleyen kişi yapar; kimi de olur, şekiller, O'nu tek tanıyanın yolunu vurur.

* Kimi olur, sarhoşluktan, a Hasan'ın babası der, a güzel der; a yaşı güçük, a bedeni taze der sana.

60. Kimi de olur, kendi şeklini yıkar-gider; bunu da, sevgilinin şekilsiz bilinmesini sağlamak için yapar.

* Duygu gözünün yolu, İ'tizâl yoludur; akıl gözüyle kavuşup buluşmada Sünnidir.

* İ'tizâle inananlar, duygunun maskaralarıdır ama sapıklıklıklarından kendilerini Sünnî gösterirler.

Kim, duyguda kaldıysa Mu'tezilidir; Sünnîyim der ama bilgisizliğinden der *.

Kim duygudan çıktıysa Sünnî, odur; görüş ehli olan, gören göz, izinin tozu kutlu akıl gözüdür.

Hayvanın gözü, padişahı görebilseydi, öküzle eşek de Allah'ı görürdü.

Sende, hayvan duygusundan başka, nefis isteğinden dışarı bir duygu olmasaydı

* Ademoğulları, nasıl olurdu da yüceltilirdi; hayvanla ortak duyguyla nasıl olurdu da Tanrı'ya mahrem kesilirdi?

Sen şekilden kurtulmadıkça ** şekle sığar, sığmaz demen de boştur.

Şekle sığmaz, yahut sığar demek, tümden iç olmuş, öz kesilmiş, kabuktan, deriden kurtulmuş kişinin harcıdır.

* Körsen köre teklif yok; değilsen yürü-git; sabır, darlığın anahtarıdır.

Sabır ilâcı; hem gözün perdelerini yakar; hem göğsü açar, gönlü ferahlatır.

Gönül aynası arındı, tertemiz oldu mu, sudan, topraktan dışarı, şekiller görürsün.

---

* Bu beyit metinde yok; karşılaştırılmada kenara yazılmış.

** Metinde "reftenet" yazılmış, altına "restent" yazılarak düzeltilmiştir.

Hem resmi görürsün, hem ressamı; hem devlet yaygısını seyredersin, hem yayanı.

* Sevgilimin hayali Halil gibi geldi-çattı; görünüşte put, gerçekteyse put kıran.

Tanrı'ya şükrolsun ki o belirdi de can, hayalinde kendi hayalini gördü.

Eşiğinin toprağı, gönlümü aldatıyordu; senin toprağına karşı ululuk taslıyanın toprak başına.

Güzelsem dedim, bu güzelliğim ondan; değilsem zâten çirkin bile güler bana.

Çaresi şu: Kendime bir bakayım, ona lâyık değilsem, ben seni hiç alır mıyım diye güler bana.

* O güzeldir, güzelliği sever; senin gencin, kart bir ihtiyarı nasıl seçer?

* Güzel, güzeli çeker; bunu bil de ona, "Temizler, Temizlerindir" âyetini oku.

Dünyada herşey, birşeyi çekmiştir; sıcak sıcağı çekmiştir, soğuk soğuğu.

Aslı olmayanlar, aslı olmayanları çekerdurur. Ölümsüzler de ölümsüzlerden sarhoştur.

Cehennemlikler cehennemlikleri çeker; ışıklılar, ışıklıları ister.

Gözünü yumdun mu bu, can çekişmektir sana; gözün pencereden giren ışığa sabrı yoktur.

Senin tasalanman *, tezce gündüzün ışığına kavuşmak isteyen göz ışığının sabırsızlığından ileri geliyor.

---

* Beyitte "tasa" sözü türkçedir; "tâse" tarzında kullanılmış; bundan sonraki beyitlerde de öyle.

Gözünü yumdun mu, tasalara daldın-gitti.. Göz ışığı, gündüzün aydınlığına sabredebilir mi hiç? *

Gözün açıkkende tasalandım mı, bil ki gönül gözünü yummuşsun; o gözü de aç.

Bunu, gönlünün iki gözünün dileği bil, öyle tanı; çünkü gönül gözü, kıyâsa sığmaz ışık arar.

O durup eğlenmeyen iki baş gözünün ayrılığı, seni tasalandırdı, gözlerini açtın ya..

90. O ebedî iki ışığın ayrılığı da sana tasa vermede; kendine gel de koru onları.

Değil mi ki O, beni çağırmada; bir kendime bakayım; bakalım, onun tarafından çekilmeye lâyık mıyım, yoksa kötü bedenlinin biri miyim?

Bir güzel, peşine bir çirkini takarsa, onunla alay ediyor demektir.

Acaba yüzümü ne vakit göreceğim; rengim nasıl, gündüz gibi miyim, gece gibi mi?

Canımın şeklini bir hayli zamandır aradım-durdum; fakat şeklini hiç kimsede göremedim.

Sonunda, ayna neye yarar dedim; herkes, nedir, nasıldır, kendisini bilsin diye icâd edilmemiş mi?

---

* Bu beyit, karşılaştırmada kenara yazılmıştır.

Demir ayna, görünen yüzleri görmek için.. Can yüzünü gösteren aynanın değeriyse pek ağır.

Bizim can aynamız, ancak sevgilinin yüzüdür; o ülkeden olan sevgilinin yüzü.

A gönül dedim, tümü gösterir bir ayna ara; denize git, ırmaktan bir iş gelmez.

* Kul, bu istekle mahallene geldi; dert, Meryem'i hurma fidanının dibine çekti.

100. Gönlün, gözümü görünce, o görmemiş göz yok oldu; göze daldı, göz kesildi.

Seni, ölümsüz, tümü gösterir bir ayna gördüm; senin gözünde kendimi gördüm ben.

Sonunda, kendimi buldum ben dedim; iki gözünde aydın bir yol buldum ben.

Derken vehim dedi ki: Kendine gel, o senin hayalin; kendini hayalinden ayırd et.

Şeklimse, senin gözünden seslendi; birleşmede, birlikte dedi, ben senim, sen de bensin.

Böylesine ölümsüz aydın gözde, bunca gerçekler dururken hayal, nasıl olur da yol bulur bu göze?

Şeklini, benden başkasının gözlerinde görürsen, onu hayal bil de sür-gitsin.

Çünkü o, gözlerine yok olan şeylerin, yok olacakların sürmesini çeker; Şeytan'ın resminden şarab içer.

Onların gözleri hayal yurdudur, yokluk evi; onlar yokları var görürler.

Benim gözüm, ululuk sahibinin sürmesiyle sürmelendi; varlık evidir, hayal evi değil.

110. Gözünün önünde bir tek kıl bile olsa, hayalinde inci, yaşimtaşı görünür sana.

Tümden, hayalinden geçersen, yaşimtaşını, o vakit inciden ayırd edebilirsin.

A inci tanıyan, bir hikâye dinle de apaçık şeyi kıyastan ayırd et, anla.

*
**

1 - 6. Mevlânâ, "Mesnevî"nin bu ikinci cildinin, biraz geciktiğini, yâni birinci cildin bitmesiyle, ikinci cilde başlanış arasında bir gecikme olduğunu bildiriyor ve 6-7. beyitlerde ikinci cilde, altı yüz altmış iki yılı recebinin on beşinci günü (13.V.1264) başlandığını söylüyor. Eflâki, bu gecikmenin iki yıl olduğunu, sebebinin de, Çelebî Husâmeddin'in zevcesinin vefatı bulunduğunu söylüyor. Fakat birinci cildin sonlarında, Mevlânâ Bağdat'da Abbasoğullarının halifeliğinden bahseder ve hilâfette, kıyamete dek kalacaklarını da söyler (I. ciltte, 2702-2704 beyitlerin şerhine ve 2807 beyte bakınız). Bağdat, 656 hicride (1258) Moğollar tarafından alınmış ve Abbasoğulları halifeliği tarihe mal olmuştur. Şu halde Mesnevî'ye, 656 yılından önce başlanmış, bu yıldan önce de birinci cilt bitmiştir. Tebriz'li Şemseddin'den sonra kendisine hemdem, kendisine uyanlara şeyh tanıdığı Konyalı kuyumcu Salâhaddin, 1 Muharrem 657 de vefat etmiştir (29.XI.1258). Şu halde, bu gecikme müddetinde yalnız Husâmeddin'in zevcesi değil, Din ve dünyâ Salâh'ı da ebediliğe göçmüştür. Bu sebebler yüzünden, Salâhaddin'in sağlığında başlanan ve vefatından önce biten birinci ciltten sonra Mesnevî'ye, ancak beş yıldan fazla bir zaman sonra başlanmıştır (Bakınız: Abdülbâki Gölpınarlı: Mevlânâ Celâleddin, III. basım, İst. İnkilâb kitabevi - 1959, s. 118-123).

Metinde, altı yüz altmış iki yılının İstiftâh günü başlandığı bildiriliyor. İstiftâh açmayı dilemek, istemek mânâsına gelir. Muradın olmasını dilemek, duâ etmek, yalvarıp yakarmak günü demektir. Ankaravî,

bu günün, bâzıları tarafından Mi'râc günü, yâni recebin yirmi altıncı günü kabul edildiğini, halk arasındaysa receb ayının ilk günü olarak tanındığını yazıyor; fakat diyor, hadislerde böyle bir rivayet olmadığı için Çelebî Husâmeddin'in hakıykat mi'racından döndüğü gün başlandı tarzında mânâlandırmak daha doğrudur (C. II, s. 6). İmâm Ca'fer'üs-Sâdık (148. H. 765), İmâm Hasan'ın oğlu Hasan'ül-Musennâ'nın oğlu Dâvûd'un anasına, oğlunun hapisten kurtulması için bir duâ belletmiş ve recebin onüçüncü, ondördüncü, onbeşinci günleri oruç tutarak onbeşinci günü ikindi namazını kılıp muayyen sûreleri, muayyen miktarda okuduktan sonra bu duâyı okuyup Tanrı'ya yalvarmasını buyurmuştur. Bu duâ, "İstiftâh" ve "Ümmü Dâvûd" duâsı diye meşhurdur (Bk. İbni Muhannâ: Umdat'üt-Tâlib fî Ensâb Âli Abî-Tâlib, Necef, Hayariyya Matbaası, 1337 M. 1918, s. 87. Metin ve not. Muhammed Bâkır-î Meclisî: Zâd'ül-Maâd, Tebriz, taş-basması, 1272 H., s. 20-29). Recebin onbeşinci günü, bu münasebetle İstiftâh günü diye tanınmıştır.

23. "Kişi sevdiğiyledir." (Hadis, Cami', II, s. 172) "Kişi sevdiğiyledir; kazancı da kendine." (Hadis, aynı sahife).

25. "Yalnızlık, kötü kişiyle düşüp kalkmaktan hayırlıdır; temiz arkadaş da yalnızlıktan hayırlı. Hayırlı sözü uzatmak, susmaktan hayırlıdır; susmaksa şer sözü uzatmaktan hayırlı." (Cami', II, s. 186).

30. "İnanan, inananın aynasıdır." (Cami', II, s. 170).

37. Ashâb-ı Kehf. I. ciltte, 394. beytin şerhine bk.

39. "Bilgiyle uyumak, bilgisiz ibadet etmekten hayırlıdır." (Künûz'ül-Hakaaık, II, s. 184).

45. İskender - Doğu. Kur'ân'ın XVIII. sûresinde (Kehf) Ashâb-ı Kehf'ten, Hızır'la Mûsâ'dan, bir de, Zül-Karneyn'den bahsedilmektedir. Bu mevzûa dokunan 83-99. âyetlerin meâli şudur: "Sana Zül-Karneyn'i sorarlar. De ki: Ona ait haberleri de okuyalım size. Biz, gerçekten de onu yeryüzünde yerleştirip yüceltmiştik; herşeyin yoluna-yordamına ait ne bilgi varsa vermiştik ona. O, batıya doğru bir yol tutmuştu; sonunda güneşin battığı yere gelince görmüştü ki güneş, kara bir balçığa batmada ve orada bir topluluğa rastladı. Dedik ki: Ey Zül-Karneyn, istersen azaplandırırsın bunları, istersen iyilik edersin bunlara. Dedi ki: Zulmedeni azablandırırız, sonra da Rabbinin tapısına götürülür de Rabbi, onu şiddetli bir azaba uğratır. Fakat inanan ve iyi iş işleyen kişiye güzel bir karşılık var ve biz ona emirlerimizden kolay olanını emredecek, o çeşit emirler vereceğiz. Sonra bir yol daha tuttu da gide-gide güneşin doğduğu yere vardı; orada öyle bir topluluk buldu ki onların güneşten başka hiç bir elbisesi yoktu, öyle bir topluluğa doğmadaydı güneş orada. Böyleydi işte bu, gerçekten de nesi var, nesi yoksa bilgimiz hepsini de kavrar, hepsinden haberimiz var. Sonra gene bir yol tuttu, tâ iki seddin arasına vardı. O setlerin yanında bir topluluk buldu ki hemen hiç bir söz anlamıyorlardı. Dediler ki: Zül-Karneyn, Ye'cüc'le Me'cüc, yeryüzünde bozgunculuk eden tai-

felerdir; onlarla bizim aramıza bir set yapmak şartıyle sana mallarımızdan versek râzı olur musun, yapar mısın? Rabbimin verdiği devlet ve servet, daha hayırlıdır bana dedi, siz bana emeğinizle yardım edin de aranıza bir set yapayım. Siz bana demir parçaları getirin. Dağların iki tarafı bir-birine müsavi olunca üfleyin dedi. Onu ateş haline sokunca da getirin dedi, üstüne erimiş bakır dökeyim. Artık bu seddi aşmaya da güç yetmez. Bu dedi, Rabbimin Rahmetinden bir lûtuf. Rabbimin vaad ettiği zaman gelince bu seddi dümdüz yapar, yerle bir eder ve Rabbimin vaadi de gerçektir. O gün deniz dalgalanır, dalga-dalga birbirlerine karışır onlar ve Sûr üfürülür de onların hepsini toplarız."

* Zül-Karneyn iki boynuzlu mânâsına gelir. Peygamberlerden, yahut erenlerden olduğunu söyleyenler vardır. Zül-Karneyn'in, milâddan 356 yıl önce doğan, Aristo tarafından terbiye edilen, yirmi yaşında hükümdar olup 335 te bütün Yunanistan'ı eline geçiren, İranlıları alt eden, Suriye ve Mısır'ı zabteden, Ceyhun kıyılarında Turanlıları da mağlûp edip Hindistan'a giren, 323 te otuz üç yaşındayken ölen Makedonya kralı İskender (Alexandre) olduğunu kabul edenler vardır ki bunlar, bu hükümdara; İskender-i Zül-Karneyn ve İskender-i Rûmî derler; doğuyla batıyı elde ettiği için de Zül-Karneyn lâkabiyle anıldığını söylerler. Bir rivayette de giydiği tacın uçları boynuza benzediğinden bu lâkabla anılmıştır. Bâzılarına göreyse Zül-Karneyn, Yemen hükümdarlarından Munzir b. Mâ'üs-Samâ'dır ve İbrahim Peygamber'den (A. M.) önce hüküm sürmüştür.

Kur'ân'da anılan set de "Çin Seddi" dir. Halbuki Yemen'den böyle bir cihangir zuhur etmediği gibi Çin Seddini de Çin hükümdarları yaptırmıştır (Kaamûs'ül-A'lâm, İst. Mihran Mat. 1316, C. II, s. 925-926, C. III, İst. 1318, s. 2227-2228).

Zül-Karneyn hakkında en yeni ve en gerçek incelemeyi yapan, Hindistan Maarif Veziri merhûm Ebu'l-Kelâm Azâd'dır. Bütün tarihçilerin fikirlerini inceleyen Ebü'l-Kelâm Azâd, Ahd-i Atıyk'ın Dânyâl kitabının VIII. babında, Dânyâl'in, rüyasında iki boynuzlu bir koç görüp bunu Med ve Fars hükûmetlerini birleştiren İran hükümdarı olarak yorduğunu kaydediyor. Ona göre İbranca "Lokranim" sözünün arapçada tam karşılığı "Zül-Karneyn" dir. Azrâ'nın kitabında da İsrailoğullarını tutsaklıkdan kurtaran bu hükümdarın adı "Kuruş" olarak geçer (I, VI). Eş'iya'da da XLV. bapta Kûruş'tan bahsedilir (I). XI. bapta Kuruş; "Doğudan getirilecek yırtıcı kuş" diye anılır (11). İrmiya'da da yer-yer, tutsaklıktan kurtuluş anılmaktadır. Kuruş, milâddan önce 559. yılda zuhur etmiştir. 544 te Babül'ü almış, israiloğullarını tutsaklıktan kurtarmış, memleketlerine göndermiştir. 519 da da ölmüştür. Fars ve Med hükûmetlerini birleştirip bir imparatorluk kurması dolayısiyle Kuruş'un heykelinde iki boynuz vardır (Mevlânâ Ebü'l-Kelâm Azâd'ın bu çok doğru incelemesi Prof. Said Nefîsî tarafından Farsçaya çevrilmiş ve "Zül-Karneyn yâ Kuruş-ı Kebîr" adıyla ve başta Ebü'l-Kelâm Azâd'ın hâl tercemesini muhtevî olarak 1330 Hicrî Şemsî yılında Tehran'da bastırılmıştır).

Mısır'da Zeus Amon, iki boynuzlu bir koç şeklinde temsil edilir. Amon, koç demektir. İskender'e Zül-Karneyn denmesi, belki buraya bağlıdır. Çünkü İskender, Zeus'un oğlu kabûl edilmiştir. Zeus, ışık şeklinde anasına yaklaşmış, anası gebe kalmış, İskender'i doğurmuştur (Prof. H. Rittér'in ders takrirlerinden).

Zül-Karneyn'in güneşin battığı yere gitmesinden maksat, Lidya'yı zabtetmesidir. Doğuya gitmesinden ve orada çıplak bir topluluk görmesinden maksat da Bakterya'ya (Belh) gitmesi ve oradaki yoksul ve göçebe boyları görmesidir (Ebü'l-Kelâm Azâd'ın aynı kitabı, s. 53-54, 56). Vardığı iki set, Hazer deniziyle Karadeniz arasındaki Kafkas dağlarıdır (Aynı kitap, s. 57-58). Ye'cüc'le Me'cüc, Kur'ân'da bir kere burada, bir kere de XXI. sûrenin (Enbiyâ) 96. âyetinde geçer. Ahd-i Atıyk'ın Tekvîn bölümünde, Nûh'un oğlu Yafes'in oğulları arasında Comer ve Macuc vardır (X, 2). Hızkıyâl'e ait kitapta, Macuc bir ülkedir (XXXVIII, 1). Aynı kitapta bir şahıs adıdır (XXXIX, 1). Maksat, Karadeniz kıyılarında yaşayan ve arada bir Kafkas dağlarını aşarak batı Asya'ya saldıran boylardır (Aynı, s. 85-91). Set, Hazer ve Karadeniz arasındaki Kafkas dağlarının geçit yerine yapılan ve kalıntıları hâlâ görülen settir ki Araplar bu sedde "Bâb'üt-Türk" ve "Bâb'ül-Hazar" derler. Bizdeyse adı "Derbend" dir (Aynı, s. 91-96).

Hz. Muhammed'in Âli'ye "Gerçekten de cennette sana bir ev var; sen, o evin Zül-Karneyn'isin" buyurduğu rivâyet edilmiştir (Fadâil'ül-Hamse; III. s. 62-63, Al-Mufradât, s. 401). Âli de "Ben bu ümmetin Zül-Karneyn'iyim" buyurmuştur. Mütercim Âsım (Ölm. 1235 H. 1819), hadisin, "Gerçekten de sana cennette bir define var; sen o definenin Zül-Karneyn'isin" şeklinde de rivâyet edildiğini yazıyor. Bunun altında bir çok yüce sırlar vardır deyip "Yâ Âli, sen bana, Mûsâ'ya Hârun ne menziledeyse o menziledesin", "Ben ve sen, bu ümmetin babalarıyız" hadislerini de kayd edip "Karneyn"in, Hasan ve Huseyn'den kinâye olduğunu, "Her soy-sop, ölümle kesilir, ancak benim soyum-sopum kesilmez" hadisi dolayısiyle Hz. Muhammed'in soyunun, bu ikisinden türediğini söylüyor. Aynı zamanda Âli, başından bir kere Abduveddoğlu Amr, bir kere de İbn Mülcem tarafından yaralandığından, hadis'in buna da işaret olduğunu kaydedip sözlerin en doğrusunun da bu söz olduğunu söylüyor (Kaamûs tercümesi, Matbaa-i Osmâniye, 1305 H. C. III, s. 687, Karn maddesi).

Zül-Karneyn kıssasının te'vilinin özetini verelim:

Zül-Karneyn, marifet istidadını taşıyan gönüldür. O, beden ülkesine yerleştirilmiştir; her çeşit olgunluklara ulaşma gücüne sâhiptir. Batıya, yâni bedene yönelir, orada nefis kuvvetlerini görür. Doğuya, can güneşinin doğduğu yana yönelir, güneş ışığıyla aralarında bir engel olmayan kudsi kuvvetleri görür. Derken dünya-ahıret, madde-anlam setlerine varır; orada bedene ait duyguları bulur. Bunlar, sözün mânâlarını anlamazlar; ancak hâl diliyle, vesveseler, hayaller var; aramıza bir set yap derler. Kulluklara koyulun, güzel huylara sâhip olun, o vakit

onlar, bu sınırı aşamazlar der (Kâşânî'den, C. I, s. 409-411).

Hâsılı, Zül-Karneyn, zâhırla bâtını, maddeyle mânâyı birleştiren kişiye de denmiştir. Hakikate erdiği halde şeriattan ayrılmaz; bu yüzden de gerçek güneşiyle ışıklanmıştır; nereye de varsa orasını ışıtır.

49. Beş duygu, I. cildin 3588. beytinin şerhine bk.

Beyt 57. "Şekil veren" terim olarak arapça "müşebbih", "bir bulunduğuna inanan" da, gene arapça, "muvahhid" sözüyle geçiyor. Teşbîh, benzetmek demektir. Müşebbih, benzeten mânâsına gelir. Kur'ân'da "Yahudiler Allah'ın elleri bağlanmıştır dediler; onların elleri bağlanmıştır, söyledikleri söz yüzünden lânetlenmişlerdir; Allah'ın elleri açıktır, dilediği gibi rızık verir (V. Mâide, 64), "Rahmân Arş'ı kaplamıştır" (XX. Tâhâ, 5), "Rabb'inle melekler saf-saf gelir" (LXXXIX, Fecr, 22), "Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir" (XLVIII, Feth, 10) meâlinde âyetler vardır. Hadîste de "Gerçekten de yüce Allah, Şabânın onbeşinci gecesi dünya göğüne iner, Kelboğulları boynun koyunlarının tüylerinden daha fazla suçluyu yarlıgar" (Câmi', I, s. 65), "Allah âdem'i kendi sureti üzere yarattı" (II ,s. 4) gibi hadîsler vardır. Bunlar, hiç şüphe yok ki mecazdır; sen benim elimin altındasın, bu iş elimden gelir, burnu büyük adam, burnundan düşen bin parça olur, eli uzun, kafasız deriz; bu sözlerden de mecâzî mânâ anlaşılır. Dar görüşlülerse, bu âyetleri mecâzî mânâda anlamamışlar; Allah insan şeklindedir;

arşında oturmaktadır; eli, gözü, yüzü, ayağı vardır. Dünya göğüne iner; fakat arşının da, cisminin de keyfiyetini bilmeyiz; bu hususta bir söz de edemeyiz demişlerdir. İşte bunlar, Allah'ı insana benzetliklerinden, Allah'a cisim isnâd ettiklerinden, mezheplerine "Müşebbihe, Mücessime" denmiş, kendilerine de Müşebbih, Mücessim adı verilmiştir (Bk. Abü'l Hasan Aliyy b. İsmâil'il-Eş'arî: Makaalât'ül-İslâmiyyîn ve İhtilâf'il-Musallîn; H. Ritter basımı, İst. Devlet Mat. 1929, I, s. 152-153, 217) Tevhîd, Tanrı'yı bir bilmek ve yaratılmışların noksan sıfatlarından onu tenzih etmektir. "Gökte ve yerde, Allah'tan başka bir mâbut daha olsaydı gök de bozulup mahvolurdu, yer de. Şüphe yok ki arşın Rabbi Allah, onların söyledikleri şeylerden yücedir, münezzehtir" âyetine göre (XXI, Enbiyâ, 22) Allah'tan başka ne mevhum bir mâbut vardır, ne mevcut bir mâbut. Kâinât, onun kudretini, hikmetini, tedbirini gösteren yoktan yaratılmış, gene yok olacak bir varlıktır.

59. Abü'l-Hasen, Hasan'ın babası demektir. Araplarda, babaların, ilk oğullarının adıyla anılması, bir gelenektir; buna künye derler. Hasan, Çelebî Husâmeddin'in adıdır. Bu bakımdan biz, bu beytteki hitabın, kendisine olduğunu sanıyoruz. Çelebî Hasan Husâmeddin, gerçek bakımdan Mevlânâ'nın yol oğludur; bu yüzden de Mevlânâ, Hasan'ın babasıdır. Beytin ikinci mısra'ı olan ve "A yaşı küçük, a bedeni tâze" mânâsını veren mısra, arapçadır. Mevlânâ, Divan-ı Kebir'de bir gazelinde, "Mansûr-ı Hallâc, a yaşı

küçük, bedeni tâze güzel diye başlayan şiirini, senin için söylemiştir" der. Bundan sonraki beyit şudur:

"Senin deli-divanen, senin sarhoş bir arslanın olmuştur da, ey süt emme yüzünden Tanrı'yla ahitleştiğimiz vakte daha yakın dilber, demiştir."

Bu beytin ikinci mısraı olan ve "Ey süt emme yüzünden" diye başlayan mısra'da ilk mısra'la kafiyeli olduğundan sanıyoruz ki "A yaşı küçük, bedeni tâze güzel, ey süt emme yüzünden Tanrı'yla ahitleştiğimiz vakte daha yakın dilber" beyti, Huseyn b. Mansûr'il-Hallâc'ın bir şiirinin matla'ıdır. Bu gazel, tercümemizin IV. cildinde, "fâilatın fâilatın fâilât" vezninin XCIX. gazelidir. Aldığımız beyitler, bu cildin 2294 ve 2295. beyitleridir. İst. Remzi Kitabevi - 1959, s. 241, "N" harfi).

Mevlânâ, arapça bir gazeline, gene

"A yaşı küçük, bedeni ter-ü tâze dilber, a süt emme çağına daha yakın olan, bu yüzden de Tanrı ahdine bizden daha yakın bulunan güzel"

diye bu beyitle başlar (aynı cilt, s. 251. gazel CXIII, beyit. 2398-2403).

Bu beytin Huseyn b. Mansûr'un olduğunda hiç şüphe yok. Mevlânâ, bunu görmüş ve bir gazelinde Mansûr'un adını anarak da bunu açıklamıştır. Fakat L. Massignon tarafından notlarla, tercemelerle pek ilmî ve ciddî bir surette hazırlanan ve "Jurnal Asiatique"te, 1931 yılında çıkan, ayrı basımı da yapılan "Divan" da bu gazel yoktur (Tome CCXVIII).

İkinci gazeldeki

"Halk, adam-akıllı anladı-gitti benim âşık olduğumu; yalnız kime âşıkım, onu bilmiyor kimse" beytine de İbni Arabî'nin (638 H. 1240) meşhur "Fusûs'ül-Hikem"inde rastlıyoruz; ancak, beytin kimin olduğu söylenmiyor. Belki Mevlânâ'dan almıştır; belki bu beyit de Mansûr'undur ve Mevlânâ, Mansûr'un adını anmadan bir şiirinde iktibas yaptığı gibi İbn Arabî de Mansûr'un adını anmadan bir münasebetle "Kelime-i Muhammediyye" fassında, bu beyitle istişhatta bulunmuştur (Divân tercememizin aynı cildindeki açıklamaya bakınız; s. 445, s. 251, b. 3401'in izahı).

61. İ'tizâl. Bir yana çekilmek mânâsına gelir. Tâbiinden Hasan-ı Bısrî'nin (110. H. 728) talebesinden Atâoğlu Vâsıl (131. H. 748), bir gün hocasının dersini dinlerken bir adam gelmiş, zamanımızda bir bölük halk, büyük günâh işleyen kâfirdir diyor; bir bölük halk da imân oldukça suç imâna hiç bir zarar vermez inancını güdüyor; sen ne dersin, hangi inanca bağlanalım diye bir soru sormuş; Hasan cevap vermeden Vâsıl, ben, büyük günâh işleyene mü'min de demem, kâfir de demem; o, imanla küfür arasındadır demiş ve Hasan'ın ders halkasından bir yana çekilip başına toplananlara, bu problem hakkında söz söylemeye başlamıştı. Hasan, Vâsıl bizden ayrıldı, bir yana çekildi demiş; bundan sonrada Vâsıl'a ve onun yolundaki bilginlere uyanlara "Mu'tezile", yâni bir yana çekilenler, yollarına da "İ'tizâl" denmiştir.

Mu'tezile'nin şiârı, yâni i'tizâl yolunu güdenleri, öbür yollara uyanlardan ayıran, Tanrı'nın sıfatları olduğunu reddetmek, Tanrı'nın görülmesini kabul etmemek, kulların, iyilik ve kötülüğü, kendi ihtiyar ve irâdeleriyle yaptıklarını kabul etmektir. Onlarca, Tanrı'da bazı sıfatlar kabul edilse bu sıfatlar, Tanrı'yla kadîm midir, yâni Tanrı'ya bir evvel olmadığı gibi bunlara da bir evvel yok mudur; yoksa bunlar, sonradan mı yaratılmıştır sorusu meydana çıkar. Bunlara da ön yoktur denirse, evveli olmayanların, sonu bulunmayanların çoğalması gerekir ki bu, şirktir. Tanrı, bunları sonradan var etti dersen, Allah'ın, bir zaman güçsüz, bilgisiz olması gerekir ki bu da mümkün olmayan bir şeydir; öyleyse O'na sıfat atfetmek, bize göredir; zâtındaysa sıfatları yoktur.

Birşeyin görülmesi için bir yerde olması, görenle arasında bir mesafe bulunması, görülenin de gören gibi cisim olması, bir zaman içinde görülmesi gerektir. Oysa ki Allah, zamandan da münezzehdir, mekândan da. Hele cisim olsa mürekkeb olması, yâni bir çok şeylerin bir araya gelmesinden vücut bulması gerektir; böyle olansa, günün birinde dağılır, yok olur. Şu halde Allah'ı görmeye imkân yoktur.

Kul, yaptığı işi, kendi irâde ve ihtiyariyle yapar. Dileğiyle yapmasa da Allah yaptırsa, iyiliğe karşı mükâfat, kötülüğe karşı mücazât, abes olur. Aynı zamanda hem kötülüğü yaptırmak, hem yapma diye peygamber göndermek, hem niye yaptın diye cehenneme atmak, abes olduğu kadar zulümdür de. Allah,

adildir, kullarına zulmetmez. Aynı zamanda insanlara lûtuf olarak akıl vermiş, fikir vermiş, peygamber göndermiş, kitap yollamış, doğruyu eğriden ayırmıştır. Lûtfetmek de Allah'a vâciptir.

Mu'tezile, kendilerine "Ashâb-ı adl ü tevhîd" derler. Onlarca Allah'ın sıfatlarını nefyetmek tevhiddir; kaderi inkâr etmekse "Adl"dir.

İ'tizâl, usûlde, yâni inançta bir mezheptir; Mu'tezilî, furû'da herhangi bir mezhebe uyabilir. Cebr ve ihtiyâr, I. cildin 620-644, 1470-1472, 1494-1495, 1502-1512. beyitlerin şerhinde geçtiği için burada fazla durmayacağız; ancak "Fîhi mâ-fîh" teki birkaç bölümden örnek vermeyi gerekli buluyoruz:

"Evet, vallahi herşey, Tanrı'nın; ama Tanrı'ya göre iyidir, bize göre değil. Hani şu dervişler söylerler, herşey iyidir derler ya, doğru söylerler. Herşey Tanrı'ya göre iyidir, olgundur; fakat bize göre değil. Zina etmek, namaz kılmamak, namaz kılmak, kâfir olmak, Müslüman olmak, Tanrı'ya eş, ortak tanımak, Tanrı'yı eşsiz, ortaksız bilmek... Hepsi de Tanrı'ya göre hiçbir şey değildi; fakat bize göre zina etmek, hırsızlıkta bulunmak, kâfir olmak, Tanrı'ya eş, ortak tanımak kötüdür; namaz kılmak, hayırlarda bulunmak iyidir; Tanrı'ya göreyse hepsi bir. Nasıl ki bir padişahın mülkünde zından da var, dâr-ağacı da var. Elbise de verir, mâl mülk de ihsan eder. Maiyetinde adamlar da bulunur, düğün dernek de olur, zevk neşe de; davul da vardır, bayrak da. Hepsi de vardır, hem padişaha göre iyidir. Hani elbise vermek, onun saltanatının yüceliğindendir ya;

darağacı, zından, öldürüş de saltanatının yüceliğindendir. Ona göre hepsi de olgundur; fakat halka göre elbise vermekle darağacına çekmek, nasıl olur da bir olur? (Bölüm 7, s. 25, satır 25-39).

"İyilik, kötülükten vaz geçmektir. Kötülükten vazgeçmek, kötülük olmadıkça olmaz. Anlaşılıyor ya, iyilikten vazgeçmek de kötülükle olur. Kötülüğe düşkünlük olmasaydı, kötülükten vazgeçmeye de kalkışılmazdı; hiçbir şey de meydana gelmezdi. Hani Mecusiler der ya; Yezdan iyilikleri yaratır, Ahriman kötülükleri, istenmeyen şeyleri. Cevap verir de deriz ki onlara: Sevilen şey, sevilmeyen şeyden ayrılmaz ki. Çünkü istenmeyen, sevilmeyen bir tarafı olmayan sevgili bulunamaz. Zâten sevgili, istenmeyen, hoşlanılmayan yeri bulunmayan kişidir; fakat istenmeyen, hoşlanılmayan şeylerin yok olması, o çeşit şeyler olmadıkça mümkün değildir. Sevinç, gamın yok olmasıdır hani; ama gamın yok olması, gam olmadıkça mümkün değildir; şu halde her ikisi de birbirinden ayrılmayan tek bir şeydir." (Bölüm 29, s. 108, satır 29-34, s. 109, satır 1-7).

"Ulu Tanrı hayrı da irâde eder, şerri de; fakat ancak hayra râzı olur; çünkü, ben bir gizli defineydim; bilinmeyi sevdim, diledim demiştir. Hiç şüphe yok ki ulu Tanrı emri de irâde eder, nehyi de. Emr, emredilen kişinin, huy bakımından hoşlanmadığı şeyi yap demektir. A aç, helva ye, şeker ye denemez aç kişiye. Dense bile bu emir değildir, ağırlamadır. İnsanın yapmak istediği şeye de yapma denir; yapmak istemediği şeye değil. İnsana taş yeme, tiken yeme denmesi doğru olamaz. Dense bile buna nehiy denmez. Hayrı buyurmanın, şerri yapma demenin doğru olması için şerri yapmak isteyen birinin bulunması şarttır. Böylesine birinin varlığını dileyiş de şerri dilemektir; fakat şerre râzı olmaz. Olsaydı hayrı buyurmazdı. Bu, şuna benzer: Hani okutmak isteyen var ya, o, okuyacak, öğrenecek kişinin bilgisizliğini istiyor demektir. Çünkü ancak bilgisiz okutulur, bilmeyene öğretilir. Bir şey dilemek, o şeye gerekli olan şeyleri dilemektir. Fakat okutan, okuyanın bilgisizliğine râzı olamaz; olsaydı öğretmezdi. Hekim de buna benzer; hekimlik yapmayı istedi mi, insanların hastalanmasını istiyor demektir; çünkü hekimliğini göstermesi ancak insanların hastalanmasıyla mümkündür. Fakat insanın hastalanmasına râzı değildir; râzı olsaydı onları tedavi etmezdi; onlara ilâç vermezdi. Ekmekçi de böyle; kazansın, geçimi yoluna girsin diye insanların acıkmasını ister. Fakat aç kalmalarına da râzı değildir; zira olsaydı ekmek satmazdı. Kumandanlar da, ordu da böyle. Padişahlarına aykırı biri olsun, düşmanlar baş kaldırsınlar derler; çünkü böyle olmasa erlikleri de meydana çıkmaz; padişaha olan sevgileri de; padişah da onlara ihtiyacı olmayacağından onları derleyip toplamaz. Fakat isyana da râzı değildirler; zira olsalardı karşı durmazlar, savaşmazlardı. İnsan da böyledir. Kendi nefsindeki şer işletecek huyları diler; çünkü o, şükredeni, itaatte bulunanı, çekineni sever; bunların, bu huyların kendisinde bulunabilmesi için nefsinde kötülüğün, şer yaptıran huyların da bulunması gerektir. Birşey dilemek, o şeye gereken şeyleri de dilemektir. İnsan da o kötülükleri diler ama onlara râzı olmaz. Çünkü bunları nefsinden

gidermeye çalışır durur. Demek ki o, bir yüzden şerri istediğini, bir yüzden de dilemediğini biliyor. Düşmansa, o diyor, hiçbir yüzden, nasıl olursa olsun, şerri dilemez. Buna imkân yoktur; yâni insan birşey dilesin de o şeye gerekli olan şeyleri dilemesin, imkân yoktur buna. Yap yapma emirlerinin gereklisi de yaratılıştan şerre rağbet eden, yaratılıştan hayırdan nefret eden şu bencil nefisdir. Öylesine bir nefisdir bu ki dünyadaki bütün şerler de ona gerekli olan şeylerdir. Şu kötü işleri dilemeseydi, nefse uymayı istemeseydi bunlara gerekli olanı yap, yapmayı da istemezdi insan. Fakat kötülüklere râzı olsaydı da ne yap derdi, ne yapma. Hâsılı kötülük, kötülükten başka bir şey için dilenir. Sonra şunu da söyleyelim: İnsan, bütün hayırları istese, şerleri gidermek de hayırlardan bir hayırdır; şu halde şerleri gidermeyi istiyor demektir. İyi ama şerri gidermek, şerrin bulunmasiyle mümkündür. Yahut da insan, inanmayı, inancı ister dersek, inanmak, küfürden sonra mümkündür. Demek ki küfür, imân için gerekli şeylerden. Hâsılı şerri şer olduğu için dilemek çirkindir; fakat hayır için dilemek çirkin değildir. Ulu Tanrı, Kısasta, sizin için yaşayış var buyurdu. Ulu Tanrı'nın yapısını yıkmak şerdir; fakat yarı buçuk şerdir; buna karşılık halkı öldürülmeden korumak, tüm hayırdır. Tüm hayır için para buçuk şerri istemek, kötü birşey olamaz; tüm şerre râzı olarak parça buçuk şer dileğinden vazgeçmek kötüdür. Bu, şuna benzer: Ana, çocuğu azarlamak, dövmek istemez; çünkü parça buçuk şerri görür o. Babaysa çocuğun azarlanmasını, dövülmesini ister, râzıdır buna; çünkü tüm şerri görür. Kangren olan uzvun kesilmesi gibi hani. Ulu Tanrı bağışlar, yarlıgar, azâbı da çetindir. Bütün bu sıfatlarla Tanrı'yı gerçeklemeni diler mi, dilemez mi? Elbette evet, diler, değil mi? Suçlu olmasa bağışlayıcı, yarlıgayıcı olamaz. Birşeyi dilemek, o şeye gerekli şeyleri de dilemektir... (Bölüm. 64, s. 153-154).

61 - 62. Sünnî. Hz. Peygamber'in (S. M.) sünnetine, yâni sözlerine, yaptığı işlere, takrirlerine, yâni birisini bir işi yaparken görüp, bir sözü söylerken duyup engel olmayışına dayanarak o işin, o sözün doğru olduğunu bildirmiş olmasına kavlî, fi'lî ve takrirî sünnet derler.

Nassı olduğu gibi kabul edip emir ve nehiyleri te'vil etmeyen, Bâtıniliğe sapmayan her islâm mezhebi kitab ve sünneti, yâni Kur'ân-ı Kerim ile Hadîsi huccet olarak kabul eder; bu ikisini, yahut Hadîsi kabul etmemek, esasen islâmdan çıkmaktır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, Resul'e itaati emretmekte (Meselâ III, Âli İmrân, 32, 132; V, Mâide, 92; VIII, Enfâl, 1, 20, 46), Peygamber'in sözlerinin vahye dayandığını bildirmektedir (LIII, 3-4). İslâm mezhepleri, ancak Hadîsin rivâyet edeniyle rivâyet tarzında ayrılırlar. Ehli Sünnete göre sahâbenin hepsi adldir, yâni tam adalet sahibidir. Aralarındaki çekişmeler, birbirlerini lânetlemeler, savaşlar, ölüşler, öldürülüşler, birbirlerini en ağır töhmetlerle töhmetlemeler, hep içtihad hatâsıdır; içtihadında hata eden dahi sevaba nâil olmuştur. Ehlibeyt İmamlarına uyanlara göreyse sahâbe de insandır; hepsini adl kabul etmeye imkân yoktur. Rasûlullâha (S. M.) ve Ehlibeyte uyanların ve sikadan oldukları hakkında sahih rivâyetler

bulunanların tahrîc ettikleri hadislere uyulur; bu şartları hâiz olmayanların rivâyetlerinde düşünülür.

İrâde ve ihtiyar hususunda da bu esasa riayet edilir. Ehli Sünnet, kulda cüz'î bir irâde kabul eder; bunun hayra ve şerre sarfı kuldandır, yaratış Allah'tandır. Şîa, kulda irâde ve ihtiyarı kabul eder, kulun, Allah tarafından muhayyer bırakıldığına inanır; fakat cebr ve tefviz yoktur; hayrı ve şerri kula, zorla yaptırmaz Allah; kul da bunları kendiliğinden yapamaz; Allah'ın kudret ve kuvvetiyle yapar. Haricîlerse mutlak cebre inanırlar; böyle olduğu halde sahâbeden bir çoğunu kâfir sayacak kadar ileri giderler. Mu'tezile, tefvizi kabul eder, yâni kul, mutlak olarak irâde ve ihtiyar sahibidir der ve nassı, akılla te'vil eder. Mevlânâ bu bakımdan Mu'tezileyi, duygularına inanmış kişiler olarak tavsif etmektedir. Akla, akıl gözüne sahip olmadıklarını söylerken de, nefis dileğine uyan, mânevî ilhâma mazhar olmayan, dünya düzenini, kendi geçimini, benliğini, bencilliğini hedef edinen aklı kasdetmektedir.

67. "And olsun ki biz âdemoğullarını üstün ettik, yücelttik; karada, denizde taşıdık onları; tertemiz şeylerle rızıklandırdık onları ve yarattıklarımızın çoğundan üstün ettik onları." Kur'ân, XVII, İsrâ', 70).

70. "Köre vebâl yok.." (Kur'ân-ı Kerim, XXIV, Nûr, 61, XLVIII, Feth, 17).

Aynı beyitteki, sabır, darlığın anahtarıdır sözü de hadistir. Hadisin tamamı şudur: "Sabır, darlığın

anahtarıdır; zahitlik, sonsuz bir zenginlik." (Künûz, II, s. 103).

74. Halil. Dost mânâsına gelir. IV. sûrenin (Nisâ') 125. âyetinde, "Allah İbrâhîm'i dost edinmiştir" denmektedir. Bu yüzden İbrâhim (A. M.)'e "Halîlullâh" ve "Halil" denir. Kur'ân'da, altmış dokuz kere anılmıştır (El-Mufehres, s. 1-2). XIV. sûrenin adı da "İbrâhîm Sûresi"dir. Bu sûrede İbrâhîm'in, ehlini, ekin bitmez bir yerde, hürmeti vacib olan Tanrı Beyti'nin yanında yerleştirdiği, onlara, soyuna ve inananlara hayır duâda bulunduğu anlatılır (Âyet. 34-41). II. sûrede de (Bakara) İbrâhîm'in bâzı kelimelerle sınandığı, onu insanlara imâm ettiği, İsmâil'le Kâ'be'yi kurduğu, orayı temiz tutmaya memur edildikleri anlatılır ve gene İbrâhîm'in Mekke'ye, Kâ'be'ye, evlâdına, inananlara duâsından bahsedilir (Âyet. 124-139). III. sûrede (Âli İmrân) Âdem'le Nûh gibi İbrâhîm soyuyla İmrân soyunun âlemlere üstün edildiği (Âyet. 33), İbrâhim sağken Tevrat'la İncil'in inmemiş bulunduğu için İbrâhîm'in ne Yahudi, ne de Nasrani olduğu, ona en yakın olan kişilerin Hz. Muhammed'le ona inananlar bulunduğu bildirilir (Âyet. 65-68). Aynı sûrenin 95. âyetinde, müslümanlık, "artık doğru yolu tutan İbrâhim'in dini", yâni "Hanîf dînini" diye anılır. 96-97. âyetlerde onun, Kâ'be'yi Mekke'de kurduğu belirtilir. VI. sûrede (En'âm) İbrâhîm Peygamber'in (A.M.) amcası Âzer'i, putları mâbut tanıdığı için kınaması anlatılır (74.), İyice inanç sahibi olması için, Allah'ın, göklerdeki ve yeryüzündeki kudret ve saltanatının da kendisine gösterildiği söylenir (75-79. I. ciltte 429.

beytin şerhine bakınız). IX. sûrenin (Tövbe) 114. âyetinde, O'nun amcası için yarlıganma dilemesinin, verdiği bir söz yüzünden olduğu, fakat Tanrı düşmanı olduğunu anlayınca bundan vazgeçtiği anlatılır. XI. sûrede (Hûd), Lût kavmini helâke giden meleklerin, ona da uğradığı, İshak'la Ya'kub'u müjdeledikleri bildirilir (Âyet 69-76). Bu, XV. sûrede de (Hıcr) geçer (51-60). XVI. sûrede (Nahl) İbrâhim'in doğru yolu tuttuğu, dünyada onlara iyilik, güzellik verildiği, ahirette de temizlerden olduğu söylenip Hz. Muhammed'e de (S.M.) onun yoluna, Hanif dinine uyması buyrulur (120-123). XIX. sûrede (Meryem) gene amcasına, putlar dolayısiyle verdiği öğütler anılır (41-60). XXI. sûrede (Enbiyâ) İbrâhim'den biraz daha fazla bahsedilmektedir. İbrâhim'e doğru yolu bulması için deliller verilmiştir. Amcacına ve kavmine, nedir bu tapıp durduğunuz putlar der. Onlar da, atalarımızı böyle bulduk, onların yolunu tuttuk derler. İbrâhim, Onlar da apaçık sapıklıkta, siz de der. Derler ki: Peki, sen bize bir gerçekle mi geldin? Evet der İbrâhim; Rabbiniz, gökleri ve yeryüzünü yaratandır, ben de tanığım buna; putlarınıza da yapacağımı ben bilirim. Onlar gidince İbrâhim, putları kırar, param-parça eder, yalnız büyük putu bırakır. Puthâneye gelip bu hali görürler, kim yaptı bunu derler. İçlerinden bâzıları, İbrâhim denen bir genç vardı, yapsa-yapsa o yapar bunu der. İbrâhim'i getirirler; sen mi kırdın putları diye sorarlar. İbrâhim, büyük putu göstererek, büyükleri bu der, belki de o yapmıştır; söyleyebilirse sorun ona. Bu söz üzerine utanıp başlarını eğerler. İbrâhim, yuh olsun size der; size bir faydası dokunmadığı gibi zararı da olmayan

şeylere tapıyorsunuz da Allah'ı bırakıyorsunuz. Tanrılarınıza yardım edin, ateşe yakın bu adamı derler. Ateşe atarlar, Allah, ey ateş der, soğu, esenlik ol İbrâhim'e. Sonra İbrâhim'e İshak'ı ihsân eder Tanrı, o istemeden Ya'kûb'u da verir; hepsini de tertemiz eder, halka imâm yapar (51-73). XXII. sûrede de (Hacc) İbrâhim'e, Kâ'be'yi temiz tutmasının, halkı Hacca çağırmasının buyurulduğu bildirilir (25-30). Aynı sûrede, "Allah'ı tek tanıyıp şirk koşmayanlar", "Hunefâ-Hanefiler" adiyle bildirilir (31). Son âyette ise Müslümanlık, "Babanız İbrâhim'in dini. O mâbuttur daha önce ve Kur'ân'da size Müslüman adını takan" diye anlatılır (78). XXVI. sûrede de (Şuarâ') gene İbrâhim'in putlara taptıklarından dolayı amcasını ve kavmini kınaması anlatılır (69-87). XXIX. sûrede de böyle geçer (Ankebût, 16-17). Aynı sûrede Lût kavmini helâke giden meleklerin, İbrâhim'e uğradıkları hikâye edilir, Lût'un, İbrâhim şeriatına uyan bir Peygamber olduğu açıklanır (23-27). XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 7. âyetinde Nûh, Mûsâ, İsâ ve Hz. Muhammed'le (S.M.) beraber adı anılır, Allah'ın bu Peygamberlerden pek kat'î söz aldığı bildirilir ki bu beş peygambere Ül'ül-Azm, yâni direnen, adamakıllı ayak direyen Peygamberler denir. Peygamberlerin, derece bakımından en üstünleridir. Bâzılarına göreyse bu beş Peygamber, bütün dünyaya, insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmişlerdir. XXXVII. sûrede (Sâffât) İbrâhim Peygamber'den (A.M.) şöyle bahsedilmektedir: "Ve şüphe yok ki İbrâhim de onların taraftarlarındandı elbet. Hani Rabbine tertemiz bir yürekle gelmişti o. Hani amcasına ve kavmine, siz demişti; nelere kul-

luk ediyorsunuz, Allah'ı bırakıp da tamamiyle uydurma mâbutlara mı tapmak istiyorsunuz? Âlemlerin Rabbine karşı zannınız ne? Derken yıldızlara bir bakmıştı da ben demişti, gerçekten de hastayım. Derken, arkalarını çevirip gitmişlerdi onlar. Derken o da, onların mâbutları olan putlara gidip demişti ki: Neye yemek yemiyorsunuz? Ne oldu size, niçin konuşmuyorsunuz? Derken sağ eliyle vurup kırmıştı onları. Derken koşa-koşa yanına gelmişlerdi. O demikti ki: Elinizle yontup yaptığınız şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi de Allah yaratmıştır, o yontup yaptığınız şeyleri de. Onun için bir yapı yapın, bir yığın yığın da demişlerdi, atın onu ateşe. Ona bir düzen yapmak istemişlerdi de biz onları alçaltmıştık. Ve ben demişti, Rabbimin tapısına gidiyorum. O, doğru yolu gösterir bana. Rabbim bana temiz kişilerden olmak şartiyle bir oğul ihsân et. Derken biz de ona, tedbirle hareket eden ve aceleci olmayan bir oğul vereceğimizi müjdelemiştik. İbrâhim'le beraber koşup gezecek çağa gelince İbrâhim, oğulcağızım demişti, ben ruyamda seni kesiyorum gördüm. Bir bak, düşün, sen ne dersin buna? O da babacığım demişti, ne emredildiyse sana, onu yap, Allah dilerse beni sabredenlerden bulursun. İkisi de teslim olunca onun alnını yere koymuştu. Ve biz ona, ey İbrâhim diye nidâ etmiştik; ruyanı gerçekleştirdin. Şüphe yok ki biz mükâfatlandırırız iyilik edenleri. Şüphe yok ki bu, elbette apaçık bir imtihandı. Ve onun yerine kesilmek üzere büyük bir koç ihsan ettik. Ve sonradan gelenler arasında da ona iyi bir ad-san verdik. Esenlik İbrâhim'e, biz, böyle mükâfatlandırırız iyilik edenleri. Şüphe yok ki o, inanan kullarımızdandı. Ve

ona, temiz kişilerden olan ve Peygamber olması takdir edilen İshak'ı hüjdelemiştik. Onu da kutladık, İshak'ı da ve ikisinin de soyundan iyilik eden de var, apaçık nefsine zulmeden de." (83-113) Bu âyetlerden önce Nûh anıldığı için "İbrâhîm de onun taraftarlarındandı" âyetinden Nûh'un taraftarlarındandı, Nûh'a yardım edenlerdendi mânâsı çıkarsa da zamirin Hz. Muhammed'e raci' olduğunu ve âyete, "İbrâhîm'de Muhammed taraftarlarındandı" mânâsının verilmesi gerektiğini söyleyenler vardır (Ebu-Abdullah Muhammed b. Ahmed'il-Ansâriyy'il-Kurtubî: El Câmi' bi Ahkâm'il-Kur'ân, Kahire, Matbaatu Dâr'il-Kütüb'il-Mısriyye-1365. H. 1946, XV. cüz, s. 91). Yıldıza bakıp ben hastayım demesi, yıldız bilgisiyle hastalanacağını anlamasını bildirirse de yıldızla zamanını tâyin etti, sıtma nöbetinin gelmek üzere olduğunu anladı diye tefsir edenler de vardır ki bu daha doğrudur. Kurban edilmesi istenen çocuğun, İshak, yahut İsma'il oluşunda ihtilâf vardır; gerçek rivâyetlere göre, kurban edilmek istenen ve kendisine bedel koç inen, İsma'il Peygamberdir.

Hz. Mevlânâ, "Divân-ı Kebîr" de bir gazelinde,

"Seni kesersek bize karşı İshak ol, dal denizimize de sus, sus da gücümüz-kuvvetimiz kırıp dağıtmasın gemini, parçalamasın gemini gücümüz-kuvvetimiz" beytiyle kesilmesi istenen çocuğun İshak olduğunu bildirmede (Tercümemiz, C. I, s. 34, gazel XXI, beyit 273), bir başka gazellerinde, "İbrâhîm'in canı, onun iştiyakıyle deli-divâne olmuş da kılıcı İsmâ'il'in, İshak'ın boynuna çalmada" beytiyle İsma'il'le İshak'ı beraber anmada (C. IV, s. 137, gazel

F. 4

CCXXVII, beyit 1233), bir başka gazellerindeyse, "İsmâ'il gibi onun tapısında yarasını, şerbet gibi içeyim-gitsin; bana kastı sitemse kabulüm; Halil'im ben" buyurarak kurban edilmesi emrolunanın İsmâ'il olduğunu söylemektedir (C. V, s. 413, gazel XLIV, beyit 5600).

Diğer âyetlerde de İbrâhim, bu vak'aların bir kısmiyle anılmaktadır. Yalnız II. sûrenin (Bakara) 258. âyetinde, İbrâhim'in Nemrud'la konuşması, ona delil getirmesi anlatılır ki Mevlânâ, bu âyete bilhassa ehemmiyet verir. Âyet şudur: "Kendisine, Allah'ın saltanat verdiği kişinin, İbrâhim'le çekişmeye başladığını görmedin mi? O zaman İbrâhim, benim Rabbim diriltir, öldürür demişti. O, ben de diriltirim, öldürürüm dedi. İbrâhim dedi ki: Şüphe yok ki Allah, güneşi doğudan çıkarmada, sen batıdan doğdur. İnanmayan bu söze şaşırıp kalmıştı. Allah zalim kavmi doğru yola sevketmez ki." İbrâhim, Rabbim diriltir, öldürür deyince Nemrud, ben de diriltirim, öldürürüm demiş, zındandan getirtdiği iki kişiden birini bağışlamış, işte dirilttim demiş, öbürünü öldürtmüş, bunu da öldürdüm demiştir. Buna karşı İbrâhim'in mat olması gerekir; netekim âyette İbrâhim bir delil getirir. Halbuki Mevlânâ, bunu böyle anlamaz. "Fîhi mâ-fîh" de "Hâşâ, İbrâhim, onun deliline cevap vermekten âciz değildi; bu söz, başka bir örnekle aynı sözdü zâten. Yâni Ulu Tanrı, ana karnındaki çocuğu rahim doğusundan doğdurur, mezar batısında da batırır. Sen Tanrılık dâvâsı güdüyorsan onun tersini yap; yâni mezar batısından doğdur, rahim doğusunda batır dedi. Demek ki bu da aynı söz, bu da İbrâhim'in getirdiği ilk delilden başka birşey değil. Ulu Tanrı insanı her solukta yeniden yaratıyor, onun için yeni-yeni şeyler gönderiyor; öylesine ki, ilki ikinciye benzemiyor, ikinci üçüncüye benzemiyor. Fakat insanın kendisinden haberi yok, kendisini tanımıyor insan" buyurur (s. 165, satır 14-22). Gene aynı kitapta şu sözleri okuyoruz: "İbrâhim buyurdu ki: Tanrı odur ki yaşatır, öldürür. Nemrud, ben de yaşatırım, öldürürüm dedi. Ulu Tanrı ona saltanat vermişti ya; o da kendini, gücü yeter gördü; bu işi Tanrı'ya vermedi; ben de diriltirim, ben de öldürürüm dedi. Bu saltanattan maksadım bilgidir. Ulu Tanrı insana bilgi, anlayış, derine dalış bağışladı; insan ben bu işi yaparım, şu işleri diriltir, meydana getiririm, bundan zevk alırım dedi. Hayır... O'dur dirilten, O'dur öldüren.

Birisi Ulu Mevlânâ'ya sordu, dedi ki:

İbrâhim Nemrud'a, Tanrım öldürür, diriltir dedi. Nemrud, ben de bunu yaparım deyince İbrâhim, bu sefer başka delil getirdi de benim Tanrım dedi, güneşi doğudan doğdurur, batıdan batırır. "Gerçekten de Allah güneşi doğudan doğdurur." Sen de Tanrılık dâvâsını güdüyorsan tersini yap. Şimdi burada, Nemrud'un İbrâhim'i alt etmesi gerekir; çünkü ilk sözünü bıraktı; ona cevap vermeden bir başka delil getirmeye koyuldu.

Ulu Mevlânâ buyurdu ki:

Başkaları herze yediler, sen de herze yemedesin. O, bir sözdür, iki örnekle söylenmiş, sen de yanılıyorsun, onlar da. Bunun bir çok mânâları var.

Bir mânâsı şu: Ulu Tanrı seni yokluk bucağından ana rahmine getirdi; orada şekil verdi sana, senin doğun, ana rahmiydi, ordan doğdun; mezar batısında batacaksın; bu, ilk sözün bir başka şekilde aynıdır. Tanrı diriltir, öldürür; şimdi senin de gücün yeterse mezar batısından dışarıya çıkar, gerisin-geri rahim doğusunda batır. Bir başka mânâsı da şu: Ârif, ibâdete dalar, çalışır-çabalar, yüce işlere girişir, böylece kendisinde bir aydınlık, bir zevk, bir esriklik, bir huzûr, bir esenlik belirir, o ibâdeti, o çabayı bıraktı mı, o hoşluk batıya gider, batar. Şu iki hâl, ibâdet, ibâdeti bırakış, doğudur, batıdır onca. Bu batış hali, kötülüklerde bulunmak, bozuk-düzen gitmek, suç işlemek halidir ya; diriltmeye gücün yetiyorsa o ibâdetlerden, itaatlerden doğan o aydınlığı, o esenliği şimdi, batış halinden doğdur. Fakat bu, kulun işi değildir; kul, bunu hiç mi hiç yapamaz. Bu Tanrı'nın işidir; dilerse güneşi batıdan doğdurur, dilerse doğudan; çünkü dirilten de O'dur, öldüren de." (Bölüm. 54, s. 176-177, satır 34-40, 1-25).

İbrâhim'in amcasının adı Âzer'dir. Bu, VI. sûrenin (En'âm) 74. âyetinde açıklanır. Âyette "eb" diye geçer. Arapçada "eb", baba ve amca anlamına gelir. Kur'ân'da, XIV. sûrenin 41. âyetinde, "Rabbimiz, benim suçlarımı ört, yarlıga beni ve anamı, babamı ve inananları halkın sorgu için kalktığı gün" dediği bildiriliyor. Halbuki IX. sûrenin (Tevbe) 114. âyetinde, İbrâhim'in, ölen babası için yarlıganma dilemesinin, verilmiş bir söz yüzünden olduğu, onun Tanrı düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaştığı anlatılır. Anlaşılıyor ki yarlıgama dilediği anası, babası, dinsiz değildir; bu Âzer, İbrâhim'in ana tarafından atası, yahut da amcasıdır. Hz. Muhammed'de "Allah beni boyuna tertemiz kişilerin sulblerinden tertemiz rahimlere göçürerek sonunda bu âleminize çıkardı; hiç bir cahiliyet pisliğine bulaştırmadı beni" buyurmuştur. Bu bakımdan Âzer, İbrâhim'in babası olamaz; İbrâhim'in babasının adı Ahd-i Atyk'de de bildirildiği gibi Târeh'tir (Şeyh Tabrasî: Macma'ul-Beyân, C. IV, s. 321-322).

Ahd-i Atyk'te İbrâhim, "Tekvin" bölümünde geçer (XI-XXV).

79. "Gerçekten de Allah güzeldir, güzelliği sever" (Hadis, Câmi' I, s. 58).

80. I. cildin 1051. beytinin şerhine bk.

99. "Kitapta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılmış, doğu tarafında bir yere çekilmişti. Ve ailesiyle arasına bir perde germişti. Derken ona ruhumuzu göndermiştik de gözüne, âzâsı düzgün bir insan şeklinde görünmüştü. O, fenalıklardan çekinen bir adamsan demişti, Rahmân'a sığınırım senden. Rûh, ben demişti, ancak Rabbinin bir elçisiyim, sana bir erkek çocuk vermeye geldim. Meryem, benim nasıl oğlum olabilir ki hiç bir kimse, henüz bana dokunmadı demişti. Hem kötü bir kadın da değilim ben. Böyledir bu demişti rûh, bu iş, Rabbin için pek kolay demişti. Çünkü biz onu, inananlara bir delil ve katımızdan bir rahmet olarak halkedecektik ve bu iş, zâten de mukadderdi, olup bitti. Sonunda O'na gebe kaldı ve O'nunla uzak bir yere çekilip gitti.

Derken doğum sancısı, onu bir hurma ağacının dibine çekti de keşke dedi, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim. Uzaktan bir ses geldi ona: Mahzun olma, Rabbin ayağının altından bir ırmak akıttı. Hurma ağacını silk, sana ter-ü tâze hurmalar dökülecek..." (Kur'ân, XIX. Meryem, 16-26).

110. Yeşim taşı için I. ciltte 519. beytin şerhine bakınız.

***

(M E T İ N)

Allah razı olsun, Ömer'in zamanında bir kişinin, hayalini yeni Ay sanması

Ömer'in çağında oruç ayı geldi; bir kaç kişi; bir dağın tepesine çıktı.

Oruç yeni Ay'ını görüp kutlanmak istiyorlardı. İçlerinden biri, işte dedi, yeni Ay şuracıkta.

Ömer, yeni Ay'l gökte görmediğinden bu Ay dedi, senin hayalinden meydana geldi.

Yoksa ben, gökleri senden iyi görürüm; tertemiz yeni Ay'ı görmüyorum ben.

Elini tükürüğünle ıslat da kaşını sil; ondan sonra yeni Ay'a bak.

O adam, elini ıslattı, kaşını sildi; Ay'ı göremedi, padişahım dedi; Ay görünmez oldu.

Evet dedi Ömer, kaşının kılı, zanna düşürdü seni; yaydan bir ok attı sana.

120. Bir kılı kıvrılmıştı, onun yolunu vurdu; dâvâya düştü, Ay'ı gördüm lâfını etti.

Kıvrılmış bir kıl, gökyüzüne perde olursa, senin bütün parça-buçukların eğrilmiş; halin niceolur?

Doğrulara uy da parça-buçuklarını doğrult; a doğru giden, o eşikten baş çekme.

Teraziyi, hem terazi doğrultur; hem de terazi, terazinin değerini azaltır.

* Doğru olmayanlarla tartılan, eksikliğe düşer, aklı şaşar-gider.

* Yürü "Kâfirlere karşı çetin" ol; yabancıların gönül alışlarına toprak saç.

Yabancıların başlarına kılıç kesil; kendine gel; tilki oyununa kalkışma; arslan ol.

Arslan ol da dostlar, gayretlerinden, kesilmesinler senden. Çünkü o tikenler, bu güle düşmandır.

* Ateşe özerlik tohumu, cöreotu serper gibi kurtların başlarına ateş saç; çünkü o kurtlar, Yusûf'un düşmanlarıdır.

İblis sana, babasının canı der; lânetlenmiş şeytan, bu solukla seni kandırmak ister.

130. Babana da * bu şeytanlığı yaptı; bu kara yüzlü, Âdem'i de mat etti.

Bu kuzgun, satranç tahtasının başında çeviktir; yarı uykulu gözlerle, oyununu, bir uyuncağız görme.

O daha pek çok oyunlar bilir; boğazında, bir çöp gibi kalakalır.

Onun çöpü, yıllarca boğazda kalır; nedir o çöp? Mevki', mâl-mülk sevdası.

A kararsız kişi, mâl çer-çöptür ama sende sevdası oldukça da boğazında durur; Âb-ı hayat içmene engel kesilir.

* "Baba" sözü, türkçe olarak geçiyor.

Malını, düzenbaz bir düşman alır-götürürse bir yol kesen, bir yol keseni götürmüş olur.

Bir Yılancının, başka bir yılancıdan yılan çalması

Bir hırsızcağız, yılancının birinden bir yılan çaldı; ahmaklığından onu, ganimet saymadaydı.

O yılancı, yılan sokmasından kurtuldu; o yılan da hırsızını sokdu; ağlaya-inleye öldürdü.

Yılancı onu gördü, tanıdı; onu dedi, benim yılanım, candan etti.

Canım, onu bulmayı, yılanı ondan almayı istiyordu; buna dua edip duruyordum.

140. Tanrı'ya şükür olsun ki o duâ kabul edilmedi; ben ziyan sandım, o kâr oldu.

* Nice dualar vardır ki ziyan etmedir, ölüp gitmedir; noksan sıfatlardan münezzeh Tanrı, ululuğundan duymaz o duayı.

***

(Ş E R H)

112 den sonraki hikâye, Bedi'uz-zamân Furûzanfer, bu hikâyenin kaynağı olarak Müslim'den bir hadîs alıyorsa da hikâyeyle hiçbir ilgisi olmadığından özetini dahi vermiyoruz (Maahiz-ı kasas-u Tamsilât-ı Masnavî', s. 43).

125. "Muhammed, Allah'ın Peygamberidir ve onunla beraber bulunanlar, kâfirlere karşı çetindirler, kendi aralarında merhametli. Onları görürsün ki rukû' etmekteler, secdeye kapanmaktalar Allah'tan lûtuf, ihsan ve râzılık dileyerek; yüzlerinde secde eserlerinin alâmeti görünmededir..." (Kur'ân, XLVIII; Feth, 29).

128. Özerlik tohumu, çöreotu. Nazar değmesin, yahut da değdiyse zararı gitsin diye ateşe özerlik tohumu ve çöreotu atılır, tütsüyle çocuklar tütsülenirdi. Beyitteki Yusuf-kurt için I. ciltte 125. beytin şerhine bakınız.

141. "Hoşlanmazsınız, size ağır gelir ama düşmanlarla savaş, size farz edilmiştir. Bâzı şeyler vardır ki hoşlanmazsınız, fakat hayırlıdır size. Bâzı şeyler de vardır, hoşlanırsınız, şerdir size. Allah bilir, siz bilmezsiniz ki." (Kur'ân-ı Kerîm, II. Bakara, 216).

*
**

(M E T İ N)

Selâm olsun, Îsâ'nın yol arkadaşının, Îsâ'dan Kemikleri diriltmesini istemesi

Ahmağın biri, Îsâ'ya arkadaş oldu; derin bir çukurda kemikler gördü.

* A yol arkadaşım dedi; hani bir yüce ad okursun da ölüyü diriltirsin ya..

O adı bana da öğret de iyilikler edeyim; onunla kemikleri canlandırayım.

Sus dedi Îsa, o iş, senin işin değil. O ad, senin soluklarına, senin sözüne lâyık bir ad değil.

O adı söylemeye, yağmurlardan da daha temiz bir soluk sâhibi, yürüyüşte, meleklerden de daha anlayışlı bir kişi gerek.

Ömürler gerek ki soluk, tertemiz olsun da kişi, göklerin hazinesine emîn kesilsin.

Sen de sağ eline bir sopa aldın ama senin elin nerde, Mûsâ'nın eli nerde?

Adam, benim o sırları okumak harcım değilse o adı, kemiklere sen oku dedi.

150. Îsâ, Yarabbi dedi, bu sırlar da nedir; bu ahmağın, şu savaşa neden gönlü akmada?

Nasıl oluyor da hasta kişi kendi derdine düşmüyor; nasıl oluyor da bu leş kendi canının gamını yemiyor?

Kendi ölüsünü bırakmış da yabancı bir ölüye derman aramada.

Tanrı, devlet düşkünü, düşkünlüğü ararsa dedi; ektiğinin karşılığı çıkıp yeşeren tikendir.

Dünyada tiken tohumunu eken kişi; kendine gel, kendine; onu gül bahçesinde arama sakın.

O, eline bir gül alsa bile tiken kesilir o gül; bir sevgilinin yanına gitse bile yılan olur o sevgili.

O kötü kişi, sakınan çekinen kişinin kimyasının tersine, zehir kimyasıdır, yılan kimyası.

Sûfînin hizmetçisine, hayvanı tımar etmesini söylemesi, hizmetçinin de Lâ havle demesi

Sûfînin biri, dünyanın çevrelerini gezdi-dolaştı; derken bir gece, bir tekkeye konuk * oldu.

Bir hayvanı vardı, ahıra bağladı. Kendisi, dostlarla, sofranın baş köşesine geçti-kuruldu.

* Dostlariyle mürakabeye daldı; sevgilisinin huzûru, önünde bir defter oldu.

160. Sûfînin defteri, harflerin karalaması değildir; kar gibi bembeyaz gönülden başka defteri yoktur onun.

* "konuk" sözü türkçe olarak kullanılmıştır.

Bilgin kişinin azığı, kalemden meydana gelen eserlerdir. Sûfînin azığı nedir? Ayak izleri.

O, bir avcı gibi avın peşine düşmüştür... Misk ceylanının ayak izlerini görmüştür, izlemeye koyulmuştur onu.

Bir zaman, ceylanın ayak izleri işe yarar; ondan sonra ise ceylanın göbeğinin kosusu, kılavuz olur zâten.

O adım atmaya şükreder de yol alırsa, bu adım atış yüzünden sonunda dileğine ulaşır.

Misk kokusunu duyup bir konaklık yol almak, iz izleyerek yüz konaklık yol almaktan, dönüp dolaşmaktan yeğdir.

* Ay ışıklarının doğusu olan o gönül, ârif için "Kapıları açılmış cennetlerdir."

Sana dıvardır, onlaraysa kapı.. Sana taştır ama azizlere inci.

Senin, aynada apaçık gördüğünü pir, senden önce kerpiçte görür.

Pir, o kişilerdir ki daha bu dünya yokken canları, cömertlik denizindeydi.

170. Bu bedene düşmeden önce ömürler geçirdiler; ekmeden önce meyvalar devşirdiler.

Şekilden, bedenden önce canlanmışlardır; denizden önce inciler delmişlerdir.

Yüce Tanrı'nın, halkı yaratırken Meleklerle konuşması *

Halkın canları, boğazlarına dek, kudret denizinde gark olmuştu; İşte o çağda Tanrı, halkı yaratmayı irâde etti; meleklere söyledi.

* Bu başlık, karşılaştırmada, kenara yazılmıştır.

Melekler, buna engel olmaya çabalarken yaratılacakların, pîrlerin canları, gizlice meleklere ıslık çalıyordu.

* Bu Nefs-i Küll'ün ayağı bağlanmadan önce onlar, sonradan var olan herşeyin şeklini anlamışlardı.

* Gökler yaratılmadan önce Zuhal yıldızını görmüşlerdi; tohumlardan önce ekmeği görmüşlerdi.

Beyinleri, gönülleri yoktu; düşüncelerle dopdoluydu onlar. Orduları yoktu, savaşa girmemişlerdi; fakat üst olmuştu onlar.

Bu apaçık anlayış, onlara göre düşüncedir; yoksa bundan uzak kalanlara göre görüşün tâ kendisidir.

Düşünce, geçmişe bağlıdır, geleceğe bağlı.. İnsan bunlardan uzaklaştı mı, güçlükler, çözülür-gider.

Neliğe-niteliğe sığacak herşeyi, neliksiz-niteliksiz görmüşler; madenden önce ayarı tam akçayla kalp akçayı seyretmişlerdir.

180. Üzüm yaratılmadan şaraplar içmişler, sarhoş olup coşmuşlardır.

Sıcak temmuzun içinde karakışı görürler; güneşin ışığında gölgeyi seyrederler.

Üzümün gönlünde, şarabı görmüşlerdir; tam yoklukta varlığı seyretmişlerdir.

Gökyüzü, onların meclisinde bir yudumcuk şarap içer ancak; güneş, onların cömertliğinden sırmalı elbise giyer ancak.

* Onlardan iki dostu bir arada gördün mü, hem birdir o iki dost, hem altıyüzbin er.

Onların sayıları, dalgalara benzer; yeldir dalgaları sayıya sokan.

Canların güneşi de, bizim beden pencerelerimizin içinde birbirinden ayrılır.

Fakat güneş değirmisine baktın mı, zâten birdir o; ama beden perdeleriyle örtülen, zanna, şüpheye düşmüştür.

* Ayrılık, Hayvânî Ruhtadır; Rûh-ı insâniyse zâten birdir.

* Çünkü Tanrı, ışığını saçmıştır onlara; onun ışığı, imkânı yok, ayrılmaz paralanmaz.

190. A yoldaş, bir zamancağız usancı bırak da o güzelin tek benini söyleyeyim sana.

Fakat onun halindeki güzellik, anlatışa sığmaz ki. İki dünya da nedir? Beninin bir aksi.

O güzelim benimden söz açmak istedim mi, söz, bedenimi yarmak ister.

Bir karınca gibi hoşum bu harmanda; kendimden büyük, kendimden ağır yük çekmedeyim ben.

Dinleyenin, hikâyenin dış yüzünü dinlemek istemesi yüzünden hikâyenin mânâsının anlatılmaması

O ışığın, o aydınlığın bile kıskandığı güzel, hiç beni bırakır mı ki söylenmesi farz olan, dile getirilmesi gereken sözü söyleyeyim.

Deniz köpürür, köpükle örtülür; derken çekilir, sonra çekilmişken gene kabarır, köpürüp coşar.

Şimdi dinle de engel olan nedir, anla.. Dinleyenin gönlü bir başka yere gitti sanırım.

Hatırı, sûfîyle konuğa * takıldı. Boğazına dek o sevdaya daldı-gitti.

Bize de, bu sözü bırakıp hâli anlatmak için o hikâyeye dönmek lâzım oldu.

Azizim, Sûfî'yi o şekilden ibaret sanma. Ne vaktedek çocuklar gibi cevize, üzüme düşeceksin?

200. Oğul, bedenimiz cevizdir, üzümdür; ersen şu ikisinden de geç.

Ama sen geçmesen de Tanrı'nın büyüklüğü, seni, dokuz kat gökten bile geçirir.

Şimdi hikâyenin dış yüzünü dinle; ama kendine gel de buğdayı samandan ayır.

Hizmetçinin, hayvana bakarım diye söz vermesi, sözünde durmaması **

* O faydalar elde etmek isteyen sûfîler halkasının vecdi, neşesi sona erdi.

Derken konuğa sofra çıkardılar, yemek verdiler. O zaman hayvanı, aklına geldi sûfînin.

* "Konuk" türkçedir.

** Metinde, başlık olarak "Kervandakilerin, sûfinin hayvanını hasta sanmaları" yazılmış, karşılaştırmada üstü çizilip bu başlık konmuş.

Hizmetçiye, ahıra git, hayvana saman ver, arpa ver dedi.

Hizmetçi Lâ havle dedi; bu söz fazla zâten; bu işler, eskidenberi benim işim.

Sûfî, önce arpayı ıslat; çünkü kart eşektir, dişleri kesmez dedi.

Hizmetçi Lâ havle dedi; bu usulleri hep benden öğrenirler.

Sûfî, herşeyden önce palanını indir; yaralı sırtına da çıban yarasını koy dedi.

210. Hizmetçi Lâ havle dedi; senin gibi yüzbinlerce konuk geldi bana.

Hepsi de benden râzı olarak döndüler; konuk canımızdır bizim, yakınımızdır bizim.

Sûfî, suyunu da ver, ama ılık olsun dedi; hizmetçi, Lâ havle dedi; artık utandırıyorsun beni.

Sûfî, arpaya birazıcık da saman kat dedi. Hizmetçi Lâ havle dedi, kısa kes bu sözü artık.

Sûfî, yerceğizini de süpür, taş-toprak olmasın; ıslaksa yere kuru toprak serp dedi.

Hizmetçi Lâ havle de a babam, Lâ havle; bir işin ehlini o işe yolladın mı, az konuş dedi.

Sûfî, eşeğin sırtını tımar et dedi; hizmetçi gene, a babam dedi, utan artık.

Bu sözü dedi; hemencecik belini bağladı; işte gittim dedi; önce samanla arpa getireyim.

Gitti ama ahır aklına bile gelmedi; o sûfîyi tavşan uykusuna yatırdı, aldattı-gitti.

Birkaç külhanbeyinin yanına gitti; sûfînin sözlerine acı-acı gülmeye koyuldu.

220. Sûfîyse o uzun yolculuktan yorulmuş, bitmişti; açık gözle rüyalar görüyordu.

Eşeği, bir kurdun eline düşmüştü; kurt, sırtından, budundan paralıyordu onu.

Lâ havle dedi; bu ne saçma ruyâ. Acaba o esirgeyici hizmetçi nerde?

Derken gene dalıyordu da eşeğini, yolda, kimi kuyuya düşmüş görüyordu, kimi çukura.

* Çeşit-çeşit, korkulu ruyâlar görmedeydi; kimi Fâtiha okuyordu, kimi Kaaria.

Uyanınca, çaresi nedir ki dedi; dostların hepsi de kalktı-gitti; bütün kapıları da kapadılar.

Sonra gene, o uşacık diyordu; bizimle tuz-ekmek yemedi mi,

Ben ona iyilikten, hoşluktan başka ne yaptım ki? O, neden bunun tersini yapsın bana?

Her düşmanlığın, bir sebebi, bir dayancı olur; yoksa aynı cinsten oluş, insana, verdiği sözü tutturur.

Derken gene, peki diyordu, Âdem, lûtuf sahibiydi, eli açıktı onun; İblis'e ne cefa etmişti ki?

230. İnsan, yılana, akrebe ne yapmıştır ki onlar, boyuna insanı sokarlar, sancar-öldürürler.

Kurdun huyu paralamaktır; şu haset de insanın yaradılışında var, hem de apaçık.

* Sonra dönüyor, bu kötü zan, yanlış birşey; kardeşime karşı niçin böyle bir zanna düşüyorum diyordu.

Sonra gene, böyle bir kötü zanna düşmekde bir iş; kötü zanna düşmeyen, doğru-düzen bir iş başarabilir mi diyordu.

Sûfi bu vesveselerle kıvranırken eşek, öyle bir haldeydi ki düşmanlar başına.

O yoksul eşek, taş-toprak içinde, palanı tersine dönmüş, kuskunu paralanmış

Yol yürümekten ölmüş-bitmiş, bütün gece yemsiz-yiyeceksiz; kimi can çekişiyordu, kimi ölüp gidiyordu.

Bütün gece, Tanrım diyordu eşek, arpadan vazgeçtim, bir avuçtan az da olsa bâri saman olsaydı.

Hal diliyle a ulular diyordu, bir merhamet edin; yandım bu ham edepsizin elinden.

O eşeğin çektiği eziyeti, tattığı azabı, karada yaşayan kuş, sele tutulursa çeker, suya kapılırsa tadar ancak.

240. O çaresiz kalmış eşek, öküz açlığıyla o gece, seher çağına dek yan yattı.

Sabah olunca hizmetçi geldi, hemen palanı aradı, buldu; sırtına vurdu.

Eşeğe satıcılar gibi iki-üç sopa vurdu; o köpekten ne umulursa onu yaptı-etti.

Eşek, acının çetinliğinden sıçradı, kalktı. Nerde dili ki halini söylesin eşek?

Kervan halkının, sûfî'nin eşeğini hasta sanması *

Sûfi, eşeğe binip yola düşünce eşek, tez-tez, adım başında tökezlemiye başladı.

---

* Başlık unutulmuş, gireceği yere işaret edilerek kenara yazılmış.

Halk, eşek düştükçe onu kaldırmaya koyuldu; hepsi de hasta sandılar onu.

Biri, kulağını sıkı-sıkı buruyordu; öbürü, damağının altını yokluyordu.

Bir başkası, nalında taş arıyordu; bir öteki de gözünü puslu görüyordu.

A şeyh diyorlardı, bu neden; dün, şükür olsun, bu eşek güçlü-kuvvetli demiyormuydun?

Sûfi dedi ki: Gece Lâ havle yiyen eşek, başka türlü yol alamaz.

250. Eşeğin, geceleyin yemi-yiyeceği Lâ havle olursa, gece tesbih çeker, gündüz de secdeye kapanır.

İnsanların çoğu, insan yer. Onların selâmlarından pek o kadar aman arama.

Hepsinin de gönülleri, Şeytan yurdudur; İnsan şeytanının lâfına pek kapılma.

Şeytanın soluğundan Lâ havle yiyen, savaşta o eşek gibi beyni üstüne düşer-gider.

Dünyada şeytanın aldatışına kanan, dost yüzlü düşmanın ululamasına, düzenine kapılan,

* O eşek gibi arıklığından, sersemliğinden. Müslümanlık yolunda, Sırat köprüsünün üstünde, tepe-taklak düşer-gider.

Kendine gel, kötü dostun cilvelerine aldanma. Tuzağı gör, yeryüzünde emin olarak yürüme.

Yüzbinlerce Lâ havle okuyan şeytanı seyret; a Âdem, yılanın içindeki şeytanı gör.

Kasap gibi, dostunun postunu yüzmek için, a benim canım, a benim sevgilim, dostum der de aldatır seni.

Derini yüzmek için kandırır seni, tatlı sözler söyler sana. Düşmanların elinden afyon yutanın vay haline.

260. Kasap gibi, ağlata-inlete kanını dökmek için ayağına baş koyar.

Arslan gibi, avını kendin avla. Yabancının, yakınının cilvelenmesine boşver.

* Aşağılık kişilerin ağırlamasını, hizmetçinin hizmeti bil. Yalnızlık, kimsesizlik, adam olmayanların saygısından-sevgisinden daha yeğ.

İnsanların yerinde ev kurma. Kendi işini kendin gör; yabancının işini görme.

Yabancı da kim? Senin topraktan yaratılmış bedenin; hani gamlanman, onun yüzünden ya; o işte.

Bedenine yağlı-ballı yemekler verdikçe özünde bir semizlik göremezsin.

Beden, miskler içinde olsa gene de ölüm günü, pis kokusu duyulur.

Miski bedenine değil, gönlüne sür; misk nedir; ululuk sâhibi Tanrı'nın tertemiz adı.

O iki yüzlü, bedenine misk sürer de canını, külhanın tâ dibine atar.

Tanrı adı dilindedir de canında, imansız düşüncesi yüzünden pis kokular vardır.

270. * Onun Tanrı'yı anması, külhanda biten yeşilliğe, abdest bozulan yerde yetişen güle, süsene benzer.

O biten şey, orada eğretidir; onun yeri dostlar meclisidir, işret meclisi.

* Temiz şeyler, temizlere gelir-ulaşır.. Pislerinki de pislere; kendine gel.

Kin tutma; kin yüzünden yol azıtanların mezarlarını, kin güdenlerin mezarlarının yanına kazarlar.

Kinin aslı cehennemdir; senin kinin de o cehennemin parça-buçuğudur, dininin de düşmanı.

Değil mi ki cehennemin parça-buçuğusun; öyleyse aklını başına al. Parça-buçuk varır, bütününün yanında durur-kalır.

Acı, mutlaka acılara katılır. Boş söz, hiç gerçeğe eş olur mu?

* A kardeş, sen, o düşüncesin ancak; ondan başka neyin varsa kemiktir, kıldır.

Düşüncen gülse gül bahçesisin; tikense külhana atılacak odunsun.

Gülsuyuysan koyna sürerler seni; yook, sidiğe dönmüşsen dışarı atarlar seni.

280. Koko satanların, ilâç satanların tablalarını seyret; onlar, her cinsi, kendi cinsine eş etmişler.

Cinsler, kendi cinslerine karışmış, karılmış da bu uygunluktan bir bezentidir, meydana gelmiş.

Fakat ödağacını şekere karıştırırlarsa satıcı, bunları, birer-birer, birbirinden ayırır.

Tablaları kırdılar; canları döktüler-saçtılar.. İyiyi, kötüyü birbirine kattılar.

Tanrı, bu taneleri ayırıp tabaklara koymak için peygamberleri, kitaplarla gönderdi.

Onlardan önce hepimiz de birdik; iyi miyiz, kötü müyüz, kimse bilmezdi.

Dünyada kalp akça da yürür, geçerdi, sağlam akça da.. Çünkü hep geceydi, biz de gece yolcularıydık.

Peygamberlerin güneşi doğunca, git, uzaklaş a kalp dedi; sen gel a ayarı tam arı-duru.

Renkleri ayırd etmeyi göz bilir; lâ'li, taştan göz ayırd eder.

İnciyi de göz tanır, külü-gübürü de. Onun içindir ki toz-toprak, gözü incitir.

290. Bu kalpazanlar, gündüzün düşmanıdır; madendeki o altınlarsa âşıktır gündüze.

Çünkü gündüz, kuyumcunun, sarrafın, altını görmeleri için bir aynadır.

* Pembe beyaz yüzle sararmış yüzü gösterdiğinden, Tanrı kıyamete gün adını taktı.

Gerçekte yüz, erenlerin sırrıdır; gündüz, onların Ay'ına karşı gölgelere dönmüştür.

Gündüzü, Tanrı erinin sırrının aksi bilin; onun ayıp örtücülüğü de gözleri bağlayan gecedir.

* Tanrı onun için "And olsun kuşluk çağına" dedi; kuşluk çağı, Mustafâ'nın gönlünün ışığıdır.

Bir başka deyiş vardır; dost, kuşluk çağını diledi, sevdi derler hani. Kuşluk çağı, onun aksi olduğundandır bu.

Yoksa geçici şeye and içmek yanlıştır; yok olan şeyin, Tanrı sözüne girmesi lâyık mıdır zâten?

* Halil, "Ben batanları sevmem" derse Âlemlerin Rabbi, yok olacak şeyi nasıl diler, sever? *

* "Geceye and olsun" da onun örtücülüğü, topraktan yaratılmış şu tozlu bedenidir.

300. * Güneş şu gökten doğdu da geceye benzeyen bedene, kendine gel dedi, "Rabbin terk etmedi seni."

Belânın ta kendisinden, buluşup kavuşma belirdi de, "Darılmadı" sözü, o tatdan meydana geldi.

Zâten her söz, bir hâlin belirtisidir; hâl ele benzer, sözse vâsıtaya, âlete.

Kuyumcunun âleti, kunduracının elinde, kuma ekilmiş tohuma döner.

Kunduracının âleti de ekincinin karşısında, köpeğin önüne konmuş samana, eşeğin önüne konmuş kemiğe benzer.

---

* Metinde, "Lâ uhibbül âfilin goften Halil & Key fenâ hâhed ezin rabb-i celîl" yazılmış, karşılaştırmada, beytin doğrusu kenara yazılmış ve bir de "sah" denmiştir. Beyit şudur:

Ez Halîli Lâ uhıbb'ül-âfilin
Pes fenâ çun hâst Rabb'ül-âlemin

* "Ben Hakkım" sözü Mansûr'un ağzında ışık kesildi; "Ben Allahım" sözü Firavun'un ağzında yalan oldu-gitti.

Sopa, Mûsâ'nın elinde tanık oldu; büyücünün elinde hiçbir işe yaramadı.

İsâ, bu yüzden yoldaşına, ihtiyacı olmayan Tanrı'nın o adını belletmedi.

Çünkü o, bilmez de âlete kusur bulur; taşı toprağa vur, hiç kıvılcım çakar mı?

Elle âlet, çakmak taşiyle demire benzer; Kıvılcımın çakması için çift olmak gerek.

310. Çifti olmayan, vasıtası, âleti bulunmayan, bir tek Tanrı var. Sayıda şüphe olur ama o birde şüphe yoktur.

İki diyen de, üç diyen de, daha fazla diyen de apaçık bir olduğunda birleşmişlerdir.

Şaşılık gitti mi, hepsi birleşir; iki-üç diyenler de bir demeye başlar.

Onun meydanında, ona bir diyen bir topsan, çevgeniyle dön-yuvarlan, o meydanda toz kopar.

Top, padişahın eliyle vurulur, yuvarlanırsa o vakit doğru, kusursuz bir top olur.

A şaşı, bunları can kulağiyle dinle; gözüne, kulak yoluyla bir ilâç çek.

Fakat tertemiz söz, körlerin gönüllerinde durmaz, ışığın aslına dek varır-gider.

Çarpık ayakkabı, nasıl çarpık ayağa uyarsa, o şeytan'ın afsunu da eğri gönüllere gider, yer bulur.

Hikmeti istediğin kadar söyle; sen ehil değilsen uzaktır o senden.

İster yaz, belirt.. İster söyle, anlat.

320. O senden yüzünü gizler a inatçı, bağlarını koparır da kaçar senden.

Fakat yanar-yakılırsan, okumasan bile yanışını görür de o bilgi, elinde alışmış bir kuşa döner.

O, her usta olmayan kişinin yanında durmaz. Köylünün evindeki tavus kuşu gibi hani.

***

(Ş E R H)

141. Beyitten sonraki hikâye, Attâr'ın "İlâhî-Nâme" sinde vardır. Adamın biri, İsâ Peygamber'den, "İsm-i A'zam"ı öğrenmek ister, israr eder; İsâ, sen buna lâyık değilsin derse de nihayet, adamın ısrarına dayanamaz; öğretir. Adam, yol üstünde bir kemik yığını görür. İsm-i A'zam'ın eserini görmek için o adla kemiklerin dirilmesini diler; Tanrı'ya niyâz' eder. Kemikler, birbirine çatışır, ölmüşler dirilir; aralarından bir de arslan çıkar; adama saldırır, öldürüp yer; kemiklerini yol üstünde bırakır (İlâhî-Nâme tercememiz, Millî Eğitim Bas. II. basım; İst. 1967, s. 156-157).

İsm-i A'zam için I. C. 3460. beytin şerhine bk.

156 dan sonraki başlık. Lâ havle. "Evirip çevirme, güç-kuvvet, ancak Allah'ındır sözü, doksan dokuz hastalığın lâcıdır; bu hastalıkların en değersizi, iç sıkıntısıdır." (Hadis, Câmi', II. s. 192).

Sahâbenin, bir yolculukta yüksek sesle tekbir getirdiklerini duyan Hz. Peygamber, yavaş tekbir getirin; sağıra duyurmuyorsunuz; yanınızda bulunmayanı çağırmıyorsunuz. Sizi duyanı, size yakın olanı övüyorsunuz dedikten sonra sahâbeden birine, sana cennet definelerinden bir defineyi haber vereyim mi deyip, evirip çevirme, güç-kuvvet, ancak Allah'ındır sözünü söylemiştir (Sahîh-i Müslim, İst. Mat. Âmire-1334, VIII, s. 73-74).

Halkın olmayacak bir şeye, gerekmeyen bir söze, bir işe karşı Lâ havle demesi bir gelenek olmuştur. Bu sözün, Şeytan'ı kaçıracağı inancı da vardır. Hattâ bu yüzden, bazı kişilere, "Lâ havleyle kaçacak şeytanlardan değil" denir.

159. Murâkabe. Bu arapça sözün mânâsı, gözetleşme, gözetlemedir. Tasavvuf ehlince bir terimdir. Kişinin, yol arkadaşlariyle, yahut yalnız olarak diz çöküp gözlerini yumarak Tanrı'dan başka gerçek bir var olmadığını düşünmesine, her türlü mevhûm varlığı gönlünden çıkarmıya uğraşmasına denir. Bu düşünce ve dalış sırasında mürşidini hatırlar, gözünün önüne getirir, kendisini onda yok etmeye uğraşır. Bu takdirde mürakabenin adı bağ, bağlanma mânâsına "Râbıta" olur. Melâmet erenleri, buna "Gönül bekleme" demişlerdir.

166. "Ve Rablerinden çekinenler de bölük-bölük cennete sürülmüştür; oraya geldikleri zaman kapıları açılmıştır da bekçileri, selâm size, tertemiz oldunuz, artık girin ebedî olarak derler." (Kur'ân-ı Kerîm, XXXIX, Zümer, 73)

171 den sonraki bölüm. Kur'ân'ın II. sûresinin (Bakara) 30-39. âyetlerinde geçer. I. cildin 544. beytiyle 931. beytinin şerhine bakınız.

174. Nefs-i Küll. I. cildin 1907. beytinin şerhine bakınız.

175. Zuhal. Yunan mitolojisinde Uronos'la, yâni gökle Gea'nın, yâni yerin oğlu Kronos'tur; zamanı temsil eder. Yerle göğün oğulları olan devler, babaları Uronos'la çarpışırlar. Uronos birer-birer, onları tutup yerin içine atar. Gea, oğullarının öcünü almak için Kronos'la birleşir. Kronos, babasını sakatlar. Bir rivâyette orakla ikiye biçer, kardeşlerini kurtarır. Olimp dağına yerleşip saltanat sürmeye başlar ve evlenir. Fakat babasına ettiğini çocuklarından bulacağı vehmine düşer; bu yüzden de çocuklarını yutar. Zevcesi Rea, Zeus'u doğurunca bir taşı kundaklar, bunu doğurdum diye Kronos'a yutturur; oğlunu Girit adasına götürür, bir mağaraya saklar. Zeus büyüyünce babasına, yuttuğu çocukları birbir kusdurur; sonra da onu, yerin yedi kat dibine sürer.

Bir rivâyete göre de Zuhal, İtalya'ya kaçmış, orayı imâr etmiştir. Ziraatın kurucusudur. Romalılar ona Saturn adını verirler; adına eğlentiler yaparlardı.

Doğuda, rengi siyaha yakın yeşil olduğundan mizacı soğuk ve kuru sayılmıştır. En büyük kutsuz, yomsuz yıldızdır. Yılın taliine hâkim olursa soğuk çetin olur, ölüm çoğalır. Birinci iklim, cumartesi günü, çarşamba gecesi, kurşun, kocalık çağı, dört ayaklı hayvanlar, yılanlar, akrepler, su kuşları, gece kuşalrı, karga, sinek, fil; bedenden deri, tırnak, kemik, sakal, hayalar, ard, kıkırdaklar; cihetlerden sol cihet; yakınlardan baba, ata, erkek kardeşlerin büyükleri, dar geçimliler, sanat erbabı, padişaha yakın olanlar, kale bekçileri, bu yıldıza mensuptur. Zuhal'in hâkim olduğu çağda doğanlar, büyük başlı, asık suratlı, çirkin, büyük cüsseli, korkak, vehimli, hilebâz, vesveseli, geçimsiz, yalnızlığa düşkün olurlar.

Yunanlılar Zuhal'i, yarı belinedek çıplak, yalnız arkasiyle başının ön tarafı kapalı bir ihtiyar şeklinde temsil ederlerdi. Elinde, kimi orak, kimi eğri uçlu bir bıçak bulunurdu. Sonradan yanına yuvarlak bir cisim ve bir timsahla kum saati koydular. Timsahla zulmü, kum saatiyle de zamanı işaret etmiş oldular.

Doğu minyatürlerinde sağ elinde bir insan kafası bulunan, sol eliyle de bir insan elini tutan ihtiyar bir adam, yahut beyaz bir ata binmiş, sağ elinde bir yalın kılıç bulunan bir şahıs şeklinde temsil edilmiştir.

Zuhal'in dostları Zühre'yle Utarid, düşmanları güneşle Ay'dır. Yâni bu yıldızların hâkim olduğu çağda doğanlar, Zuhal'in hâkim olduğu çağda doğanlarla dost, yahut düşman olurlar (Mitoloji kitapları, Şarhu Sırr-al Mektûm, Prof. Ferit Kam'ın notları).

179. Beyitten sonra şu beyit var:

"Düşüncen, geçmişe, geleceğe dâirdir; ama bu ikisinden uzaklaştı mı zorluk çözülür gider."

Tercemede bu beyti atlamışız. Araya sokarsak sona dek bütün rakamları düzeltmek gerekecekti; onun için buraya yazıyoruz. Özür dileriz. A.G.

184. "İnananlar, bir tek adam gibidir; başı ağrıdı mı, bütün bedeni ağrır; gözü ağrıdı mı, bütün bedeni ağrır." (Hadis, Câmi', II, s. 170).

188. Rûh-ı Hayvânî, Rûh-ı İnsânî. Sûfîler, ruhun, bütün varlık âleminde bulunduğunu kabul ederler. Onlarca her şeyin canı vardır; bu bakımdan hiçbir şeyi incitmemek gerektir. Cansız denilen şeylerin, şekillerini muhafaza etmeleri, onlarda bir hayatiyet bulunduğuna delildir. Buna "Rûh-ı Cemâdî" denir. Nebatlar, hem varlıklarını muhafaza ederler; hem de büyürler, gelişirler, ürerler. Onlardaki bu büyüyüp gelişme ve cinsini türetip üreme kâbiliyetine "Rûh-ı Nebâtî" denir. Hayvanda, bu kâbiliyetlerden başka bir kâbiliyet daha vardır ki o da, duymak, seslenmek, hareket etmektir. Bu kâbiliyete "Rûh-ı Hayvânî" denmiştir. İnsandaysa bütün bunlarla beraber bir de anlamak, söylemek, gülmek kâbitiyeti vardır. Buna da "Rûh-ı İnsânî" adı verilmiştir. Seyyid Şerif-i Cürcânî (816. H. 1413) "Ta'rîfât"ta "Rûh-ı İnsânî"yi şöyle anlatmaktadır: "Rûh-ı Hayvânî'ye binmiş, emr âleminden inmiş, insanda, bilen, anlayan lâtif bir nesnedir ki akıllar, onu anlamakta acze düşer. Bu rûh, kimi mücerred rûh kesilir, kimi de bedene intibak eder" (Rûh'ul-İnsânî mad.). Rûh-ı Hayvânî'yi de şöyle târif eder: "Lâtif bir cisimdir, kaynağı, bedendeki yürektir, damarlarla bunun parça buçuklarına yayılır (Er-Rûh'ul-Hayvânî mad., s. 76). "Rûh'ul-A'zam", yâni en büyük, künhünü ancak Allah'ın bildiği ruhun, ilk yaratılan varlık olduğunu, Akl-ı Evvel, Kalem-i A'lâ, Nûr, Nefs-i Külliyye, Levh-i mahfûz gibi adlarla anıldığını, Sırr, Hafî, Rûh, Kalb, Kelime, Fuâd, Sadr, Akl ve Nefs de dendiğini söyler (s. 76-77). "Bıhâr'ül-Envâr", Kümeyl b. Ziyâd'ın Hz. Alî'den, nefsi târif etmesini istediğini, Hz. Alî'nin de, nemâ kabiliyeti olan nebâtî, duygu sâhibi bulunan hayvânî, nâtıkaya sâhib olan kudsî, bir de küllî ve ilâhî nefis bulun-

duğunu, her birerinin beşer kuvveti olduğunu söylediğini ve bu sözlerin, sûfîlerin bâzı kitaplarında bulunduğunu, fakat bu ıstılahların sonradan meydana gelmiş olduğunu, mûteber bir senede dayanmadığını, sûfiyyenin evhâm ve hayâlâtından başka birşey olamayacağını kaydeder (Sefînet'ül-Bıhâr, II. s. 602-603). Burada Mevlânâ'nın sûfiyye gibi istilâhlara düşkün olmadığı, rûh-ı hayvânî sözüyle yaşayışı, geçimi sağlayan, daha doğrusu insandaki hayatın maddeye taalluk eden kabiliyetini, rûh-ı insânî ile de ma'nevî âleme taalluk kabiliyetini kasd ettiğini bildirmemiz gerekiyor. Maddî hayat, ölümle bitmekte, asıl latîfe-i rabbâniyye olan rûh ise bedenden önce mevcut olduğu gibi ölümden sonra da mevcut bulunmaktadır. Mevlânâ'nın maksadı ancak budur.

189. "Gerçekten de yüce Tanrı, halkı karanlıkta yarattı; sonra ışığını saldı onlara. Bu ışık, kime değdiyse, bugün doğru yolu bulan odur; kime değmediyse yanılmış-gitmiştir." (Hadis, Câmi', I. s. 58)

203. Vecd. Bulmak anlamına gelir. Terimde, gönüle kendiliğinden, yapmacık olmadan geliveren bir zevk, bir hâldir. Sanki şimşekler çakar, çakar ama tez sönmez denmiştir (Ta'rifât, s. 169).

Sonraki sûfîler, vecdi üçe ayırmışlardır: Tevacüd, vecd, vücûd, tevacüd, yapmacık veciddir. Sûfi, kendisine cezbe gelmiş gibi titrer, nâra atar; böylece vecdin gelmesine çalışır; yapmacıktan ağlamak gibi hani. Vecd, gerçekten gelen zevk, şevk ve hâldir. Vücudsa varlığını, yok edip gerçek varlıkla var oluştur. Burada şunu da söylemek gerektir ki Mevlânâ, bir sûfî tekkesini anlatmadadır. Bayrâmî Melâmileri, esma ile sülûk eden sûfî yollarına, gerçekle zâhir arasındaki berzah yolları mânâsına "Turuk-ı Berzahiyye" dedikleri gibi Mevlevîler de bunlara "Sûfi tarîkatleri" demişlerdir. Tekkelerine de "Sûfî tekkeleri", şeyhlerine "Sûfî şeyhleri" derler. Söylenişte "Sûfî" sözü "Sofu" olmuştur. Bu yollara düşenler, ağlarlar, bağırırlar, yırtınırlar, bütün bunları da hoş görürler; hattâ yapılması gereken birşey bilirler. Mevlevîlerdeyse vecdi izhâr etmek, edebe aykırı birşeydir. Birisine bir zevk gelse de bir parçacık belli etse, mürebbisi hemen "Kanını içine akıt" diye ihtârda bulunur (Mevlevîlerin başka tarikatler hakkındaki fikirlerini anlamak için "Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik" adlı kitabımızın II. bölümünde "Mevlevîlerce mevlevîlik ve diğer Tarikatler" kısmını okuyunuz, s. 187-195).

224. Fâtiha, Kur'ân-ın ilk sûresinin adıdır. Kaaria, CI. sûresinin adıdır. Fâtiha açış, başlangıç mânâsına gelir. Kaaria, çetin bir gürültüyle gelip çatacak, yürekleri koparacak felâket demektir, kıyamet kastedilmiştir.

232. "Ey inananlar, sakının fazla şüphe etmekten, şüphe yok ki bâzı zan ve şüpheler suçdur ve ayıplarınızı, gizli işleri arayıp gözetmeyin ve bir kısmınız, bir kısmınızın gıyâbında kötülüğünü de söylemeyin; biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi? Tiksindiniz değil mi? Ve çekinin Allah'tan, şüphe yok ki Allah, tevbeleri kabul eder, rahîmdir." (Kur'ân-ı Kerîm, XLIX, Hucurât, 12).

255. Sırat köprüsü. Sırât, yol demektir. Kur'ân'da kırkdört yerde geçer. Allah dini, ifrat ve tefrit-

ten kurtulmuş, teşbih ve tenzihi birleştirmiş tevhid yolu, Müslümanlık, hidayet mânâlarına gelir. Sırat köprüsü, halkın geçmesi için kıyamet gününde, cehennemin üstüne çekilecek bir köprüdür ki kıldan incedir, kılıçtan keskindir. Bin yıl yokuştur, bin yıl düzdür, bin yıl iniştir. Hz. Muhammed'e, yer yüzünün bir başka yer yüzüne döneceği zaman insanlar nerde bulunacak diye sorulmuş, Hz. Muhammed, Sırat üstünde bulunacaklar demiştir (Müslim, VIII, s. 127-128). LVII. sûrenin (Hadîd) 12. âyetinde, "O gün görürsün ki erkek ve kadın, inananların nurları, önlerinde ve sağlarında parlayıp koşmada; müjde bugün size; kıyılarından ırmaklar akan cennetlerde ebedî olrak kalacaksınız ve bu, en büyük kutluluşun, murada erişin ve başarının ta kendisidir" denmektedir. Müfessirler bu nurun, sıratta kendilerine kılavuz olacağını söylemişlerdir (Macma', IX., s. 233-236). Hadiste de "Kıyamet günü ateş, geç ey mü'min der, nurun alevimi söndürdü" denmiştir (Câmi', I., s. 111).

Sırat, Zertüşt dininde de vardır. Ahırette, herkesin yaptığı iyiliklerle kötülükler tartıldıktan, soru-hesap bittikten sonra yanmış-erimiş ateşin üstüne gerilmiş bulunan "Çinvat" köprüsünden geçilip ölümsüzlük yurduna varılacaktır. Suçlular, bu köprüden geçerken düşecekler, iyiliğiyle kötülüğü denk olanlarsa berzah âleminde kalacaklardır (Te'lif ve Terceme-i Pûr-Dâvûd: Gâthâ, Bombay ve İran Zertüştiler Encümeni yayımı, 1927, Ön-söz, s. 75-76, Metin Terc. s. 107 "7-8", s. 117-119 "4-5").

262. "Yalnızlık, kötü arkadaştan hayırlıdır; temiz arkadaş yalnızlıktan hayırlı. Hayır sözü uzatmak, susmaktan hayırlıdır, susmak, şer sözü uzatmaktan hayırlı." (Hadîs, Câmi', II., s. 186)

270. "Fışkılıklarda biten yeşillikten sakının." (Hadîs, Kamus tercemesi, Al-Dımna).

272. Âyet. 80. beytin şerhine bakınız.

277. "A kardeş, sen o düşüncesin ancak; ondan başka neyin varsa kemiktir, kıldır." Ankaravi, bu beyitteki "düşünce"yi, "Nefs-i Nâtıka", yâni insanın, söz söyleme kabiliyetiyle beliren husûsiyeti olarak kabul etmekle doğruya yaklaşıyor (C. II, s. 30). Fakat bundan sonraki beyitte "düşünce"yi, "Adamın düşüncesi, değeridir" meâlindeki arapça sözle pekiştirerek doğrudan doğruya düşünce olarak kabul edip Mevlânâ'nın maksadından gene uzaklaşıyor.

Hz. Mevlânâ'ya, zamanında bu beyti sormuşlar, o da buyurmuştur ki:

"Sen şu mânâya bak; o düşünce sözü, o güzel düşünceye bir işaret. Mânâyı genişletmek için düşünce dedik ona; gerçekte o düşünce değil; olsa bile insanların anladıkları bu cinsten düşünce değil. Düşünce sözünden maksadımız buydu: İnsan, o mânâyı, halkın anlaması için biraz daha aşağılara inerek anlatmak istese, insan, konuşan hayvandır der. İster gizli olsun, ister duyulsun, burada söz, düşünce olur; ondan ötesi de hayvan. Demek ki insanın düşünceden ibaret oluşu, öte yanının kemikten, deriden başka birşey olmayışı doğrudur.

Söz güneşe benzer; bütün insanlar onunla ısınır, onunla yaşar. Güneş, boyuna vardır, hazırdır, herkes, herşey, boyuna onun yüzünden sıcaktır; fakat her vakit görünmez. Yaşayanlar da onun yüzünden yaşadıklarını, onunla ısındıklarını bilmezler. Fakat şükür olsun, şikâyet olsun, ister hayır olsun, ister şer, söz söylemeye koyuldular mı, güneş göze görünür; gök yüzündeki güneş gibi hani. Daima ışırdurur ama ışığı bir dıvarı ışıtmadıkça görünmez. Tıpkı bunun gibi söz güneşinin ışıkları da boyuna vardır ama harf, ses vasıtasiyle belirmedikçe görünmez. Çünkü güneş lâtifdir, hava da lâtifdir. Kesif birşey gerek ki o kesafet vasıtasiyle o lâtif nesne yöze görünsün, belirsin...." (Fihi mâ-fih, bölüm. 52, s. 170 v.d.)

Görülüyor ki Mevlânâ, "Düşünce"yle, düşünceden doğan sözü kastetmektedir.

292. Gün-Kıyâmet. Kur'ân'da kıyamet, "Gün" diye geçer. I. sûre'nin 4., XV. sûre'nin (Hıcr) 35. âyetlerinde olduğu gibi kıyamet gününe "Din günü", yâni herkesin, yaptığının karşılığını bulacağı gün, II. sûrenin (Bakara) 8, 126, 264. âyetlerinde olduğu gibi bir çok âyetlerde, "Son gün", II. sûrenin 85., 113., 174., 212., 228. ve 232. âyetlerinde olduğu gibi "Kıyâmet günü" diye anılır. Bu adlardan başka doğrudan doğruya "Gün", "O gün" diye de anılır ve neler olacağı bildirilir. Ayrıca "Hasret günü, Pek büyük gün, Çetin gün, Büyük gün, Hesap günü, Herkesin toplanacağı gün, Kavuşma günü, Bağırıp söylenme günü, Ayırd etme günü, Ölümsüzlük günü,

Çıkış günü...'" gibi adlar da verilmiştir (Bakınız; El-Müfehres, s. 775-780).

295. "Az olsun kuşluğa." (Kur'ân-ı Kerîm, XCIII, Duhâ, 1).

Beyt 298. "Ben batanları sevmem." (Kur'ân, VI. En'âm, 76, I. cildin 429. âyetine bakınız.)

299. "And olsun basınca geceye." Kur'ân-ı Kerîm, XCII, Leyl, 1)

300 - 301. "Rabbin seni ne terketti, ne de darıldı sana." (Kur'ân-ı Kerîm, XCIII, 3)

305. Mansûr. I. cildin 1817. beytinin şerhine bk.

***

(M E T İ N)

Padşahın, doğanı kocakarının evinde bulması

Padişahtan kaçıp un eleyen kocakarının evine giden doğan da değildir; ona da benzemez o.

Kocakarı, çocuklarına tutmaç pişirmek için un elerken o cinsi güzel, kendisi güzel doğanı gördü.

Ayacıklarını bağladı; kanadını kesti; kısalttı; tırnaklarını kesti, yesin diye önüne saman döktü.

Ehil olmayanlar sana bakamamışlar; kanatların fazla büyümüş, tırnakların uzamış.

Ehil olmayanın eli hasta eder seni; ananın yanına gel de iyileştirsin seni dedi.

Arkadaş, bilgisizin sevgisini de böyle bil... Bilgisiz kişi, yolda boyuna eğri-büğrü gider.

Padişahın günü, arayıp tararken akşamı buldu; derken o kocakarının evine yöneldi.

330. Ansızın doğanını toz-duman içinde gördü; zârı-zârı ağladı, feryâd etti.

Dedi ki: Yaptığına karşılık olmasına karşılık bu; çünkü vefada bulunmadın bize.

* "Cehennemliklerle cennetliklerin bir olmadığını" bilmez de cennette yaşamayı bırakır, cehenneme nasıl kaçarsın sen?

Herşeyden haberi olan padişahtan, sersemce kaçıp, bir kokmuş karının evine gidenin lâyığı bu.

Doğan, kanadını padişahın eline sürmedeydi; hal diliyle diyordu ki: Ben suç işledim;

* A kerem sahibi, iyilerden başkalarını kabul etmezsen kötü kişi neylesin; nerde ağlasın, kime feryâd etsin?

Padişahın lûtfu, canı cinayete sürüklemede; çünkü padişah, her çirkini güzelleştirmede; her kötüyü iyileştirmede.

Yürü, çirkin iş yapma; çünkü bizim iyiliklerimiz bile o güzelimize karşı, bize çirkin görünmede.

Oysa ki sen, yaptığını ona lâyık sandın da suç bayrağını yücelttin.

Sana, Tanrı'yı anmaya, ona duâ etmeye izin verildi; o duâ edişten gönlüne bir ululuk geldi.

340. Kendini Tanrı'yla konuşuyor gördün; hey gidi-hey; niceler var ki bu zan yüzünden Tanrı'dan ayrı düştü.

Padişah da seninle beraber yerde oturur ama sen kendini tanı da daha iyi, daha edepli otur.

Doğan, padişahım dedi, pişman oluyorum; tövbe ettim; yeniden Müslüman oluyorum.

Sarhoş edip de arslan avcusu yaptığın kişi, sarhoşluğundan eğri-büğrü yürür, sendeleyip giderse özrünü kabul et.

Tırnaklarım gitti ama sen benim oldukça güneşin bile perçemini koparırım ben.

Kanadım gitti ama sen beni okşadın mı, felek bile oyunumdan kendini yitirir.

Bana sen bir kemer kuşatırsan dağı bile yerinden sökerim; bana bir kalem verirsen bayrakları yıkarım, orduları dağıtırım.

* Bedenim, sivrisinekten de küçük değil ya.. Nemrud'un mülkünü bir kanat çarpmamla birbirine katar, yıkar giderim.

* Arıklıkta beni Ebâbil say; düşmanlarımın herbirini fil tut.

Fındık kadar, fakat yakıcı bir taş atarım; attığım taş, yüzlerce mancınığın yapacağı işi yapar.

350. Taşım nohut kadardır ama savaşta ne baş bırakır, ne tolga *.

Mûsâ, bir tek sopayla savaşa girişti ama o sopayla Firavun'u da kırdı-geçirdi, kılıçlarını da.

Her peygamber, tek başına o kapıyı çaldı; bütün çevrelere vurdu kendini tek başına.

Nuh, ondan kılıç isteyince tufân dalgaları, kılıç huyunu aldı, kılıç kesildi.

A Ahmed, yeryüzünün ordusu da nedir? Gökyüzündeki Ay'ı gör de onun alnını yar.

* Yar da yıldızların yomlu, yomsuz olduğuna inanan, hiçbir şeyden haberi olmayan, bu devrin Ay çağı olmadığını, senin çağın olduğunu bilsin, anlasın.

* Evet, senin çağındır; çünkü Kelîm olan Mûsâ da boyuna senin çağını diler-dururdu.

Mûsâ, senin çağındaki parlaklığı görmüştü; Tanrı görünüşünün sabahı, o çağda ışımıştı.

* Bu beyit, metinde unutulmuş, karşılaştırmada kenara yazılmıştır; üstüne de bir "sah" çekilmiştir.

Ya Rabbi demişti; o, ne biçim bir acıyış çağı? Acıyışı da geçti; o çağ, görüş çağı.

Mûsâ'nı denizlere daldır, dalgalandıkça dalgalandır da Ahmed devrinde belirt.

360. Tanrı, Ya Mûsâ dedi, sana o çağı bunun için gösterdim; o yalnızlığın yolunu onun için açtım sana..

Çünkü sen, bu çağdasın, o çağdan uzaksın ey Kelîm; ayağını çek, çünkü bu kilim uzun mu, uzun.

Ululuk sahibiyim ben; ümid, o diriyi ağlatsın diye kula ekmek gösteririm ben.

Çocuk uyansın da yiyecek istesin diye anası, burnunu ovar onun.

Çocuk, hiç bir şeyden habersiz, uyumuşkalmıştır; Ananınsa sevgiden iki memesi de ağrımaya başlar.

* "Gizli bir defineydim ben; derken doğru yolu bulmuş bir ümmet gönderdim."

Canla-başla arayıp istediğin o ulalukları, sana, o gösterdi ve onları ummaya başladın.

Ümmetlerin Yarabbi demeye koyulmaları için Ahmed, dünyada kaç put kırdı.

Ahmed'in çalışıp çabalaması olmasaydı, sen de ataların gibi puta tapardın.

Onun, ümmetleri üstündeki hakkını bilesin diye şu başın, puta secde etmekten kurtuldu.

370. Birşey diyeceksen bu kurtuluşa şükret de seni, içindeki puta tapmaktan da kurtarsın o.

Başını, putlara secde etmekten kurtardı ya, sen de çalış, o güçle gönlünü kurtar.

Dini, babandan bedâva bir miras olarak buldun, o yüzden başını diktin, şükretmiyorsun.

Mirasa konan adam, malın deeğrini ne bilecek? Rüstem can çekişti; Zâl, ucuzca * şana, şerefe kondu.

Ağlatırsam rahmetim coşar; o coşup köpüren de nîmetlerimi yer-içer.

Birisine, birşeyi vermek istemezsem, o isteği de vermem, o şeyi de belirtmem ona; fakat birinin gönlünü de daralttım mı, gönlünü açarım, ferahlatırım onu.

Acımam, o güzel ağlayışlara bağlıdır; birisi ağladı mı acıyış denizi kabardı, dalgalandı demektir.

⁂

* Metinde "Bedâva" anlamına gelen "meccân", karşılaştırmada, kenara "erzan" yazılmış.

322. den sonraki hikâye. Bedî'uz-zaman Fûrûzanfer, bu hikâyenin Mevlânâ'dan önce de yayılmış bulunduğunu "Keşf'ül-Nahacûb" ta buna işaret edildiğini, Attâr'ın da "Esrâr-Nâme" de, bu hikâyeyi anlattığını söylüyor ve bu kitaptan metin alıyor. Ayrıca Mevlânâ'nın da bir gazelinde, "Sen, Kocakarının odasındaydın ama padişahın öz doğanıydın; doğanları çağıran davul sesini duyunca da mekânsızlık âlemine gittin" meâlindeki beyitle bu hikâyeye işaret ettiğini, Şems'in "Makaalât"ında da buna işaret edildiğini kaydediyor (Maâhiz, s. 44-45).

332. "Bir değildir cehennem ehli ve cennet ehli; cennet ehlidir kurtulup üst olanların kutluluğa erip muratlarını bulanların ta kendileri." (Kur'ân-ı Kerim, LIX., Haşr, 20)

Beyt. 395. Eflâkî, Şemseddin-i Tebrîzi'nin şehîd edilmesinde rolü bulunan ve Mevlânâ'nın oğlu olan Alâeddin Çelebi'nin ölümünden bir zaman sonra, babasını ziyarete giden Mevlânâ'nın orada namaz kılıp evrâd okuduğunu, bir müddet murakabeden sonra Fahreddîn-i Mualim'den divit, kalem istediğini, Fahreddin divitle kalemi verince kalkıp oğlu Alâeddin Çelebi'nin mezarının başına vardığını, kireçle onarılmış kabrin üstüne, arapça "Ey kerem sâhibi, sen de iyiden ve iyilikte bulunandan başkasını kabul etmezsen kötülük eden, kime yanıp yakılsın, nereye baş vurup ağlasın-inlesin" meâlindeki beyitle Mesnevî'nin ikinci cildindeki bu beyti yazdığını, Fahreddîn-i Muallim'den rivâyet ediyor. Mevlânâ, Fahreddîn'e, gayb âleminde gördüm demiş, Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî, Alâeddin ile barıştı, onu bağışladı,

şefaat buyurdu da o da acınmışlardan oldu (Mevlânâ Celâleddin, s. 93-94, Manâkıb'ul-Ârifîn; Tahsin Yazıcı bas. 1959, C. I., s. 523, T. Y. terc. I., s. 577-578).

347. Sivrisinek-Nemrûd. I. cildin 1194. beytine bk.

348. Ebabîl. I. cindin 1319. beytine bk.

355. Ay çağı. Farsça deyimle "Devr-i Kamer". Eski yıldız bilginlerine göre yedi yıldızın biner yıl devri vardır. Onlarca içinde bulunduğumuz çağ, Ay çağıdır. Hz. Muhammed'de bu çağda gelmiştir. Bu çağın sonunda bir çok fitneler, savaşlar çıkacak, Hicaz'dan bir ateş parlayacak, ışığıyla Busrâ'daki develer görülecek, Tanrılık davâsıyla Deccâl çıkacak, daha bir çok fitneler belirecek, sonunda kıyamet kopacaktır (Et-Tacrîd, Kitâb'ül-Fiten, II, s. 155-157. Müslim'de bu bâb daha da etraflıdır. VIII, s. 165-210).

Eski Yunanlılar da Ay çağına büyük bir ehemmiyet verirlerdi.

356. Mûsâ Peygamber'in, Tanrı'yla konuştuğu Kur'ân'da II. sûrenin (Bakara) 253., IV. sûrenin (Nisâ) 164., VII. sûrenin (A'râf) 143. âyetlerinde bildirilir. Bu yüzden de Mûsâ'ya Allah'la konuşan mânâsına "Kelîmullâh" denir.

Mûsâ Peygamber'in, Hz. Muhammed'in mânevi ululuğunu görüp, "Allah'ım, beni Muhammed ümmetinden et" diye duâ ettiği rivâyet edilmiştir (Ankaravî, II, s. 36).

365. "Ben bir gizli defîneydim." I. cindin 2874. beytinin şerhine bk.

(M E T İ N)

Yüce Tanrı'nın ilhâmiyle Şeyh Ahmed-i Hıdraveyh'in borçlulara helva alması

Bir şeyh vardı; cömertlikle ün almıştı; boyuna da borçluydu.

Ulular dan onbinlerce borç alır, dünyadaki yoksullara harcardı.

Gene borçla bir tekke yaptırmıştı; canını da, malını da, tekkesini de Tanrı yolunda oynamış, utulmuşdı.

380. Tanrı, Halil'e nasıl kumu un etmişse onun da borcunu her yerden öder-dururdu.

* Peygamber dedi ki: Çarşılarda, pazarlarda iki melek duâ eder;

Ey Tanrı der, verenlere fazlasıyla ver; Ey Tanrı, nekeslerin malını da yok et.

Hele canını verene, boğazını uzatıp yaradana kurban olana...

* İsma'il gibi boynunu uzatmıştır o; fakat bıçak işlemez o boyuna.

* İşte şehitler de bu yüzden diridir, hoştur; ateşe tapan gibi bedene bakma sen.

Çünkü Tanrı, canlarına karşılık onlara, ölümsüzlük canını, gamdan, eziyetten, kötülükten emin olan canı vermişdir.

Borçlu şeyh, yıllarca bu işi gördü; işi buymuş gibi borç alıyordu, halka veriyordu.

Ecel gününde ulu bir bey olmak için ölüm gününedek tohumlar ekiyordu.

Şeyhin ömrü sona geldi; bedeninde ölüm belirtileri gördü.

390. Borçlular, çevresine toplanıp oturdular; şeyh de mum gibi bir hoş yanıp yakılmada, eriyip gitmekteydi.

Borçluların ümitleri kesildi; suratları ekşidi; gönüllerindeki derde dertler katıldı.

Şeyh, şu kötü zanlara kapılanlara bak; Tanrı'nın beşyüz dinar altın bulmaya çaresi mi yok dedi.

Derken dışardan bir çocuk, helva diye bağırdı, bir kaç para almayı umarak helva diye bağırıyordu.

Şeyh, hizmetçiye gizlice, dışarıya çık da helvanın hepsini al diye işaret etti.

Borçlular o helvayı yerler de diyordu, bir zamancağız olsun, acı acı bakmazlar bana.

Hizmetçi, altın verip helvanın hepsini almak için hemencecik kapıdan dışarı çıktı.

Çocuğa helvanın hepsi kaça? Söyle dedi; çocuk, yarım küsur dinar dedi.

Hayır dedi hizmetçi, sûfilerden fazla kâr isteme; yarım dinar vereceğim; başka söz söyleme artık.

Helvayı kaba doldurdu, getirip şeyhin önüne koydu. Şimdi sen, sırlar düşünen şeyhin sırrını seyret.

400. Şeyh borçlulara, buyurun dedi; kutlulukla şu helvayı güzelce, helâlinden yeyin.

Kap boşalınca helvacı çocuk kabını aldı; hadi a akıllı er dedi, dinarımı ver.

Şeyh, dinar şöyle dursun dedi, dirhemi bile nerden vereceğim? Borçluyum, borçlu olarak yokluğa gidiyorum.

Çocuk, derdinden kabı yere çaldı; ağlayıp bağırmaya, inleyip sızlamaya başladı.

Çocuk, ziyanından hay-hayla ağlıyor; keşke diyordu, iki ayağım kırılsaydı;

Keşke külhan çevresinde gezseydim de şu tekkenin önünden geçmeseydim.

Boğazlarına düşkün obur sîfiler, köpek gönüllüdürler; fakat kedi gibi yüzlerini yıkarlar, temiz görünürler.

Çocuğun feryadı yüzünden, orada ne kadar hırlı-hırsız kişi varsa geldi, çocuğun başına toplandı.

Çocuk, şeyhin önüne gelmiş, a kötü şeyh diyordu; şunu iyice bil ki ustam, beni öldürdü-gitti.

Ona, eli boş gidersem beni öldürür; râzı mısın buna?

410. Borçlular da bu işi kötü görüp sert-sert şeyhe yüz çevirdiler, bu neydi dediler.

Bizim malımızı yedin, zulümlerle geçip gidiyorsun; bu yetişmiyormuş gibi neden bir başka zulümde bulundun?

Çocuk ikindi namazı vaktinedek ağladı. Şeyh gözünü yummuştu; hiç bakmıyordu bile.

Şeyh bu cefaya, bu aykırı işe aldırış bile etmiyordu; Ay gibi yüzünü yorganın içine çekmişti.

Ezelle de hoştu, ecelle de hoş; ikisinden de tad almadaydı, neşelenmedeydi; ileri gidenlerin kınayıp yermelerine de boş vermişti, geri kalanların kınayıp yermelerine de.

Can, birisinin yüzüne şeker gibi güldü mü, halkın ekşi yüzünden ne zarar gelir ona?

Can, birinin yüzünü öptü mü, felekten, feleğin öfkesinden gam yer mi o,

Geceleyin, Ay ışığı dünyayı ışıtır, Ay da Simâk burcunda bulunurken, köpeklerden, köpeklerin havlamalarından ne korkusu olur?

Köpek, kendi ödevini yapar; Ay da yüzünün ışığını yerlere yayar.

Herkes, kendi işceğizini görür; su, çer-çöpün hatırı için arılığını-duruluğunu bırakmaz.

420. Çöp, çöpçesine suyun üstünde akar-gider; duru suysa bulanmadan akar-durur.

* Mustafâ, geceleyin, Ay'ı ikiye böler; Ebû-Lehep'se, kininden herzeler yer, saçmalar geveler.

* Mesîh, ölüyü diriltir; Yahudi, öfkesinden bıyığını yolar.

* Köpeğin havlaması, hiç Ay'ın kulağına değer mi? Hele Allah'ın has Ay'ı olursa o ay..

Padişah, seher çağına dek ırmak kıyısında şarap içer; kurbağaların ötüşünden haberi bile olmaz.

Çocuğa verilecek para, oradakilerden toplansaydı herkese birkaç akça düşerdi; fakat şeyhin himmeti, bu cömertliği de kapamıştı.

Hiç kimsecik, çocuğa birşey vermedi; pirlerin gücü, bundan da fazladır.

* İkindi çağı geldi; hizmetçi elinde bir tabakla, Hâtem gibi birisinden çıkageldi.

Hem mal, hem hâl sahibi biri, şeyhin halini duymuştu; armağan göndermişti ona.

Tabağın bir yanında dörtyüz dinar vardı, bir yanında da kâğıda sarılmış yarım dinar.

430. Hizmetçi geldi, şeyhi ağırladı; onun, o eşsiz şeyhin önüne koydu tabağı.

Tabağın üstündeki örtü kaldırılınca halk, şeyhin kerametini gördü.

Herkesten bir âhdır, bir feryâttır koptu; A şeyhlerin de başı, şahların da başı diyorlardı; bu neydi?

A sır sâhibi ulular ulusu, gene bu ne sırdır, bu ne sultanlık?

Biz bilmiyormuşuz, bağışla bizi. Nice saçma-sapan sözler söyledik biz.

Körcesine sopa sallıyoruz; elbette kandilleri kırarız.

Sağırlar gibi bir söz duymadan, kendi kıyâsımızla herzeler yemede, cevaplar vermedeyiz.

* Mûsâ'dan da ibret almadık; Hızır'ın yaptıklarını kınadı da yüzü sarardı- gitti;

Hem de göcü yüceleri gördüğü, gözünün ışığı gökleri deldiği halde.

A Mûsâ, değirmendeki farenin gözü, ahmaklıktan senin gözünle bahse girişti.

440. Şeyh, bütün o sözleri, bütün o lâfları helâl ettim size buyurdu;

Bunun sırrı şuydu: Tanrı'dan istemiştim bunu; o da bana doğru yolu gösterdi-gitti.

Evet dedi, o yarım dinar, pek az bir şey ama ele geçmesi, çocuğun ağlamasına bağlı.

Helva satan çocuk ağlamadıkça acıyış denizi coşup köpürmedi.

A kardeş, çocuk, senin göz çocuğundur; bunu iyice bil ki muradına ermen, ağlamana bağlı.

Boyuna o elbisenin bağışlanmasını istiyorsan bedenindeki göz çocuğunu ağlat.

Az ağla da kör olma diye bir zahidi korkutmaları

Dostu, zahidin birine dedi ki: İbadet ederken az ağla da gözlerin bozulmasın.

Zahit dedi ki: Hâl, bu ikiden dışarı değil. Gözüm ya o yüzü görür, ya görmez.

Tanrı ışığını görürse ne gam. Tanrı'ya kavuşma uğrunda iki gözden olmak, ne de değersiz birşey.

Yook, Tanrı'yı görmeyecekse söyle o gözlere; varın-gidin de; bu çeşit kötü göz varsın, kör olsun.

450. Gözlerin için gam yeme; çünkü İsâ senin. Eğri yürüme de sana iki doğru göz bağışlasın.

Can İsâ'n seninle beraber, ondan yardım iste; hoş bir yardımcıdır o.

Yalnız her çağda, kemiklerle dopdolu işsiz-güçsüş bedeninle İsâ'nın gönlünü çiğneme.

Hani gerçekler için anmıştık ya; o hikâyedeki ahmak gibi...

İsâ'ndan beden diriliğini arama; Mûsâ'ndan Firavun'un dileğini dileme.

Gönlüne, geçim düşüncesini az getir. Sen kapıda, kapı eşiğinde ol da, neşe az gelmez, rızkın azalmaz.

Bu beden, canın otağıdır; yahut da Nuh'un gemisine benzer.

Türk sağ oldukça elbette kendine bir otağ bulur; hele o Türk, Hak kapısının üstün bir kulu olursa...

Selâm ona, İsâ'nın duasıyla kemiklerin dirilmesi hikâyesinin tamamı

İsâ o gencin dileğine uydu, kemiklere Tanrı adını okudu.

Tanrı buyruğu da o ham kişi için o kemiklerin bedenini diriltti.

460. Aradan bir kara arslan sıçrayıverdi, bir pençe vurdu adama, bedenini eziverdi.

Kellesini kopardı, kırdı, beynini akıttı. Zâten kellesi bir cevizdi ki içi yok.

Beyni olsaydı, o kırılmakla, o öldürülmekle yalnız bedeni yok olurdu.

Îsâ arslana, ne de tez ezdin onu dedi. Arslan, onun yüzünden sıkılmıştın da ondan dedi.

Îsâ, peki dedi, adamın kanını niye içmedin dedi; arslan, rızıklar dağılırken benim rızkım değildi o dedi.

Nice kişiler vardır ki o kükremiş arslan gibi, avlandığını yiyemeden dünyadan geçmiş-gitmişlerdir.

Payı bir saman çöpü değildir de hırsı dağ gibi. Tanrı'ya yüzü yok; halk katında değerli.

A bize güç şeyleri kolaylaştıran, dünyada, olmayacak şeylerden sen bizi kurtar.

* Rızık diye gösterdiğin meğer tuzakmış. Herşeyi nasılsa öyle göster bize.

O arslan, ey Mesih dedi; bu avlanma, ancak ibret içindi.

470. Dünyada bana rızık olsaydı, ölülerle ne işim vardı; ölüp çürürmüydüm hiç?

Arı-duru suyu bulup da eşek gibi içine işeyenin lâyığı budur.

Eşek, o suyun kadrini bilseydi, ayak yerine baş kordu ırmağa.

Öyle bir peygamber, öyle bir su beyi, öyle bir dirilik, öyle bir gelişip yetişme bulan kişi,

A su beyi, sen bizi ol buyruğuyla dirilt deyip onun önünde nasıl ölmez?

Kendine gel, senin köpek nefsinin diriliğini isteme sakın; o, nice çağlardır ki can düşmanındır senin.

Bu köpeğin can avlanmasına engel olan kemiğin başına toprak.

Köpek değilsen neden kemiğe âşıksın? Neden sülük gibi kan emmeyi seviyorsun?

O ne biçim gözdür ki görüşü yok; imtihanlarda, rezillikten başka birşey geçmiyor eline?

* Zanlar, kimi çağda yanlış olur ama bu ne biçim zandır ki yoldan kör olarak geliyor?

480. A başkalarına ağlayan göz, gel, bir zamancağız otur da kendine ağla.

Dal, ağlayan bulutun yüzünden yeşerir, tazeleşir; mum, ağlayışı yüzünden daha da aydın bir hale gelir.

Nerde ağlayanlar varsa orada otur; çünkü ağlamaya daha da lâyıksın sen.

Çünkü onlar, geçip gidenin ayrılığından ağlıyorlar; madendeki ölümsüzlük lâ'linden haberleri bile yok.

Çünkü gözde taklit bendi var; yürü, gözyaşıyla yık o bendi.

Çünkü taklit, her iyiliğe âfettir; taklit güçlü dağ bile görünse, gerçek bakımından bir saman çöpüdür.

Bir kör, güçlü olsa, tez kızsa bile sen onu bir et parçası bil, çünkü gözü yoktur.

Kıldan ince söz söylese, başının o sözden haberi bile olmaz.

Kendi sözünden kendi sarhoş olur ama şarapla arasında ne uzun bir yol vardır.

490. Su, ark susamamıştır, su içmez de, o yüzden arkta durmaz.

Ney gibi feryâd eder, ağlar-inler ama kendisi için değil, dinleyenler için.

Taklide uyan, söz söylerken ağlasa bile pisin dileği, tamahdır ancak.

Ağlayıcı, gönüller yakan sözler söyler; söyler ama gönül yanışı, yırtılmış etek nerde?

* Gerçekle taklitçinin arasında farklar var. Bu, Davûd'a benzer, öbürüyse sese.

Bunun sözünün kaynağı, gönül yanışıdır; o taklitçiyse eski sözleri beller de söyledikçe söyler.

Sakın o hüzünlü sözlere kanma. Öküz de yük yüklenmiş, kağnı da inliyor.

* Taklitçi de sevaptan mahrum değil ama; sorgu günü, ağlayıcıya da sevap var.

Kâfir de Tanrı der, mü'min de; fakat ikisinin arasında adamakıllı fark var.

O yoksul, ekmek için Tanrı der; bu çekinen kişiyse candan, yürekden Tanrı der.

500. Yoksul, söylediği sözü bilseydi, gözünde ne az kalırdı, ne çok.

* O ekmek dilencisi, yıllardır, Tanrı der; hani saman yemek için Mushaf taşıyan eşek gibi.

* Diliyle, dudağıyla söylediği söz, gönlünden doğup parlasaydı, bedeni zerre-zerre olurdu.

Şeytanın adı, büyü yapmaya yarar ya; sen de Tanrı adıyla mangır elde ediyorsun.

(Ş E R H)

376. beyitten sonraki hikâyede adı geçen Şeyh Ahmed-i Hıdraveyh, Horasanilerin, yâni Melâmet erlerinin ulularındandır. Belh'lidir. H. 240 ta (854-855) vefat etmiştir. Kabri Belh'tedir (Nefahât tercemesi, İst. Matbaa-i Âmire-1270, s. 108).

Ebû-Abdurrahmân-ı Sülemî de (Ölm. 412 H. 1021-1022), Melâmetîliğe dâir en eski metin olan "isRâlat'ül-Melâmetiyye"sinde onu, Melâmet erlerinden sayar (Abdülbaki Gölpınarlı: İslâm ve Türk illerinde Fütüvvet teşkilâtı ve kaynakları, İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası, 11. cild, Ekim 1949 - Temmuz 1950, no. 14, s. 7).

Bedi'uz-zaman Furûzan-fer, "Maâhiz-i kasas u temsilât-ı Mesnevi" de, bu hikâyenin "Risâle-i Kuşeyriyye" ve "Tezkiratü'l-Evliyâ" da bulunduğunu, Mevlânâ'nın Ebû-Said Ebu'l-Hayr'a (Ölm. 440 H. 1049) ait bir makaleyle birleştirerek naklettiğini yazıyor. Ahmed-i Hıdraveyh'in, ölümüne yakın borçlarının ödenmesi, "Tezkiret'ül-Evliyâ" da hikâye ediliyor. Helvacı çocuğun helvasını, huzurunda bulunanlara yedirmesi, çocuğun ağlaması yüzünden bir zenginin gelip borçluların borçlarını ve çocuğun parasını vermesi, "Esrâr'üt-Tavhîd" dedir (Maâhiz, s. 46-47).

380. Halil. İbrâhim Peygamberdir (74. beytin şerhine bakınız). Pek cömerd olan, konukları doyuran, suvaran İbrâhim Peygamber'e (A. M.) Tanrı'nın, kumu un haline getirdiği, halk rivâyetlerindendir.

381. "Kulların sabahladıkları hiçbir gün yoktur ki iki melek inmesin. Biri, Allahım, her doyuran kişinin harcadığına karşılık ver diye bağırır; öbürü, Allahım, her vermeyenin malını telef et diye bağırır." (Hadis, Müslim, III., s. 83-84)

384. 74. beytin şerhine bakınız.

385. "Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyin. Onlar diridir ama siz, anlamazsınız." (Kur'ân-ı Kerîm, II, Bakara, 156) "Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Onlar diridir ve Rableri indinde rızıklanırlar. Ferah-fahur bir halde Allah'ın onlara ettiği lûtuf ve ihsanlarla ve onlar, henüz kendilerine katılmayanlara, fakat ardlarından gelmekte olanlara da bilin ki ne korku vardır onlara, ne de mahzun olurlar diye müjde vermeyi isterler." (Kur'ân, III, 169-171)

421. Ebû-Leheb. Alev, yalım babası demektir. Hz. Muhammed'in (S. M.) amcasıdır. Adı Abd'ül-Uzzâ'dır. Bu adın mânâsı, Uzzâ kulu'dur. Uzzâ, bir putun adıdır. Hz. Muhammed (S. M.) Hâşim oğullarını toplamış, onlara peygamberliğini söylemişti. Bu adam, ellerin kurusun, bizi bunun için mi topladın demişti. Müslümanlığın en büyük düşmanlarından biri olmuştu. Karısı Ummu Cemil'le beraber, her sabah Hz. Peygamber'in kapısının önüne çalılar, tikenler yığar, Peygamber'in ayaklarının yaralanmasını isterdi. Bu yüzden, hakkında, "Elleri kurusun Abû-Leheb'in ve kurudu da. Malı da bir fayda vermedi ona, kazandığı da. Alev-alev yanan bir ateşe atılacaktır o da ve onun hammal karısı da. Hurma lifinden örülmüş bir ip de güzelim boynunda" meâlindeki CXI. sûre inmiş, bundan böyle adı Abû-Leheb kalmıştır. Hicretin ikinci yılında (624) Bedir savaşından yedi gün sonra ölmüştür.

422. Mesih için I. ciltte 47. beytin şerhine bk.

423. "İt ulur, kervan yürür" atasözünü hatırlatıyor.

427. Hâtem I. ciltte, 2253. beytin şerhine bk.

437. Mûsâ-Hızır. I. ciltte 225. beytin şerhine bk.

445. den sonraki hikâye. Bedi'uz-zaman, bu hikâyeye şunların kaynak olabileceğini söylüyor:

1) İbni Sa'd'in "Tabakât"ının II. cüz'ünün II. kısmında, 85. sahifedeki hadis.

Bu hadis'in özeti şu:

Sahâbeden biri görmez olmuştu. Arkadaşları hatır sormaya gittiler. Ben dedi, bu gözlerle Allah'ın Rasûlünü görmek isterdim; Allah onu aldıktan sonra gözlerim, ha olmuş, ha olmamış; ne çıkar?

2) "El-Beyanu ve't-Tebyîn" de özetini verdiğimiz şu fıkra:

Birisine, az ağla, korkuyoruz, fazla ağlamaktan kör olacaksın diyorlar. Bu diyor, tanıklıktır gözlerime.

3) "Rabî'ul-Ebrâr" daki şu hikâye:

Büreyre adlı bir kadın çok ağlıyor. Korkuyoruz diyorlar, kör olacaksın. Cehennem ehlinden olacaksam varsın, kör olsun gözlerim; cennet ehlindensem Tanrı bu gözlerden daha iyisini verir bana diyor.

4) Ayn'ül-Kuzât'ın "Temhîdât"ında:

Abdullah-ı Ansârî, babasının yanına gidip Peygamber'in vefâtını haber veriyor. Babası, Yarabbi diyor, Mustafâ'dan sonra hiç kimseyi görmek istemem, kör et gözlerimi. Hemencecik kör oluyor (Maâhiz, s. 48-49).

468. "Herşeyi nasılsa öyle göster bize." Bu hadîsi "Câmi' us-Sagıyr"de bulamadık. "Kümûz'ül-Hakaayık" ta "Allahım, temiz kullarına nasıl gösteriyorsan bana da dünyayı öyle göster" meâlinde bir hadis var (I., s. 51).

469. Bu ciltte 232. beytin izâhına bk.

494. Davûd - Ses. "Ahd-i Atıyk"te, Davûd'un ilâhî okuduğu kayıtlıdır (Mülûk-i Sânî, XXII. bap). Aynı zamanda Davûd'un 150 ilâhîden meydana gelen "Mezâmîr" adlı bir kitabı da vardır ki bu da Ahd-i Atıyk'a girer. Mezâmîr, mezmur ve mezmarın çoğuludur. Neyler, kavallar, düdükler demektir. Bu ilâhîleri Davûd ve onun maiyetindeki müzisyenler, çalıp söyledikleri için bu adla anılmıştır. Müslümanlıkta Davûd, bir peygamberdir, ona inen kitap, hükümleri ihtiva etmez; ilâhîlerdir. Şeriat sâhibi olmadığından, Mûsâ şeriatına uyar.

Hz. Muhammed, sesi pek güzel olan Ebû-Mûsa'l Eş'arî'yi Kur'ân okurken dinlemiş ve And olsun ki buyurmuştu, ona, Davûd soyuna verilen mezamirden bir mezmar verilmiştir (Kamûs tercemesi, mezmar. mad.).

Kur'ân-ı Kerîm'de "Ve nad olsun ki biz, Davûd'a, katımızdan lûtfettik, üstünlük verdik. Ey dağlar dedik, onunla beraber tenzih edin beni ve ey kuşlar, siz de ve ona, demiri yumuşattık" meâlindeki âyette (XXXIV, Sebe', 10) sesinin güzelliğine işaret edilmektedir.

Halk rivâyetlerindeyse Davûd, udu icâd etmiştir. Çalıp söylerken kurt, kuş, bütün hayvanlar toplanır, dinler, yeller, dereler durur, esip akmazmış. Dinleyenlerden yüzlerce kişi, sesinin yanıklığına dayanamaz, can verirmiş. Meclisin sonunda ölüleri toplarlar, gömerlermiş.

Beyitte gerçekle taklitçi, Davûd'la sesine benzetiliyor ve "Gerçekle taklitçinin arasında farklar var" buyruluyor. Yâni demek isteniyor ki gerçek er, Davûd'a benzer; ses, ondan çıkar, dağlara, kayalara vurur; yankılanır, geri gelir. Dağdan, kayadan gelen yankı, dağın, kayanın sesi değildir; Davûd'un sesidir.

497. Ağlayıcı. Birisi ölünce yakınları, ağlayıcılar tutarlar; onlar da parayla ölünün iyiliklerini sayarlar, dökerler, nağmelerle mersiyeler okurlar, halkı, bilhassa ölünün yakınlarını ağlatırlardı. Bunlara farsçada "Novha-ger", arapçada "Navvâh, Navvâha", türkçede "ağlayıcı" denirdi. Arabistan'da da bu gelenek hâla vardır.

501. "Kendilerine Tevrat yüklenenler, sonra da onunla amel etmeyenler, eşeğe benzerler ki koca-koca kitaplar taşımada; Allah'ın delillerini yalanlayan topluluğa getirilen örnek, ne de kötü bir örnek ve Allah, zalim topluluğu doğru yola sevketmez." (Kur'ân-ı Kerîm, LXII, Cumua, 5)

Beyit. 502. "Bu Kur'ân'ı, bir dağın üstüne indirseydik elbette görürdün ki dağ, Allah korkusundan eğilip çatlamış, param-parça olmuş ve işte insanlara bu örnekleri, düşünsünler diye getirmedeyiz." (Kur'ân-ı Kerîm, LIX, Haşr, 21)

***

(M E T İ N)

Köylünün, karanlıkta öküzü sanarak Arslanı kaşıması

Bir köylü, öküzünü ahıra bağlamıştı; arslan, öküzünü yedi, yerine geçti, kuruldu.

Köylü, ahıra girdi, öküzün bulunduğu yana gitti; o öküz, geceleyin, o bucakta öküzünü aramaya koyuldu.

Derken arslanı buldu, elini orasına, burasına sürmeye, kimi sırtını, kimi yanını, böğrünü yoklamaya, elini yukarı-aşağı gezdirmeye başladı.

Arslan aydınlık fazla olsaydı dedi, ödü patlar, gönlü kan kesilirdi ya.

Şimdi şu gece vakti, beni öküz sanıyor da rahatça kaşıyor.

Tanrı da a aldanmış kör der, adımdan Turdağı bile param-parça olmadı mı?

510. * Çünkü "Kitabı dağa indirseydik parçalanırdı"; yerinden kopardı; göçer-giderdi.

Uhud dağı, beni anlasaydı param-parça olurdu; gönlü kanlarla dolardı.

Babadan, anadan işitmişsin de o yüzden habersizce bu ada yapışmışsın.

* Taklide uymadan bundan haber alsan, incelir, erirsin; hâtif gibi belirtin bile kalmaz.

Seni korkutmak için söyleyeceğim şu hikâyeyi dinle de taklide uyuşun nasıl bir âfet olduğunu anla.

Sûfîlerin, sema' meclisi düzmek için konuğun eşeğini satmaları

Sûfînin biri yoldan geldi, bir tekkeye kondu; eşeğini çekti, ahıra bağladı.

Eliyle sucağzını verdi, yemini verdi; hani önce söylediğimiz sûfî gibi yapmadı bu.

Yanılmadı, ihtiyatlı davrandı; fakat kaza geldi mi, ihtiyatın ne faydası olur ki?

* Sûfîler yok-yoksul kişilerdi.. "Yoksulluk, nerdeyse kâfirlik olacaktı."

A zengin, sen toksun; sakın gülme o dertli yoksulun eğriliğine.

520. O sûfîler sürüsü de acze düştüler, bunaldılar da hepsi bir olup eşeği satmaya karar verdiler.

* Zora düşünce leş bile yenir.. Nice bozuk şeyler, zor yüzünden doğru-düzen olur-gider.

Hemencecik eşeciği sattılar; yemek-yiyecek getirdiler; mum yaktılar.

Bu gece lokma var, sema' var, iştahla yemek var diye tekkede bir gürültüdür, koptu.

Niceye bir bu dayanma; bu üç günlük oruç.. Ne vaktedek bu zembil taşıyıp durma, bu dilenme?

Biz de halktanız, bizim de canımız var.. Devlete konduk da bu gece konuğumuz var bizim diyorlardı.

Tutmayacak, bitmeyecek tohumu ekiyorlardı; çünkü o, can değildi, onlar can sanıyorlardı.

O konuk da uzak yoldan gelmişti; yorulmuştu; o ağırlamayı gördü.

Sûfîler, birer-birer onu ağırlamadaydı; güzel-güzel izzet, ikrâm ediş tavlasını oynuyorlardı.

Gönüllerinin kendisine aktığını görünce bu gece neşelenmeyeyim de ne vakit neşeleneyim dedi.

530. Yemek yediler, sema' başladı; tekke, tavanadek tozla-dumanla doldu.

Mutfaktan tüten duman, ayak vurmadan kalkan toz; o özlem, o vecid, ortalığı birbirine kattı.

Kimi el çırparak ayak vuruyorlardı; kimi, secdeye kapanarak sofayı süpürüyorlardı.

Zemanede umduğunu az bulur da o yüzden çok yer sûfî.

Yalnız Tanrı ışığıyla doyan sûfî başka.. O, kapıları çalma ayıbından geçmiştir.

Fakat sûfîlerin binde biri, bu çeşit sûfîdir; öbürleri, hep onun devletiyle yaşarlar.

Sema', sona doğru gelince, çalgıcı, ağıraksak bir usûle koyuldu.

Eşek gitti, eşek gitti demeye başladı; bu hararetli usûle uydular hepsi.

Bu heyecanla ayak teperek seher çağınadek el çırptılar, eşek gitti, eşek gitti a oğul dediler.

O sûfî de taklit yoluyla onlara uymuştu; o da eşek gitti diye bağırmaya başladı.

540. O zevk, o coşkunluk, o sema' geldi-geçti; gündüz oldu; hepsi de vedâlaşıp gitti.

Tekke boşaldı, o sûfi kaldı.. O konuk, pılısını-pırtısını silkip tozdan arılmaya koyuldu.

Sonra nesi var, nesi yoksa, eşeğe yükleyip bağlamak, yoldaşlarına yetişmek için hücreden çıkardı.

Yoldaşlarına ulaşmak için acele ediyordu; ahıra gitti ama eşeğini bulamadı.

Hizmetçi dedi, suya götürmüş olacak; çünkü dün akşam pek az su içmişti eşek.

Hizmetçi gelince sûfî, eşek nerede dedi. Hizmetçi, sakalını yokla deyince kavga başladı.

Sûfî dedi ki: Eşeği sana ısmarlamıştım; onu korumaya seni dikmiştim.

Sana verdiğimi senden istiyorum; sana ısmarladığımı geri ver bana.

Yollu-yordamlı konuş; delil getirmeye kalkışma. Sana verdiğimi, bana geri ver *.

* Peygamber, "Elin ne aldıysa, sonunda geri vermesi gerek" dedi.

550. Baş çeker de buna râzı olmazsan işte ben şuracıktayım, sen de burdasın; din kadısının evi de orada.

* Bu beyit metinde yok, gireceği yere işaret edilmiş, kenara yazılmış.

Hizmetçi, sûfilerin hepsi üstüme saldırdı; alt oldum ben, yarı canlı bir hale geldim.

Sen, bir parça ciğeri kedilerin arasına atıyorsun; sonra da ondan bir belirti arıyorsun.

Yüz açın ortasında bir parça ekmek; yüzlerce köpeğe karşı bir zavallı kedi...

Sûfî, peki dedi, tutayım zulmettiler de elinden aldılar; benim gibi yok-yoksul kişiye kasdettiler.

A azıksız, eşeğini götürüyorlar diye neden gelip de söylemedin bana?

Söyleseydin eşek kimdeyse ondan alırdım; yahut da değerini, aralarında paylaşırlar, bana verirlerdi.

Onlar burdayken yüz türlü iş yapılabilirdi; şimdi herbiri, bir ülkeye gitti.

Kimi tutayım, kimi kadıya götüreyim ben? Bu kazâ, senin yüzünden geldi başıma.

Ne diye gelmezsin de a garip, böylesine korkunç bir zulme uğradın demezsin?

560. Hizmetçi, vallahi dedi, defalarca geldim, bu işleri sana duyurmak istedim.

Fakat sen, eşek gitti oğul sözünü hepsinden daha tatlı, daha coşkun söylüyordun.

O da biliyor, ârif bir kişi, bu kazâya râzı dedim; geri döndüm.

Sûfî dedi ki: Hepsi de bir hoş söylüyordu, sözlerinden bana da bir zevk geldi.

Onlara uymam, yele verdi beni; o uyuşa yüzlerce lânet olsun;

Hele böyle hiç bir şeyleri olmayanlara. İbrâhim, batanlara nasıl öfkelendiyse öyle öfkelenmek gerek bunlara.

O topluluğun zevkı bana da vuruyor, o vuruştan, gönlümde bir tad beliriyordu.

Bir parıltı vurmasa da denizden su çekebilecek hale gelinceyedek iyi dostlardan gelen parıltı, gerekli bir şeydir.

İlk önce gelen aksi taklit bil; ardı-ardına gelmeye başladı mı, gerçek olur artık.

Gerçek akse ulaşıncayadek dostlardan ayrılma. Sedefi bırakma; o katre, daha inci olmadı ki.

570. Gözün, aklın, kulağın arınmasını istiyorsan, tamah perdelerini yırt.

O sûfî'nin, tamah yüzünden düştüğü o taklit, aklını kör etti; ışığı, yalımları göremedi.

Yemek hırsı, o tada, o semâ'a düşkünlük, aklının gerçeğe ermesine engel oldu.

Aynada da bir tamah olsaydı, iki yüzlülükte bize dönerdi.

Terazide mala tamah etmek olsaydı, hali doğru olarak anlatabilir miydi hiç?

* Her peygamber, ümmetine, temiz bir yürekle, size getirdiğim haberlere karşılık, bir ücret istemiyorum dedi.

Ben kılavuzum dedi, size müşteri Tanrı'dır; Tanrı, benim tellâllığımın karşılığını iki baştan da verdi.

* Benim yaptığım işin karşılığı nedir? Sevgiliyi görmek; ona ulaşmak. Ebû-Bekir, kırkbin dinar verdi ama,

Onun kırkbini, benim ücretim olamaz ki. Boncuk, Aden incisine benzer mi hiç dedi.

Bir hikâye söyleyeyim; aklını başına alarak dinle de tamah, insanın kulağını nasıl tıkarmış; anla.

580. Kimde tamah varsa dili tutuk olur; tamah varken göz, gönül aydın olur mu hiç?

Onun gözünde mevki', altın tamahı, gözde biten kıla döner.

Ancak Hak'la dolmuş sarhoş başka.. Ona defîneler, hazîneler versen gene hürdür o.

Sevgilinin yüzünü görmek, ona kavuşmak devletine erişenin gözüne bu dünya, leş görünür, leş.

Fakat o sûfi, sarhoşluktan uzaktı da hırsından geceleri görmez bir hale düşmüştü.

Ama hırsından, kendisinden geçmiş olan kişi yüzlerce hikâye dinler de gene hırs kulağına bir sözceğiz bile girmez.

Kadı tellallarının, bir müflisi, şehirde gezdirerek halka bildirmeleri

Malsız-mülksüz, evsiz-barksız biri vardı; zındanlarda kalmıştı, amansız zincirlerle bağlanmışdı.

Boş yere zındandakilerin lokmalarını yerdi; halkın gönlüne, tamah yüzünden Kafdağı gibi ağır geliyordu.

Bir lokma ekmek yemek bile haddi değildi kimsenin. O lokmayı bir yanından tutar, hemencecik kapardı.

Rahmân'ın çağırmasından uzak olan kişi, padişah bile olsa aç gözlüdür.

590. Adamlığı ayaklar altına almıştı; o ekmek kapıcının yüzünden zından, cehenneme dönmüştü.

Kurtulmak ümidiyle nereye kaçsan orada karşına bir âfet çıkar.

Canavarsız, tuzaksız hiçbir define yoktur; Tanrı'nın halvet yurdundan başka hiçbir yerde kurtuluş bulunmaz.

Kurtulmaya çare bulunmayan dünya zındanının, ayakbastı parası alınmayan, zından dayağı atılmayan bir bucağı yoktur.

Vallahi fare deliğine girsen, bir kedi pençeliye tutulur-gidersin.

Âdemoğlu hayalle gelişir; ama hayalleri de güzelse hani.

Hayalleri hoş görünmezse mum gibi, bir ateşle yanar, erir.

Yılanların, akreplerin arasında olsan, Tanrı seni güzel hayallerle avutursa,

Yılan da eş-dost olur sana, akrep de.. Çünkü o hayalin, bakırı altın eden bir kimyadır.

Sabır, güzel hayalle tatlılaşır; çünkü hepsinden önce sıkıntıdan kurtuluş hayali gelir-çatar.

600. O kurtuluş hayali, özdeki inançtan gelir; inanç zayıflığı, ümitsizlik, iç sıkıntısı verir.

Sabır, iman yüzünden baş tâcı olur; çünkü sabrı olmayanın imanı yoktur.

* Peygamber, yüreğinde sabır olmayanın, Tanrı'ya imanı yoktur dedi.

Birisi, senin gözüne yılan gibi görünür; fakat gene o adam, bir başkasınca güzeldir.

Çünkü senin gözüne görünen, onun kâfirliğinin hayalidir; dostun gözüneyse onun inancının hayali görünmede.

Bir adamda iki iş revâdır; kimi bir Ay oluyor o, kimi de gece.

Yarısı inanan, yarısı ateşe tapan; yarısı hırslı, yarısı sabırlı.

* Tanrı, "Sizden mü'min var dedi; sonra gene.. Sizden kâfir", ateşe tapan kart kişi de var.

Hani alaca öküz gibi; sol tarafı kara, öbür tarafıysa Ay gibi ak.

Bu yanını gören, onu sevmez; öbür yanını görense almak ister.

610. Yûsuf, kardeşlerinin gözüne canavar gibi gözüktü; Ya'kub'un gözüneyse hûrî gibi.

Kardeşleri, kötü hayâl yüzünden onu çirkin gördüler; bu göz, parça-buçuğu gören göz.. Bütünü gören gözse, göze görünmez.

Görünen gözü, o gözün gölgesi bil; o, ne görürse bil ki bu da onu görür.

Sen mekân âlemindesin, aslınsa mekânsızlık âleminde.. Bu dükkânı kapat da o dükkânı aç.

* Altı yöne kaçma; çünkü dünyada altı kapı var; altı kapıda alındı mı adam mat olur, mat.

Zındandakilerin, o müflisin elinden, kadı'nın vekiline şikâyet etmeleri

Zındandakiler, kadı'nın anlayışlı vekiline şikâyet etmeye geldiler.

Bizden şimdi, kadı'ya selâm götür; şu aşağılık adamdan incindiğimizi de söyle.

Bu zındanda yerleşti-kaldı.. Boşboğaz, obur, zararlı bir kişi o.

Sinek gibi her yemeğe konar; hem de çirkin huyu yüzünden, çağırılmadan gelir, selâm vermeden oturur.

Altmış kişinin yiyeceği bile hiç onca. Ne söylersen söyle; sağır gösterir kendini, duymaz bile.

620. Yüzlerce düzenle sofraya oturup yemeye koyuldu mu, zındandakilere bir lokma bile kalmaz.

* O cehennem boğazlı, sofraya oturdu mu, delili şudur: Tanrı, "Yeyin" dedi.

Bu çeşit üç yıllık kıtlıktan aman, aman.. Efendimizin gölgesi, durdukça dursun.

Ya bu susığırı zındandan yıkılsın-gitsin, yahut da vakıftan, ona ayrı yemek, ayrı para verilsin.

Senin yüzünden erkekler de hoş bir halde, kadınlar da; yetiş bize, yetiş.

Tatlı sözlü vekil, kadıya gitti; o şikâyetleri birbir anlattı.

Kadı onu zındandan huzuruna çağırdı; kendi ileri gelen adamlarından da sordu-soruşturdu.

O bir sürü halkın şikâyet ettikleri şeylerin hepsinin de doğru olduğunu anladı.

Kalk dedi kadı, git bu zındandan; var, arda kalası evine yıkıl.

* Adam dedi ki: Evim-barkım senin ihsanın; kâfir gibi cennetim, senin zındanın.

630. Beni zındandan sürersen yokluktan-yoksulluktan ölür giderim ben.

* İblis gibi hani, a esenlik veren Rabbim dedi; beni kıyâmetedek sağ bırak.

Bu dünya zındanında hoşum ben; beni yaşat da düşmanımın evlâdını öldüreyim.

Kimde iman gıdası varsa, kimde yol azığı için bir dilim ekmek varsa,

Kimi düzenle, kimi aldatışla alayım da pişmanlıkla feryâd etsinler.

Kimi yoksullukla korkutayım onları; kimi saçla, benle gözlerini bağlayayım.

Bu zındanda iman azığı azdır; bu azığı elde edenler de, bu köpeğin kastı yüzünden kıvranıp dururlar.

Namazdan, oruçtan, yüzlerce çaresizlikten ele geçen tad azığını da gelir, birden alır-gider.

Onun şeytanından Allah'a sığınırım; ah, azgınlığından öldük-gitti.

Bir köpek ama binlerce kişiye saldırıyor; kim peşine düşerse, o ölüp gidiyor.

640. Kim seni gerçekten soğutursa bil ki şeytan, o kişinin içindedir; derisinin altında şeytan gizlenmiştir.

Seni, böyle bir kişiyle aldatamazsa hayâline girer de o hayâlle vebâle sokar seni.

Kimi gezip eğlenme, kimi dükkân açma, kimi bilgi, kimi de ev-bark hayâline düşürür.

Aklını başına al da hemen Lâ havleler oku; ama yalnız dille değil; canla-gönülle.

Müflis hikâyesinin sonu *

Kadı, müflis olduğunu isbât et dedi; adam, işte buracıkta dedi, zındandaki adamların hepsi de tanık.

Kadı, onların tanıklığı nasıl kabul edilir? Senden kaçıyorlar, elinden kan ağlıyorlar.

Senden kurtulmk istiyorlar; bu bakımdan doğru olmayan bir tanıklıkta da bulunabilirler dedi.

Mahkemede bulunanların hepsi, biz onun kötülüğüne de tanığız dediler, müflisliğine de.

Kadı, onun halini kime sorduysa o, efendi dedi, bu müflisten el yu.

Kadı dedi ki: Bu adam müflistir diye şehri gezdirin, herkes görsün, duysun.

650. Tellallar, her yerde onun müflislik davulunu çalsınlar.

Kimse, veresiye birşey satmasın ona, kimse, ona bir mangır bile borç vermesin.

Birisi düzenine kapılır da davâ için onu buraya getirirse, zındana atmam artık onu.

* Metinde unutulmuş, yeri işaretlenerek üste yazılmış.

Bence müflisliği anlaşıldı; elinde ne para var, ne pul.

İnsan da, müflisliği anlaşılsın diye dünya zındanında durur.

Şeytanın müflisliğini Tanrı'mız, Kur'ân'ımızda bize bildirmiş, her yana yaymıştır.

* Demiştir ki: O düzencidir, müflistir, pek müflis. Onunla hiç ortak olma, alış-veriş etme.

Alış-veriş ederken kâr edemezsin; müflistir o, ondan nasıl olur da birşey elde edebilirsin?

Fitne yalımlanınca odun satan bir Kürdün devesini getirdiler.

Zavallı Kürt bir hayli bağırdı-çağırdı; hattâ memura biraz para da verdi.

660. Devesini çektiler; kuşluk çağından geceyedek feryâd etti Kürt; bir faydası olmadı.

O kızılca kıtlık, deveye bindi; deve sahibi de peşine düştü.

O yandan bu yana, mahalle-mahalle dolaştırdılar; bütün şehirde tanıttılar onu.

Her hamamın önnüde, her pazar yerinde halk, onun şekline bir iyice baktı.

Yüce sesli on tellâl, Türk, Kürt, Anadolulu, Arap,

Bu müflistir, hiçbir şeyi yoktur; kimsecikler bir pul bile borç vermesin buna.

Görünüşte de, iç yüzde de bir habbesi bile yoktur; müflisin, kalpın biridir, bir düzen küpüdür bu.

Sakının hâ, sakının, onunla az eş-dost olun; size bir öküz bile getirse adamakıllı bağlayın.

Dâvaya kalkışır, bana getirirseniz, bu ölü herifi zındana atmam ben.

Sözü hoştur ama boğazı pek geniştir. Elbisesi yenidir ama kaftanı param-parça.

670. Düzen için o yeni elbiyesi giyerse, bilin ki eğretidir; onunla halkı kandırmak ister.

A sâf yürekli, hakîm olmayan kişinin hikmetten dem vuruşunu, eğreti elbise bil.

Hırsızın biri, bir ağır elbise giyse bile o eli kesilesi, nasıl olur da elini tutabilir.

Müflis, akşamleyin deveden inince Kürt, evim uzak, vakit de gecikti dedi;

Sabahtan beri deveme bindin; arpadan vazgeçtim, bir avuçtan az bile olsa saman ver bâri.

Müflis, şimdiyedek niçin dolaştık; aklın nerde? Yoksa yürü, yıkıl-git, çek deveni evine.

Müflisten davulumun sesi, yedinci kat göğe çıktı; a budalâ, işitmedin mi sen?

Kulağın, ham ümitle dolmuş. Zâten tamah, insanı sağır eder, kör eder ay oğul.

Müflistir bu kaltaban, müflistir dediler; bu sözü taşla kerpiç bile işitti.

Akşamadek söylediler de devecinin kulağına bile girmedi; tamahla doluydu o kulak, tamahla.

680. * Kulakta da Tanrı mührü var, gözde de. Yoksa şu perdelerde ne şekiller var, ne sesler.

Güzellikten, olgunluktan, cilveden, istediğini gösterir ancak.

Çalgıdan-çağanaktan, muştuluktan, coşup köpürüşten de neyi dilerse, kulağa onu duyurur.

Varlık âlemi çarelerle dopdolu ama Tanrı, sana bir pencere açmadıkça hiçbir çaren yoktur.

Şimdi, ondan haberin bile yok ama ihtiyacın oldu mu, onu belirtir Tanrı.

* Peygamber, yüce Tanrı dedi; her derde bir derman yaratmıştır.

Fakat, onun buyruğu, onun izni olmadıkça, derdine derman olan şeyin ne rengini görebilirsin, ne kokusunu duyabilirsin.

A çare arayan, ölümcül adamın gözü, nasıl cana dikilirse sen de gözünü mekânsızlık âlemine dik.

Bu dünya, yönsüzlük âleminden meydana gelmiştir; bu dünyaya, yersizlik âleminden yer verilmiştir.

Tanrı'yı, Tanrı'ya mensub olmayı istiyorsan yokluğa dön.

690. Bu yokluk, gelir yeridir; kaçma ondan.. Bu varlık da, az-çok, gider yeridir.

Mademki Tanrı sanatının tezgâhı yokluktur; varlık âleminde ne varsa hepsi de işsiz-güçsüzdür.

Bize ince, güzel sözler hatırlat da seni insafa getirsin o sözler a arkadaş.

Yarabbi, duâ da senden, kabul etme de senden. Eminlik de senden, korku da senden.

Yanlış söylediysek sen düzelt; a söz padişahı, düzeltici de sensin.

Bir kimyan var ki dilediğini, dilediğin şeye çevirirsin onunla. Kan ırmağı bile olsa Nil edersin onu.

Bu çeşit kimyacılık, senin işindir; bu çeşit iksirler, senin sırrındır.

Suyu toprağa kardın, balçıktan Âdem'in bedenini düzdün-koşdun.

Sonra ona eş yarattın; dayı, amca yarattın. Binlerce düşünce verdin, sevinç verdin, gam verdin ona.

Derken kimisine hürlük verdin; bu gamdan da ayırdın onu, şu neşeden de.

700. Kendisinden de kurtardın onu, soyundan-sopundan da.. Onun gözünde her çirkini güzelleştirdin sen.

Bu çeşit adam, duyguyla duyulanları istemez; göze görünmeyene dayanır.

Aşkı meydandadır da sevgilisi gizlidir; görünen sevgili, dünyada bir sınayıştır onu.

Bırak bu sözü. Şekle olan aşklar bile, şekle, bir kadının yüzüne bağlanmak değildir.

Sevgilinin şekli yoktur.. İster bu dünyanın aşkı olsun, ister o dünyanın, bu, böyledir.

Şekle âşıksan, can çıkınca ne diye bırakıveriyorsun onu.

Şekli gene yerinde; bu doyuş ,bu vazgeçiş neden? A âşık, bir ara bakalım, sevgilin kimdir senin?

Duyguyla duyulan, görülen sevgiliyse kimde duygu varsa ona âşıksın demek.

Vefâ, o sevgiyi arttırıyorsa nasıl oluyor da vefâ, şekli değiştiriyor.

Güneşin ışığı dıvara vurdu, onu ışıttı; dıvar eğreti bir ışıktır, elde etti.

710. A yüreği temiz er, ne diye bir kerpiçe gönül verdin? Hiç sönmeden ışıyanı ara.

A kişi, sen hem kendi aklına âşıksın, hem de kendini puta tapanlardan üstün görüyorsun.

Duyguna vuran, akıl ışığıdır; onu, bakırın üstündeki altın yaldız gibi eğreti bil.

İnsandaki güzellik de altın yaldızdır; öyle olmasaydı güzellik, kart eşeğe mi dönerdi?

Melek gibiydi; Şeytan'a döndü; çünkü ondaki o alım eğretiydi.

Azar-azar, yavaş-yavaş o güzelliği alırlar ondan.. Azar-azar, Yavaş-yavaş, fidan kurur gider.

* Yürü "Yşattığımızın gücünü-kuvvetini azaltırız" âyetini oku; gönle girmeye, gönül almaya bak, kemiğe gönül verme.

Çünkü gönül güzelliği, geçmez güzelliktir; o güzelliğin devleti Âb-ı hâyâtın sâkisidir.

Su da kendidir, sâki de kendi. Tılsımın kırıldı mı, her üçü de bir oldu-gitti.

Fakat bu birliği, kıyas yoluyla anlayamazsın sen. A kendini tanımaz, kulluk et, öyle saçma-sapan konuşma pek.

720. Senin mânâ sandığın şekildir, eğreti bir şekil.. Sen de kendince onu uygun bulmuşsun; onunla düzenip kuşanmadasın.

Mânâ odur ki seni, senden alır; şekle yalvarmaktan seni kurtarır.

İnsanı kör edene, sağır edene, şekle daha da fazla âşık edene mânâ demezler.

Körün payına, derdi-gamı attırıp duran hayâller düşmüş.. Gözün payı, şu geçici hayâller.

Körler, Kur'ân'ın harflerine mâden kesilmişlerdir; eşeği görmezler de palanı döverler.

Mademki gözün görmekte; yürü, düş eşeğin ardına.. Nice bir palan dikip duracaksın a palana tapan.

Eşek varken elbette bir palan geçer eline. Canın oldu mu, ekmeğin de eksik olmaz.

Eşeğin sırtı hem dükkândır, hem maldır, hem kazanç.. İnciye benzeyen gönlün, yüzlerce bedenin sermayesidir.

A boşboğaz, eğersiz eşeğe bin; Peygamber de eğersiz eşeğe binmedi mi?

* Peygamber, eğersiz eşeğe bindi; yaya yürüdü de denmiştir.

730. Eşek nefsin boşanmış, kaçıyor; bir kazığa bağla onu; ne vaktedek işten, yükten kaçıp duracak?

İster yirmi yıllık yol olsun, ister otuz yıllık, ister ikiyüz yıllık. Ona sabır yükünü yüklemek, ona bu yükü taşıtıp götürtmek gerek.

* Hiçbir suçlu bir başkasının suçunu taşımadı; hiçbir kimse ekmeden birşey biçmedi.

Ekmediğini biçmeyi ummak, ham ümittir; ham birşey yeme ay oğul. Ham yemek, insana hastalık verir.

Birisi, ansızın bir define buluverir de, ben de bunu istiyordum işte; artık işle-güçle, dükkânla ne işim var der.

Baht işidir bu; ama pek az olur böyle şey. Bedende güç-kuvvet oldukça çalışıp kazanmak gerek.

Çalışıp çabalamak, define bulmaya engel değil ya. Sen işten ayak çekme de kısmetse o da arkadan gelsin.

Sen çalış da eğer hastalığına uğrama; eğer şunu şöyle yapsaydım, bunu böyle yapsaydım deyip durma.

* Halkla hoş geçinen Peygamber de, eğer demeyi menetti; o sözü söylemek, münâfıklıktan ileri gelir dedi.

Çünkü o münâfık da eğer derken öldü; şart koşmaktan da eline ancak hasretlik geçti.

Buna uygun bir hikâye

740. Garibin biri, tez-tez bir ev aramadaydı.. Bir dost, onu aldı, yıkık bir eve götürdü.

Eğer dedi, şu evin tavanı olsaydı, evin evime bitişik olurdu.

Eğer arada bir de başka oda olsaydı ayâlin dincelirdi.

Garib, evet dedi, dostlara pitişik olmak hoştur * ama bu sivri eğerin üstünde oturulmaz ki.

---

* Metinde "bihest" yazılmış, karşılaştırmada "hoşest" diye düzeltilmiştir.

Bütün dünya hoşluk ister; düzme bir hoşluk yüzünden de ateş içindedir.

İhtiyar, genç, herkes altın ister; fakat halkın gözü altını kalptan ayırd edemez.

Ayarı tam altın, kalp altına bir ışık salmıştır; fakat sen mehenksiz altın seçmiye kalkışma, zannına kapılma.

Mehengin varsa, altını seç, yoksa yürü, bilgine git, kendini rehin et.

Ya da canında meheng olmalı. Yolu bilmiyorsan yalnız yola düşme.

Gulyabanilerin sesleri, bildik sesine benzer; hani seni yok etmeye çağıran bildik, tanıdık kişinin sesine.

750. A kervan halkı diye bağırır, benim yanıma gelin; işte yol da şuracıkta, iz de.

Gulyabani, o tacirleri de öncekiler gibi yok etmek için her birinin adını, ey filân, ey feşman diye birbir anar.

Adam kandı da oraya vardı mı, bir de bakar ki karşısında kurt var, arslan var.. Ömür yitmiş-gitmiş, yol uzak mı, uzak, gün de akşam olmuş.

O gulyabaninin sesi nasıldır, bir de onu söyle: Mâl isterim, mevki' isterim, şeref isterim.. Böyle işte.

İçinden gelen bu sesleri yatıştır da gizli şeyler, açığa vurulsun.

* Tanrı'yı an da yak-yandır gulyabanilerin seslerini; nerkis gözlerini yum şu akbabadan.

Yalancı sabahı, sâhici sabahtan ayırd et; şarabın rengini ayırd et kadehin renginden.

Böylece de bu ayak direyiş, bu dayanış, şu yedi renk gören baş gözünden başka, bir can gözü belirtsin.

Bu can gözüyle bu renklerden başka renkler görürsün; taşlar yerine inciler, mücevherler seyredersin.

İnci de nedir? Deniz kesilirsin; göğü ölçen bir güneş olursun.

760. İş yapan, iş yurdunda gizli; iş yurduna git de onu apaçık gör.

Mademki iş, iş görenin perdesi olmuş; işinden başka bir yerde göremezsin onu.

İş yurdu, mademki iş yapanın yeri; ordan dışarda kalan, gaflete düşmüştür.

Öyleyse iş yurduna, yâni yokluğa gel de sanatı da, sanatkârı da beraberce, bir arada seyret.

Mademki iş yurdu, aydın bir görüş yeri; şu halde iş yurdundan dışarda olan her yer, örtülüş, gizleniş yeri.

İnatçı Firavun, varlığa yüz tutmuştu da, onun iş yurdundan kör olmuştu.

Hâsılı kaderi değiştirmek, kapıya gelip çatan kazâyı geri çevirmek istiyordu.

Kazâ-kaderse o düzencinin bıyığına, her solukta, dudak altından acı-acı gülüyordu.

Tanrı'nın buyruğu değişsin, takdiri bozulsun diye yüzbinlerce suçsuz çocuk öldürttü o.

Mûsâ Peygamber meydana çıkmasın diye binlerce zulmetti, boynuna binlerce vebâl aldı, binlerce kan döktü.

770. O, bunca kana girdi, Mûsâ da doğdu; onu kahretmeye hazırlandı.

Zevâlsiz Tanrı'nın iş yurdunu görseydi, eli-ayağı kururdu da hileye, düzene girişemezdi.

Mûsâ, kendi evinin içindeydi, bağışlanmıştı; oysa boş yere dışardaki çocukları öldürtüyordu.

Hani bedenini besleyen, sonra da başkaları, kendisine hased ediyor zannına düşen kör nefis sâhibi gibi.

Bu düşmandır, o hasetçidir, dost değil bana der; oysa ki kendisine asıl hased eden, asıl düşman olan, o beslediği bedendir.

O, Firavun'a benzer, bedeni de Mûsâ'ya. Nerde düşman diye dışarda koşar-durur.

Nefisse beden evinde nazlı-nazenin oturur-durur.. Kendisi de kinle başkalarını kınar, kendi elini ısırır, dişler.

⁂

(Ş E R H)

503. beyitten sonraki hikâye. Bedi'uz-zamân Furûzan-fer, "Sindbâd-nâme" deki bir hikâyeyi, bu hikâyenin kaynağı sayıyor. Bu hikâyenin özetini veriyoruz:

"Zamanlardan bir zamanda, kervan halkı, bir tekkenin önüne kondu. Tekkede bir tek yoksul vardı. Kervanın malı pek çoktu. Yoksul, böyle fırsat bir daha ele geçmez; karanlık basınca birşeyler çalayım da geçimime yardım etsin dedi. Gece olunca bu kuruntuyla dışarı çıktı. Fakat bekçi, yığın-yığın malların çevresinde dolaşıp duruyordu. Yoksul, ne düzen kurduysa olmadı. Bâri dedi, ahıra gideyim de besli bir hayvan çalayım. Olacak bu ya, o gece de bir arslan, avlanmaya çıkmış, o ahıra girmişti. El-ayak çekilsin de bir hayvanı parçalayıp yiyeyim diye bir yana sinmişti. Yoksul, karanlıkta ahıra girdi. Eliyle, hangi hayvan daha semizse onu çalayım diye hayvanların sırtlarını okşamaya koyuldu. Derken elini arslanın sırtına sürdü. Baktı ki o, hepsinden iri, hepsinden semiz. Hemen sırtına bindi, arslanı dışarıya sürdü. Arslan, yakalanmayayım diye korkusundan boyuna gidiyordu. Sabah olmaya, ortalık ağarmaya başlayınca yoksul, gördü ki bir arslanın sırtına binmiş. İnerse paralanacağını iyice anlayan yoksul, boyuna arslanı sürmedeydi. Bu sırada bir ağacın altın-

dan geçerlerken yoksul, bir dala yapışıp ağaca tırmandı; böylece arslan yoksuldan, yoksul da arslandan kurtuldu." (Ahmed Ateş basımından naklen Maâhiz, s. 49-51).

Bl hikâye de Mevlânâ'nın anlattığı hikâyeye benzerse de Mevlânâ'nın naklettiği, bu hikâye olamaz. Mevlânâ gene bir halk hikâyesini, söze uygun olduğu için almıştır.

510. "Bu Kur'ân'ı, bir dağın üstüne indirseydik..." (Kur'ân, LIX, Haşr, 21., 502. beyte bakınız) Bu beyit arapçadır.

513. Hâtif, seslenen mânâsına gelen arapça bir sözdür. Müslümanlıktan önce Araplar, çöllerde, dağlarda, cinlerin, insanlara seslendiklerine, kimisinin, adamı gerçeğe, iyiye sürdüğüne, kimisinin de insanın yolunu azıttığına inanırlardı. Seslenen cine "Hâtif" adını verirlerdi. Bu inanç, Müslümanlıktan sonra da sürdü. Ancak bu sefer, seslenenin Melek, yahut Cin olduğuna inanıldı.

Bu inançla "Echo" arasında büyük bir benzerlik vardır. Echo, kutlu bir kızdır. Zeus'un bile sevgisini kazanacak kadar güzeldir. Orman perileri tarafından büyütülmüştür. Yalnızlığı sever, ormanlarda tek başına yaşar. Bizim Nerkis dediğimiz Narkissos (Narcisse) adlı güzel bir delikanlıya âşık olmuştur. Delikanlı, onun aşkına ehemmiyet vermediğinden Echo, yanıp-yakılmaya, ağlayıp-inlemeye başlamış, ormanlar sesiyle dolmuş, sonunda eriyip bitmiştir. Fakat ölümünden sonra iniltisi, dağlarda, ormanlarda kalmıştır ki yankı (aks-i sadâ), budur. (Nouveau Larousse Illustré, IV., s. 29).

514. beyitten sonraki hikâyeye Bedî'uz-zamân, kaynak olarak iki hikâye naklediyor. İkisinin de hulâsası şu:

Adamın biri, birine konuk oluyor. Ev sahibi, adamın eşeğini kestirip pişirtiyor. O gece beraberce yiyorlar. Adam sabahleyin gidecek, eşeğini arıyor; karnında diyorlar (Maâhiz, s. 51).

Mevlânâ'nın naklettiği hikâyelerle bu hikâyeler arasında ancak bir benzerlik var.

518. "Az kaldı, yoksulluk, kâfirlik olacaktı." (Hadis, Câmi', II., s. 74)

521. "Söz budur ancak. O, size ölü hayvan etini, kanı, domuz etini, Allah'tan başkası için kesilen hayvanı haram etmiştir. Fakat zorda kalan, başkasının hakkına el uzatmamak ve zaruret mıkdarını da aşmamak üzere yerse günah etmiş olmaz. Çünkü Allah, suçları örten rahîmdir." (Kur'ân, II, Bakara, 173) V. sûrenin (Mâide) 3. âyetinde de, ölü hayvan etinin, kanın, domuz etinin Allah'tan başkasına kesilen hayvan etinin, boğulmuş, vurulmuş, yüksek bir yerden düşüp ölmüş, başka bir hayvan tarafından süsülüp öldürülmüş, canavar tarafından parçalanmış, putlara kesilmiş hayvanların etlerinin haram olduğu bildirilmede, ancak pek aç kalıp zora düşenin, suç işlemek niyetinde olmamak şartiyle yiyebileceği söylenmededir.

549. "Ele, aldığını vermesi gerek." (Hadîs, Câmi', II, s. 51)

575. "Size getirdiğim haberlere, size Tanrı elçiliği etmeme karşı bir ücret istemiyorum." Kur'ân'da,

peygamberlerin, ümmetlerine böyle dedikleri anlatılır (XI, Hûd A.M. 29, 51, XXV, Furkan, 57, XXVI, Şuarâ, 109, 127, 145, 164, 180, XXXVIII, Sâd, 86, XLII, Şûrâ, 23).

576. "Ebû-Bekir ticaretle uğraşırdı. Peygamber, peygamberliğini bildirmeye başlayınca Ebû-Bekir de kırkbin dirhem vardı; onunla köleler alır, azâd ederdi; Müslümanları kuvvetlendirirdi. Medine'ye, ancak beşbin dirhemle göçtü; sonra orada da Mekke'de yaptığını yaptı." (İbni Sa'd: Tabakaat, III. cüz I. kısım; Josef Horovitz basımı; E. J. Brill, Leiden-1904, s. 122).

Şârih, Ebû-Bekir'in, peygamber'in aşkiyle kırkbin dinar verdiğini, hiçbir şeyi kalmadığını, edep yerini örtecek birşey bile kalmadığı için üç gün evinde kaldığını Mişkât'dan naklediyor (s. 50).

585. den sonraki hikâye de bir halk hikâyesidir. 502 hicride (1108) vefât eden Râgıb-ı Isfahânî'nin "Muhâdarât"ında buna benzer bir fıkra olduğunu Bedî'uz-zamân söylüyor ve fıkrayı naklediyor (Maâhiz, s. 52).

602. "İmâna göre sabır, gövdenin başı gibidir." (Hadis, Câmi', II, 41)

607. "O, öyle bir mâbuttur ki sizi yaratmıştır da sizden kâfir olan da vardır, inanan da ve Allah, ne yapıyorsanız görür." (Kur'ân-ı Kerîm, LXIV. Tagaabün, 2)

614. Altı kapı altı yöndür; tavlada da altı kapı vardır.

621. "Ey Âdemoğulları, namaz kılacağınız her vakit, elbisenizi giyin, süslenin ve yeyin, için, isrâf etmeyin, şüphe yok ki o, müsrifleri sevmez." (Kur'-ân-ı Kerîm, VII, A'râf, 31)

629. "Dünya, mü'minin zındanıdır, kâfirin cenneti." (Hadîs, Câmi', II., s. 14)

631. "İblis, bana tekrar dirilecekleri, kalkacakları günedek mühlet ver dedi. Tanrı, şüphe yok ki mühlet verilenlerdensin dedi." (Kur'ân-ı Kerîm, VII. A'râf, 14-15). XV. sûrenin (Hıcr) 36. ve XXVIII. sûrenin, (Kasas) 79. âyetlerinde de aynı şey geçer.

656. "Bildir bana demişti İblis, benden daha şerefli ve yüce olarak yarattığın kim? Kıyâmet gününedek yaşatırsan beni, and olsun ki pek azı müstesnâ, onun soyunu azdıracağım. Git demişti Allah, kim uyarsa onlardan, hepinizin de cezası cehennemdir gerçekten ve o ceza, noksansız, tastamam bir ceza. Onlardan kime gücün yeterse seslen, oynat yerinden onu; atlı-yaya, bütün ordunla yürü üstlerine, evlâtta ortak ol onlarla ve vaad et onlara ve Şeytan, yalandan başka birşey vaad edemez ki onlara." (Kur'ân-ı Kerîm, XVII, İsrâ', 62-64)

680. "Allah kalblerini, kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de perde var, pek büyük azâb onlara." (Kur'ân-ı Kerîm, II, Bakara, 7)

685. I. cildin 305. beytinin izâhına bk.

716. "Ve kimin ömrünü uzatırsak yaratılışında adetâ geriye döndürürüz onu, çocuklaşır; hâlâ mı akıl etmezler?" (Kur'ân-ı Kerîm, XXXVI, Yâ Sin, 68)

729. "Eğersiz, üstünde birşey olmayan eşeğe binerdi." (Hadis, Câmi', II, s. 96)

732. "De ki: Allah'tan başka bir Rab mi arayacakmışım? Halbuki O'dur herşeyin Rabbi ve herkesin kazancı, ancak kendisine aittir; hiç bir suçlu bir başkasının suçunu yüklenemez..." (Kur'ân-ı Kerîm, VI, En'âm, 164) "Bir suçlu, bir başkasının suçunu yüklenemez" sözü XVII. sûrenin (İsrâ') 15, XXXV. sûrenin (Fâtır) 18., XXXIX. sûrenin (Zümer) 7. ve LIII. sûrenin (Necm) 38. âyetlerinde de geçer.

738. "Bir işte tereddütten sakının, çünkü tereddüt, şeytanın işini açar." (Hadis, Künûz, I., s. 128)

755. Nerkis, Narkissos, mitolojide, ırmaklar Tanrısı Kephisos'un oğludur. Pek güzel bir delikanlıdır. Echo, bu delikanlıya âşık olur (Bu ciltte 513. beytin şerhine bakınız); fakat o, bu aşkla hiç ilgilenmez. Bunun cezasını şöyle çektirirler: Onu bir kayalığa atarlar. Orada bir kaynak vardır. Susar, su içmek için kaynağa eğilir. Suda kendini görür, kendisine âşık olur. Kaçmak isterken düşer, boğulur. Vücudundan, göze benzer bir çiçek çıkar. Bu çiçeğe nerkis derler. Kıyâmetedek güzellere, güzelliğe hayran-hayran bakar durur.

Bu mitolojinin kahramanının adı, arapçaya Nercis, farsçaya Nerkis diye geçmiştir. Doğu-İslâm edebiyatında göz, daima nerkise benzetilir. Yalnız kendisine bakarak şehvet duygusu duymaya, başkasiyle ilgilenmemeye Narsisizm denir.

***

(M E T İ N)

Adamların, bir töhmet yüzünden anasını öldüren kişiyi kınamaları

Birisi, öfkeyle anasını öldürdü; hem hançerle yaralayıp öldürdü, hem de yumrukla döve-döve gebertti.

Birisi, yaradılışının kötülüğü yüzünden, analık hakkını hatırlamadın bile;

Hey gidi-hey, ananı neden öldürdün; söyle.. A çirkin huylu, ne yapmıştı, neylemişti o dedi.

780. Çok kötü bir iş işledi dedi; onu öldürdüm.., ayıbını toprak örtsün.

Adama, a ulu er dedi, o adamı öldürseydin ya. Anasını öldüren, öyleyse dedi, her gün bir adam öldürmeliydim demek?

Onu öldürdüm, halkın kanına girmekten kurtuldum.. Halkın kamışını kesmektense onun kamışını kesmek daha yeğ.

O kötü huylu ana, senin nefsindir; bozgunculuğu her yandadır onun.

Kendine gel de o nefsi öldür; çünkü o aşağılık nefsin yüzünden her solukta bir azize kastetmedesin.

Onun yüzünden, bu güzelim dünya, sana dar geliyor. Onun peşine düşmüşsün de Hak'la da savaşıyorsun, halkla da.

Nefsini öldürdün mü, özür getirmekten kurtuldun-gitti; çünkü ülkede sana bir tek düşman bile kalmaz.

Birisi, peygamberle erenleri düşünür de sözümüzden şüphe ederse;

Peygamberlerin nefisleri öldürülmemiş miydi? Peki, neden onların düşmanları, hasetçileri vardı derse...

Şimdi ey doğruyu arayan, kulak ver sözüme de bu şüpheye vereceğim cevabı işit.

790. O inkârcılar, kendilerine düşmandı; onlar, öylece kendilerini yaralıyorlardı.

Düşman odur ki cana kasteder.. Kendisi can çekişen, düşman değildir.

Yarasacık, güneşe düşman değildir. O, perde ardında kalmıştır; kendisinin düşmanı olmuştur.

Güneşin parıltısı öldürür onu; güneş, hiç onun eziyetini çeker mi?

Düşman, ona derler ki ondan bir azab, bir zahmet gelsin. Güneş ışığıyla taşın lâ'l olmasına engel olsun.

Bütün kâfirler, peygamberlerin özlerindeki parıltıların kendilerine vurmasına, kendileri engel olmuşlardır.

O tek kişinin gözüne nasıl perde olabilir halk? Kendi gözünü kör etmiştir, kendi gözünü şaşı etmiştir halk.

Hani Hintli köle kin güder de inadından kendisini öldürür ya.

Efendisine ziyan vermek için kendisini başaşağı damdan atar ya.

Hasta hekime düşman olursa; çocuk, kendisini terbiye edene düşmanlık ederse;

800. Gerçekten de bunlar, kendi canlarına kastetmekteler, kendi akıllarının, canlarının yolunu vurmaktalar.

Bez yıkayan güneşe öfkelense; balık, suya kızsa;

Sen bak da gör, kim ziyan eder; bu iş yüzünden, sonunda kimin yıldızı kararır?

Tanrı, yüzünü çirkin yaratmışsa, kendine gel de hem çirkin yüzlü, hem çirkin huylu olma bâri.

Ayakkabın olsa bile taşlık yere gitme. İki boynuzun varsa dört boynuzlu olmaya kalkışma.

Sen, ben filân kişiden aşağı mıyım ki bahtım, talihim düştükçe düşüyor diyorsun, ona hased ediyorsun.

Zâten haset bir başka eksiklik, bir başka ayıp.. Hattâ bütün aşağılıklardan aşağı, beter bir şey.

O iblis de aşağı olmaktan arlandı da sonu gelmez yüzlerce kötülüğe attı kendini.

Hasetinden yücelere ağmak istedi; istedi ama yücelik nerde? Kanlara bulandı, kaldı.

* O Ebû-Cehil de Muhammed'den arlandı; hasetinden, ondan yüce olmayı kurdu.

810. Adı Ebü'l-Hakem'di, Ebû-Cehil oldu gitti. Hey gidi-hey; nice ehliyetli kişiler haset yüzünden ehliyetsiz oldu.

* Ben bu arayış dünyasında, iyi huydan daha iyi bir ehliyet görmedim-gitti.

Üstünlüğü, mahareti, hüneri bir yana bırak.. Bu yolda hizmettir, iyi huydur işe yarayan *.

Tanrı, peygamberleri, halkta bulunan hasetler belirsin diye vasıta yaptı.

Çünkü hiç kimse Tanrı'dan arlanmaz; Tanrı'ya haset eden, hiç bir yerde yoktur.

Fakat peygamberi, kendin gibi bir adam sanırsın da, o yüzden ona haset edersin, cefalar edersin.

Peygamberin büyüklüğü anlaşıldı mı, ona haset edenin hasedi kabule geçmez; uyan, uyar ona.

* Öyleyse her devirde, peygamber yerine bir eren vardır; kıyamete dek bu, böyle sürer-gider.

Kimin huyu güzelse kurtuldu; kimin gönlü sırçaysa kırıldı-gitti.

Şu halde diri olan, her solukta işte, güçte bulunan imâm, o erendir; ister Ömer soyundan olsun, ister Alî soyundan.

820. A yol arayan, Mehdi de odur, Hâdî de o; hem gizlidir, hem de yüzüne karşı oturup durur o.

O ışık gibidir, akıl, Cebrâil'idir onun; ondan aşağı derecede bulunan eren de kandilidir onun.

Bu kandilden aşağı derecede bulunan eren de kandilliğimiz bizim. Işığın, mertebe bakımından dereceleri var.

* Bu beyit unutulmuş, karşılaştırmada yeri işaret edilerek ince yazıyla kenara yazılmıştır.

* Çünkü Tanrı ışığının yediyüz perdesi vardır; ışık perdelerini bu kadar kat bil.

Her perdenin ardında bir toplum var. Bunlar imâmadek saf-saftır.

En sondaki safta bulunanların gözleri, zayıflık yüzünden ön safdakilerin ışığına dayanamaz.

Öndeki safta bulunan da, gözünün zayıflığından daha öndeki safta bulunanların aydınlığına dayanamaz.

Ön saftakilere yaşayış kesilen o aydınlık, bu şaşıya can zahmetidir, sınanmadır.

Fakat şaşılıklar, azar-azar azalır; yediyüz perdeyi aştı mı, deniz kesilir-gider.

Demiri yumuşatan, altını arı-duru bir hale koyan ateş, ayvaya, taze elmaya yarar mı hiç?

830. Elmanın, ayvanın da az bir hamlığı olabilir; fakat olgunlaşması için demiri yumuşatan ateş gerekmez, az bir hararet yeter.

Demireyse o az hararet, o az yalım yetmez. Çünkü demir, o ejderhanın yalımını çekerdurur.

Demir, zorluklar çeken yoksuldur. Örsün altında, ateşin içinde benzi kıpkızıldır, hoş bir haldedir.

O, vasıtasız olarak ateşin perdecisidir; bir bağla bağlanmadan, kendiliğinden ateşin ta içine girer.

Fakat başkaları, arada su, yahut su cinsinden perdeler olmadıkça ateş vasıtasiyle ne olgunlaşırlar, ne de ateşle konuşabilirler.

Ayağa, nasıl yürümek için bir ayakkabı gerekse onlara bir tencere, yahut tava gerek.

Yahut da arada bir yer gerek ki hava ısınsın da suyu da ılıtsın bize.

Şu halde yok-yoksul, o kişiye derler ki vasıtasız olarak varlığının, yalımlarla bağı, bağlantısı vardır.

Öyleyse, âlemin gönlü, o erendir; çünkü beden, bu gönül vasıtasıyla iş görür, hüner gösterir.

Gönül olmazsa beden, konuşmayı ne bilsin? Gönül aramazsa beden, araştırmayı ne anlasın?

840. Demek ki yalımların görüş yeri, o demirdir; o halde Tanrı'nın görüşüne mazhar olan da gönüldür, beden değil.

Bu parça-buçuk gönüller de asıl mâden olan gönül sahibine karşı bedenlere benzerler *.

Bu söz, örnek ister, bunu etraflıca anlatmak gerek. Fakat ham vehim sürçmesin; bundan korkuyorum.

Böylece de iyiliğimiz, kötülüğe dönmesin, hayır yapayım derken şer yapmayalım. Zâten bu kadarcık söylemem de dileyerek değil; kendimde değilim de ondan söyledim hani.

Eğri ayağa eğri ayakkabı daha iyi; yoksulun eli boyuna kapıda gerek.

*
**

* Bu beyit unutulup yazılmamış; karşılaştırmada yeri işaret edilerek kenara ilâve edilmiş.

(Ş E R H)

809. Ebû-Cehil. I. cildin 786. beytinin şerhine bk.

811. "İnsanların hayırlısı, huyları güzel olanıdır." (Hadis, Câmi', II., s. 8) "İnsanlara verilen en hayırlı şey, güzel huydur." (II., s. 9) "Mü'min kişiye verilen en hayırlı şey, güzel huydur; insana verilen en kötü şey de şudur: Güzel yüzlüdeki kötü huy." (Aynı sahife)

817 - 828. Bu beyitlerde, kendisinden, rûhâniyetinden, yardım dileyene eriştiği için Gavs, varlık, mânâ bakımından onun çevresinde döndüğü için "Kutb", olgun tek kişi bulunduğu için "İnsân-ı Kâmil", tek olarak Hakıykat-i Muhammediyye mazharı bulunduğu için "İmâm-ı Zamân" denen, vaktin İsâ'sı, zamanın Hızır'ı, hâzırı, insanların, insanlığın gözbebeği diye de anılan zâtı anlatmaktadır.

Hz. Muhammed, "Her zamanda ümmetimin hayırlıları beşyüz kişidir. Abdâl, kırk kişidir. Ne bu beşyüz kişi azalır, ne de kırk kişi. Kırklardan biri öldü mü Allah, onun yerine beşyüzlerden birini kor. Bunlar, kendilerine zulmedeni bağışlarlar; kendilerine kötülük edene iyilikte bulunurlar; Allah'ın, onlara verdiğine de râzı olurlar" buyurmuştur (Câmi', II. s. 6).

Kutb, arapça bir sözdür; mânâsı, değirmen taşının milidir. Değirmen taşı, nasıl milin çevresinde dönerse bütün varlık âlemi de onun çevresinde döner. Kutb'u, şöyle anlatalım: Meselâ din bilgisinde, her din ehlinin birazcık bilgisi vardır. Bilginlerin her bireri de dinin bir bölümünde bilgi sahibidirler. Kimisi hadis usûlünü, kimisi hadisi; kimisi tefsir usûlünü, kimisi tefsiri; kimisi fıkıh usûlünü, kmisi fıkhı, kimisi ricâl bilgisini, kimisi kelâm bilgisini, kimisi de tasavvufu bilir. Fakat bütün dünyadaki din bilginlerinin içinde biri vardır ki o, hepsini, hepsinden fazla kavramıştır; üstüne er yoktur. İşte bu, bütün o bilginlerin kutbudur. Bir kimyager, bir hekim, bir şâir, bir marangoz, bir ressam vardır ki ondan üstünü olamaz. Bunlar da kendi sanat ve mesleklerinde kutuptur. İyilikte, güzellikte, kötülükte, çirkinlikte biri vardır ki iyilik, kötülük, çirkinlik, onda tamamlanmıştır. İyilik-güzellik, kötülük-çirkinlik kutbudur o. İnsanlar içinde bir insan da vardır ki insanların gözbebeğidir. İnsanlık, onda tamamlanmıştır. "Gerçekten de ben, sizin aranızda iki halife bırakıyorum. Biri, Allah'ın gökten yere sarkıtılmış ipi olan Allah kitabı, öbürü de soyum, Ehlibeytim; bu ikisi, bana ulaşıncayadek birbirinden hiç mi hiç ayrılmaz" meâlindeki hadîste bildirildiği gibi (Câmi', I. s. 87) o, Kur'ân'ın sırrıdır; "Her tertemiz kişi, Muhammed'in soyudur" hadîsinde bildirilen (Câmi', I. s. 3) tertemiz kişilerin, özüdür, hûlâsasıdır.

O er, Hz. Muhammed'in hakikatına mazhar olmuştur. Bütün âlem, nasıl insana göre bir kalıpsa, bütün insanlar da o tek ere göre bir kalıptır. Zamanın sahibi olan erene, derece bakımından en yakın iki eren vardır. Bunlara, iki imâm anlamına "İmâmeyn" derler. Kutbun hükümlerine vâris ve mazhar olan, sağ yanında farzerilir; sağ yan imâmı anlamına "İmâm-ı Yemîn" adiyle anılır. Hakikatına mazhar olan, sol yanında farzedilir; sol yan imâmı mânâsına "İmâm-ı Yesâr" adiyle anılır. Bunlardan sonra direkler mânâsına "Evtâd" diye anılan dört eren gelir ki bunlar, dünyanın dört direğidir sanki. Bunlardan sonra Abdâl denen yedi, yahut otuz, yahut da kırk eden gelir. Sayıları hakkında, hadislerdeki ayrılığı, kimi vakit yedi, kimi vakit otuz, kimi vakit de kırk olurlar; bâzı kere bu kırkın yirmisi kadın da olur diye birleştirenler olmuştur. Bunlardan sonra iyi kişiler, vekiller mânâsına gelen ve "Nukabâ" diye anılan üçyüz eren gelir. Bunlardan sonra yüce kişiler, "Nücebâ" denen kırk eren vardır; bunlar halkın yüklerini yüklenirler, sıkıntılarını giderirler. Onlardan sonra "Ümenâ", yâni emin kişiler gelir ki bunlar, selâmet erleridir. Özleri halktan gizlidir. Melâmet, gerçek yolculuğun en yüce makamı olduğundan, "Velilerim kubbelerimin altındadır; onları benden başka kimse bilmez" hadis-i kudsisi, bunlar hakkındadır. Kutb'la beraber erenlerin hepsi de Ümenâ'dır, Melâmiyyûn'dur diyenler de olmuştur. Bunlardan sonra Evliyâ denen erenler gelir. "Ümenâ" Kutupla beraber iki İmâmdır da denmiştir (Abdü'r-Rezzak Kâşi'nin arapça ve farsça Istılâhât'üs-Sûfiyye'siyle Şeyhülislâm Ebû-Yahyâ Zekerriyyâ'l-Ansârî'nin Istılâhât'üs-Sûfiyye'si. İst. Üniv. Arapça yaz. 155, 1542, 57. b 4125). Bu erenlerin sayıları, yılın gün ve sayısıncadır ve üçyüz altmıştır

diyenler, bu saydıklarımızdan başka, Ahyâr, Ebrâr, Umde, Mektûmân denen erenleri de bunlara katmışlardır (Muhammed Aliyy b. Alî Tahânavî: Keşfu Istılâhât'ül-Fünûn, Kalküte, 1854-1862. Sûfî mad. C. II. s. 839-847). Kutup göçünce, kutbun hakikatine mazhar olan ve vucuddaki kalb gibi sol yanında bulunan imâm, bir söze göre de dört umdeden biri, onun yerine geçer. Bunlardan aşağı derecede bulunanlardan biri, onun yerine yükselir. Böylece derece-derece hpsi yerlerini bulur. Erenlerden eksik kalanın yerine de temiz kişilerden biri alınır. Başka derecede bulunanlardan biri ölünce de gene yerine, aşağı derecede bulunanlardan biri geçirilerek sayı tamamlanır. Bunlar herkes tarafından bilinmediği için gayb erleri, gayb erenleri (Ricâl'ül-Gayb) diye anılırlar.

Mevlânâ, İmâm'ı, imâmdan sonra gelen ereni ve ondan sonrakini ışık, kandil, kandillik diye anarak Kur'ân'ın XXIV. sûresi olan Nûr sûresinin, Nûr âyeti diye anılan 35. âyetine telmih buyuruyolar ki tefsiri, te'vili, I. cildin dibâcesinde geçti.

820. beyitte, İmâm, yâni zamanın kutbu hakkında "Mehdî de odur, Hâdî'de o" buyuruyorlar. Memdî, hidâyet bulmuş, doğru yolu elde etmiş mânâsına gelir. Hâdî de doğru yola götüren demektir.

Hz. Muhammed'in "Mehdî benim soyumdan, Fâtıma'nın evlâdındandır", "Mehdî, biz Ehlibeyt'tendir; Allah, dünyayı onunla bir gece içinde düzene kor", "Mehdî, dünyayı adaletle doldurur, netekim ondan önce zulümle, cevirle dolmuştu" gibi hadîsleri vardır ki bunlardan, son zamanlarda, birinin zuhur edeceğini; gene hadîslerden, Mehdî'den önce Süfyânî

denen zâlimin, Deccâl'in, bir çok yalancıların çıkacağını, Mehdî zuhur edince Îsâ'nın da ineceğini, namazda Mehdî'ye uyacağını, Deccâl'in öldürüleceğini, göğün, feyzini, yerin, bereketini vereceğini, Müslümanlığın, bütün dünyaya yayılacağını anlıyoruz (Mehdî hakkında Ehl-i Sünnet yoluyla tahric edilen hadîsler hakkında Aliyy'ül-Kaarî'nin; ölm. 1014 H. 1605; "Risâlet'ül-Mehdî" adlı risâlesine bakınız; İst. Üniv. K. Arapça yaz. Mecmua; 3681, 30. b-61. a).

İmâm Ca'fer'üs-Sâdık (148. H. 765), "Gerçekten de yeryüzünde, mutlaka bir imâm bulunur; inananlar, dine birşey eklerlerse reddeder, eksiltirlerse tamamlar" ve "Dünyada iki kişi kalsa, birisi, öbürünün üzerine huccet, yâni imâm olur" buyurmuştur (Usûl'ül-Kâfî, İran-1311, s. 86).

Mehdî'nin adının, Hz. Muhammed'in adı olacağı, İmâm Hasan, yahut İmâm Huseyn soyundan geleceği hakkında da hadîsler vardır. Fakat İmâm Huseyn soyundan olacağı hakkındaki rivâyetler, daha çoktur ve bunlar, Ehlibeyt İmâmları yoluyla gelmektedir.

Şia-i İmâmiyye'ye göre Mehdî, onbirinci imâm Hasan'ül-Askerî'nin (260 H. 873) oğlu onikinci imâm, Muhammed'ül-Mehdî'dir. 255 hicrîde (869) doğmuştur. Babasının vefatından sonra gizlenmiş ve bu gizleniş, 329 hicrîyedek sürmüştür (941). Bu gizlenişe "Küçük Gizleniş" mânâsına gelen "Gaybet-i Sugrâ" denir. Bu müddet içinde, Osmân ibni Saîd, onun oğlu Ebû Ca'fer Muhammed (305 H. 918), Ebü'l-Kaasım Huseyn b. Rûh (326 H. 938), Ebü'l-Hasan Aliyy b.

Muhammed (328 H. 940), Şia ile İmâm arasında sefirlik yapmışlardır. Bunlara, dört nâib, dört sefir anlamına "Nüvvâb-ı Erbaa, Seferâ-yı Erbaa" denir. Son nâibin vefatından itibaren "Büyük Gizleniş" (Gaybet-i Kübrâ) başlamıştır, hâlâ da sürmektedir. Mehdî yaşamaktadır. Zuhur edecek Mehdî, budur (Mehdî hakkındaki rivâyetleri, Sünnî ve Şiî kollardan gelen hadîslerle haberleri toplu bir halde bulmak, okumak isteyenler, Seyyid Muhsin Emin'ül-Huseniyy'il-Âmili'nin; 1371 H. 1952; "A'yân'üş-Şia" sına baksınlar; III. Kısım, IV. cüz; 1373-1954, s. 326-350).

Onikinci İmâm'ın nâibi olduğunu iddiâ ederek ortaya çıkanlar da olmuştur ki Huseyn b. Mansûr da bunların biridir (Bunlar hakkında "Tenkıyh'ul-Makaal"e bk. (I., 1. kısım; s. 200-201).

Ehl-i Sünnete göre Mehdî, Hz. Muhammed'in (S. M.) soyundan olacak, doğacak, otuzüç yaşında Mehdîliğini izhâr edecektir. Sûfîlerden, Şia inancını benimseyenler, Mehdî'nin Onikinci İmâm olduğunu kabul ederler. Mehdî doğacak deyenler de, Onikinci İmâm olduğunu kabul edenler de, zaman-zaman şu vakit, bu vakit çıkacak diye vakit tâyin edenler de olmuştur. Meselâ, İbn Arabî'nin (ölm. 638 H. 1240) övey oğlu ve şârihi Şeyh-i Kebîr Sadreddin-i Kunavî (ölm. 673 H. 1274), Mehdî hakkındaki "Risâle"sinde, Mehdî'nin 613 hicrî yılı Ramazanının yirmiyedinci cuma gecesi doğduğunu, 654 te kendisini gördüğünü, 666 yılında halkın, bir çok şaşılacak şeyler göreceğini, 683 yılına kadar da Îsâ'nın ineceğini bildirir. 654 yılından bahsederken "Vaktimizden üç yıl önce" kaydının düşürülmesinden anlaşılıyor ki bu risâle, 651 hicride (1253) yazılmıştır (Ayasofya Kütüphanesi, no. 4849, mecmua, 168 a - 180 a). Gene Sadreddin, "Vasiyyet-nâme"sinde, kendisine uyanlardan evli olmayanların Şam'a göçmelerini, Şeyh'in yâni İbn Arabî'nin ve kendisinin sözlerinden, anlaşılamayanların üzerinde durmamalarını, ilâhi irfan kapısının, kendisinin ölümüyle kapandığını, ancak Mehdî'ye ulaşanların, ondan feyz alabileceklerini söyler ve Mehdî'ye, selâmının ulaştırılmasını da diler (Mevlânâ Celâleddin III. basım, s. 235-6, metin ve not).

Mehdî'nin zuhur vaktini tayine uğraşanlardan başka Mehdîlik dâvâsına kalkışanlar da vardır. Bunların kimisi siyasi bir sonuç güderek, kimisi mânevi bir inanca kapılarak, hattâ kimisi inanarak, kimisi düzenler düzüp yalanlar söyleyerek bu dâvâya girişmişlerdir. İlk olarak Ali'nin oğlu Muhammed-i Hanefiyye (81 H. 700), taraftarları tarafından Mehdî tanınmış, ölümü kabul edilmemiş, Medine'deki Radvâ dağında * gizlendiği, yanında iki arslanın, çıkıncayadek kendini koruduğu söylenmiştir (Abû-Muhammed'ül-Hasan b. Mûsâ'n-Nevbahti: Kitâbu Fırak'ış-Şia, Alman müsteşrikler Cemiyeti basımı, İst. Devlet Mat. 1931, s. 26-27). Sonradan onun oğluna, Ebû-Tâliboğlu Ca'fer'in oğlu Abdullâh'ın oğlu Muâviye'ye İmâm Muhammed'ül-Bakır'a (114 H. 733), oğlu İmâm Ca'fer'üs-Sâdık'a (148 H. 765), onun oğlu İsmâil'in

* Hz. Muhammed'in Radvâ'dan Allah râzı olsun; Kudüs'ü Allah kutlamıştır, Uhud bizi sever, biz de onu severiz" dediği rivayet edilmiştir. (Mu'cemül-Büldân'a bakınız, Mısır, Saadet matbaası, 1324-1906, C. IV, s. 260-261).

(ölm. 133 H. 750) oğlu Muhammed'e, İmâm Ca'fer'in oğlu İmâm Mûsa'l-Kâzım'a (183 H. 799), İmâm Aliyy'ün-Nakıy'e (254 H. 868), onun oğlu İmâm Hasan'ül-Askerî'ye (260 H. 873) Mehdi diyenler olmuştur (Fırak'üş-Şia, s. 30, 31, 54, 5', 62, 67, 78, 79, 79-80).

Bu zatlara, taraflarını güdenler tarafından Mehdî denmiştir; bir de Mehdî'yim diye ortaya atılanlar vardır ki Afrika'nın güneyinde bir hükûmet kuran Muhammed İdris (ölm. 177 H. 793), aynı yerde ve Endelüs'te Muvahhidîn devletini kuran Ebû-Abdullâh'il-Mehdî (524 H. 1130), onun yerine geçen Abd'ül-Mü'min (ölm. 558 H. 1163), Mısır'da Fâtımiyye halifeliğini kuran Ahû-Ubeydullah'il-Mehdî (322 H. 934) gibi hükûmet kurmayı başaran Mehdiler bulunduğu gibi Baba İlyâs (ölm. 638 H. 1240), Baba İshak (aynı tarih), Selçuk şehzadeliğini ve Baba İlyâs halifeliğini ileri süren Cimri (ölm. 677 H. 1278), Sımavna Kadısı oğlu Bedreddin (ölm. 833 H. 1429), Hacı Bektaş'ın nefes evlâtlarından Kalender Çelebi (ölm. 935 H. 1528) gibi bir iş başaramayıp can veren mehdiler de var. Hattâ İran'da Ca'ferî (İsnâ-Aşrî) mezhebinin hizmetçisi olmakla övünen Şâh İsmâil (930 H. 1524) bile Anadolu ve Rumeli Alevilerince bir mehdî tanınmıştır diyebiliriz.

Hurûfiyye mezhebinin kurucusu olan Şihabeddin Fazlullah da (ölm. 796 H. 1394), Mehdî ve İsâ olduğunu, kendisinin zuhuruyla herşeyin temelinin, yirmi sekiz Hâtem, otuz iki Âdem harfi bulunduğunun bilinmesi yüzünden dillerin, dinlerin birleştiğini iddiâ etmişti; kendisine inananlar da bu iddiâyı gerçek

olarak kabul etmişlerdi. 1242 de ölen (1826) Şeyh Ahmed-i Ahsâi ve talebesinden Şeyh Kâzım-ı Reştî (ölm. 1259 H. 1843), açıkça böyle bir dâvâda bulunmamışlarsa da kendilerine uyanlar tarafından hicretin onüçüncü yüzyılının müceddidleri sayılmaları, uyanların Şeyhî ve Ahmedî adlarını almaları, onikinci İmâm'ın, misâl âleminde, misâlî bir bedene bürünmüş olduğuna inanmaları bakımından bu iki zâtın, bilhassa ilkinin, İmâm'ın kapısı, yahut mazharı tanındığı, ikincisinin de, onun mazharı bilindiği muhakkaktır. Şeyhiyyeden olup önce İmâmın kapısı olduğunu söyleyen, sonra Mehdî'yim diyen, bir müddet sonra yeni bir Kur'ân düzüp yeni bir din kuran, en sonunda Tanrı'nın mazharı olduğunu bildiren, 1266 hicride (1849), Tebriz'de kurşuna dizilerek öldürülen Şiraz'lı Bab-ı Alî Muhammed, Bâbilerden olup sonradan, Bab'ın, kendisini müjdelemek için geldiğini bildiren ve 1309 hicrîde (1891) Akkâ'ya ölen Mîrzâ Huseyn Aliyy-i Tehranî (Bahâullâh) da Mehdilik dâvâsına kalkışanlardandır *. Nihayet 1326 hicrîde (1908) ölen ve Kaadiyânî dinini kuran, Seyyid Ahmed-i Kaadiyânî de kendini "Mesîh'ul-Mev'ûd" ve "Mehdiyy'ül-Ma'hûd" tanıtmıştır (Arapçaya çevrilen kitaplarına, o cümleden Felsefet'ül-Usûl'il-İslâmiyye ve El-Hitâb'ül Celil'e bakınız; Şam-1957).

* Bâbilik ve Bahâîlik için Abd'ül-Huseyn Âyeti'nin "Keşf'ül-Hıyel" adlı üç ciltlik kitabını okuyunuz. Birinci cildinin VI., diğer iki cildin III. basımı, Tahran-1326. Şeyh Ahmed Ahsâi ve Seyyid Kâzım-ı Teşti'nin iki keşiş olduğunu, Müslümanlığı bölmek için bu işe giriştiklerini söyleyenler de vardır. Bunun için de Seyyid Muhammed'ül-Hâlisiyy'il-Kâzımî'nin "Kitâb-ı Hurâfât-ı Şeyhiyye ve Küfriyyât-ı İrşâd'ül-Avâm yâ Desâis-i Keşişan der İrân"ını okuyunuz. Yezd-1367.

Mevlânâ, her devirde, Hz. Peygamber'in (S. M.) nâibi, vârisi olan bir velînin bulunduğunu, kıyamete-tedek de bunun böyle olacağını, Mehdi ve Hâdî'nin o zât olup hangi soydan olursa olsun, âlemin nizamına sebeb bulunduğunu söyledikten sonra mertebece ondan aşağı bulunan velinin, bir ışık mesâbesinde olan vâris-i Muhammediye adetâ bir kandil kesildiğini, ondan daha aşağı mertebede bulunanın da kendi kandilliği olduğunu, imâma dek saf-saf erenlerin mevcudiyetini anlatmakla erenlerde dereceler kabul eylediğini bildirmiş oluyor. Fakat hiçbir vakit kendisinin bu makama sahip bulunduğunu, örneğini saymakla bitiremiyeceğimiz sûfîler gibi, iddiâya kalkışmıyor; kendisine bir varlık vermiyor; hattâ böyle birşey işrâb dahi etmiyor. Aynı zamanda İbn Arabi gibi ıstılahlarla uğraşmayan, ıstılâhlar icâd etmeyen, müşahedelerinden, kerametlerinden söz açmayan Mevlânâ, ne iki imâmdan, ne dört direkten, ne de diğer erenlerden bahsediyor. Abdâl'ı I. ciltte arzettiğimiz gibi nefsine rûhunu, benliğine, bencilliğine toplumculuğu bedel etmiş erler olarak kabul eden Mevlânâ, kendisini, ancak o ilâhî ışığın bulunduğu kandilin konduğu yer olarak tanıtıyor; yâni İmâm'ın nâibine ulaşan ere ulaştığını, yahut XXIV. sûre-i celile'nin 35. âyet-i kerimesinin tefsirinde beyan edildiği gibi Hz. Muhammed'in (S. M.) nûrunun âlemlere saçtığı iman ışığının, doğuda ve batıda olmayan, tenzih ve teşbihin ortasında, tâm tevhide mazhar bulunan dînin kemâline mazhar bulunduğunu, o ışığın kandiline mahal olduğunu bildirerek mutâbaatını izhâr ediyor. Abdâl'i, zamanın imâmının yakınları kabul edersek Mevlânâ'nın bu beyitlerde bahsettiği Mehdî ve Hâdî, kutba asâleten değil de niyâbet yoluyla verilen vasıflardır zannındayız.

823. Şârih, "Gerçekten de Allah'ın, ışıktan ve karanlıktan yediyüz perdesi var" meâlinde bir hadis naklediyor (s. 70). Işıktan maksat, rûhî, kudsî olan şeyler, karanlıktan maksat da, insanın nefsine, kötülüğe aid olan işler, güçlerdir. Kötülükler, hayra nasıl karanlık bir perde olur, insanı aşağılık çukuruna düşürürse iyilikler, kulluklar da, insan onları görür, onlara güvenirse, ışıktan birer perde olur; adamı düşürür. Hele yapılan kulluk, adama gurur verir, kötü sandığı kişileri hor gösterirse bu kulluk adamı hayra, mutlak güzelliğe ulaştırmaz, varılması gereken duraktan büsbütün uzaklaştırır. Hz. Ali, "Seni nedamete düşüren suç, kötü iş, sana gurur veren, seni benliğe düşüren iyi işten hayırlıdır" buyurur (Nehc'ül-Balâga, Şeyh Muhammed Abduh şerhiyle; Mısır, III. basım, s. 155). "Nice oruç tutan var ki orucundan eline geçen, ancak susuzluk. Nice geceleri namazla geçiren var ki elde ettiği ancak uykusuzluk, yorgunluk. Ne mutlu âriflerin uykusu ve yemesi" sözü de Hz. Ali'nindir (aynı, s. 177).

*
**

(M E T İ N)

Padişahın, yeni satın aldığı iki köleyi imtihan etmesi

Padişahın biri, ucuzca iki köle satın aldı; onların birisiyle bir iki söz konuştu.

Köleyi anlayışlı, tatlı sözlü buldu; zaten şeker gibi dudaktan ne doğar? Şerbet.

* İnsanoğlu, dilinin altında gizlidir; şu dil, can kapısının perdesidir.

Yel, perdeyi kaldırdı mı, evin içinde ne var, belirir bize.

O evde inci mi var, buğday mı. Evin içi altın hazînesi mi, yoksa yılanlarla, akreplerle mi dolu?

850. * Yoksa içerde define mi var da kıyısında yılan bekliyor? Çünkü altın definesi de bekçisiz olmaz ya.

Köle, hiç düşünmeden öylesine sözler söylüyordu ki başkaları, beşyüz kere düşünse gene söyleyemez.

Dersin ki içinde bir deniz var da bütün deniz, söz söyleyen inci kesilmiş.

Her incinin parıltısıyla gerçekle yalan, ayırd ediliveriyor.

* Furkan'ın ışığı da zerre-zerre gerçekle yalanı ayırd eder; gösterir bize.

O incinin ışığı, gözümüzün ışığı olsaydı, soruyu da kendimiz sorardık, cevabı da kendimiz verirdik.

Gözünü eğrilttin, şaşı oldun da, onun için Ay değirmisini iki gördün.. Bu bakış, görüş, şüpheye düşünce soru sormaya benzer.

Gözünü doğrult da Ay'a, Ay ışığına öyle bak, bak da bir gör onu.. İşte sana cevap.

Düşünceni doğrult da eğri görme, iyi gör.. Düşünce de o incinin ışığı, o incinin parıltısı.

Kulaktan gönüle gelen her cevaba göz, onu bırak der, benden duy.

860. Kulak, yengelik eder, kavuşup buluşansa gözdür. Göz, hâl sâhibidir, kulaksa sözde kalmıştır.

Kulağın duyuşu, huyları değiştirir; gözün apaçık görüşüyse özü değiştirir.

Ateşi sözle bildin, tam inanca erdin; fakat olgunluğu ara; bilip inanmada konaklama.

Yanmadıkça gözle görüp inanmaya erişemezsin; bu inancı istiyorsan ateşe dal, ateş içinde otur.

Kulak da görmeye başlarsa göz kesilir; yoksa söz, ancak kulakta kalır.

Bu sözün sonu yoktur; sen dön de padişah, o kullara ne yaptı, onu anlat.

Padişahın, o kullardan birini bir yere göndermesi, öbüründen, gönderdiği kulun halini sorması

Padişah, o kulcağızını gördü de öbürüne, buraya gel dedi.

Kulcağız dedim ya, küçültmek için değil, sevgiden bu söz. Hani ana da oğulcağızım der, bu sözü aşağılatmak için söylemez.

O ikinci kul, padişahın huzuruna geldi. Padişah gördü ki ağzı kokuyor, dişleri de kapkara.

Padişaha, onun sözleri hoş gelmedi ama gene de onun gizli halini bir araştırdı.

870. Bu kılıkla, bu kokulu ağızla uzakta otur, ama tâ o yana da gitme dedi;

Çünkü seninle, mektupla konuşmak gerek. Ne düşüp kalkılacak kişisin, ne dost; ne de bir yerde oturulacak adam.

Önce ağzının derdine bir deva bulalım. Çünkü sen güzelsin, biz de hünerli mi, hünerli bir hekimiz.

* Bir pire için yepyeni kilimi yakmayalım; senden de göz yummak doğru değil.

Bütün bunlarla beraber, otur da bir iki hikâye söyle; göreyim bakayım, aklın nice?

O zeki kula da, hadi dedi, sen de hamama git, bir güzelce yıkan, arın.

Öbür kula hah dedi; akıllısın sen; gerçekte bir kul değil, yüzlerce kulsun sen.

Kapı yoldaşının bize söylediği gibi değilsin; o hasetçi, senden soğutuyordu bizi.

O hırsızdır, eğri bir adamdır, kötülerle düşer-kalkar, namussuzdur, adam değildir; şöyledir, böyledir dedi.

Köle, zâten dedi, o, boyuna doğru söyler; onun gibi doğru söyleyeni görmedim ben.

880. Doğru söylemek, yaratılışında var; ne söylemişse boş söz diyemem ben.

O iyi düşünceliye eğri diyemem de kendimi töhmetli tutarım.

Olabilir ya; bende ayıplar görür de ben, o ayıpları kendimde göremem a padişahım.

Herkes önceden kendi ayıbını görseydi, hiç kendini düzgün bir hale sokmayı elden kor muydu?

A babam, bu halkın, kendisinden haberi bile yoktur da insanlar, birbirlerinin ayıplarını söylerler.

A güzelim *, ben kendi yüzümü göremem. Ben senin yüzünü görürüm, sen benim yüzümü görürsün.

Kendi yüzünü gören kişinin ışığı, halkın ışığından fazladır.

O kişi, ölse bile görüşü ölümsüzdür; çünkü görüşü, yaratıcının görüşüdür.

Kendi yüzünü, gözünün önünde apaçık gören ışık, duyguyla anlaşılır ışık değildir.

---

* Metinde "şemen" diye geçiyor, puta tapan demekse de burda put, yâni güzel kasdedilmiştir.

Padişah, şimdi dedi, o senin ayıplarını nasıl söylediyse sen de onun ayıplarını söyle de,

890. Benim gamımı yiyen biri olduğunu, ülkemin işine, benim işime yarar bir adam bulunduğunu bileyim.

Köle dedi ki: Padişahım, o kapı yoldaşım ama, dur, söyliyeyim ayıplarını onun.

Onun kusuru, sevgidir, vefâdır, adamlıktır; onun ayıbı doğruluktur, zekâdır, solukdaşlıktır.

En ehemmiyetsiz ayıbı, cömertliğidir, yardımda bulunuşudur; öyle bir cömerttir ki canını bile verir.

Tanrı, can bağışlayana yüzbinlerce can bağışlar. Bunu görmeyen kişi, nasıl cömert olabilir?

Bunu görseydin, nasıl olur da canını esirgerdin? Bir can için nasıl olur da bu kadar gamlanırdın?

Irmak kıyısında suyu sakınan, suyu görmeyen kişidir.

* Peygamber dedi ki: Kıyâmet gününde, verilecek karşılığı iyiden-iyiye bilen,

Bire on verileceğine inanan, her zaman cömertliğini bir başka şekilde arttırır-durur.

Cömertlik, bütün karşılıkları görmektir; demek ki verilecek karşılığı görmek, korkunun zıddıdır.

900. Nekeslik, verilecek karşılıkları görmemektir; inciyi görmesi, denize dalanı sevindirir.

Şu halde dünyada, hiç kimsenin nekes olmaması gerek; çünkü hiç kimse, karşılığı olmadıkça oyuna girişmez.

Demek ki cömertlik gözden geliyor, elden değil. Görüştür iş gören; gözü görenden başkası kurtulmadı-gitti.

Bir ayıbı da şu: Kendini görmez o; kendi varlığında arar ayıbı.

Kendi ayıbını söyler, kendi ayıbını arar; herkesle iyidir de kendisiyle kötüdür.

Padişah, onu övüşte pek ileri gitme dedi; onu överken de kendini övmeye kalkışma.

Çünkü onu sınayacağım ben; sonunda utanırsın hâ.

Kulun, kendi dostunun doğruluğuna, vefasına, zannının temizliği yüzünden and içmesi

Kul, hayır dedi, vallahi de, billahi'lazîm de.. Mülk sahibine, rahmân, rahîm Allâh'a and olsun..

And olsun o Tanrı'ya ki peygamberleri, hem de ihtiyacı olduğundan değil, lûtfundan, uluları ğundan göndermiştir.

And olsun o Tanrı'ya ki aşağılık topraktan, ulular ulusu bir tek binici yaratmıştır.

910. Topraktan yaratılanları arıttı da göktekilerden ileri geçirdi, üstün etti onları.

Ateşten aldı, aparı bir nûr haline kodu; ondan sonra da o ışıkla bütün ışıkları parlattı.

Parıl-parıl parlayan o ışık, canlara vurdu da Âdem, o ışıkla bilgi sâhibi oldu.

Âdem'den bitip Şit'in devşirdiği ışığı. Hani Âdem, onu Şit'te gördü de yerine halife etti.

Hani Nûh, o inciden ışıklandı da can denizinin havasında inciler yağdırdı.

Hani İbrâhim'in canı o ışıkla ışıklandı da hiç kayırmadan ateş yalımlarına daldı.

Hani İsmâil, o ışığın ırmağına düştü de su verilmiş hançere boynunu, başını uzattı.

* Davûd'un canı, onun yalımlarıyla kızıştı da demir, elinde yumuşadı-gitti.

Süleyman, onun kavuşma sütünü emdi de devler, buyruğuna girdiler, kul-köle kesildiler.

Ya'kup, onun kazasına baş koydu da oğlunun kokusuyla gözü aydın oldu.

920. Ay yüzlü Yusûf, o güneşi gördü de o yüzden, rüya yormada o kadar uyanık oldu.

Sopa, Mûsâ'nın elinden su içti de Firavun'un saltanatını bir lokma yaptı, yutuverdi.

Meryem oğlu İsâ, o ışığın merdivenini buldu da tez elden dördüncü kat göğün yücesine çıktı.

Muhammed, o mülkü, o nîmeti buldu da bir anda Ay değirmisini ikiye bölüverdi.

* Ebû-Bekir, başarı delili kesildi de öyle bir padişaha arkadaş oldu, Sıddıyk dendi ona.

* Ömer, o sevgilinin delisi-divânesi oldu da gönül gibi gerçekle aslı olmayanı ayırdı, Fâruk oldu.

* Osman, o apaçık görüşün ta kendisi oldu da feyizli bir ışık elde etti; iki nûr sâhibi oldu, kendisine Zi'n-Nûreyn dendi.

* Murtazâ, onun yüzünden inciler saçtı da can ovasında Tanrı arslanı oldu.

* Cüneyd, onun ordusundan yardım gördü de mertebeleri arttıkça arttı; sayıya sığmaz oldu.

* Bâyezîd, onun lûtfuna yol buldu da Ârifler Kutbu adını Tanrı'dan duydu.

930. * Kerhî, onun haremine bekçi oldu da aşk halifesi kesildi, soluğu, Tanrı soluğu oldu.

* Edhem oğlu, neşeli bir halde bineğini o yana sürdü de adâlet padişahlarına padişah kesildi.

* Şakıyk, o ulu yolun meşakkati yüzünden güneş gibi kararı aydın oldu, bakışı, görüşü keskinleşti.

Yüzbinlerce gizli padişahların, o ışık yüzünden başları yücedir o yanda.

* Tanrı, gayretinden adlarını gizledi; her yoksulun, adlarını anmasını istemedi.

O ışığın, o denizde balığa dönen ışıklıların hakkıyçin..

O ışığa can denizi de desem lâyık değil, denizin canı desem de. Yeni bir ad aramam gerek ona.

O'nun hakkıyçin ki bu da ondandır, o da. Özler bile O'na karşı kabuktur.

Kapı yoldaşımın, dostumun huyları, bu söylediklerimden de yüz kat daha fazladır, daha güzeldir.

A kerem sâhibi, o dostun hakkında bildiklerimi söyledim; övdüm onu; fakat inanmıyorsun, ne yapayım ben?

940. Padişah, şimdi de dedi, kendi huylarını anlat; niceye bir şundan-bundan söylenip duracaksın?

Sende ne var, sen ne elde ettin; denizin dibinden nasıl bir inci çıkardın?

Ölüm gününde bu duygun kalmaz; can ışığın var mı ki gönlüne dost olsun?

Mezarda bu göze toprak dolar. Körün bile gözünü aydınlatacak ışığın var mı?

Elin, ayağın dökülünce cana dek uçacak kanatların var mı?

Bu hayvânî can kalmayınca yerine ölümsüz bir can koman gerek.

* İyilikle gelmenin şartı iyilik etmektir; bu güzelliği, bu iyiliği huzura götürmektir.

İnsanlıktan mı bir cevherin var, eşeklikten mi? Bu arazlar yok olunca nasıl götüreceksin

* Bu namaz, bu oruç arazlarını? Çünkü araz, iki zamanda kalmaz, bir anlıktır.

Arazları götüremezsin ama cevherden hastalıkları giderirler.

950. Cevher de hastalıklardan, dertlerden arınır, iyiliğe döner. Hani pehrizle hastalığın geçmesi gibi.

Çabayla araz pehrizi cevher olur; pehrizle acı ağız bala döner.

Ekimle yerler başakla örtülür; saç ilâcı, büklüm-büklüm saç bitirir.

Kadını nikâhlamak arazdı; yok oldu-gitti; bizdense oğul cevheri meydana geldi.

Atı, deveyi çiftleştirmek arazdır; maksat da tay, köşek cevherinin doğmasıdır.

Bostan ekmek de arazdır; ekilen bitti de biçildi mi; işte budur maksat.

Kimyala uğraşmayı da araz bil; kimyadan cevher elde ettiysen onu getir.

Aynayı cilâlamak da arazdır a efendim; fakat bu arazdan cevher arınır.

Öyleyse, ben işler işlemişim deme; o arazlardan gelirini göster, kaçma.

Bu övüş de arazdır; sus artık; keçinin gölgesini kurban etmeye kalkışma.

960. Kul dedi ki: Padişahım, araz değişmez buyurursan aklı ümitsizliğe düşürür bu söz.

Padişahım, araz gitti mi, gider; bir daha da gelmez sözü, kula ümitsizlik verir.

Arazlar, bir başka şekle bürünmeseydi, yeniden var olmasaydı, işin aslı olmazdı, sözler de boş olurdu.

Bu arazlar, bir başka renge boyanır; her yok olup giden, bir başka varlığa bürünür.

Her şey, lâyık olduğu şekle döner, sürünün çobanı, o sürüye lâyık olan çobandır.

Mehşer çağında her arazın bir şekli vardır; arazın her şeklinin de bir nöbeti var.

Bir kendine bak hele; sende araz değil miydin? Erkek, dişi, bir çiftin oynaşmasından peydahlanmamış mıydın; bir maksada eş olmamış mıydın?

Evlere, köşklere bak; bunlar mühendisin düşüncesindeki masallara benzerlerdi.

Hani güzelce seyrettiğimiz, sofası düzgün, tavanı, kapısı yerli-yerinde, filan ev, mühendisin zihnindeydi.

Mühendisin zihnindeki ev araz, aklına gelen o düşünceler, âletleri getirtti, ormandan direkler taşındı.

970. Her sanatın, her hünerin aslı, temeli, hayalden, arazdan, düşünceden başka nedir ki?

Dünyanın bütün parça-buçuklarına garezsizçe bir bak; arazdan başka nedir?

Önceki düşünce, sonra işte belirir; dünyanın kuruluşunu, ezelden beri böyle bil.

Meyvalar, önce gönül düşüncesindedir; sonunda meydana çıkar, görünür.

Bir iş yaptın, ağaç diktin ya; sonunda, ilk harfi okudun demektir.

Dalı, yaprağı, kökü evveldir ama bunların hepsi de meyva için gönderilmiştir.

* Demek ki o köklerin aklı, fikri olan o baş da sonunda, Levlâk sırrının sâhibi oldu.

Bu söyleyişler, bu sözler, hep arazları anlatıştır; bu arslandan, bu çakaldan * bahsediş de öyle.

* Bütün âlem, arazdı da, "Hel etâ" bu mânâyı bildirmek için geldi.

Bu arazlar neden doğar? Şekillerden... Şekiller de neden doğar? Düşüncelerden.

---

* Metinde "şekâl" yazılmış, karşılaştırmada üstüne "şagaal" yazılarak düzeltilmiştir.

980. Bu dünya Akl-ı küll'ün bir düşüncesidir. Akıl padişaha benzer; şekillerse peygamberlerdir sanki.

İlk âlem, imtihan âlemidir; ikinci âlemse, şunun, bunun karşılığını bulma âlemi.

A Padişah, kulun bir suç işliyor; o araz, zincir oluyor, zından kesiliyor.

Fakat, kulun, sana lâyık bir hizmette bulunursa o araz, savaşta bir ağır elbise olmuyor mu?

Bu araz, cevherle beraber, yumurtayla kuştur; bu ondan doğup duruyor; o da bundan.

Padişahlar padişahı, dedi ki: Tutalım, dediklerin doğru olsun; fakat senin bu arazların, bir cevher doğurmadı ki.

Kul dedi ki: Bu iyilik, kötülük dünyası gizli kalsın diye akıl, o cevheri gizli tutar.

Çünkü, düşüncenin şekilleri meydana çıksaydı kâfir de ancak Tanrı'yı anardı, inanan da.

A padişahım, bu, gizli olmasaydı da ortada olsaydı, dinle kâfirlik adamın alnına yazılsaydı;

Şu dünyada put mu kalırdı, puta tapan mı? Kimin gücü yeterdi de biriyle alay ederdi.

990. İş böyle olunca da şu dünyamız, kıyamet kesilirdi; kıyamette kim suç işleyebilir, kim yanlış iş görür?

Padişah, Tanrı dedi, kötü karşılığı gizledi ama avamdan gizledi, aklı erenlerden, öz kullarından değil.

Ben, bir beyi tuzağa düşürsem, beylerden gizlerim bunu, vezirden değil.

Tanrı da, işlerin yüzbinlerce şekliyle, yapılan işin karşılığını gösterdi bana.

Sen bir iz ver de tamamiyle bileyim, anlıyayım; bulut Ay'ı gizleyemez benden zâten.

Köle, mademki işi, nasılsa öylece biliyorsun; öyleyse beni söyletmekteki maksadın ne dedi.

Padişah dedi ki: Dünyayı meydana getirmekten maksat, Tanrı'nın, bildiği şeyleri apaçık meydana çıkarmasıdır.

Bildiğini meydana çıkarmadıkça da âleme dert, mihnet vermedi.

Senden bir iyilik, yahut kötülük meydana gelmeden, bir zamancağız bile işsiz-güçsüz oturamazsın.

Bu işe koyulma isteği de, gizlediğin meydana çıksın diye sataşır sana.

1000. Düşüncen, ipin ucunu çekip durdukça ten iği nasıl durabilir ki?

Tasalanman, o çekişin belirtisidir; işsiz-güçsüz kalmak, can çekişmektir sana.

Bu dünya da, durmadan doğurur, o dünya da. Her sebep anadır; eseri de doğurduğu çocuktur.

Fakat eser de doğdu mu, sebep kesilir de o da şaşılacak eserler doğurur.

Bu sebepler, soydan-sopa sürer-gider ama görmek için adam-akıllı aydın bir göz gerek.

Padişah, onunla konuşurken söz buraya geldi; ondan bir belirti gördü mü, görmedi mi?

O söz söyleyen padişah, bir belirti gördüyse bile onu söylemeye izin yok bize.

Öbür köle hamamdan gelince o ulu padişah, huzûruna çağırdı onu.

Sağlıklar, esenlikler; boyuna nimetlere eriş dedi; ne de hoşsun, ne de incesin, ne güzel yüzün var.

Fakat yazıklar olsun; noolurdu, filânın dediği kötü huylar da olmasaydı sende..

1010. O zaman, yüzünü gören sevince dalardı; seni görmek, cihan mülküne değerdi.

Köle, padişahım dedi, o dini batasıcanın, hakkımda söylediği sözlerin birazcığını söyle.

Padişah dedi ki: Önce ikiyüzlülüğünü anlattı; görünüşte devamışsın sen, gizliden-gizliye dertmişsin.

Kul, dostunun kötülüğünü padişahtan duyunca öfke denizi coştu.

Köpüğü ağzından taştı; beti-benzi kızardı; onu yerme dalgası, sınırı aştı.

O dedi, önceden dosttu benimle; kıtlıkta kalmış köpek gibi pek çok zaman pislik yemişti.

Çan gibi soluktan soluğa, boyuna onu yermeye başlayınca padişah, sus diye elini dudağına götürdü de,

Bu imtihanla dedi, seni ondan ayırd ettim; senin canın kokmuş; onun ağzı kokuyor.

A canı kokmuş, uzakta otur; bey o olacak, o buyruk buyuracak; sen onun buyruğuna uyacaksın.

* A ulu kişi, hadiste de gelmiştir: Gösteriş için tesbih etmek, külhanda biten yeşilliğe benzer; bunu böyle bil.

1020. Bil ki güzel, iyi yüz, kötü huyla bir araya gelirse kalp akçaya bile değmez.

Şekli, yüzü çirkin, fakat huyu güzel oldu mu, ayağının dibinde can ver.

Bil ki görünen şekil, yok olur-gider; mânâ âlemidir ölümsüz olan.

Niceye bir testinin şekliyle oyalanıp duracaksın? Bırak testinin şeklini, suyu ara.

Şeklini gördün, mânâsından haberin bile yok. Akıllıysan sedefteki inciyi bul.

Dünyadaki şu kalıp sedeflerinin hepsi de can denizinden diridir;

Ama her sedefte inci yoktur; gözünü aç da her birinin gönlüne, içine bak.

Onda ne var, bunda ne var; sen onu seç. Çünkü o değer biçilmez inci, pek az bulunur.

Şekle bakarsan dağ, bir lâ'le göre yüzlerce defa büyüktür.

Hani görünüşte de elin-ayağın, saçın-sakalın, gözüne göre yüzlerce defa büyüktür ya..

1030. Fakat sana da gizli değildir ki iki gözün, bütün uzuvlarından daha da seçkindir.

Gönlüne gelen bir tek düşüncedense, yüzlerce dünya, bir anda baş-aşağı devrilir-gider.

Padişahın bedeni de görünüşte birdir ama yüzbinlerce asker, onun ardından koşar.

Sonra, o tertemiz padişahın şekli, görünüşü de bir gizli düşünceye alt olmuştur.

Şu sonsuz, sayısız halka bak; hepsi de bir düşünceyle, yeryüzünde sel gibi akmada.

O düşünce, halk katında küçük bir şeydir ama sel gibi bütün dünyayı siler-süpürür.

Demek ki görüyorsun; dünyada her hüner, her sanat, bir düşünceyle durmada, olmada.

Evlerin, köşklerin, şehirlerin, dağların, ovaların, nehirlerin;

Yeryüzünün, denizin, güneşin, göğün; balığın deniz yüzünden diri olduğu gibi, düşünceyle diri olduğunu görüyorsun da,

Neden körleşiyorsun; neden aptallıktan beden, sana Süleyman görünüyor da, düşünce, karınca oluyor?

1040. Neden gözüne dağ, büyük görünüyor da düşünce fareye dönüyor, niçin dağı kurt gibi görüyorsun?

Dünya gözüne korku veriyor, büyük görünüyor; buluttan, gök gürültüsünden, gökten titriyor, korkuyorsun.

A eşekten aşağılık kişi, taşın nasıl bir şeyden haberi yoksa, senin de düşünce dünyasından haberin bile yok; eminsin o dünyadan.

Çünkü bir şekilsin, akıldan payın yok; insan huylu değilsin, bir eşek sıpasısın sen.

Bilgisizlikten gölgeyi insan görüyorsun da, bu yüzden sence insan, bir oyuncak, değersiz bir şey.

Hele dur; bir gün o düşünce, o hayal, örtüsüz, perdesiz, bir kol-kanat açsın..

* O vakit görürsün ki dağlar, pamuk gibi yumuşamış, şu soğuk-sıcak yeryüzü yok olup gitmiş.

Bir tek diri ve güzel Tanrı'dan başka ne gök görürsün, ne yıldız, ne de bir varlık.

Bir masal, ister doğru olsun, ister yalan; gerçekleri parlatsın, aydınlatsın da.

Padişah adamlarının, öz kula hased etmeleri

Padişahın biri, lûtfundan bir kulu, bütün adamları arasından seçmişti, hepsinden üstün tutuyordu onu.

1050. Elbise parası yüz beyin maaşı kadardı; onun gördüğü itibarı, yüz vezir göremiyordu.

* Talihinin, devletinin olgunluğu yüzünden bir Eyâz kesilmişti o; padişah da vaktin Mahmud'uydu sanki.

O kulun canı, yaradılışta, şu bedenden önce, padişahın canına ulaşmıştı, birdi.

* Zâten iş de, bedenden önceki iştir; bırak sen, şu yeniden peydahlananları.

İş ârifindir; çünkü şaşı değildir o; gözü, ilk ekilenleri görür.

Oraya buğday mı ektiler, arpa mı; gözü, gece-gündüz oradadır.

Gece, neye gebe kalmışsa onu doğurur. Hileler, düzenler, yeldir, yel.

Başına gelecek Tanrı takdirini görenin gönlü, güzel düzenlerle nasıl hoşlaşır?

Kendi düzenine aldanansa, tuzak içindedir, gene de tuzak kurar; fakat canına and olsun ki ne tuzak kurtulur, ne tuzak kuran.

Yüzlerce çayır-çimen bitse, yahut kuruyup dökülse, sonunda gene Tanrı'nın ektiği biter.

1060. İlk ekilen ekinin üstüne ekin ekerler ama bu ikincisi yok olur-gider, ilki kalır.

İlk tohumdur olgun olan, seçkin olan. İkinci tohum bozulur, çürür.

Tedbirin de onun tedbiridir ama dostun karşısında bırak şu tedbirini.

Tanrı'nın yücelttiği iştir, işe yarayan iş. Sonunda, ilkin ekilen biter.

A âşık, mademki sevgiliye tutsaksın; ne ekersen onun için ek.

Hırsız nefsin çevresinde dönüp dolaşma; onun işine bulaşıp da çırpınma.. Tanrı işi olmayan herşey, hiçtir, hiç.

Kıyâmet günü gelip çatmadan, gece hırsızı, mâl sâhibine karşı rezil-rüsvây olmadan vazgeç bu işten.

Hilelerle-düzenlerle çaldığı pılı-pırtının vebâli, adâlet gününde boynuna yüklenir onun.

Yüzbinlerce akıl, bir araya gelir de Tanrı tuzağından başka bir tuzak kurmaya çabalar.

Kurdukları tuzağı da pek güçlü bulurlar ama saman çöpünün, yele karşı ne gücü var ki?

1070. Öyleyse varlığın ne faydası var dersen, a inatçı, senin sorunda bile fayda var.

Bu sorunda bir fayda yoksa bize gerekmez bu; boş soruyu ne diye dinleyelim?

Sorunda bir çok faydalar varsa, ne diye dünya faydasız olsun?

Dünya bir bakıma faydasızsa başka bakımlardan faydalarla dopdolu.

Sana faydalı olan şey, bana faydasız bile olsa, mademki sana faydalıdır, yapmaktan geri durma.

Yusûf'un güzelliği, kardeşlerince boştu ama bütün âleme faydalıydı.

Davûd'un sesi pek güzeldi ama güzel sesten anlamayana bir sopadan çıkan sesti ancak.

Nil suyu, Âb-ı Hayattan da güzeldi; fakat ondan mahrum kalana, inkârcıya kandı.

Şehitlik, inanana diriliktir; iki yüzlüyeyse ölümdür, çürüyüştür.

İki dünyada da, bir bölük halkın ondan mahrum olmadığı nimet, hangisidir, bir söyle.

1080. Öküzle eşeğe, şekerden ne fayda var? Her canın başka bir gıdası var.

O gıda, birisine eğretiyse, ona öğüt vermek, doğru yola getirmek demektir.

Hani birisi, hastalık yüzünden toprak yemeyi sever; onu, kendisine gıda sanır.

O, asıl gıdasını unutmuştur da hastalık yüzünden gıda sandığı şeye yüz tutmuştur.

Şerbeti bırakmıştır da zehir içmededir; hastalık yüzünden o gıda, ona tatlı gelmektedir.

İnsanın asıl gıdası, Tanrı ışığıdır; ona hayvan gıdası vermek lâyık değildir.

Fakat hastalık yüzünden, gönül buna düştü; gece-gündüz su içmede, toprak yemede.

* Bunu yiyenin yüzü sararır, ayakları gevşer, yüreği oynar. Nerde bu gıda, nerde yol-yol göklerin gıdası.

O gıda, devlete erişen öz kulların gıdasıdır; o, boğazsız, âletsiz yenir.

Güneşin gıdası, arş ışığındandır; hasetçinin, şeytanın gıdasıysa yeryüzünün dumanındandır.

1090. * Tanrı, şehitler için "rızıklanırlar" buyurdu; o gıdanın ne ağzı var, ne tabağı.

Gönül, her dosttan bir gıda alır; gönül, her bilgiden bir temizlik elde eder.

Her insanın şekli, bir kâseye benzer; göz de o kâsenin mânâsını görür, duyar.

Buluştuğun herkesten birşey yersin; kavuştuğun her dosttan birşey alırsın.

* Yıldız, yıldızla kırân etti mi, mutlaka ikisine de uygun birşey doğar.

Erkekle kadın buluşunca insan doğar; çakmak taşıyla demir buluşunca da kıvılcım doğar.

Toprak, yağmurla birleşti mi, meyvalar verir, yeşillikler doğurur, çiçekler bitirir.

İnsan, yeşilliğe baktı mı, gönlü hoşlaşır, gamsız bir hale gelir, sevinir, neşelenir.

Canımızla neşe kavuştu mu, bizden iyilikler, bağışlar doğar.

Seyir-seyran ettik, ağzımız tatlandı mı, bedenimize can gelir, iştihamız artar.

1100. Al-al beniz, kanlanmaktan ileri gelir; kan da, güzelim gül renkli güneşten olur.

Renklerin en güzeli al renktir; o renk de güneştendir, güneşten meydana gelir.

Zuhal'le eş-dost kesilen yer, çoraklaşır, ekin ekilemez oraya.

Kuvvet, birleşmekle fiil haline gelir; hani şeytanın, iki yüzlülerle birleşmesi gibi.

Bu mânâlar, dokuzuncu kat göktendir ama, şu bilinen derecelerden başka, kat-kat dereceleri vardır.

Halkın dereceleri eğretidir, emr âleminin dereceleriyse o âlemin özünde, yaratılışında vardır.

Halk, makamlara ulaşmak için horluk çeker; üstünlük, yücelik ümidiyle horlukta hoş bir haldedir.

Şu tasalarla geçen on günlük yüceliği umarlar da boyunları, dertten iğ gibi incelir.

Nasıl oluyor da benim bulunduğum yere gelmiyorlar? Şu yücelik içinde apaydın güneşim ben.

Güneşin doğusu kapkara bir burç; bizim güneşimizse doğulardan da dışarıda.

1110. Onun doğusu, zerreler bakımından doğudur; zâtıysa ne doğar, ne dolunur.

Biz, onun ardda kalan zerreleriyiz ama iki dünyada da gölgesiz güneşiz.

* Şaşılacak şey de şu ki gene de güneşin çevresinde dönmedeyim; buna sebep de gene güneşin ışığı.

Güneş, hem sebepleri meydana getiriyor; hem de sebepler, güneş yüzünden kesilip gidiyor.

Yüzbinlerce defâ ümit kestim; kimden mi? Güneşten; fakat inanır mısınız buna?

Ben güneşten ümit keseyim de dayanayım buna; ya da balık sudan bezsin.. İnanma bana, inanma sözüme.

* Ümitsiz bir hale gelsem bile a Hasan, ümitsizliğim, gene güneşin bir işidir.

Sanat, nasıl olur da sanatkârdan ayrılır? Hiç var olan, varlıktan başka bir yerde oturur mu?

* Bütün varlıklar, bu bahçede yayılır; ister burak olsun, ister Arap atları, ister eşek.

Fakat kör at, körcesine yayılır; bahçeyi görmez de onun için yayım yerinden uzaktır *.

1120. Bu işlerin, bu güçlerin, o denizden olduğunu görmeyen, her solukta yüzünü, bir yeni mihraba döndürür.

O, tatlı denizden acı su içmiştir de, sonunda, acı su, onu kör etmiş-gitmiştir.

Deniz, a kör der, sağ elinle su iç de gözün açılsın, göresin.

Sağ el, burda güzel zandır; iyinin-kötünün nerden geldiğini o bilir ancak.

A mızrak, seni bir tutan, döndüren var; o yüzden kimi dümdüz olmadasın, kimi iki kat olmuş gibi eğilmedesin.

* Şemseddin'in aşkıyla tırnağımız bile yok ki başımızı kaşıyalım; bir işe girişelim.. Yoksa o körün gözünü açardık biz.

---

* Bu beyit, metinde yok, sonradan yeri işaretlenerek kenara yazılmış.

Hadi ey Tanrı ışığı Husâmeddin, sen o körün gözüne tez bir ilâç sür de hasetçinin gözü çıksın.

* Tez iyileştiren, inatçı karanlıkları sürüp götüren ululuk tutyasını sür.

O tutyayı sür ki körün gözüne sürüldü mü, yüzyıllık karanlığı bile giderir.

Hasetçiden başka bütün körleri iyileştir; bir hasetçi, hasetinden seni inkâra yeltenirse iyileştirme onu.

1130. Sana hased eden, ben bile olsam can verme de öylece can çekişip durayım.

Güneşe haset eden, güneşin varlığından incinen yok mu?

İşte sana, o kişideki devasız dert, ah.. İşte sana, ebedî olarak kuyunun ta dibine düşmüş kişi.

Ezel güneşini yok etmek istiyor o. Fakat bu isteği nasıl olur? Sen söyle *.

Doğan, ona derler ki dönsün de tekrar padişaha gelsin. Yolunu yitiren doğan, kör doğandır.

Bir doğan, yolunu yitirdi, bir yıkık yere vardı; orada baykuşların arasına düştü.

Râzılık ışığıyla tamâmiyle ışık kesilmişti o; fakat kaza çavuşu, gözünü kör etti onun.

Gözüne toprak serpti, yoldan azdırdı; yıkık yere, baykuşların arasına düşürdü onu.

* Yediyüz yirmi üç rebiülevvelinde, Sultan Veled'in azatlı kölesi Abdullah b. Osman tarafından yazılan nushada, bu beyitten sonra, "Doğanın, yıkık yerde baykuşlar içine düşmesi" meâlinde bir başlık var.

Üstelik, baykuşlar başına vuruyorlar, nazlı kanatlarını yoluyorlardı.

Baykuşların içine bir gürültüdür, düştü; doğan geldi,' yerimizi alacak diyorlardı.

1140. Öfkeli, korkunç, köy köpekleri gibi, o garibin hırkasını çekiştirmeye başladılar.

Doğan diyordu ki. Baykuşlarla bir miyim ben? Bunun gibi yüzlerce yer bağışladım baykuşlara.

Burada kalmak istemem ben; padişahlar padişahına dönüp gideceğim ben.

A baykuşlar, kendinizi öldürmeyin; burda kalacaklardan değilim, vatanıma gideceğim ben.

Bu yıkık yer, size hoş görünüyor; benim nazlandığım yerse padişahın koludur, bileğidir.

Baykuşun biri, doğan dedi, düzen düzüyor; sizi yerinizden-yurdunuzdan söküp atmak istiyor.

Düzenle yuvalarımızı elimizden alacak, bizi kandırıp yerimizden-yuvamızdan edecek.

Bu düzene tapan, kendini tok gösteriyor ama vallahi bütün harislerden beter.

Hırsından balçığı pekmez gibi yer; ayıya sakın kuyruk kapdırmayın.

Bizim gibi bönleri yoldan azdırmak için padişahtan, padişahın elinden söz ediyor.

1150. Bir kuşcağız, padişahla aynı cinsten mi olurmuş? Birazcık aklın varsa dinleme bile.

O, padişahın mı cinsinden, vezirin mi? Badem helvası, sarmısakla yenir mi hiç?

Padişah, adamlarıyla beni aramada diyor ya; hilesinden-düzeninden söylüyor bu sözü.

* İşte sana kabul edilmeyecek bir mâlihulyâ; işte sana ham lâf, ahmak avlıyan tuzak.

Kim bu söze kanarsa ahmaklığından kanar; arık bir kuşcağız, padişaha lâyık mı olurmuş?

En aşağılık baykuş bile onun beynine vuruyor; hani ya padişahtan bir yardımcı ona diyordu.

Doğansa bir tek kanadım kırılsa diyordu, padişahlar padişahı, baykuş yuvasını kökünden söker.

Baykuş da kim oluyor? Bir doğan bile bana cefa ederse gönlümü kırarsa,

Padişah, her yokuşta, her inişte, doğanların başlarından yüzbinlerce harman yığar, tepe yapar.

Benim bekçim, onun yardımcılarıdır; ben nereye varırsam padişah, ardımdadır benim.

1160. Padişahın gönlünde oturmadadır hayalim; hayalim olmadıkça hastadır padişahın gönlü.

Padişah, beni bir uçurdu mu, onun ışığı gibi gönül yücelerinde uçarım ben.

Bir Ay gibi, bir güneş gibi uçarım da gönüllerin perdelerini yırtarım.

Akılların aydınlığı, yaratılışımdandır; göklerin yaratılışı, gene yaratılışımdan.

* Doğanım, hüma bile hayran olur bana; baykuş da kim oluyor ki sırrımızı bilsin.

Padişah, kurtulmanı için zındanı açtı; yüzbinlerce bağlanmış kişiyi azad etti.

Bir an beni, baykuşlara solukdaş etti de soluğumdan, baykuşları da doğanlaştırdı.

Ne mutlu o baykuşa ki bahtı yaverdir de, uçuşumdan sırrımı anlar benim.

Bana uyun, bana yapışın da nazlı bir hale gelin; baykuşsunuz ama iri doğan kuşları kesilin.

Böyle bir padişahın sevgilisi olan, nereye düşerse düşsün; niçin garib olacakmış?

1170. Padişah, kimin derdine deva olursa o, ney gibi inler, sessiz kalmaz.

Mülk sahibiyim ben, başkasının yemeğini yemiyorum.. Davulumu, kıyıdan padişah çalar, nöbetimi o vurur benim.

* Benim davulumu çalan, "geri dön" sesidir; dâvâya girişenin inadına, tanığım Tanrı'dır.

Padişahlar padişahının cinsinden değilim; bu, uzaktır ondan. Ancak o, bana vurmuş, ışıtmış beni, ışığım ondan.

Bir cinsten oluş, şekille, yaratılışla değildir; su da nebatlara göre toprağın cinsindendir.

Ateş yaktığı, yalımlandırdığı için yel, ateşin cinsindendir; şarap da tabiata neşe verdiğinden tabiatın cinsinden sayılır.

Cinsimiz, padişahımızın cinsinden olmadığından, bizim birliğimiz, onun birliği, onun varlığı uğruna yok oldu-gitti.

Bizim birliğimiz yok olunca da o, tek olarak kaldı.. Onun atının ayağı altında, toz gibi tozar dururum ben.

Can da toprak oldu, izleri de.. Toprağında da onun ayak izleri var.

Bu ize kavuşmak için toz ol ki başı yüce kişilerin başlarına tac olasın.

1180. Sizi, şeklimin aldatmaması için sözümü dinlemeden önce şarabımı için, mezemi yeyin benim.

Nice kişilerin yolunu vurdu şekil; şekle saldırdı, derken Allah'a sataştı.

Şu can da bedenle birleşmiştir; fakat hiç can, bedene benzer mi?

Göz ışığı, iç yağıyla eş olmuştur; gönül ışığı, bir katre kanda gizlidir.

* Neşe ciğerin kızılındadır, gam ciğerde.. Bir muma benzeyen akıl da başın içindeki beyinde.

Bu ilgiler, bu bağlantılar, nelikten-nitelikten dışarıdır; akıllar, neliğini, niteliğini bilmede âcizdir.

* Külli can, parça-buçuk cana çattı; can ondan bir inci aldı, koynuna koydu.

* Meryem, nasıl gönüller kapan Mesih'e gebe kaldıysa can da, koynuna koyduğu o inciden gebe kaldı.

Fakat o Mesih, kuruyla yaş üstünde gezen Mesih değildir; O Mesih'in yüceliği, gezip tozmaktan çok yücedir.

* Can, canın canından gebe kaldı ya; dünya da, candan böyle gebe kalır.

1190. Derken dünya, bir başka dünya doğurur; bu mahşer, bir başka mahşer meydana getirir.

Kıyâmete dek saysam, döksem, söyleyip yatsam bu kıyâmeti gene anlatamam, âcizim.

Bu sözler, mânâ bakımından, Ya Rabbi sözüne benzer.. Harfler, tatlı dudaktan çıkan soluğa tuzaktır.

Kulun, Ya Rabbi demesine karşılık, buyur kulum cevabı gelirse nasıl susar, nasıl Ya Rabbi demez kul?

Bir buyur kulum var ki duymana, işitmene imkân yok; fakat baştan sona dek de tadabilirsin onu.

⁂

(Ş E R H)

847. "İnsan, dilinin altında gizlidir." Hz. Ali'nin bir sözüdür (aynı, s. 181).

850. Define-Yılan. Bankaların bulunmadığı devirlerde altınları gömerlerdi. Gömülü altın ve gümüşe, yahut mücevherlere, gömülmüş mal anlamına "define" denirdi. Definenin bulunmaması için tılsım yaptırılırdı. Tılsımlı defineye yaklaşanın gözüne yılan, ejderha göründüğüne de inanılırdı. Her halde bu inanç, defineye dokunulmamasını sağlamak için uydurulan yalanlardan meydana gelmeydi. Hâsılı bu münasebetle edebiyatta define, yıkık yer anlamına "virane"yle ve yılanla beraber anılagelmiştir.

854. Furkan. Doğruyla eğriyi ayıran mânâsına gelir. Kur'ân'ın II. sûresinin (Bakara) 53. âyetinde, Tevrat'taki doğruyla eğriyi ayırd eden hükümlere bu ad verilmiştir. Aynı sûrenin 185. âyetinde, Kur'ân'ın, insanlara doğru yolu gösteren, apaçık delillerden ibaret olan, hakla bâtılı ayırd eden bir kitap olduğu bildirilmekte, "hakla bâtılı ayırd eden" sözü, "Furkan" sözüyle geçmektedir. III. sûrenin 4. âyetinde Kur'ân'a "Furkan" denmektedir. XXI. sûrenin (Enbiyâ) 48. âyetinde Tevrat'a bu ad verilmiştir. XXV. sûrenin adı "Furkan Sûresi"dir ve şu âyetle başlar: "Ne yücedir şânı, Furkan'ı, âlemleri korkutmak üzere kuluna indirenin."

873. "Bir pire için bir yorgan yakıyor" sözü, türkçede de kullanılan bir örf mecâzidir.

897. Şârih, "karşılığını göreceğine iyice inanan, eline geçen şeyde cömertlik gösterir" meâlinde bir hadis naklediyor (s. 77). Hz. Mevlânâ'nın bu ve bundan sonraki beyti, VI. sûrenin (En'âm) 160. âyetinin meâlidir. Âyet şudur: "Kim bir iyilikle Tanrı huzûruna gelirse ona, yaptığının on misli mükâfat verilecektir ve kim, bir kötülükle gelirse ancak ona karşılık ve onun misli bir ceza ile cezalandırılacaktır ve onlara zulmedilmeyecektir."

917. Bu ciltte 494. beytin şerhine bk.

924. "Doğrulukla gelen kişiye ve onun doğru olduğunu tasdik edenlere gelince: Onlardır çekinenlerin ta kendileri." (Kur'ân-ı Kerim; XXXIX. Zümer, 33. âyetteki doğrulukla gelen, Cebrâ'il, tasdik eden Muhammed'dir; doğrulukla gelen, H. Muhammed (S. M.), doğru olduğunu tasdik eden Ebû-Bekir, doğrulukla gelen, peygamberlerdir, tasdik edenler, onlara inananlardır denmiştir. Doğrulukla gelen, Hz. Muhammed (S. M.), tasdik edenler, Ali ve Ehlibeyt'tir de denmiştir (Mecma'ül-Beyân, VIII, Zümer, s. 498, Kaadî, II, 358).

Hz. Peygamber (S. M.) mi'racını haber verince şüpheye düşenler olmuş, Ebû-Cehil, yolda rastladığı Ebû-Bekr'e, arkadaşın, bir gece içinde Kudüs'e gittiğini, ordan göğe ağdığını söylüyor; buna da inanacak mısın deyince Ebû-Bekr, o söylediyse doğrudur demiş, bu yüzden bu âyet inmiş, Ebû-Bekr'in lâkabı da gerçekleyen mânâsına "Sıddıyk" olmuştur.

Hz. Peygamber, Medine'ye göçerken mağaraya Ebû-Bekir'le beraber gitmişti. "Siz ona yardım etmezseniz hatırlayın o zamanı ki kâfirler, onu yurdundan çıkardıkları zaman yardım etmişti ona. O, iki kişinin ikincisiydi ancak ve hani ikisi de mağaradaydılar, arkadaşına, mahzun olma demişti, şüphe yok ki Allah, bizimle beraberdir, şüphe yok ki Allah, ona mânevî bir kuvvet ve huzur vermişti ve onu, sizin göremediğiniz ordularla kuvvetlendirmişti ve kâfir olanların sözlerini alçaltmıştı, Allah'ın sözüyse zâten yüceydi ve Allah herşeyden üstündür, hükm ve hikmet sahibidir" âyeti bunu bildirmededir (IX. Tevbe. 40).

925. Ömer, Müslüman olduktan sonra namaz, açıkca kılınmaya başlamıştı. Bu yüzden ona, hakla bâtılı ayırd eden mânâsına gelen "Fâruk" sözü lâkab oldu.

926. Hz. Peygamber, kızı Rukayye'yi, Osman'a vermişti. Rukayye'nin vefâtından sonra öbür kızı Ümmu Külsûm'u da gene ona verdi. Bu yüzden Osman'a iki ışık sahibi mânâsına gelen "Zü'n-Nûreyn" sözü lâkab olmuştur.

927. Hz. Muhammed Tebük savaşına giderken Ali'yi, Medine'de halife olarak bırakmıştı. Ali, yeislenerek Ey Allah'ın elçisi, beni kadınlarla çocuklara mı halife ediyorsun deyince Hz. Peygamber, râzı değil misin ki sen bana, Mûsâ'ya Hârun ne menziledeyse o menziledesin; ancak benden sonra peygamber yok buyurmuş; Ali de râzı oldum, râzı oldum demişti. Bu yüzden Allah râzılığını kazanan anlamına "Murtazâ" lâkabiyle lâkablanmıştı. Bu hadis, baş tarafı alınmamak şartiyle "Câmi'üs-Sagıyr"de de vardır (II. s. 55).

Ali, yiğitliği yüzünden, Allah'ın üstün arslanı anlamına gelen "Esedullah'il-gaalib" diye anılagelmiştir.

928. Cüneyd. Ataları bakımından Nihâvend'lidir. Irak'da doğmuş, orada yetişmiştir. Künyesi Ebü'l-Kaasım'dır. Babası camcı olduğundan Zeccâc ve Kevârirî diye anılırdı. Mevlevî silsilesiyle daha bir çok tarikatlerin nisbet zincirleri, Cüneyd'e ulaştığından "Seyyid'üt-Tâife" lâkabiyle anılır. Hicrî 297 (909-910) de Bağdat'ta vefât etmiştir.

929.Bâyezid melâmet erlerinden, Surûşân oğlu Âdem'in oğlu Îsâ oğlu Tayfûr'dur. Ebû-Yezid-i Bıstâmi diye meşhurdur. Bıstam'lıdır. Hicretin 261. yılında (874-875) vefât etmiştir. Kendisinden, pek coşkun sözler rivâyet edilmiştir.

930. Ma'rûf-ı Kerhî. Bu Sûfî de Mevlevî silsilesinde geçer ve Seriyy-i Sakatî'nin şeyhidir. Künyesi Abû-Mahfûz'dur. Babasının adı Fîrûz'dur. Babası ve kendisi, İmâm Mûsa'l-Kâzım'ın (183 H. 799) ve onun oğlu İmâm Aliyy'ür-Rızâ'nın (H. 203. 818) hizmetçilerindendi. 200 hicrîde (815-816) vefât etmiştir. İran'daki "Zehebîler"in silsilesi, bu zata çıkar. Mevlevîlerin silsilesinin bir kolu, Ma'rûf vasıtasiyle İmâm Rızâ'ya, böylece de "Altın Zincir" mânâsına gelen "Silsilet'üz-zeheb" diye anılan ve İmâmlarla Hz. Muhammed'e dayanan kola varır.

931. Edhem oğlu, meşhur sûfî İbrâhim b. Edhem'dir. Belh'lidir. Padişah oğluyken saltanatı bıra-

kıp yokluk yolunu tutmuştur. 161 hicride (777-778) Şam'da vefât etmiştir.

932. Şakıyk. Adı İbrâhim'dir. Belh şeyhlerindendir. Edhem oğlu İbrâhim'le sohbet etmiştir. 17 hicride (790-791) Mutlan ilinde şehid olmuştur.

934. Şârih, bu beytin şerhinde, "Velilerim vardır ki kubbelerimin altındadır; onları benden başkası bilemez" hadîs-i kudsîsini alıyor (s. 80).

948. Araz-Cevher. Araz, varlığı için bir cevhere muhtaç olan şeye denir. Meselâ renk, vâr olabilmek için bir cisme muhtaçtır; cisim olmadıkça renk olamaz. Araz, iki kısımdır. Birinci kısmı, bütün parçabuçuğu, cisme yayılır. Aklık, karalık gibi. Öbür kısmı cevhere yayılmaz; hareket etmek, yahut oturup kalmak gibi (Ta'rifât, Araz mad.). Bu ikinci kısım Arâzlar, bir zaman içinde vardır; o an, o zaman geçti mi, onlar da giderler (I. cildin 2119. beytinin şerhine bakınız).

Namaz, oruç gibi ibadetler de bu ikinci kısım arazlardandır. Bir zaman içinde var olurlar, ondan sonra yok olurlar. Mevlânâ, bu beyitten başlayıp bölümün sonuna dek, kullukların neticelerinden bahsetmektedir. Kulluklar, onca iki neticeye varır: Biri, bizim temizliğimiz, ikincisi, ahirette, mânâ âleminde bürünecekleri misâlî şekiller. Şeriat dünyada, insanları korumak, dünya düzenini sağlamak içindir. Hz. Alî, "Allah îmanı, kulları şirk koşmaktan arıtmak için farz etti. Namazı, kulları ululuktan temizlemek için; zekâtı yoksulları rızıklandırmak için, orucu halkın öz temizliğini sağlamak için; haccı, din kardeşlerinin birbirine yaklaşması için, savaşı, Müslümanlığı kuvvetlendirmek için; iyiliği buyurmayı, halkın aşağılık kısmını düzene sokmak için; kötülükten men'etmeyi, kötü kişileri kötülükten vazgeçirmek için; yakınların birbirlerini dolaşmasını, sayılarının çoğalması için; kısâsı, kanlarını korumak için; kanunları yerine getirmeyi, haram olan şeylerin kötülüğünü gözde büyütmek için farz etti. Şarabı, aklı korumak için; hırsızlığı, temiz olmak, kimseye zarar vermemek için; zinayı, soyu-sopu temiz tutmak için, livatayı, nesli çoğaltmak için haram etti. Şehid olmayı, kâfirlerin inatlarını meydana koymak, onları kahretmek için ululadı; tanıklığı, inatçılar ortaya çıksın diye farz etti. Yalanı bırakın dedi, doğruluğu yüceltmek için. Selâm verin dedi, korkulacak şeylerden amanda olduğunuzu bildirmek için. Emanete hıyanet etmeyin dedi, ümmetin düzeni için. Ulularınıza uyun dedi; devleti ululatmak için" buyurmuş, böylece farz ve haram olan şeylerin en ehemmiyetlilerinin teşri' hikmetini bildirmiştir (Nahc'ül-Balâga, s. 199-200).

Kur'ân-ı Kerîm'de de "Oku kitaptan ne vahyedildiyse sana ve namaz kıl; şüphe yok ki namaz, çirkin ve kötü şeylerden alıkoyar insanı ve elbette Allah'ı anmak, pek büyük bir şeydir ve Allah, ne işlerseniz hepsini bilir" denmektedir (XXIX. Ankebût, 45). Namaz kılan, daha doğrusu namaz kılmayı âdet edinen, kötü işler işler, çirkin şeyler yaparsa, namazına namaz diyelim mi?

Cenâb-ı Mevlânâ, "Fîhi mâ-fîh" te, birisinin, "Tanrı'ya, namazdan daha yakın yol var mı" sorusuna cevap verir de buyurur ki:

"Gene namazdır; fakat namaz, yalnız şu görünen şekil değildir. Bu, namazın kalıbıdır; çünkü bu namazın önü vardır, sonu vardır. Önü, sonu olan herşey, kalıptır. Çünkü tekbir, namazın önüdür, selâm, namazın sonu. Sahâdet getirmek de yalnız dille söylenen söz değildir. Çünkü onun da önü, sonu var. Harfe, sese gelen herşeyin önü, sonu olur; o da görünüştür, kalıptır. Canıysa neliksiz, niteliksizdir, sonu yoktur, ne başlangıcı vardır, ne bitimi... (3. Bölüm, s. 9-10).

Bir başka sohbetlerinde buyururlar ki :

"İman namazdan üstündür. Çünkü namaz beş vakitte farzdır; imansa sürüp giden bir farz. Namaz bir özürle kılınmayabilir, geciktirilmesi câizdir; burada da imanın namazdan bir üstünlüğü var; çünkü îman hiçbir özürle bırakılamaz, geri atılamaz. Namazsız îmanın faydası vardır, îmansız namazsa fayda vermez; iki yüzlülerin namazı gibi. Her dinin namazı bir başka çeşittir; fakat hiçbir dinin imanı değişmez." (8. bölüm, s. 26, satır. 4-10).

Görülüyor ki Mevlânâ, kulluktan fazla kulluktaki maksadı gözetmededir. Netekim 949. beyitten itibaren, arzların sonuçlarını belirtmededir. 960. beyitten itibaren de kölenin dilinden, arazların, bir başka şekle bürüneceğini buyurmakta, mühendisin, mimarın düşüncesinden evlerin, yapıların meydana geldiğini söylemekte, meyvanın, bir son olduğu halde maksat o olduğundan ağaçtan, daldan ön sayıldığını belirtmektedir. "Fihi mâ-fîh" te de, "Ağaçtan tatlı bir meyva çıkar. O meyva, ağacın parça-buçuğudur ama ulu Tanrı, o parça-buçuğu seçmiş, bütünden üstün etmiş-

tir. Ona öylesine bir tatlılık vermiştir ki ondan başka ağacın hiçbir yerine o tadı vermemiştir. Bu yüzden de parça-buçuk, bütünden üst olmuştur, ağacın özü odur, ağaçtan maksat o" buyurur (62. bölüm, s. 194, satır 18-22).

976. Levlâke, sen olmasaydın demektir. Allah'ın, Hz. Muhammed'e (S. M.) "Sen olmasaydın, sen olmasaydın gökleri yaratmazdım" dediği rivâyet edilmiştir. Aliyy'ül-Kaari, bu hadis-i kudsî mevzu'dur; fakat meâli doğrudur. Deylemî, İbni Abbas'tan Merfû' olarak, "Bana Cebrâil geldi, Allah'ın, ya Muhammed, sen olmasaydın cenneti yaratmazdım. Sen olmasaydın cehennemi yaratmazdım dediğini bildirdi" hadîsini ve İbni Asâkir'in, "Sen olmasaydın dünyayı yaratmazdım" hadisini rivâyet ettiğini kaydediyor (Mevzuat, s. 67-68).

978. "Gerçekten de insana, zamanın bir çağı gelmişti ki anılır bir şey bile değildi insan." (Kur'ân, Dehr, LXXVI, 1). Bu âyet "Hel etâ" diye başlar ve Dehr sûresinin ilk âyetidir.

1000. Bu beyitten itibaren Mevlânâ, sebeplerle neticeleri anlatmadadır. Onca dünya, durmadan sebepler doğurur. Her doğan sebep, bir anadır; eser çocuğunu doğurur. Fakat eser de doğdu mu, ana kesilir, sebep haline gelir; ondan da bir başka şey doğar. Bu, boyuna böylece ulanır-gider.

1019. "Kendinizi temiz göstermeye, iyi belletmeye uğraşmayın, içinizde iyilik yapanları, hayırlı olanları Allah daha iyi bilir", "Gösterişin azı bile şirktir", "Gizli şehvetle gösteriş, şirktir" gibi hadis-

ler var (Künüz, II, s. 127-195. Câmi', II, s. 35). Fakat Mevlânâ'nın bahsettiği hadis, bunların biri değildir. "Gösteriş için tesbih etmek, külhanda biten yeşilliğe benzer" meâlinde bir hadîs, mutlaka vardır. Ancak Şârih, beyti tercüme edip geçiyor; hadîse işaret etmiyor. Şem'i de öyle. İmdâdullâh-ı Velî, bu meâlde bir hadis bulamadığını söylüyor (C. II, s. 101). Bedî'uz-zamân da "Ahâdis-i Mesnevî" de bu hadise dokunmamış.

1046. "O gün, bir gündür ki yeryüzü de başka bir yeryüzüne döner, gökler de. Herkes, bir ve kahhâr Allah'ın huzûrunda toplanır." (XIV, İbrâhim A.M. 48) "Ve dağlar, atılmış renkli pamuklara döner." (CI, Kaarıa, 5).

1051. Eyâz, daha doğrusu Ayaz, Gazneliler devletini kuran ve 412 Hicrîde (1021) Gazne'de ölen meşhur Sultan Mahmud'un pek sevdiği Türk kölesinin adıdır.

1053. "Ruhlar, bölük bölük ordulardır; içlerinden tanışanlar, burada da uyuşurlar; tanışmayanlar aykırılığa uğrarlar." (Hadîs, Câmi', I. s. 102-103).

1087. "And olsun yol-yol hâreli göğe." (Kur'ân, LI, Zâriyât, 7). "Kim toprak yerse, kendini öldürmeye çalışıyor demektir." (Hadîs, Câmi', II, 149)

1090. "Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Onlar diridir ve Rableri katında rızıklanırlar." (Kur'ân, III, Ali İmrân, 169)

1094. Kıran, iki yıldızın, aynı burcun aynı derecesinde bulunuşudur. Sa'deyn, yâni iki yomlu, kutlu

yıldız olan Müşteri ile güneşin kıranı, bir padişahın zamanında, hele tahta oturduğu çağda olursa, o padişahın dört kılıç takması adetmiş.

1112. Bu beyitte ve beyitten sonraki iki beyitte "güneş", arapça "şems" adiyle anılmada. Bu bakımdan, Mevlânâ'nın Cenâb-ı Şems'i hatırladığında, ona işaret etmekte bulunduğunda hiç şüphe yoktur.

1116. Bu beyitteki "Hasan" diye hitap edilen Çelebi Husameddin Hasan'dır.

1118. Burak, şimşek anlamına gelen "bark" kökündendir. Hz. Muhammed'in Mirâç'ta bindiği bir hayvandır ki hadîste, eşekten büyük, katırdan küçük olduğu bildirilmektedir (Et-Tecrit, Hadîs'ül-İsrâi ve'l-Mi'râc, Mısır-Maymaniyya Mat. 1323, II, s. 65). Minyatürlerde, başında tac bulunan, saçları iki yana dökülmüş kız yüzlü, kanatlı bir at şeklinde tasvir edilmiştir.

1125. Bu beyitte, Tebrizli Şemseddin'in adını açıklamakta ve 1112. beyitteki sözümüzü gerçeklemektedir.

1127. Tûtya, rumcadan farsçaya geçmiş bir addır. Koyu gök renginde bir taştır ki dövülür, toz haline getirilir, bir mille gözlere çekilir. Gözün görme gücünü arttırır. Bu beyitte uluiuğu, tutya'ya benzetiyorlar.

1153. Mâlihulyâ, bir çeşit sinir hastalığı ve deliliktir. Halk, buna karasevda der. Tutulan, düşüncelere, vehimlere dalar. Sonunda intihara kadar gider.

1164. Humâ, Humây, devlet kuşudur; zümrüdü-anka dediğimiz "Simurg"la karıştırılır. I. ciltte 276. ve 1094. beyitlerin şerhlerine bk.

1172. "Ey iyiden iyiye inanmış, şüpheden kurtulmuş can, dön Rabbine, ondan râzı olarak ve rızâsını kazanmış bulunarak; artık katıl kullarımın arasına ve gir cennetime." (Kur'ân, LXXXIX, Fecr, 27-30).

1184. Eski tıbta neşeyle gam, kara ciğerden meydana gelir; kanın fazla dolaşmasına sebeb olur. Kan, Karaciğerden doğar; neşe ve gam halleri de kanın dolaşmasıyla ilgili olduğundan bu haller, karaciğere atfedilmiştir.

1186. Can, aslı bakımından birdir; buna "Külli Ruh, Külli Can" denir. Bu, "Akl-ı Küll' ile birdir (I. ciltte 1907 beytin şerhine bakınız). Tümcan'ın, var olan şeylere, yaşayan insanlara, güneşin vurması gibi vuruşu, onlardaki duruş ve yaşayışı meydana getirir. Herşeyin ve herkesin bedenine, bu ışığın vuruşundan meydana gelen duruş, şeklini koruyuş ve yaşayışa da "cüz'i ruh, cüz'î can" adı verilmiştir.

1187. Mesih için I. ciltte, 47. beytin şerhine bk.

1189. dan bu bölümün sonuna dek. I. ciltte, 2029. beytin şerhine bk.

***

(M E T İ N)

Susamış birisinin duvarın üstünden dereye taş atması

Bir dere kıyısında yüksek bir dıvar vardı; dıvarın üstüne de bir dertli susamış çıkmıştı.

Suya ulaşmasına o dıvar engel oluyordu.. Susuz da, su için balık gibi kıvranıp duruyordu.

Ansızın suya, bir kerpiç parçası attı; suyun sesi, bir söz gibi geldi kulağına.

Hem de tatlı mı, tatlı bir sevgilinin sesi gibi.. Suyun o sesi, şarap gibi sarhoş etti adamı.

O mihnetlere uğramış adam, suyun tertemiz sesini duymak için oradan, suya kerpiç atmıştı.

1200. Sudan da ses geliyordu; a adam diyordu su; bana kerpiç atmaktan, beni taşlamaktan ne fayda var sana?

Susuz dedi ki: A su, iki faydam var; bu taş atmaktan hiç el çekmeyeceğim.

Birinci fayda, suyun sesini duymam; o ses, susuzlara rebâb sesidir sanki.

* Suyun sesi, İsrafil'in sesine döndü; ölü, bu sesten yaşayış elde etti, diriye döndü.

Yahut ilkbahar günlerindeki gök gürültüsüne benziyor.. Bağ-bahçe, o ses yüzünden bunca güzellik elde eder.

* Yahut zekât verileceği çağda yoksulu çağırış sesi sanki.. Yahut da mahpusa kurtuluşu müjdeleyen ses.

* Rahman'ın Yemen'den Muhammed'e erişen ağızsız soluğuna benziyor.

Yahut şeriat sahibi Ahmed'in, âsiye şefaat çağında erişen soluğu sanki.

Yahut da güzel Yusuf'un, zayıf Ya'kub'un canına vuran kokusu gibi.

Öbür faydası da şu: Her kerpiçi, koparıp attıkça arı-duru suya biraz daha yaklaşıyorum.

1210. Kerpiçi her koparışımda yüksek dıvar, kerpiçin azalması yüzünden biraz daha alçalıyor.

Dıvarın alçalması bir yakınlık; onun ortadan kalkmasıysa kavuşmak, buluşmak olacak.

* İşte secde etmek de "Secde et de yaklaş" âyetinde olduğu gibi dıvardan kerpiç koparmaya benzer, yaklaşmaya sebeb olur.

Bu dıvarın boyunu, böyle yüceyken, baş eğmeğe engel olur bu yücelik.

Şu toprak bedenden kurtulmadıkça Âb-ı hayâta secde edemem.

Dıvarın üstündekilerden hangisi daha fazla susuzsa, taşı-topacı daha tez-tez koparır o.

Suyun sesine daha fazla âşık olan, dıvardan daha büyük taş koparır, atar..

O, suyun sesinden, boğazına dek şaraba batar; yabancıysa bluk sesinden başka birşey duymaz.

Ne mutlu o kişiye ki gençlik çağını ganimet bilir de borcunu öder.

Gücü-kuvveti varken, vücudu sağ-esenken, yüreğinde de, bedeninde de güç-kuvvet varken başarır bunu.

1220. O gençlik, yem-yeşil, ter-ü tâze bir bağa benzer; esirgemeden yapraklar, meyvalar verir.

Genç adamın kuvvet, şehvet kaynakları akar-durur; Bil ki bu sular, yeryüzüne benzeyen bedeni yemyeşil eder.

Ev yapılmış, döşenip dayanmış; tavanı iyiden-iyiye yüksek.. Dört dıvarı sağlam, değiştirmeye, onarmaya hacet yok.

* Ne mutlu ihtiyarlık günleri gelip çatmadan, boynunu, hurmalıktan bir iple bağlamadan bu işi başarana.

Kocalıkta toprak çoraklaşır, akar-dökülür.. O çorak toprak, asla güzel bitki bitirmez.

Güç suyu, şehvet suyu kesilmiş.. Kendisine de faydası yok, başkalarına da.

Kaşlar, eğer kuskunu gibi aşağı düşmüş, göz sulanmış, kararmış.

Yüz, buruşuklardan kertenkele sırtına dönmüş.. Söz söyleyemez, tad alamaz olmuş; dişler kesmez olmuş-gitmiş.

Gün akşam olmuş; leş gibi beden topallayıp kalmış; yol da uzun.. İş yeri yıkılmış, iş-güç yıkılıp yatmış.

Kötü huyların kökleri sağlamlaşmış; onları sökecek güç-kuvvet azalmış-gitmiş.

Valinin, yere diken eken adama* yola diktiğin şu dikenleri sök diye emretmesi

1230. Bu iş, o tatlı sözlü sert huylu adamın, yol üstüne diken dikmesine benzer.

Yoldan geçenler, kınamaya başladılar onu; bunları sök dediler; dinlemedi, sökmedi.

O dikenler, her solukta çoğalıyordu; halkın ayağı, diken yarasıyla kanlara bulanıyordu.

Halkın, dikenden elbisesi yırtılıyordu; yoksulların ayakları param-parça oluyordu.

Vali de, bunları mutlaka sökeceksin dedi.. Adam, evet dedi, bir gün sökerim.

Bir zaman, yarın-yarın diye vaadde bulundu; bu zaman içinde de diktiği dikenler kökleşti, ağaca döndü.

Bir gün vali, a vaadi eğri adam dedi ona, buyruğumuzu yerine getir; geriye atma.

Adam, önümüzde günler var a amca dedi; vali, tez ol dedi; borcumu ver, düşünme.

Sen yarın diyorsun ya; şunu bil ki gün geçip gittikçe

O kötü ağaç daha da yeşeriyor; dikeni sökecek de kocalıyor, güçsüz-kuvvetsiz kalıyor.

1240. Diken, güçlenmede, boy atmada.. Diken sökecekse kocalmada, gücü-kuvveti eksilmede.

Diken, her gün, her solukta daha da yeşermede; diken sökecekse her gün daha da perperişan olmada; kuruyup gitmede.

---

* "on merdrâ" sözü, karşılaştırmada yazılmış.

O, daha da gençleşiyor; sen, daha da kocalıyorsun.. Tez ol, vaktini boş geçirme.

Her bir kötü huyunu bir diken bil; dikenler, kaç keredir, ayağını yaraldı.

Kaç kere, kötü huyun yaraladı seni; fakat sende duygu yok ki; duygusuz yaratılmışsın.

Çirkin huyunun, başkalarını yaraladığını bilmiyorsan,

Kendi yarandan da haberin yok değil ya; sen hem kendine azapsın, hem başkalarına.

* Ya baltayı al, ercesine vur; Ali gibi şu Hayber'in kapısını sök-gitsin.

Ya da şu dikeni gül fidanı haline getir; ateşi sevgilinin ışığı haline sok.

Sok da onun ışığı senin ateşini söndürsün; onunla kavuşmak, dikenini gül bahçesi yapsın.

1250. Sen cehenneme benziyorsun, oysa mü'mindir; mü'mine, ateşi söndürmek mümkündür.

* Mustafâ, cehennemin sözünü buyurdu da dedi ki: Cehennem, korkusundan mü'mine yalvarır;

Padişahım der, tez geç benden; çünkü ışığın ateşimin hararetini nerdeyse giderecek.

Demek ki ateşin yok olmasına sebep, mü'minin ışığı, çünkü zıddı olmadıkça zıddının giderilmesi mümkün değil.

Adalet gününde ateş, ışığın zıddıdır; çünkü o, kahırdan meydana gelmiştir; buysa lûtuftan.

Ateşin şerrini, boyuna gidermek istiyorsan, ateşin gönlüne rahmet suyunu serpedur.

O rahmet suyunun kaynağıysa mü'mindir; Âb-ı hayat, ihsan sahibinin tertemiz canıdır.

Sen ateşsin, oysa su huyludur da o yüzden nefsin ondan * kaçmada.

Ateş suyla söner gider de o yüzden ateş; sudan kaçar-durur.

Senin duygun, senin düşüncen, tümden, ateştendir; şeyhin duygusu, şeyhin düşüncesiyse güzelim ışıktır.

1260. Onun ışığının suyu, ateşe damla-damla düştükçe ateşten, cızz cızz sesi çıkar.

O cızladıkça sen ona, derde bat, geber de de şu nefis cehennemin soğusun.

Soğusun da gül bahçeni yakmasın.. Adaletini, ihsanını yandırmasın **.

O söndükten sonra, ne dikersen tutar; lâleler, akgüller, marsimanlar biter.

Gene ana yoldan, alabildiğine çıktık; dön a hoca, yolumuz nerde bizim?

Şunu anlatıyorduk; a hasetçi diyorduk, eşeğin topal, konak da uzak, tez ol.

Yıl geçti, ekin çağı değil.. Yüz karalığından, kötü işten başka birşey devşiremezsin.

Beden ağacının köküne kurt düştü.. Onu söküp ateşe atmak gerek.

Kendine gel a yolcu, kendine gel.. Akşam oldu; ömür güneşi kuyuya düşmek üzere.

* Metinde, beytin ilk sözü olan bu söz, "Pes" diye yazılmış; karşılaştırmada, üstüne "zan" yazılarak düzeltilmiştir.

** Bu beyit, karşılaştırmada, kenara yazılmıştır.

Gücün-kuvvetin varken şu iki günceğiz olsun, kocalığını cömertlik yolunda harca.

1270. Elinde kalan şu kadarcık tohumu olsun, ek de şu iki solukluk ömürden, uzun bir ömür bitsin.

Bu ışıklı kandil sönmeden, aklını başına al da tez fitilini düzelt, yağını koy.

Aklını başına al da yarın deme; nice yarınlar geçti.. Ekin çağı büsbütün geçmesin bâri.

Öğüdümü dinle: Beden, güçlü bir bağdır; gönlün yeniye akıyorsa eskiyi çıkart.

Dudaklarını yum, altınla dolu elini aç; beden nekesliğinden vazgeç; cömertliği ortaya koy.

Şehvetleri, tadları boşlamaktır cömertlik.. Şehvete batan, bir daha çıkamaz.

* Bu cömertlik, cennet selvisinden bir daldır; vay böyle bir cennet dalını elinden çıkaranın haline.

* Şu nefis isteğini bırakmak, sapa-sağlam bir kulptur; bu dal, canı göğe ağdırır.

A yolu-yordamı güzel, cömertlik dalı, seni yücelere çeke-çeke aslına götürür.

Güzellik Yusuf'usun sen, dünyâsa kuyu sanki.. Şu ipse Tanrı buyruğuna dayanmak.

1280. A Yusuf, ip sallandı; iki elinle yapış ipe; gaflete dalma, ipten haberin olsun, gün geçti, akşam oldu.

Allah'a hamd olsun ki şu ipi saldılar; üstünlükle rahmeti, birbirine kardılar.

İpe yapış da yep-yeni bir âlem gör; göze görünmeyen, fakat apaçık da ortada olan bir âlem seyret.

Yok olan şu dünya, var gibi görünmede.. O var olan dünyasa pek gizlenmiş.

Yel esti mi, toprağı tozutur; toz-toprak görünür de yel görünmez.. İşi eğri gösterir yel; tozu-toprağı perde eder kendisine.

Görünüşte bir işe dalan, işsiz-güçsüzdür; deridir ancak.. O gizli olan yok mu? İç odur, temel o.

Toprak, yelin elinde bir araca benzer.. Sen asıl yeli yüce bil, yüce yaratılışlı olduğunu anla onun.

Topraktan olan gözün bakışı, toprağa düşer; yeli gören gözse bir başka çeşittir.

At bilir atı; çünkü attır, ata eşit.. Ata binen de ata binmişin hallerini bilir.

Duygu gözü attır; binense Tanrı ışığı; zâti binen olmadıkça at işe yaramaz ki.

1290. Öyleyse atı terbiye et, kötü huylarını gider; yoksa padişah o atı istemez.

Atın gözüne, padişahın gözü kılavuzluk eder; atın gözü, pedişahın gözü olmadıkça birşey göremez.

Atların gözleri, ottan, yayım yerinden başka birşey görmez.. Nereye çağırırsan çağır, hayır der, gelmem.. Neden gelecekmişim?

Tanrı ışığı, duygu ışığına biner de can, ondan sonra Tanrıyı diler.

Binicisi olmayan at, yol eşmeyi ne bilir? Ana yolu bilmek için padişah gerek.

Tanrı ışığının bindiği duyguya yönel; duygunun sahibidir o güzelim ışık.

* Duygu ışığını Tanrı ışığı bezerse bu, ışık üstüne ışık olur.

Duygu ışığı, adamı yere çeker, Tanrı ışığıysa yücelere çeker.

Çünkü duyguyla duyulan dünya, en aşağılık dünyadır; Tanrı ışığı denizdir, duyguysa çiğ tanesine benzer.

Ancak ona binen, belirtilerinden, iyi işlerinden, güzel sözlerinden belli olur; kendisi gizlidir; gözle görünmez.

1300. Yoğun, ağır bir ışık olan duygu ışığı bile gözlerin karasında gizli.

Duygu ışığını bile gözünle göremiyorsun, o din duygusunu nasıl görebilirsin gözünle.

Duydu ışığı bile bu yoğunluğuyla gene de gizli.. O apaçık ışık nasıl gizli olmaz?

Bu dünya, gizli dünyanın elinde bir saman çöpüdür sanki.. Gizli âlemin tutup salmasına karşı bir âcizdir.

Gizli dünya, kimi yüceltir onu, kimi alçaltır; kimi onarır onu, kimi kırar.

Kimi sağa götürür onu, kimi sola; kimi gül bahçesi yapar onu, kimi diken.

El gizlidir; sen de yazı yazan kalemi seyret.. At döner-dolaşır, eşer-koşar da binici gizli.

Bak hele, ok uçuyor, yay gizli; canlar ortada da canlara can olan gizli.

* Oku kırmaya kalkışma, çünkü padişahın oku bu; bildiğin yaydan fırlamıştır; bilip anlayış yüzüğüyle atılmıştır.

* Tanrı, "Attığın zaman, sen atmadın" dedi. Tanrının işi, bütün işlerin önündedir; bütün işlerden ileridir.

1310. Oku kırma, kendi öfkeni kır; çünkü öfke gözün, sütü kan sayıyor.

Oku öp de padişaha götür; o kanlara bulanmış, senin kanınla ıslanmış oku padişaha ilet.

Görünen, ortada olan, acze düşmüştür, bağlıdır, arıkdır; görünmeyense pek güçlüdür, pek üstündür.

* Biz avlarız; bu çeşit tuzak, kimlerin tuzağıdır? Çevgenin topuyuz biz, çevgen vuran nerde? *.

Bu yırtan, diken terzi nerde? Nerde üfleyip de bu ateşi yakan, yalımlandıran?

* Bir solukta kâfiri sıddıyk eder; bir solukta zındığı zâhid yapar.

* Bu yüzdendir ki özü temiz kişi, varlığından tümden kurtulmadıkça, boyuna tehlikededir.

Çünkü yoldadır, yol vuranlarsa sayısız; Tanrı amânında olan kurtulur ancak.

Aynası, tümden arınmayan, özü temiz kişidir ama avı henüz tutmamıştır; avlanmakla oyalanmadadır.

Fakat özü temiz kişiyi, Tanrı arıtırsa kurtulur, aman buluş yerine varır, dileğine ulaşır.

1320. Hiçbir ayna, tekrar demir olmadı; hiçbir ekmek, varıp harmanda buğday olmadı.

* Çevgân, çevken sözünden bozmadır ve türkçedir.

Hiçbir üzüm, artık koruk olmadı; hiçbir olmuş meyve, yeniden turfanda hale gelmedi.

* Piş, ol da bozulmadan kurtul.. Yürü, Burhân-ı Muhakkık gibi nûr ol.

Kendinden kurtuldun mu, tümden Burhan kesilirsin.. Kul yok oldu mu, sultan olur-gider.

* Bunu apaçık görmek istiyorsan, Salâhaddin gösterdi bunu; gözleri açtı, görür bir hale getirdi *.

O'nun ışığına kavuşan her göz, yokluğu onun gözünden, onun yüzünden gördü.

Şeyh, Tanrı gibi âletsiz işler görür, müridlere sözsüz dersler verir.

* Gönül, onun elinde mum gibi yumuşaktır; mührü, gönüle kimi ayıp damgasını vurur, kimi ad-san damgasını.

Mumdaki mühür, bir yüzüğü bildirir, fakat o yüzükteki mühürde kimi bildirir?

* O da, her halkası, zincirleme, öbürüne geçmiş olan Zer-ger'in (kuyumcunun) düşüncesini bildirir.

1330. Gönül dağlarındaki bu ses, kimin sesi? Bu dağ, kimi sesle dopdolu, kimi bom-boş.

O, nerde olursa olsun, hikmet sahibidir, ustadır.. Ses şu gönül dağından eksik olmasın.

Dağ vardır, sesi iki kat arttırır; dağ vardır, sesi yüz kat arttırır.

* Bu beyitle bundan sonraki iki beyit, kenara yazılmış, üstüne de "Veledî" kaydiyle Sutan Veled nushasından alındığı bildirilmiştir.

Dağ, o sesten yüz binlerce arı-duru su kaynağı coşturur.

O lûtuf, dağdan dışarı çıktı mı, dağdan o lûtuf kesildi mi, gözlerimizdeki sular kan kesilir.

* O nalı kutlu padişahlar padişahının yüzünden, Tûr-ı Sîna, baştan başa lâ'l olmuştu.

Dağın parça-buçukları can kabullendi, akıl sahibi oldu; a adamlar bir taşdan da aşağımıyız biz?

Ne candan bir kaynak kaynayıp coşuyor; ne beden, yeşiller giyenlere katılıyor?

Ne onda bir özlem sesi var; ne sâkinin bir yudumcuk şarabındaki arılık var..

Nerde bir gayret ki böyle dağı, kazmayla, külünkle tümden, yerinden söksün, toz etsin gitsin.

1340. O vakit, belki parça-buçuklarına bir ay vurur, ışıtır; belki ay ışığı, ona bir yol bulur.

Hani kıyâmet, dağları yerlerinden sökecek yâ; senin de bir davranışın, ne vakit bu lûtfu gösterecek? Bilmem ki *.

Bu davranışın, bu silkinmen, o kıyâmetten nasıl olur da aşağı olur? O kıyâmet yaradır, buysa melheme benzer.

Kim bu melhemi gördüyse yaradan emindir; bu güzelliği gören her kötü kişi, bağış sahibi olur-gider.

* Metinde, ikinci mısra', "O kıyamet, ne vakit başımıza gölge salacak ki" meâlinde, "Her ser-i mâ sâye key mî efkened" yazılmış. Karşılaştırmada, "Pes kıyâmet in kerem key mikuned" mısra'ı kenara yazılarak düzeltilmiştir.

Ne mutlu o çirkine ki bir güzele eş-dost oldu; vay o gül yüzlüye ki kış olmuştur eşi-dostu onun.

Ölü ekmek, cana eş oldu mu, dirilir, canın tâ kendisi olur.

Kara odun ateşe eş oldu mu, karalığı gider, tümden ışık kesilir.

Tuzlaya bir ölmüş eşek düşse, eşekliği, ölümü bir yana atar.

* O'nun küpünün rengi, Allah boyasıdır; o küpte herşey, bir renge boyanır.

Birisi o küpe düşse de sen ona, kalk, çık küpten desen, neşesinden der ki: Beni kınama, küp benim.

1350. O, küp benim demek, ben Hakk'ım demektir; rengi ateş rengidir ama gene de demirdir o.

Demirin rengi, ateşin renginde yok olmuştur; susuyor görünür ama ateşlikten dem vurmadadır.

Madenden çıkan altın da kızıllaştı mı, dilsiz-dudaksız söylediği söz, ben ateşim sözüdür.

Ateşin renginden, ateşin huyundan alevlenmiştir de ben ateşim, ben ateşim der-durur.

Ateşim ben der, şüphen varsa, ateş olmadığımı sanıyorsan bir dene, elini bir değdir bana.

Ateşim ben, şüphen varsa birsoluk, yüzünü yüzüme koyuver.

İnsan, Tanrı'dan ışıklanırsa, Tanrı onu seçer de, melekler secde ederler ona.

Canı, melek gibi azgınlıktan, şüpheden kurtulan kişiye de secde ederler.

Ateş nedir, demir nedir deme; yum dudaklarını; bu benzetişte bulunanın sakalına gülme.

Ayağını denize atma, pek o kadar denizden konuşma.. Deniz kıyısında susarak otur, dudağını dişleyedur.

1360. Benim gibi yüzlercesi bile denize dayanamaz ama ben denize sabredemiyorum; boğulmaktan korkmuyorum ben.

Canım da denize feda olsun, aklım da.. Aklın da kan pahası şu deniz olsun, canın da.

Ayağım kalmayıncaya dek yürürüm denizde; ayaklarım kalmadı mı da su kuşları gibi dalarım denize.

Mecliste bulunan edepsiz, olmayandan daha hoştur; halka da eğridir ama kapıda değil mi ki?

A bedeni kirli, havuzun çevresinde dönüp dolaşıyorsun ama adam, havuzun dışındayken nasıl arınır?

Havuzdan ayrı düşen, nerden temiz olacak; o, öz temizliğinden bile uzak düşmüştür.

Bu havuzun temizliğinin sınırı yok.. Bedenlerin temizliğiyse az bir şeydir.

Gönülde havuzdur ama gizli.. Gönülün, denize gizli bir yolu var.

Senin sınırlı temizliğin de yardım ister; yoksa paranın sayısı, harcandıkça azalır.

Su, kirlenmiş kişiye, bana koş der; pis, kirli adamsa, sudan utanıyorum der.

1370. Su der ki: Bu utanç, bensiz nasıl gider? Bensiz, şu pislik, nasıl arınır?

* Kirlenmiş, pislenmiş adam, sudan gizlenirse, "utanmak, imâna engel olur" sözü, yerine gelir.

Gönül, ten havuzunda çamurlara bulandı ama ten, gönüller havuzunun suyuyla arındı, tertemiz oldu.

Ey oğul, gönül havuzunun çevresinde dolan; fakat sen, sen ol, beden havuzundan sakın.

* Beden havuzuyla gönül havuzu, birbirine bitişiktir; fakat "aralarında bir berzah var; birbirlerine karışmazlar."

İster doğru ol, ister eğri.. Gönül havuzuna doğru koş, geriye gitme.

Padişahların huzurunda can korkusu var ama himmetli erler o huzurdan ayrılmazlar.

Hele padişah, şekerden de daha tatlı olursa, canın tatlılığa gitmesi daha da hoştur.

İster kına beni, ister kınama * ; a sağlıkesenlik arayan, bırak beni kendi halime.

Canım ocaktır benim; ateşle hoştur arası.. Ateş yurdudur; bu yeter ocağa.

1380. Aşk da ocak gibi yakar, yandırır. Fakat bu yanışı görmeyen, o tadı almayan da ocak değildir zâti.

Azıksızlık azığı, sana azık oldu mu, ölümsüz can buldun; ölüm de öldü-gitti artık.

Gam, neşeni arttırmaya başladı mı, can bahçeni güller, süsenler kaplar.

---

* İlk mısraın sonu "mer turâ" iken karşılaştırmada, kenara "kun merâ" yazılmıştır.

Başkalarının korktukları, sana eminlik verir.. Su kuşu denizden kuvvet bulur, ev kuşuysa pörsür gider.

A hekim, gene delirdim ben, a dost, gene kara-sevdalara kardım ben.

Senin gibi hünerli kişinin vurduğu zincirin her halkası, bir başka çeşit delilik verir.

Her halkanın vergisi, başka-başka hünerler. Eh, artık bana da her solukta bir başka çeşit delilik var.

* Demek ki delilikler, hünerlermiş, fenlermiş, atasözü de var ya hani.. Hele böylesine ulu bir beyin zinciriyle bağlandıktan sonra.

Öylesine bir delilik, zincirimi kopardı ki bütün deliler, öğüt veriyorlar bana.

*
**

(Ş E R H)

1203. İsrâfil. İbran'ca Sarâfim'den geldiğini söyleyenler vardır. Sarâfil, Sarafin de denir. Şiirde, vezin yüzünden Srâfil olarak da geçebilir. Dereceleri Tanrı'ya yakın dört meleğin biridir. Kıyâmet kopacağı zaman Sûr'u, yâni dirileri öldürecek olan boruyu bu melek üfleyecek; herkes ölecektir. İkinci üfleyişinde de bütün ruhlar, kalıplarına girecek, sorgu için herkes dirilecektir. "Sûr'u üfleyecek olan melek, yaradılalı, Sûr'u ağzına almıştır, ne vakit buyrulacak diye öylece bekleyip durmaktadır" hadisi vardır (Câmi', II. s. 36). Müslim'de de, Sûr'un iki kez üfürüleceğine dair hadisler vardır (VIII, s. 201-202). Kur'ân'da, VI. sûrenin (En'âm) 73. âyetinde, Sûr'un üfürüldüğü gün, saltanatın, Tanrı'ya ait olduğu bildirilir. XVIII. sûrenin (Kehf) 99. âyetinde, Sûr'un üfrüldüğü gün, herkesin toplanacağı, XX. sûrenin (Tâhâ) 102. âyetinde Sûr üfürülünce suçluların, gözleri gövermiş bir halde toplanacağı, XXIII. sûrenin (Mü'minûn) 101. âyetinde, Sûr üfürülünce, insanların arasında soy-sop olmayacağı, XXVII. sûrenin (Neml) 87. âyetinde Sûr üfürüldüğü zaman, göktekilerle yerdekilerin Tanrı tapısına gelecekleri, XXXVI. sûrenin (Yâ Sin) 51. âyetinde, herkesin kabirden çıkıp Tanrı tapısına geleceği anlatılmaktadır. XXXIX. sûrenin (Zümer) 68. âyetinde "Ve Sûr'a

üfürülmüştür de göklerdekilerin ve yeryüzündekilerin hepsi de o sesin şiddetinden ölüp gitmiştir. Sonra bir daha üfürülünce o zaman hepsi dirilmiştir, ne olacak diye bakınıp durmadalar" denmektedir. L. sûrenin (Kaaf) 20. âyetinde, Sûr'un üfürüldüğü günün, azap günü olduğu; LXIX. sûrenin (Haakka) 13. âyetinde Sûr'a üfürülünce kıyâmetin kopacağı, LXXVIII. sûrenin 18. âyetinde Sûr'a üfürüldükten sonra insanların Tanrı tapısına bölük-bölük gelecekleri bildirilmektedir. Sûr'u, suretler, kalıplar anlamına gelen "Suver" tarzında okuyan ve Sûr'a üfürülmeyi, o canların kalıplarına girmesi tarzında anlayanlar da vardır (I. cildin 75. beytinin şerhine bakınız). Matyos incilinde, XXIV. bapta, Sûr'un pek çetin sesinden bahsedilmektedir (31. İsrâfil için "İslâm Ansiklopedisi"ne de bakınız, cüz 52. İst. 1951, s. 1127-1128).

İnsandaki ihtirasları, vehimden doğan benliği-bencilliği öldüren, insanı mânevî âlemde, Mutlak Varlık'ın varlığiyle dirilten ses, ney sesi, erenlerin sohbeti de İsrâfil'in Sûr'una benzetilmiştir. Mevlânâ, bir terciinde "Canın, İsrâfil'dir; onun sesiyle dirilsin; beden kamışını bomboş bir hale getir; İsrâfil'in Sûr'-usun sen" buyurur (Divan tercemesi, V. s. 400). Bir gazelinde de "Dünya, bir kere daha İsrâfil'in üfürdüğü Sûr sesiyle doldu; gizliliklere emin olan, meydana çıktı; cana azık geldi" der (aynı, s. 403).

Divâne Mehmed Çelebi de (ölm. 951 den -1544-sonra) bir mesnevisinde:

Dedi bir dervîşe ol bir pâdşâh
Nedürür hırka vu hem başda külâh

Dedi derviş iy şeh-i âlî-tebâr
Hırka kabrimdir küleh seng-î mezâr

Dedi ölü nice söyler iy dede
Kimse işitmedi bûnu dünyede

Dedi sen işitmedin mi şehriyâr
Ki suâl-u hem cevâb-ı kabr var

Dedi ölü rakseder mi dünyede
Kim edersin raks gâhî iy dede

Dedi ol dem k'irişür âvâz-ı sûr
Ol zaman raksân olur ehl-i kubûr

der (Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik, s. 473).

1205. Zekât. Arapça olan bu söz, temizlik, üreyiş, bereket anlamlarına gelir. Müslümanlıkta, zengin Müslümanların, altın ve gümüşten, deve, öküz, koyun v.s. gibi koca-baş ve küçük-baş hayvanlardan, gerek para, gerek hayvan, zekât verilecek mikdara geldikten sonra bir yıl, sahibinin tasarrufunda kalmak ve çoğalmak şartiyle, yoksullara, muayyen mikdarının verilmesidir. Bu veriliş, kalan malı temizlediği, aynı zamanda, üremenin, bereketlenmenin şart koşulduğu için "Zekât" adiyle anılmıştır. Kur'ân'da otuzbir yerde anılmıştır. Çok defa namazla anılır. Kur'ân'ın IX. sûresinin (Tevbe) 60. âyetinde, zekâtın, yoksullara, hiçbir şeyi bulunmayanlara, zekât toplayan memurlara, gönülleri Müslümanlığa bağlanmak isteyenlere, kölelerle tutsaklara,

borçlulara, Allah yolunda savaşanlara, yolda kalmışlara verileceği bildirilmektedir. Gönülleri Müslümanlığa bağlanmak istenenlere, gönülleri Müslümanlıkla uzlaştırılmış olanlar anlamına "Muallafat'ül-kulûb" denir; bu âyette de böyle geçer. Bazı mezheplere göre bunlar, Hz. Muhammed zamanından sonra kalkmıştır. Kölelerle tutsaklara, hürlüklerini satın alabilmeleri, borçlulara, borçtan kurtulmaları, yolculara, yurtlarına dönebilmeleri için zekât verilir. Allah yolunda savaşanlardan maksatsa askerliği meslek edinenlerdir. Görülüyor ki zekât, iktisadî bir müessesedir. Soyu, Peygamber'in atası Abdülmuttalib'e ulaşanlar, zekât alamazlar; fakat birbirlerine zekât verebilirler.

1206. "Haberiniz olsun, îman da, hikmet de Yemen'lidir; ben rabbinizin kokusunu Yemen tarafından duymadayım." (Ahâdis-i Mesnevi, Ahmed ibni Hanbel'in Müsned'inden naklen; s. 73). "Ben Rahmân'ın soluğunu Yemen tarafından duyuyorum (aynı, İhya'ül-Ulûm'dan naklen, aynı sahife). Cennet kokuları, Karen tarafından esiyor (aynı, Sefinat'ül-Bıhâr'dan naklen, aynı).

1212. "İş öyle değil, vazgeçmezse eğer, tutarız elbette perçeminden, yalan söyleyenin, yanlış hareket edenin perçeminden; derken hemdemlrini, kabilsini çağırır; biz de yakında zebânileri çağırırız. İş öyle değil, itaat etme ona ve artık secde et de yaklaş." (Kur'ân, XCVI, 15-19)

1223. "Hurma ipinden örülmüş bir ip de güzelim boynunda." (Kur'ân, CXI, Tebbet, 5)

1247. Hayber, Medineden Şam'a giderken, yedi kaleden meydana gelmiş bir bölgedir. Bu sözün, İbran'ca Kale mânâsına geldiği söylenir. Yedi kaleden meydana geldiği için kaleler anlamına Hayâbir de denir. Hz. Muhammed, buraya, hicretin yedinci yılında (628) gitmişti (Mu'cam'ül-Buldân, III, s. 495-497).

Hz. Muhammed, Hayber'i kuşatmış, fakat almak mümkün olamamıştı. Bir gün, yarın bayrağı öyle birisine vereceğim ki o, Allah'ı ve peygamberini sever, Allah'la peygamberi de onu sever dedi. Ertesi günü Ali'yi çağırdı ona verdi. Kale, onun gücüyle alındı. Bu kaleler, İsrailoğullarının ellerindeydi (Müslim, VII, s. 120-122).

Ali, Hayber emîri Merhab'ı da o gün öldürmüştür. Savaşta Ali'nin kalkanı düşmüş, Yahudilerden biri, kalkanı kapıp kaçmıştı. Bunun üzerine Ali, kalenin kapısını koparmış, savaşın sonuna dek kalkan gibi kullanmış, yahudiler teslim olduktan sonra fırlatıp bir yana atmıştı. Hz. Muhammed'in azadlı kölesi Abû-Râfi', benimle beraber yedi kişi, kapıyı yerinden kaldırmak istedik, çeviremedik bile demiştir (Tabarî, M. J. De Goeje; Lûgad. Bat. E. J. Brill, 1881-1882, s. 1580-1581).

Hz. Mevlânâ, bu beyitte, kötü huyları, varlığı, benliği Hayber kalesine benzetiyor.

1251 - 1252. "Ateş, inanan kişiye, kıyâmet günü, a inanan, geç; ışığın alevimi söndürdü der." (Hadîs, Câmi', I. s. 111)

1276. "Cömertlik, cennet ağaçlarındandır; Dalları dünyaya eğilmiştir. Onun bir dalına yapışanı bu dal, cennete ağdırır. Nekeslik, cehennem ağaçlarından bir ağaçtır; dalları dünyaya eğilmiştir. Onun bir dalına yapışanı da o dal, ateşe atar." (Hadis, Câmi', II. s. 31)

1277. "Dinde zor yok. Gerçekten de doğru yolla azgınlık apaçık meydana çıkmıştır. Kim putları inkâr edip Tanrı'ya inanırsa şüphe yok, öyle sağlam bir kulpa yapışmıştır ki hiç kopmaz o ve Allah her şeyi duyar, bilir." (Kur'ân, II, Bakara, 256). "Ve kim, özünü, iyiliklerde bulunarak Allah'a teslim ederse gerkeçten de o, şüphe yok ki sağlam bir kulpa yapışmıştır ve işler, sonucu, Allah tapısına varır." (XXXI, Lokman, 22)

1296. Işık üstüne ışık. Kur'ân'ın XXIV. sûresi olan Nûr sûresinin 25. âyetinde geçer. Birinci ciltin dibâcesinin şerhine geçti.

1308. Yüzük. Yay kurulurken, yâni ok konup kirişi çekilirken, kirişin parmağı kesmemesi için parmağa iki yanı delik, madenden yapılma bir yüzük geçirilir. Buna farsça "şest" derler. Türkçesi, yay yüzüğü, yüzük'dür.

1309. I. cildin 619. beytinin şerhine bk.

1313. Çevgen. Farsçası çevgân olan bu söz, türkçeden farsçaya geçmiştir. Çelmek, çevirmek kökünden gelir; araç adıdır. Ucu eğri bir sopadır. Oyuncular, topu bu sopayla çelerler; yere dikili direklerin arasından geçirmeye çalışırlar. Bu oyuna "tup-u çevgân, guy-u çevgân" oyunu derler. Sonradan bu sopaya, türkler, "savlıcan" adını vermişlerdir.

1315. Zındıyk. Farsçadan arapçaya geçmiş bir sözdür. Zend, Zertüşt'ün Avesta adlı kitabının, yahut şerhinin, tercemesinin adıdır. Zend o kitabın adıdır. Pâ-Zend tercemesidir diyenler de vardır. Sonradan Mani, Zertüşt diniyle Hrıstiyanlığı birleştirerek bir din meydana getirmiş, hayır-şer, ışık-karanlık diye iki önüne ön olmayan varlık kabul etmiştir. Bu yüzden iki varlık tanıyanlara, dinsizlere, iki yüzlülere zındık adı verilmiştir (I. ciltte, 3713. beytin şerhine bakınız).

Beyitte, "Allah dilediğini azdırır, saptırır, dilediğini doğru yola götürür" âyetine de işaret edilmektedir. Bu söz, XIII. sûrenin (Ra'd) 27, XIV. sûrenin (İbrâhim A. M.) 4., XVI. sûrenin ((Nahl) 93., XXXV. sûrenin (Fâlır) 18., LXXIV. sûrenin (Müddessir) 31. âyetlerinde geçer. Daha bir çok âyetlerde de bu meâlde beyanlar vardır.

Mevlânâ, cebri kabul etmediğine göre bu beyitlerde, nefsine, nefsinin isteklerine uyanların, dilekleriyle, fakat Tanrı'nın verdiği kuvvetle doğru yoldan çıktıklarını, bu buyruğa uyanların da, gene Tanrı'nın kuvvetiyle, lûtfuyla nefislerinin dileklerine uymayıp gerçeğe eriştiklerini kasdetmektedir; azanı Tanrı azdırır, hidâyete erişeni Tanrı eriştirir demekten maksadı budur.

1316. Şârih, "İnsanlar ölülerdir, ancak bilginler diri; bilginler de sarhoşlardır, ancak bilgisini tutanlar ayık; bildiğini tutanlarsa aldanmışlardır, an-

cak özü doğru olanlar aldanmamışlar; fakat özü doğru olanlar da, pek büyük bir tehlikededir." hadisini naklediyor (s. 108).

1322. Burhân-ı Muhakkık gizlileri bilen Seyyid anlamına gelen "Seyyid-i Sırdan" diye de anılan Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'dir. Mevlânâ'nın babası Sultân'ül-Ulemâ Muhammed Bahâeddin Veled'in halîfesi ve Mevlânâ'nın şeyhidir. 638-639 (1240-1241) sularında Kayseri'de vefat etmiştir. Türbesi oradadır (Mevlânâ Celâleddin'e bakınız, s. 45-59).

1324. Salâhaddin, Burhâneddin'in halifesidir. Şemseddin'le Mevlânâ'dan da feyz almıştır. Mevlânâ, Şems'ten sonra onu halife dikmiş, kendisine uyanlara şeyh yapmıştır. 657 yılının ilk ayının ilk günü vefat etmiş (1258), türbede Sultân'ül-Ulemâ'nın yanına defn edilmiştir (Mevlânâ Celâleddin'e bakınız, s. 104-113).

1327. Mum-mühr. Eskiden, mektup kâğıdını, yahut tomarı katlarlar. yahut yuvarlak sararlar, kırmızı balmumunu eritip açılacak yerine damlatırlar, üstüne de mühür basarlardı. Böylece onun açılmasına engel olurlardı. Bu yüzden, eski metinlerde mum-mühür, beraber geçer. Mühür de, çok defa yüzükte olurdu, bundan dolayı yüzük de muma, mühüre katılırdı.

1329. Kuyumcu, Salâhaddin'dir.

1335. Mûsâ-Tûr. I. ciltte, 25. beytin şerhine bk.

1348. I. ciltte, 504 ve 771. beyitlerin şerhine bk.

1371. Buradaki utanmak, bilmediği şeyi öğrenmekten, bilgisizliğini belli etmekten çekinip utanmaktır. Yoksa "hayâ, îman'la eştir, birisi gitti mi öbürü de ona uyar, gider" buyurulmuştur (Câmi', I. s. 128). Beğenilen, huy edinilmesi gereken utanç, aklın ve şer'in kötü olduğunu hükmettiği şeyleri yapmamak, onlardan çekinmek, öyle şeyleri işlemekten utanç duymaktır; kötü utançsa, dine, dünyaya ait olup bilmediği şeyleri sormaktan, öğrenmekten utanmaktır. Hz. Alî, "Çekinmek, elde etmemeğe, utanmak mahrumiyete eştir; fırsat, bulut gibi geçip gider" buyurmuşlardır (Sefînet'ül-Bıhâr, I. s. 361). İmâm Muhammed'ül-Bâkır, "İlmin anahtarı sormaktır" buyurmuştur (aynı, II. s. 585).

1374. "İki denizi salmıştır, nerdeyse karışacaklar; fakat aralarında bir berzah var, birbirlerine karışmazlar." (Kur'ân, LV. 19-20) I. ciltte 298. beytin şerhine bk.

1387. "Delilik, fen-fendir, çeşit-çeşit; en azı yetmiş çeşit" meâlinde arapça bir atasözü vardır.

*
**

(M E T İ N)

Dostların, Allahı rahmet etsin ona, Zü'n-Nûn-ı Mısrî'nin hatırını sormak * için tımarhaneye gelmeleri

Böylesine delilik, Zü'n-Nûn-ı Mısrî'nin de başına geldi.. Ondan, yeniden-yeniye coşkunluklar meydana gelmedeydi, yeniden-yeniye delirip gidiyordu.

1390. Öylesine coşuyordu ki bu coşkunluk, göğün bile yüceliğini aşıyordu; ciğerler, o coşkunlukla tuzlanıyordu.

A çorak toprak, kendine gel; kendi coşkunluğunu, tertemiz kişilerin coşkunluğunun yanıbaşına koyma.

Halk, onun coşkunluğuna dayanamıyordu; ateşi, halkın sakalını tutuşturuyordu.

Avamın sakalına ateş düşünce onu tuttular, bağlayıp zındana attılar.

Halk, bu yoldan daralır ama bu dizgini kasmanın da imkânı yoktur.

---

* Metinde "pursiş" unutulmuş, karşılaştırmada, üste yazılmış.

Bu padişahlar, halktan can korkusuna düşmüşlerdir; çünkü bu topluluk kördür, padişahlarınsa izlerinin tozları bile yok.

Buyruk rintlerin elinde olunca elbette Zü'n-Nûn zındana düşer.

Ulular ulusu bir padişah, atına binmiş, tek başına gidiyor; böylesine bulunmaz, pahâ biçilmez inci, çocukların ellerine düşmüş.

İnci de nedir, bir katre ki içinde deniz gizli; bir güneş ki zerrede gizlenmiş.

Bir güneş, fakat zerre gösterdi kendini; derken de yavaş-yavaş yüzünü açtı.

1400. Bütün zerreler, yok olmuş onda; âlem, hem onun yüzünden esrimiş, kendinden geçmiş; hem onun yüzünden kendine gelmiş.

* Kalem, bir gaddarın elinde oldu mu, şüphe yok ki Mansur, dâr ağacına çekilir.

* Bu buyruk yürütme, bu hüküm sürme, kötü kişilerin elinde mi; "peygamberleri öldürmek" gerekli olur.

* Yol yitirmiş toplum, peygamberlere, kötülüklerinden, akılsızlıklarından, "Biz, sizin yüzünüzden yomsuzluğa uğruyoruz" dedi.

* Hristiyanların bilgisizliğine bak ki, asılmış Tanrı'dan meded umuyorlar.

Çünkü onlarca Yahudiler, onu asmış, peki, ona kim aman verecek?

* O şanlı padişahın yüreği, onların yüzünden kan kesilirse "Sen, onların içindesin" korunması, nasıl sürer-gider?

Hain kalpazandan, ayarı tam altınla kuyumcu, daha da fazla korkar.

Yusuflar, çirkinlerin hasetlerinden, kıskançlıklarından gizlenirler; güzeller, düşman yüzünden ateş içinde yaşarlar.

Yusuf'lar, kardeşlerinin düzenleri yüzünden kuyu içindedir; çünkü onlar, haset yüzünden Yusuf'u kurtlara verirler.

1410. Haset yüzünden Mısır Yusuf'unun başına ne geldi? Bu haset, pusuda gizlenmiş büyük bir kurttur.

Hasılı Ya'kub, bu kurt yüzünden korkar, Yusuf'un üstüne tir-tir titrerdi.

Yusuf'un çevresinde, gözle görünür kurt dolaşmadı; bu haset, yaptığı şeylerle kurtları da geçti.

* Bu haset kurdu Yusuf'u yaraladı da, "Biz onu elbiselerimizin yanında bırakmıştık" dedirtti onlara.

Yüzbinlerce kurtta yoktur bu düzen; bu kurt değildir, sonunda da rezil olur gider.

Onun için de herkesin, kötülüğünün cezasını göreceği günde, hasetçileri, şüphe yok ki kurt şeklinde haşrederler.

O sayı gününde haram yiyen gözü hırsla dolu kişi, domuz şeklinde kopuşur.

Zinâ edenleri, bedenleri pis pis kokarak; şarap içenleri, ağızlarından pis kokular çıkarak kopuştururlar.

Gönüllere ulaşan, fakat gizli kalan pis kokular, mahşerde duyulur, ortaya çıkar.

İnsanın varlığı, bir ormandır; o soluğu duymuşsan çekin şu varlıktan.

1420. Varlığımızda binlerce kurt, binlerce domuz; temiz, pis; güzel, çirkin binlerce huy var.

Buyruk, hangi huy üstünse onundur; madende altın, bakırdan fazlaysa o maden, altın madenidir.

Varlığında hangi huy üstünse; o huya sahip olan hayvanın şeklinde kopuşman gerek.

Bir çağ gelir, insanda kurtluk belirir; bir çağ gelir, Ay gibi Yusuf yüzlü bir güzel olur insan.

Düzgünlükler de, kinler de, gizli bir yoldan, gönüllerden gönüllere gider.

Hattâ anlayış, bilgi, hüner, insandan öküze, eşeğe tesir eder.

Serkeş at, rahvan yürümeye başlar, râm-olur insana; ayı oyun oynar; keçi selâm verir.

İnsanlardan, köpeğe bir hevestir, girer de, köpek, ya av avlanır, ya da bekçilik eder, çoban kesilir.

Ashâb-ı Kehf'in köpeğine, onlardan öyle bir huy bulaştı ki, sonunda yürüdü gitti, Allah'ı arar oldu.

Her çağda, insanın gönlünden birşey baş çıkarır; kimi şeytan olur insan, kimi melek; kimi de tuzak kesilir, canavarlaşır.

1430. Her arslanın bildiği, anladığı o ormandan gönüller tuzağına gizli bir yol vardır.

A ariflerin gönüllerinde, köpekten de aşağı olan, gönülden can mercanını çal.

* Mademki hırsızsın, bâri o güzelim inciyi çal; mademki gebe kalıyorsun, bâri yüce bir çocuğa gebe kal.

Müritlerin, Zü'n-Nûn'un deli olmadığını, mahsustan kendisini deli gösterdiğini anlamaları

Dostlar, Zü'n-Nûn'un delirdiğini, zindana götürüldüğünü duydular, düşünceye daldılar.

Ya mahsustan kendini deli gösteriyor; ya da bunda bir hikmet var; o, bu dinde bir kıble, bir âyet dediler.

Dediler ki: O delirsin, delilik, ona buyruk yürütsün; deniz gibi aklından bu, uzak mı, uzak.

Allah saklasın, hâşâ; delilik, hastalık bulutu, onun Ay'ını örtsün; onun da olgunluğundan uzak bu.

O, avamın şerrinden bir eve sığındı; akıllılardan utandı da deli gösterdi kendini.

Bedene tapan o kokmuş, sersem aklın kusurunu gördü de mahsustan deli göründü, tımarhaneye gitti.

Beni bağlayın sıkıca dedi; öküz kuyruğundan yapılan kamçıyla da vur başıma, vur sırtıma; ancak bu işi eşme, neden böyle yaptırıyor diye araştırma.

1440. * Eşme de kamçı yarasiyle canlanayım; hani Mûsâ'nın ineği gibi a güvenilir kişiler.

Öküz kuyruğundan yapılan kamçının yarasından hoş bir hale geleyim; Mûsâ'nın ineği yüzünden dirilen öldürülmüş adam gibi dirileyim, güzel bir hale bürüneyim.

Öldürülmüş adam, ineğin kuyruğunun açtığı yara yüzünden dirildi; bakır gibi, kimya yüzünden altın kesildi.

Öldürülmüş adam, sıçradı, kalktı, sırları söyledi; o kan içici adamları gösterdi, bildirdi.

Beni bunlar öldürdü, o anda, bana bunlar saldırdı, bunlar düşmanlık etti dedi.

Şu ağır beden öldürüldü mü, bil ki sırların varlığı dirilir.

Canı cenneti de görür artık, cehennemi de.. Bütün sırları apaçık görür, bilir;

Şeytanların kanlı-katil olanlarını; tuzağı, düzeni gösterir.

Kuyruğunun yarası yüzünden, can kurtulsun diye inek kesmek, yolun şartındandır.

Nefis ineğini tezce öldür de gizli olan can, dirilsin, akıllansın.

Allah rahmet etsin, Zü'n-Nûn'un hikâyesine dönüş

1450. O adamlar ona yaklaşınca, kimsiniz siz, sakının hâ, yaklaşmayın diye bir nâra attı.

Edeplice, bizler dediler, dostlardanız; buraya, canla-başla, hâl-hâtır sormaya geldik.

A hünerler sahibi akıl denizi, nasılsın? Aklına delilik iftirasında bulunmak da nedir?

Külhan dumanı, güneşe nasıl ulaşır; zümrüdüanka, kuzguna nasıl altolur?

Bizden gizleme, anlat, söyle; biz, seni severleriz; bu işi etme bize.

Sevenleri, kendinden uzaklaştırman yaraşmaz; yahut yüz örtüsüyle, düzenle onları aldatmak, yerinde bir iş değil.

Padişahım, sırrı ortaya dök; a Ay yüzlü, yüzünü bulutla örtme.

Biz, seni sevenleriz, gerçekleriz, gönlü yaralılarız; iki dünyada da sana gönül bağlamışız.

O, onları sövmeye, boş lâflar etmeye, delicesine söylenmeye başladı.

Fırlayıp kalktı; onlara taş-topaç yağdırmaya, sopa atmaya koyuldu; yaralanıp ezilme korkusundan hepsi de kaçtı.

1460. Bu hali görünce de kahkahayla güldü, başını salladı da hey gidi-hey dedi, şu dostların uydukları havaya, uğradıkları derde bak.

Dostlara bak; nerde dostluk belirtisi? Dostlara yara, can gibi gelir.

Sevene, sevgilinin yarası ağır mı gelir hiç? Yara özdür, içtir de sevgi, o içe kabuk gibidir.

Âşık altına benzer, belâ ateşe; halis altın ateş içinde hoştur.

*
**

(Ş E R H)

1388 den sonraki bölüm.

Zü'n-Nûn-ı Mısrî, Melâmetîlerdendir. Mısırlılar, bu zâtı zındıklıkla töhmetlemişler, Mısır'dan sürmüşlerdi. 245 te (859) Mısır'da vefat etmiştir; mezarı, Şâfii'nin türbesi civarındadır (Zü'n-Nûn'un hâl tercemesini, bütün kaynaklariyle, lehinde ve aleyhindeki kanaatlerle öğrenmek için "Tarâık'ul-Hakaaık"a bakınız; II. s. 154-166).

Bu vak'a, Ebû-Nasr-ı Serrâc'ın "El-Luma' fi't-Tasavvuf"unda, Şiblî (334 H. 946) ile dostları arasında geçer (R. A. Nicholson basımı, Londra - 1914, s. 50).

1401. Mansûr için I. ciltte 1817. beytin şerhine bk.

"Vazgeçmezseniz elbette taşlarız sizi ve elbette bizden, çetin bir azaba uğrarsınız." (Kur'ân-ı Kerim XXXVI, Yâsin, 18).

1404. "Ahd-i Cedîd", Îsâ'nın, çarmıha gerildiğini, öldüğünü, üç gün sonra dirildiğini, kendisine inananlara göründüğünü, ondan sonra da göğe ağdığını bildirir. Meselâ Matyus incilinin XXVII ve XXVIII. baplarına bakınız. Gene Hristiyanlarca Îsâ, kelâm sıfatının kalıba girişidir; bu bakımdan İbn'dir; yâni

F. 15

sonradan bozulan bu din, sıfatın tecessüdünü kabul eder.

1406. "Fakat sen, onların içinde oldukça onları azaplandırmaz ve gene yarlıganma dilerlerken Allah onlara azap vermez." (Kur'ân, VIII, Enfâl, 33).

1413. "Baba demişlerdi, biz yarışa gitmiştik, Yusuf'u da elbiselerimizin başında bırakmıştık. Bir kurt gelip yemiş onu; fakat biz doğru söylesek de sen inanmazsın bize." (XII, Yusûf, A. M., IV).

1432. "Çalacaksan inci çal; zina edeceksen hür kadınla et" meâlinde bir arap atasözü vardır.

1440. "Gene bir zaman Mûsâ, kavmine demişti ki: Şüphe yok ki Allah, size bir inek boğazlamanızı emrediyor. Kavmi, bizimle alay mı ediyorsun demişti. Mûsâ, Allah'a sığınırım bilgisizlere katılmaktan demişti. Peki demişlerdi, Rabbine duâ et de, ne biçim inek keselim, açıklasın bize. Mûsâ, Allah diyor ki demişti, ne işten kalmış kart olacak, ne genç. İkisi arası dinç bir inek olmalı. Hadi, size emredilen şeyi yapın. Demişlerdi ki: Rengi nasıl olsun? Rabbine duâ et de açıklasın bize. Mûsâ, Allah diyor ki demişti, sapsarı, lekesiz olacak, bakanlara sevinç, neşe verir bir inek. Demişlerdi ki: Bu nasıl inek? Bizce inek ineğe benzer. Rabbine duâ et de bize bildirsin. Allah dilerse buluruz elbet. Mûsâ, Allah diyor ki demişti, ne çifte koşulup tarla sürmüş olacak, ne ekin sulamış olacak. Ayıpsız, lekesiz, alacasız olmalı. Hah demişlerdi, şimdi gerçeği söyledin. İneği boğazladılar, boğazladılar ama az kaldı, bu emri yerine getiremiyeceklerdi. O vakit birisini öldürmüş, çekişip suçu

üstünüzden atmıştınız hani. Allah'sa, gizlediğinizi açığa vuracaktı. Demiştik ki: O adama, ineğin bir uzvuyla vurun. İşte Allah, aklınız başınıza gelsin diye ölüleri böyle diriltir, delillerini size böyle gösterir." (II, Bakara, 67-73).

İsrailoğullarından birini, kardeşinin oğulları, mirasına konmak için öldürmüşler, şehrin kapısına atmışlar, sonrada kanını dilemişler, Mûsâ'ya baş vurmuşlardı. Mûsâ, yukardaki âyetlerde bildirildiği gibi bir inek kesmelerini buyurmuş, onun uzvuyla ölüye vurmuşlar, öldürülen dirilip kendisini öldüreni söylemiş (Kaadi, I, s. 88).

Kâşânî, ineği nefis olarak te'vil ediyor. İstîdâdı bulunduğundan işten kalmamış, istîdâdı yüzünden parlak, fakat ne temiz işler tarlasını sürmüş, ne ilâhî irfân ekinini sulamış (I. s. 42-46).

Mevlânâ'da, 1445. beyitten bölümün sonunadek, beden, yâni nefis, kötülükler, öldürülürse sırların dirileceğini, her şeyin görüleceğini, inek kesmenin, yâni varlıktan-benlikten geçmenin, yolun şartı olduğunu bildirerek bu vak'ayı enfüse tatbik ediyor.

*
**

(M E T İ N)

Lokman'ın efendisinin, Lokman'ın akıllılığını, anlayışını sınaması

* Lokman, tertemiz bir kul değil miydi; gece-gündüz, kullukta kusur etmez, gayret göstermez miydi?

Efendisi, iş gördürmede onu ileri sürer, onu oğullarından da daha hoş tutardı.

Lokman, kul oğluydu ama efendiydi, nefis isteğinden hürdü.

* Bir padişah, söz arasında şeyhin birine, benden bir bağış iste dedi.

Şeyh, a padişah dedi, utanmaz mısın ki bana böyle bir lâf söylüyorsun; hele biraz daha yücel, şu söylediğin halden yücelere ağ.

Benim iki kulum var, onların ikisi de horhakir iki kul ama ikisi de sana buyruk yürütmede, başına bey kesilmede.

1470. Padişah, bu söz yanlış bir söz, kimdir o iki kul dedi; şeyh, biri öfke dedi, öbürü şehvet.

Şunu bil ki padişah, padişahlığa boş veren kişidir; böyle kişinin ışığı, Ay'la güneş olmasa da parlar-durur.

Özü mahzen kesilen kişinindir mahzen; varlığa düşman olan kişidir var olan.

Lokman'ın efendisi, görünüşte efendiye benzerdi; gerçekteyse efendisi, kuluydu, kölesiydi Lokman'ın.

Bu ters dünyada bu çeşit adamlar pek çoktur; böyle kişilerin gözlerinde inci, bir saman çöpünden de bayağıdır.

Çöle, kurtuluş yeri adı verilmiştir. Ad-san, devlet-şeref, halkın aklına tuzak kesilmiştir.

Bir bölük halkı, elbisesi tanıtır.. O elbiseyle görenler, bu, şunlardan derler.

Bir bölük halkın adını da, yalandan zâhit görünüş, zâhitliğe çıkarmıştır; ışık gerek ki zâhitliği aydınlatsın, göstersin.

Taklitten, aldatıştan arınmış bir ışık gerek ki insanı, iş işlemeden, söz söylemeden tanıyıversin.

Bu ışık sahibi, akıl yoluyla adamın gönlüne yol bulur; o adamda ne varsa görür; anlayışı, birisinden duymayla değildir.

1480. * Gizli şeyleri iyiden-iyiye bilen Tanrı'nın has kulları, dünyada, gönüllerin casuslarıdır.

Gönülde bir hayal belirdi mi, o hayalin sırrı, onun gözü önüne apaçık serilir.

Serçenin ne azığı vardır ki doğanın aklından gizli kalsın.

O'nun sırlarını anlayana karşı yaratıkların sırları da nedir ki?

Göklerde yürüyüp giden kişiye, yeryüzünde yürümek, ne diye zor olsun?

Davud'un elinde demir mum oldu; artık onun avucunda mum ne hale gelir a zalim?

Lokman, kul şeklinde bir efendiydi; kulluk, görünüşünde bir örtüydü ona.

Hani efendi, tanınmadık bir yere giderken kuluna, kendi elbisesini giydirir.

Kendisi de o kulun elbisesini giyer; kölesini öne sürer; kendisi arkasından yürür.

Yolda, kullar gibi onun ardından gider; böylece de kendisini kimsenin tanımamasını diler.

1490. A kul der; sen git, baş köşeye geç, otur.. Ben de eski bir kul gibi ayakkaplarını alayım.

Sen sert davran, söv beni; hiç saygı gösterme bana.

Şimdi bana hizmet etmekten vazgeçmen, hizmetindir senin; böylece de gurbet ilde düzen tohumu ekeceğim ben.

Efendiler, onları kul sansınlar diye bu çeşit kulluklarda bulunurlar.

Zâten de gözleri doymuştur efendilikten; işler görmeye hazırlanmışlardır onlar.

Nefis dileğine kul olanlarsa tersinedir; kendilerini akıl sahibi, can sahibi gösterirler.

Efendi, kendini düşkün gösterir; fakat kulun elinden, kulluktan başka bir iş gelmez.

Öyleyse şunu bil ki o âlemden bu âleme, tersine vuran çok şeyler var.

Lokman'ın efendisi, bu gizli hâli anlamıştı; onda bir belirti görmüştü.

O kılavuz, sırrı biliyordu, iş başarmak için hoş bir halde eşeğini sürüp gidiyordu.

1500. Kötü kişiden sır saklamaya şaşılır mı hiç? Şaşılacak şey şudur ki sen, sırrını kendinden bile saklıyorsun.

İşi, kendi gözlerinden bile gizle de işin, kötü gözden saklı kalsın.

Kendini, birşey elde etme tuzağına tapşır da ondan sonra kendinden, kendin olmaksızın birşey çal.

Bedeninde kalan temreni yarıp çıkarmak için yaralıya afyon verirler.

Ölüm çağında da adama ağrı-sızı verirler de adam, onunla oyalanırken canını alıverirler.

Demek ki gönlünü hangi düşünceye tapşırırsan tapşır; gizlice senden birşey alıp götürecekler.

A işin üstüne düşen, her ne elde edersen, hırsız, o yandan geliyor, emin bir halde çalıp gidiyor.

Öyleyse en iyi olan işle oyalan da senden, en bayağı şeyi alıp götürsün.

Tacirin yükü suya düşerse, hangi kumaş, daha iyiyse ona el atar.

Madem ki senin de birşeyin, suda yok olup gidecek; azı bırak da daha iyisini bul.

Lokman'ın üstünlüğünün, uluğunun, sınayanlar katında açığa çıkması

1510. * Lokman'ın efendisine her yemek çağında yemek getirdiler mi, o, Lokman'a adam yollar, onu çağırtırdı.

Önce, mahsustan Lokman, o yemeğe el sunar, yer, ondan sonra efendisi yerdi.

Efendisi, onun artığını afiyetle yer, zevk alırdı.. Onun yemediği yemeğiyse yemez, dökerdi.

Yese bile gönülsüz, iştahsız yerdi.. Buysa sonsuz bir bağlılıktı.

Bir gün Lokman'ın efendisine, armağan olarak karpuz getirmişlerdi; birisine oğul dedi, git, Lokman'ı çağır.

Lokman gelince bir dilim kesti, ona verdi; Lokman şeker yer gibi, bal yer gibi yedi.

Öyle bir hoş yedi ki efendisi, ikinci dilimi de verdi ona.. Böyle-böyle dilimler, on yediyi buldu.

Tek bir dilim kaldı, bunu da dedi ben yiyeyim de bu karpuz, ne tatlı bir karpuz; bir de ben göreyim.

Lokman, öyle bir hoş yemişti ki aldığı tatdan, görenlerin de iştahları kabarıyor, karınları acıkıyordu.

Yiyince acılığından ağzını bir ateştir, kapladı; hem dili uçukladı, hem boğazı yandı.

1520. Acılığından kendinden geçti; ondan sonra Lokman'a, a benim canım, a benim cihanım dedi;

Böylesine zehri nasıl oldu da şerbet gibi içtin; bu kahrı nasıl lûtuf saydın?

Bu ne sabırdır, ne yüzden buna sabrettin? Yoksa canına düşman mısın sen?

Ne diye düzene baş vurup, bir bahane bulup, özrüm var şimdi, birazcık dayan demedin?

Lokman, nîmetler bağışlayan elinden dedi, o kadar nîmetler yedim ki utancım iki kat oldu.

Elinden, bir de acı birşey yememek, ayıp geldi bana a bilgi sahibi er.

Bütün parça-buçuklarım, senin nîmetlerinden bitti-gelişti; varlığım, senin yemine garkolmuş, senin tuzağına düşmüş.

Senden gelen bir acıdan feryâd edersem yüzlerce defa toprak başıma.

Şekerler bağışlayan elindeki tad, bu karpuzda acılık bırakır mı hiç?

Sevgiden, acılar tatlılaşır; sevgi yüzünden bakırlar, altın olur.

1530. Sevgi yüzünden tortular durulur, arınır.. Sevgiden dertler şifa bulur, sağalır.

Sevgiden, ölü dirilir; sevgi yüzünden padişah kul kesilir.

Bu sevgi de, bilginin sonucudur; saçma-sapan şeylere kapılan, nasıl olur da böyle bir tahta oturur?

Noksan bilgi, nerden bu aşkı doğuracak? Noksan bilgi de aşk doğurur ama bu aşk, cansızlaradır.

Noksan bilgili, bir cansızda istediği bir renk görürse, bir ıslıkdan, bir sevgilinin sesini duymuşa döner.

Noksan bilgi, bir şeyi, bir şeyden ayırdedemez; hâsılı o, şimşeği güneş sanır.

* Peygamber, noksanı olana mel'un dedi ya; bu noksan, tevilde akıllardaki noksandır.

* Çünkü âzâsı noksan olana acınır; acınan kişiye de lânet edilemez; öyle kişi yaralanamaz.

O sakatlık, akıl noksanıdır; lâneti gerektiren, uzak durulması gereken hastalık asıl olur.

Çünkü akılları tamamlamak mümkündür; fakat bedende bir noksan varsa onu tamamlamaya imkân yoktur.

1540. Her uzakta kalan kâfirin kâfirliği, Firavunluğu, hep akıl azlığından meydana gelmiştir.

* Bedendeki eksiklikte bir genişlik bile var; çünkü Kur'ân'da, "Köre vebâl yok" denmiştir.

Şimşek çakar, söner; pek vefasızdır; sen, arınmamışsın da o yüzden sönüp gideni ölümsüz olarak kalandan ayırdedemiyorsun.

Şimşek güler; kime güler? Söyle. O kişiye güler ki ona gönül verir.

* Gökyüzü ışıklarının sonu yoktur; fakat o doğuda da olmayan, batıda da olmayan ışık kimdir?

* Şimşeğin huyu bil ki gözleri alır, kamaştırır; ölümsüz ışığı da tümden yardımcı bil.

Deniz köpüğü üstüne at sürmek, şimşek ışığıyla mektup okumak,

Hırs yüzünden sonu görmemektir; kendi gönlüne, kendi aklına gülmektir.

Akıl, akıl olduğundandır ki işlerin sonunu görür; sonu görmeyen akıl, nefis kesilir.

* Nefse altolan akıl, nefis olmuştur.. Müşteri, Zuhal'e mat oldu mu, yomsuz olur-gider.

1550. Bu yomsuzluk içinde, gözünü çevir de talihini yomsuz bir hale getirene bak.

Bu denizin kabarışını, çekilişini gören göze sahip olan, yomsuzluğu deler, geçer, yomluluğa erer.

Bu yüzden de seni, hâlden hâle döndürürdurur; hem de hâlden hâle döndürürken zıddı da zıddıyla ortaya koyar.

* Sola döndürür diye korku belirir sende; erler gibi de sağ yan ehlinin tadını almayı umarsın.

Böylece de iki kanatlı kuş olursun; çünkü a er, bir kanatlı kuş, uçamaz da uçamaz.

Ya beni bırak, söz söylemeyeyim, ya da izin ver, hepsini söyleyeyim.

Bunu da istemiyor, onu da istemiyorsan, gene buyruk senin; zâten kim bilir, maksadın nedir, nereye iletmektir?

* İbrâhim'in canı gerek ki, can ışığıyla, ateşin içinde cennet olduğunu, köşkler bulunduğunu görsün;

Öyle bir can gerek ki basamak-basamak, Ay'a, güneşe dek ağsın; halka gibi kapıya kalıp kalmasın;

* Halil gibi yedinci kat göğü de aşsın; "Ben batanları, dolunanları sevmem" desin de hepsinden vazgeçsin.

1560. Bu beden dünyası, şehvetten kurtulan kişiden başkasını yanıltagelmiştir, yanıltagider.

Padişahın adamlarının, o hâs köleye hasetleri hikâyesinin tamamlanması

Padişahla beylerin hikâyesi, o has kula, o akıl padişahına haset etmeleri hikâyesi,

Söz, sözü açtı-gitti de uzak düştü; geri dönüp onu tamamlamak gerek.

Mülk sahibi bahçıvan ,o devletle, o bahtla ağacı, nasıl olur da ağaçtan ayırdedemez?

Acı, kötü ağaçla bire yediyüz meyva veren ağacı nasıl bilmez?

Onları, sonu gören gözle görür de nasıl hepsini bir çeşit geliştirir, yetiştirir?

Ağaçların sonu nedir? Meyva vermek.. Şimdi meyvalı ağaçla meyvasız ağaç bir görünür ama sonu öyle değil.

* Allah ışığıyla bakan, gören şeyh, sonu da bilir, önü de.

Tanrı için, ahırı gören gözü yummuştur da, herkesi geçmede, sonu gören gözü açmıştır.

O hasetçiler, kötü ağaçlardı; yaratılışları acıydı, bahtları kötüydü.

1570. Hasetten coşup köpürüyorlardı; gizlice düzenler kuruyorlardı.

O has kulun boynunu vurmak, zemâneden kökünü söküp çıkarmak istiyorlardı.

Fakat nasıl yok olur ki canı, padişahtı onun; kökü Allah'ın korumasındaydı.

* Padişah, o sırları duymuştu, biliyordu ama Ebû-Bekr-i Rebâbi gibi susmadaydı.

Yaratılışları kötü kişilerin gönüllerini seyrediyor, o testicilerle alay ediyordu .

O düzenci topluluk, padişahı çömleğe sokmak için düzen düzüyordu.

Fakat a eşekler, öyle ulular ulusu, öyle sınırlara sığmaz bir padişah, nerden bir çömleğe sığacak?

Padişah için bir tuzak kuruyorlardı ama bu düzeni, gene de ondan öğrenmişlerdi.

Ne kötü işçidir o ki, ustasiyle baş koşar da ona karşı durur.

Hem de hangi ustayla? Açık da, gizli de, katında bir olan dünya ustasiyle.

1580. * Onun gözü, Allah ışığıyla görür olmuş; bilgisizlik perdelerini yakmış-gitmiş.

O işçiyse, delik-deşik eski kilimi, o hikmet sahibinin önüne gerer de bir perde yapmaya yeltenir.

Kilimse, yüzlerce ağızla güler ona.. Her ağzı da bir deliktir ona.

Usta, bu işçiye der ki: A köpekten aşağılık adam; hiç mi vefan yok?

Hadi beni usta sayma, zorlukları çözen bir adam bilme; kendin gibi bir şakird say, bir kör gönüllü tut.

Canına yardımın da mı dokunmadı, gönlüne yardım da mı etmedim? Ben olmadıkça sana hiç bir su akmaz.

Demek ki benim gönlüm, senin bahtının iş yurdu; a doğru-düzen olmayan kişi, ne diye şu iş yurdunu kırar-dökersin?

Çakmağı gizlice çakıyorum dersen, gönülden gönüle pencere yok mu dersin?

Sonunda, yaptığını pencereden görür; gönül de, şu sözüne tanıklık eder.

Tut ki kereminden yüzüne vurmuyor; ne dersen gülüyor da evet-evet diyor.

1590. O, senin düzenine gülmüyor; yaptığın şeye, kötü huyuna gülüyor.

Düzenciye karşılık bir düzenci, düzene karşılık bir düzen verilir. Kâseyi vur-kır, testiden iç; işte budur cezan senin.

Senden razı olur da gülerse bil ki, yüz binlerce gül açılmıştır.

* Gönlü, senden razı olur da işe koyulursa, güneş, bil ki koç borcuna girmiştir.

Gnüdüz de onun yüzünden güler, bahar da.. Çiçeklerle yeşillikler, onun yüzünden birbirleriyle bir arada koşuşurlar.

Yüzbinlerce bülbülle kumru, sessiz-sedasız dünyayı sesle doldurur.

Can yaprağının yüzünü, sararmış, kararmış görüyorsun da onun için padişahın öfkesinden haberin yok.

Padişahın güneşi paylayış, azarlayış burcuna girdi mi, yüzleri kitap gibi karartır.

* O Utarid'in yaprakları canımızdır; o aklık, o karanlık da bizim Terazimizdir.

Sonra da canlar, karalıktan, acze düşüşten kurtulsun diye kızıl, yeşil bir buyruk yazar.

1600. * İlkbaharın yazdığı yazılar da kızıldır, yeşildir; Ebemkuşağı'na benzer.

Hüdhüd'ün küçücük olduğunu görünce Belkıys'in gönülden Süleyman Peygamberi ululaması

* Belkıys'e yüzlerce rahmet.. Tanrı ona yüz erkeğin aklını vermişti.

Bir hüdhüd kuşu, Süleyman'dan bir kaç satırlık bir mektup getirdi.

Mektubu okudu, o etraflı nükteleri anladı; elçiyi hor görmedi.

Hüdhüd'ün bedenini hüdhüd gördü, canınıysa zümrüdüanka; duygusu, bir köpük gördü onu; gönlüyse deniz.

Akıl, bu iki renkli tılsımlar yüzünden duyguyla, Muhammed'in Ebû-Cehil'le savaştığı gibi savaşır-durur.

* Kâfirler, Ahmed'i insan gördüler; çünkü onun, Ay'ı böldüğünü göremediler.

Duygu gözüne toprak serp; duygu gözü, aklın da düşmanıdır, dinin de.

* Tanrı, duygu gözüne gör dedi; puta tapan dedi; bizim zıddımız dedi.

Çünkü o, köpüğü gördü, denizi görmedi; içinde bulunduğu çağı gördü, yarını görmedi.

1610. Yarının da sahibi olan, içinde bulunulan çağın da sahibi bulunan, gözünün önünde durur da o, hazîneden ancak bir pul görür.

Bir zerre bile o güneşten haber verir de şu güneş, o zerreye kul-köle kesilir.

* Bir katre bile o birlik denizinin elçisi olur da yedi deniz o katreye tutsak olur-gider.

Bir avuç toprak, onun yüzünden çevikleşirse gökler, o toprağın önünde yerlere baş kor.

Âdem'in toprağı, Tanrı yüzünden çevikleşti de, Tanrı'nın melekleri, toprağına karşı baş koydular, secdeye kapandılar.

* Gök yarıldı "Hani; peki, bu nedendi? Bir göz yüzündendi ki toprağa işledi, zorları açtı.

Toprak, ağırlığı yüzünden, suyun dibine çöker; bir de tezce ağıp Arş'ı da geçen toprağı seyret.

Bil ki o duruluk, sudan değildir; bağışlar bağışlayanın, eşsiz-örneksiz yaratıcının vergisidir ancak.

Dilerse havayı da aşağılatır, ateşi de.. Dilerse dikeni gülden de üstün eder.

* Buyruk sahibidir, dilediğini işler Allah.. Derdin ta kendisinden devâ yaratır.

1620. Yeryüzüyle suyu yüceltirse gökyüzü yolunu, ayaklarıyla aşarlar.

* Demek, "Dilediğini üstün edersin" sözü, iyice meydana çıktı; topraktan yaratılana, kanatlarını aç der.

Ateşten yaratılana, yürü der, İblis ol; şeytanlığınla yerin yedi kat altına gir.

* A topraktan yaratılan Âdem der; yürü, Sühâ yıldızının üstüne çık. A ateşten yaratılmış İblis, sen de yerin dibine gir.

* Ben dört tabiat de değilim, İllet-i Ûlâ da değilim; boyuna işler başarmada, düzüp koşmadayım, ölümsüzüm ben.

İşimde sebep yoktur, doğrudur, gerçektir.. A kötü kişi, takdirim, sebebe bağlı değildir.

* Kimi vakit âdetimi değiştiririm; kimi vakit şu tozu yatıştırırım ben.

* Denize hadi derim, ateşlerle dol; ateşe de yürü derim, gül bahçesi kesil.

Dağa, yün gibi hafif ol derim.. Gökyüzüne, göze baş aşağı görün derim.

* Güneşe derim ki: Ay'la birleş; sonra ikisini de, iki kara buluta döndürürüm.

1630. Güneş kaynağını kuruturuz biz; kan kaynağını hünerle miske döndürürüz biz.

Güneşle Ay, iki kara öküzdür; Tanrı, boyunlarını boyunduruğa çeker onların.

Filozofun, "Suyu kaynağından keserse" âyeti okunurken inkâr etmesi

Kur'ân okuyan biri, kitabın yüzünden, "Mâuküm gavrâ" âyetini okuyordu; yâni suyu, kaynağından keserim.

Tanrı diyordu ki: Suyu, yerin derinliklerinde gizlerim; kaynakları kuruturum; çorak yerlere döndürürüm.

Böyle yaparsam, benim gibi eşsiz, eşitsiz, lûtuf, kahır sahibi Tanrı'dan başka, kimdir suyu tekrar kaynağa döndürecek?

Bir bayağı mantıkçı filozof, o sırada mektebin yanından geçiyordu.

Âyeti duyunca beğenmediğinden biz de dedi, suyu külünkle çıkarırız.

Belin açtığı yarayla, kazmanın keskinliğiyle, suyu yerin altından üstüne çıkarıveririz.

Gece uyudu, rüyâsında bir arslan er gördü; filozofa bir sille vurdu, iki gözünü de kör etti.

Dedi ki: A kötü kişi, gerçeksen şu iki göz kaynağından kazmayla su çıkar.

1640. Gündüz sıçradı, kalktı; gördü ki iki gözü de kör olmuş.. İki gözünde de o üstün ışık, sönmüş-gitmiş.

Ağlayıp sızlansaydı, tövbe etseydi, gitmiş ışık, Tanrı lûtfuyla gene belirirdi.

Fakat tövbe etmek de elde değil; tövbe tadı, her sarhoşa meze olmaz ki.

Yaptığı işlerin çirkinliği, çıfıt yomsuzluğu, gönlüne tövbe yolunu bağlamıştı.

* Halil'in yalvarışı, inanışı yüzünden güç olan, olmasına imkân bulunmayan iş, mümkün oldu-gitti.

Bunun tersine, o adamın inkârı da altını bakıra döndürür; barışı savaş yapar.

Gönlü, katılıkta taşın yüzüne dönmüş.. Tövbe, oraya ekin ekmek için o taşı nasıl yarar?

* Şuayb gibi biri nerde ki dua etsin de dağ gibi kayayı, ekin ekmek için toprak haline getirsin?

* Yahut nerde Mukavkıs ki, Peygamber'den dilesin de taşlık, düzgün, verimli bir tarla olsun?

Şu kötü kişiyse çarpma mıhladızı olmuş; verimli toprağı bile taş-topaç keser.

1650. Her gönüle, secde etmeye izin yoktur; her işçinin ücreti, rahmet değildir.

Aklını başına al da, tövbe ederim, Tanrı'ya sığınırım deyip, bu ümide arkanı dayayıp suç etme, günaha girme.

Tövbeye de bir parlaklık gerek.. Tövbeye de bir şimşek, bir bulut şart.

Meyvaya hararet gerek, su gerek; bunun için de bulut gerek, şimşek gerek.

Gönülden şimşek çakmaz, iki göz bulutu yağmur yağdırmazsa, korkutuş, öfke ateşi nerden yatışacak?

Kavuşma tadının bitkisi nerden bitecek, arıduru su fışkırtan kaynaklar, nasıl coşacak?

Gül bahçesi, yeşilliğe nasıl sır söyleyecek.. Menekşe, yaseminle nasıl ahitleşecek?

Çınar, dua için nasıl el açacak; ağaç, havada nasıl baş sallayacak?

Çiçek, ilkbahar günlerinde, renklerle, kokularla dolu yenini nasıl sallamaya koyulacak?

Lâlenin beti-benzi, kan gibi nerden kızaracak; gül, kesesinden nerden altınlar saçacak?

1660. Bülbül, nerden gelecek de gülü koklayacak; üveyk, istekli gibi nerden kû-kû nerde nerde diyecek?

Leylek, nerden canla-gönülle lek lek-senin senin diye gaga vuracak? Senin de ne demek? Zâten mülk de senin, mal da senin diyecek?

Nerden toprak, gönlünde gizlediklerini gösterecek; Gül bahçesi, gökyüzü olmadığı halde parıl-parıl parlayacak, her yanı ışıtacak?

O ağır elbiseleri nerden getirmiş bunlar? Hepsi de kerem sahibi Tanrı'dan, hepsi de merhamet sahibi Tanrı'dan.

O güzellikler, bir tek güzelin belirtileridir; o izler, bir tek kulluk eden kişinin ayak izleridir.

Padişahtan bir belirti görendir sevinen; görmeyen kişi, uyanmaz da uyanmaz.

* Elest çağında Rabbini gören kişinin canı, kendinden geçer de sarhoş olur-gider.

Şarap kokusunu, şarap içen tanır.. Şarap içmeyen şarap kokusunu ne bilsin?

* Çünkü hikmet, kaybolmuş deveye benzer; teşrifatçıya benzer hikmet; adamı padişaha götürür.

* Hani rüyada bir güzel yüzlüyü görürsün; sana bir vâde verir; bir de iz belirtir.

1670. Muradına ereceksin der; işte sana iz: Yarın, filân, katına gelecek senin.

Bir belirtisi şu: Ata binmiştir; bir belirtisi de seni kucaklayacak o.

Bir belirtisi, seni görünce gülmesidir; bir belirtisi, karşında el bağlamasıdır.

Bir belirtisi de şu: Sabah olunca bu rüyâyı, heveslenip kimseye söyleyemiyeceksin.

* Bu belirti, Zekeriyya'ya da gösterilmişti; üç gün, hiç kimseye bir söz söyleyemiyeceksin denmişti;

Üç gece iyi-kötü, hiç bir şey söyleme; Yahya'nın dünyaya gelmesinin alâmeti bu.

Üç gün söz söyleme; bu susmaktır muradına erişeceğine delil.

Bu belirtiyi dile getirme; bu sözü gönlünde gizle.

Bu belirtileri, rüyâda gördüğün güzel, şeker gibi söyler sana; hattâ bu da nedir? Daha yüz belirti dile getirir.

Bu, şunun belirtisidir: Boyuna arayıp durduğun malı-mülkü, Tanrı'dan dilediğin makamı bulacaksın.

1680. Uzun gecelerde sayıklayıp durduğun şeyi; seher çağlarında yanıp yakılarak yalvardığın şeyi..

Kavuşmadığın gün, gününü karartan, boynunu iğ gibi incelten şeyi.

Varını-yoğunu oynatıp tertemiz utulanların zekâtı gibi neyin varsa, uğruna verdiğin şeyi elde edeceksin.

Varını-yoğunu verdin; uykundan oldun; betin-benzin soldu; baş feda ettin; kıla döndün.

Ödağacı gibi ne kadar ateşte oturdun; zıh gibi, miğfer gibi ne kadar kılıcın karşısına durdun, göğüs gerdin.

Bu çeşit yüz binlerce çâresizlikler vardır; âşıkların huyudur bunlar; sayıya sığmaz.

Gece bu rüyâyı gördün, gündüz oldu; uyanıp kalktın ya.. Rüyânın çıkmasını umarak günün, kutlu oldu.

Gözünü sağa-sola döndürüp durmadasın; o izler, o belirtiler nerde diyorsun.

Eyvahlar olsun, gün geçer de o belirtiler çıkmaz, görünmezse diye yaprak gibi titreyip duruyorsun.

Sokaklarda, çarşılarda, pazarlarda, buzağısını yitirmiş adam gibi koşup durmadasın.

1690. Biri çıkar da, hoca, hayrola, bu koşman da ne; ne oldu sana; burda birşey mi yitirdin, kimsin sen derse,

Ona dersin ki: Hayırdır ama bana; bunu benden başkasının bilmemesi gerek.

Söylersem bir belirtiyi elden çıkarmış olurum; belirtinin yitmesi de ölüm çağı kesilir bana.

Her atlının yüzüne bakarsın, o da sana, deli gibi bakma yüzüme der.

Bir arkadaş yitirdim dersin; yüzümü onu aramaya tuttum.

A atlı, devletin boyuna sürsün-gitsin, bağışla; âşıklara acı.

* Madem ki gereği gibi aradın; işe iyice sarıldın, dikkatle baktın; haberde böyle gelmiştir; bir işe tam sarılmak yanılmaz demişler; bulursun elbet.

Derken ansızın o atlı çıkagelir; a bahtı iyi kişi, gelir de seni sımsıkı kucaklar.

Kendinden geçersin; dostlardan ayrılırsın.. İşten haberi olmayan da, işte sana gösteriş, işte sana iki yüzlülük der.

O, kendinden geçen kişinin şu coşkunluğu nedir? Ne bilsin.. Bu coşkunluk, kiminle buluşmanın, kime kavuşmanın belirtisi; bilmez ki.

1700. Bu belirti, onu görenin harcı; öbürüne nerden belirecek?

Âşıka, her solukta bir belirti belirmededir ondan; her solukta canına can katılmadadır onun yüzünden.

* Çâresiz kalmış balığın önüne su çıkmış sanki.. Bu izler, bu belirtiler, "Kitabın âyetleridir işte."

Demek ki peygamberlerdeki belirtiler, bildik olan kişinin canına mahsusdur.

Bu söz eksik kaldı, bir karara bağlanmadı; fakat bağışla beni, gönlüm bende değil; âşıkım, âşık.

Zerreleri kim sayabilir? Hele aşk, birinin aklını başından alıp giderse..

Bağdaki-bahçedeki yaprakları sayıyorum ben.. Kekliğin, kuzgunun ötüşünü sayıyorum ben.

Sayıya sığmaz bunlar; sığmaz ama sınanmış kişiyi doğru yola getirmek için ben, sayıyorum işte.

Sayarsın ama, Zuhal'in yomsuzluğu, Müşteri'nin kutluluğu sayıya sığmaz ki.

Ama bu ikisinin tesirini anlatmak, faydalarını, zararlarını bildirmek de gerek.

1710. Kutlularla kutsuzlara, kazanın, kaderin izlerinden bir parçacığını anlatmak için gerek bu.

Talihi Müşteri olan kişi, neşeyle ululukla sevinir.

Talihi Zuhal olanın da kötü işlerden çekinmesi, o çeşit işlerde ihtiyat etmesi gerekir.

* Padişahımız, "Allah'ı anın" diye izin verdi bize; bizi ateş içinde gördü, ışık verdi bize.

Sizin anışınızdan arıyım; beni bir şekle bürümek yaraşmaz da;

Fakat şekle, hayale kapılan, bizim zâtımızı, örneksiz bulamaz dedi.

Ağızla anış, noksan bir hayaldir; padişahça övüş, bunlardan arınmıştır.

Birisi, padişaha, çulha değil dese ne biçim övüştür bu? Yoksa padişahın çulha olmadığını bilmiyor mu bu adam?

***

(Ş E R H)

1464. Lokman için I. cildin 1970. beytinin şerhine bk.

1467. Bedî'uz-zamân Furûzan-fer, bu hikâyenin, Şehristânî'nin "Milel ü Nihal"inde, "Ahbâr'ül-Hukemâ"da, "Keşf'ül-Mahcûb"da bulunduğuna, Ebû-Said-i Âbî'nin de "Nesr'üd-Dürer"de değişik bir şekilde bu hikâyeyi naklettiğini, Nızâmî'nin "İskender-Nâme"de, Sokrat'la İskender'e atfen bu hikâyeyi anlattığını, Emîr Huseynî'nin, "Zâd'ül-Müsâfirîn"de Yunan hakîmlerinden biriyle İskender arasında bu tarzda bir soru-cevâbın geçtiğine dâir bir hikâye bulunduğunu, Attâr'ın "Mantık'ut-Tayr"ında da bu hikâyenin mevcudiyetini, Senâî'nin, bu mazmunu iki beyitte bildirmiş olduğunu haber veriyor (Maâhiz, s. 53-54).

"Mantık'üt-Tayr"da şu tarzda geçer: Padişahın biri, bir pîre, ben mi iyiyim, sen mi iyisin diye sorar; pir, nefsin der, seni kendine eşek edinmiş, ağzına bir gem vurmuş, istediği yana götürüyor; bense nefsime binmişim, elbette ben senden iyiyim, senden üstünüm (A. Gölpınarlı terc. 2. basım; İst, 1962, C. I, s. 158-160).

1480. "İnanç sâhibinin anlayşşından sakının; çünkü o, üstün ve ulu Allah'ın ışığıyla bakar." (Ha-

dîs; Câmi', I. s. 7) Şârih-i Ankaravî, hicrî IV. yüzyıl sûfilerinden Ebû-Ya'kûb-ı Sûsî'nin, "Erenler, gönüllerinizin câsuslarıdır; gönüllerinize girerler; sırlarınızı çıkarırlar; onlarla oturdunuz mu, doğrulukla oturun" dediğini kaydediyor (s. 125). "Allah'ın öyle kulları vardır ki insanları, yüzlerinden, gözlerinden tanırlar" meâlinde de bir hadîs vardır (Câmi', I, s. 78).

1510. Beyitle başlayan hikâyenin, Ebû-Hayyân'ın (380 H. 990) "Kitâb'ül-Emtâ'u ve'l-muvânese"sinde bulunduğunu Bedi'uz-zamân Furûzan-fer bildiriyor ve metnini naklediyor; bu hikâyede, Lokman yok; fakat hikâye aynı. "Esrâr'üt-Tevhid"de de buna benzer bir hikâye var. Attâr, aynı hikâyeyi, "Mantık'ut-Tayr"da anlatmaktadır ve bir padişahla kölesi arasında geçtiğini kaydetmektedir; Avfî, "Câmi'ul-Hikâyât"ta, bir bahçıvanla Nızâm'ül-Mülk arasında geçtiğini söyler (Maâhiz, s. 55-56).

"Mantık'ut-Tayr"daki hikâyenin özeti şudur:

Padişahın biri, kullarından birine bir meyva veriyor. Köle, o meyvayı lezzetle yerken padişah özeniyor; biraz istiyor; fakat kölenin verdiği meyva acı mı acı. Padişah, birazcık tadınca, nasıl yedin bunu diyor. Köle, şimdiyedek diyor, senden yüzbinlerce tatlı armağanlar aldım, yedim; bir kerecik de böylesi geldi; nasıl olur da bu, acı gelir bana? (A. G, terc. II. basım, C. I. s. 17-18).

1536. Şârih, "Noksanı olan mel'undur" meâlinde bir hadîs naklediyor (s. 129). Gerçekten de çirkin olan, yahut uzuvlarından biri noksan olan kişide, üs-

tün bir bilgi, eşsiz bir sanat olmazsa, aşağılık duygusu belirir; güzellere, uzuvları tam olanlara âdetâ düşman kesilir. Geçmez bir hastalığa, bir derde uğrayanlar da böyledir. Ancak, insanları boyuna iyi görmek isteyen, iyi olmalarını dileyen, onlardaki kusuru görmeyen Hz. Mevlânâ, hadisdeki noksanı, uzuv noksanı olarak kabul etmiyor; akıl noksanı olduğunu bildiriyor.

1537. Şârih, şu meâlde bir hadis olduğunu söylüyor: "Körlük, suçların yarlıganmasına sebeb olur; sağırlık da yarlıganmadır.. Uzuvlarda bir eksiklik oldu mu, o kadar da yarlıganır insan." (s. 129).

1541. "Köre vebâl yok ve topala vebâl yok ve hastaya vebâl yok.." (Kur'ân-ı Kerîm, XLVIII, Feth, 17).

1544. Doğuda da olmayan, batıda da olmayan. Kur'ân'ın, XXIV. sûresi olan Nûr sûresinin 35. âyetinde geçer. I. ciltte, dibâceye bk.

1545. "Şimşek, nerdeyse gözlerini alacak onların. Çakıp etraf aydınlandı mı yürürler, karanlıkta kaldılar mı dururlar. Allah dilerse duymalarını da alır, gözlerini de kör eder. Şüphe yok ki Allah'ın, her şeye gücü yeter." (II. Bakara, 20).

1549. Müşterî, Yunanlılarda Zeus, Romalılarda Jupiter'dir. Müşterî adı da, ışığın, günün babası anlamına gelen Dtuspater'den bozmadır.

Önce şekilsiz, hareketsiz maddenin teşhisinden, şekilsiz, hareketsiz maddeye bir şahsiyet verişten doğan Kaos vardır. Ondan Gaea, yâni toprak meydana

gelmiştir. Eros'un, yâni ezelî, ebedî aşkın yol göstermesiyle bu iki varlıktan birer-birer semavî varlıklar doğmaya başlar. Gaea'dan doğan Uranos, yâni yıldızlı gök, bütün kâinata hâkimdir. Sonradan Gaea, Uranos'la birleşir, Kronos'u, yâni zamanı doğurur.

Uranos, devlerle çarpışır; onları birer-birer yutup Gaea'nın içine atar. Gaea, bunların öcünü almak için oğlu Kronos'la birleşir, Kronos, babası Uranos'u yaralar, sakatlar, saltanatına son verir. Babasına yaptığı, kendinin de başına gelebilir düşüncesiyle çocukları oldukça onları yutar. Sonunda, Zeus'u doğar. Fakat bunu pek seven ana, bir taşı kundaklar. Bunu doğurdum diye Kronos'a yutturur. Zeus'u de Girid adasına götürür. Ordaki dağlıklarda bir mağaraya saklar. Zeus büyüyünce, babasının saltanatına son verir; başbuğluğu elde eder, Olimp dağına çıkar, orda yerleşir.

Zeus yaşayış kaynağıdır, cömertlik timsalidir. Tarlalara, ırmaklara ondan bereket gelir. Bulutları yürüten odur. Şimşekleri çaktıran, yıldırımları yollayan hep odur. Yunan ülkesinin de özel hâmisi ve adalet timsalidir; yalnız Eros'a karşı zayıftır, onun hatırını hiç kıramaz. Önünde iki fıçı vardır. Birisinde hayır, öbüründe şer bulunan bu iki fıçıdan insanlara pay verir. Bir çok sevgi maceraları vardır. Şarap Tanrısı Bakus da böyle bir macerasının mahsulüdür.

Yıldız bilgisine göre Müşteri, sarı renktedir ki bu, hararete delâlet eder; bu yüzden de hararetli bir tabiatı vardır. Fakat mizacı mutedildir, kuru ve sıcaktır; bundan dolayı da yomlu, kutlu bir yıldızdır.

Iklimlerden ikinci ıklim, günlerden perşembe, gecelerden pazartesi gecesi, madenlerden tunç, yaratıklardan insan, hayvanların ehlileri, kuvvetlerden çekiş, büyüme, kuşlardan yem yiyen kuşlar, kumru, güvercin, tâvus, tavuk, yaşlardan olgunluk çağı, bedenden kırmızı kan damarları, beyin, bağırsaklar, gırtlak, karın, yakınlardan evlâd ve torunlar, bu yıldıza mensuptur.

Müşteri hâkimken doğanlar, büyük yüzlü, iri, yahut şehlâ gözlü, ak sakallı, güzel huylu olurlar.

Yunanlılarda kartal, meşe, dağ tepeleri, sopa, yıldırım, Zeus'un âlemetleriydi. İri, adaleli, saçı, sakalı, bıyığı kıvırcık, dalgalı ve karma-karışık, güçlü bir erkek olarak temsil edilirdi. Doğu minyatürlerinde yörük bir ata binmiş, sağ elinde yalın bir kılıç, sol elinde bir yay olan genç ve güzel bir erkek, yahut çeşitli renklerde kumaşlardan dikilmiş bir elbise giyinmiş bir oğlan şeklinde temsil edilirdi. Tabiati bakımından dostları Ay'la Mirrih'dir. Düşmanları Utârid'le Zühre'dir.

Müşteri'ye, gökyüzü kadısı anlamına "Kaadi-i Felek" de derler. Edebiyatta adı yüzünden alıcı mânâsıyla ilgili vasıflarla, kadılıkla, hâkimlikle, kutlulukla anılır (Mitologie Der Griechen, Zurich 1951, s. 91-106, Şarhu Sırr-al Maktûm, Prof, Ferit Kam'ın notları).

Zuhal için 175. beytin şerhine bakınız.

1553. "Bir görseydin, güneş doğunca ışığı, mağaralarının içine değil de sağ tarafına vurmadaydı; batarken de sol tarafına ve onlar, mağaranın geniş

bir yerindeydiler ve bu, Allah'ın delillerindendir. Allah, kimi doğru yola sevk ederse odur doğru yolu bulan ve kimi saptırırsa artık ona, kat'î olarak doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın. Onları uyanık sanırsın, halbuki uyuyor onlar ve biz onları sağ ve sol taraflarına çevirip durmadayız ve köpekleri de mağaranın girilecek yerinde, ön ayaklarını yere uzatmış, yatmada..." (Kur'ân-ı Kerim, XVIII, Kehf, 17-18)

Bu âyetler, Ashab-ı Kehf hakkındadır. I. ciltte, 394. beytin şerhine bk.

1557. İbrâhim için I. ciltte 74 ve 3713. beyitlerin şerhine bk.

1559. "Ben batanları, dolunanları sevmem" (VI. En'âm, 76), I. ciltte 429. beytin şerhine bk.

1567. "Allah ışığıyla bakan-gören." Bu ciltte, 1480. beyitte geçti; bk.

1573. Ebû-Bekr-i Rebâbî "Divân-ı Kebîr" de bir gazelde, "Ey her rûhun fitnesi, ey toplumun kesesini kapıp kaçan; ey Rebâbî Ebû-Bekr'in de elinden rebâbını çalan" beyti var (C. II. s. 7, beyit 48). Gene divanda, "Ey baharın da canı, kışın da. Ey şaraba, mezeye düşkün sâkıy, Rebâbî Ebû-Bekr'i şeker kamışına döndür, doldur şekerle onu" beytine rastlıyoruz (aynı cilt, s. 8, beyit 53).

Gene divan'da, "A bizim eşimiz, dostumuz Rebâbî Hoca Ebû-Bekr; gönül hâline gelmişsen, ne vaktedek ekmekle kebap peşindesin" meâlindeki

Iy mûnis-i mâ Hâce Abû-Bekr-i Rebâbî
Ger dil şodeî çend pey-i nân u kebâbî

beytini okuyunuz (Mevlânâ Celâleddin, s. 214 ve aynı sayfedeki 35. not).

Akıncı medresesinde, Rebâbî'yi de almak, rebâbla Akıncı'yı diriltmek üzere bir oda istediğini de biliyoruz. İhtimâl bu Rebâbî de aynı zattır (Mevlânâ Celâleddin, s. 215).

Şârih, Ebû Bekr-i Rebâbî'nin, boyuna susan, kınayanların kınayışlarına aldırış etmeyen bir şeyh olduğunu söylüyor; hattâ birisi, kızılacak bir söz duysa da dayanıp sussa, Ebû-Bekr-i Rebâbî gibi sustu, birşey söylemedi denir diyor (s. 133-134).

Ubeyd-i Zâkânî (ölm. 772. H. 1370) "Dil-Guşâ" sında şöyle bir vak'a hikâye etmede:

"Hırsızın biri, Ebû Nasr-ı Rebâbî'nin evine giriyor. Çalacak bir şey arıyor; fakat hiçbir şey bulamıyor. Ebû-Nasr, hırsız aranırken hiçbir şey söylemiyor; hırsız evden çıkıp giderken bir kahkaha atıyor ve bir de yelleniyor. Hırsız, a adamcağız diyor, sen kendi sakalına yellen; gerçekten de tıklım-tıklım eşyalarla dolu bir evin var." İst. Ü. Ktp. farsça yaz. 123; 42. b). Bu risâlede, bu zâta ait daha üç hikâye var. Aynı kütüphanede, farsça yazmalar arasında, 264 numarada kayıtlı "Külliyât" ta, Ebû-Nasr-ı Rebâbî, Ebû-Bekr-i Rebâbî diye geçiyor (187 b - 188 a, 194 a, 189 b). Biz bu hikâyelerin en edeplisini yazdık. Bu zat, Mevlâna'nın andığı zât olamaz.

Şârih, kınayanlara aldırış etmeyen Şeyh Ebû-Bekr-i Rebâbî'nin ne vakit yaşadığını, kim olduğunu yazmıyor. Ancak Divân-ı Kebîr'de, bir kaç yerde Ebû-Bekr-i Rebâbî'nin adı geçtiğine göre bu zât, Mevlânâ ile çağdaşdır, onun müridlerindendir; sema' meclislerinde rebâb çalar. Her halde, çok söylemez, susmayı söylemeden üstün bulur bir zât olacak ki Mevlânâ, onun sırları bildiği halde sustuğunu anlatıyor.

1580. "Allah ışığıyla görür." bu cildde 1480. beytin şerhine bk.

1593. Koç burcu. Hamel burcu denen ve koç şekli gibi kümelenmiş bulunan burç, yâni yıldız kümesi. Güneş, bu burca, şubatın yirmi dokuz çekmediği yıllarda, martın yirmi birinci gecesi, yahud günü girer. Geceyle gündüz bir olur. O güne, yeni gün anlamına "Nev-Rûz" derler. O andan, o günden itibaren de ilkbahar başlar ve üç ay sürer. İran'ın mitolojik tarihinde, bu günü ilk defa kutlayıp bayram sayan, Cem'dir. Cem'e Cemşid de denir.

Eski İranlılar, Zertüşt dininden önce tabiat unsurlarına taparlardı. Onlarca en büyük Tanrı, dünyayı kaplayan göktü. Buna Vârûne derlerdi. Mitra, göğün gözü olan güneşti. Aynı zamanda güneş, göğün oğluydu da. Vârûne, Yunanlıların Zeus'una, güneş de Apollo'ya pek benzer. Göğün oğlu olan ve sanskritçede "Yama" diye söylenen, Avusta'ya "Yima" tarzında geçen ilk insan, İran'ın mitolojik tarihinde "Cem, Cemşid" olmuş ve bir padişah sayılmıştır.

Bu padişah, yediyüz, yahud bin yıl yaşamış, insanlara faydalı olan bir çok şeyleri, sanatları öğretmiş, Nev-Rûz'u bayram ilân etmişti. Cemşid, o gün, Azerbaycan ülkesine gelmiş, yüce bir yerde doğuya karşı bir taht kurdurmuş, tahta oturmuştu. Güneş doğunca tahta ve kendisine vurmuş, tahtta ve Cemşid'in tacında bulunan mücevherleri parıl-parıl parlatmıştı.

Gene bir inanca göre Tanrı, Kâinatı yarattığı vakit güneş, koç burcundayd,; öbür yıldızlar da, ona göre yerlerindeydi. Bu inanca göre Nev-Rûz, yaratılış bayramıdır. Cemşid, ilk insan olarak Yam olduğuna ve Yâm'ın göğün oğlu ve gözü bulunduğuna göre Nev-Rûz'un, ilkbaharla, yer yüzünün yeniden yaşayışa kavuşmasiyle ilgili olduğu muhakkaktır. Eski Hind ve İran'da Mitra, Avesta'da Mithra olmuş, yeni farsçaya "mihr" tarzında geçmiştir ki güneş anlamına gelir, aynı zamanda sevgi, aşk demektir.

Hz. Muhammed'in (S. M.) son haccındaki hutbesinde "zaman, Allah'ın gökleri ve yeryüzünü yarattığı hey'ete döndü" buyurması (Tecrid, II, s. 92) bu haccın da şubat ayına rastlaması, Mekke'den zilhıccenin on sekizinci günü Gadîru Humm denilen yerde "Ben kimin velisiyem Ali de onun velisidir" buyurması (Câmi', II, s. 166. tafsilâtı için Seyyid Muhsin Emini'ül-Huseyniyy'il-Âmili'nin "A'yan'-üş-Şia" sına bakınız;; I. kısım III. cüz'ü; Şam 1336 - 1947, s. 524 - 532), Şia-i İmâmiyye ve bütün Şia tarafından bu sözün, Ali'nin hilâfetine bir nas olarak kabul edilmesi, bu vak'anın da martın on yedisine

rastlaması, Nev-Rûz'a İslâmi bir hüviyyet de vermiştir. Bektaşilerle Aleviler Nev-Rûz'u, Ali'nin doğum günü tanırlar.

Mevlânâ, baharı, yazı çok sever. Bu yüzden Divan-ı Kebir'de, yer-yer bahariyeler vardır, terci'ler vardır. Meselâ şu gazel, onlardan biridir:

"Ne de şaşılacak şey, güz mevsimindeyiz, güneş Koç burcuna girdi. Kanım kaynamaya başladı, beden ırmağında bir deve gibi oynamaya, bedeni de oynatmaya girişti.

Şu kan dalgalarının oynayışına bak, mecnunlarla dolu ovayı gör. Şu görünmeyen işareti seyret; ölüm kılıcından tamamiyle emin.

Leş bile canlanmada, ihtiyar bile gençleşmede, bakır bile madenden sızmış hâlis altın kesilmede, şehrimizden gidenin yerine daha iyisi, daha güzeli gelmede.

Bir şehir ki zevkle, bollukla dopdolu. Her sarhoşun elinde bir kadeh; bu işret peşinde, öbürü sıhhatte; âfiyette. Bu süt ırmağı, öbürü bal nehri.

Şehirde bir padişah olur. Bu şehirse ne acayip, padişahlarla dolu. Gökyüzünde ancak bir Ay var, bu gökse Ay'larla, Zuhal'lerle dolu.

Yürü-yürü, hekimlere, sizin orada işiniz yok de; çünkü orda ne bir hastalık vardır, ne de kimse rahatsızlık yüzü görür.

Ne kadısı var o şehrin, ne şehnesi. Ne beyi var, ne muhtesibi; dâvâ, düşmanlık, savaş, nasıl olur da

deniz üstünde yürüyüp gidebilir? (Divân-ı Kebîr tercümesi, I. s. 90).

Görülüyor ki Mevlânâ, bu gazelde, baharı, güzün özlemede; daha doğrusu güze benzeyen, kışa varması gereken bir zulüm devrinde bir insanlık baharı hayâl etmede, özlemini bu güzelim gazelle belirtmede.

"Bahar geldi dostlar, bahçede konaklıyalım, kalkın, yeşillik gariplerinin başlarına çizginelim.

Arılar gibi çiçekten çiçeğe uçalım bugün, uçalım da şu dünya bal kovanının altı bucağını da mamûr bir hale getirelim".

Beyitleriyle başlıyan şiirde bir bahariyedir (aynı cild, s. 104).

1598. Utarid. Yunanlılar buna Hermes, Ermes, Romalılar Merkür derlerdi. İlk zamanlarda rüzgâr tanrısı sayılırken sonraları hırsızlarla tacirlerin tanrısı olmuştur. İkinci kat gökte bulunan bu delikanlı, Zeus'la Atlas kızı Maya'nın oğludur. Doğar-doğmaz beşiğinden kaçıp Apollo'nun güttüğü sürüden en semiz, en güzel elli inek aşırmış, dört tanesini kendisi için kurban edip yakarak dumanlarını koklamış, bundan büyük bir zevk duymuştur. Venüs'ün kemerini, Mars'ın kılıcını da aşırmıştır. Apollo, bunu duyunca üstüne yürümüşse de Hermes, liri icâdedip çalmaya başlamış, Apollo lirin sesine dalmış, bu sesten büyük bir zevk duymuş, Hermes'i ineklere çoban yapmış, lirini de elinden almıştır. Hermes Zeus'un postacısıdır. Ayaklarında kanatlar bulunan ve elinde yılanlı bir sopa tutan miğferli, güzel bir delikanlı şeklinde

temsil edilmiştir. Çok dolaştığından yolcuların koruyucusu tanınan Hermes'in dörtyol ağızlarında, dört başlı heykelleri bulunurdu. Hırsızlığı yüzünden yalancı, yalancılığı bakımından da güzel söz söyler sayılmış hatiplerle tacirlerin tanrısı kabul edilmiştir. Pazar yerlerine de heykeli dikilirdi. Gençlere, onun vücudu, ideal bir vücud olarak gösterilirdi. Savaşçı temsil edilirse heykel, baş açık yapılırdı. Belâgati temsil ettiği zaman sağ elini yukarı kaldırmış bir durumda bulunurdu. Ticareti temsil ettiği anlatılmak istenirse eline bir kese verilirdi.

Doğu'da tezliği dolayısiyle ok anlamına gelen "Tir" adını almıştı. Her yıldızla uzlaşabildiği için ona münafık adı verilmişti. Fesahat ve belâgat timsali olduğundan Utarid, gök kâtibi anlamına gelen "Debîr-i Felek" adiyle anılırdı; çok defa adı, defterle, kalemle geçerdi.

Kuvvetlerden düşünce, duygulardan tad alma, yaşlardan çocukluk çağı, bedenden dil, yakınlardan büyük kız kardeşler, küçük çocuklar, vasıflardan zekâ, anlayış, merhamet, hilim, sır saklamak, işret, zevk sahibi oluş, ululuk hırsiyle düzene baş vuruş, bilgilerden mantık, belâgat, güzel söz söyleyiş bu yıldıza mensup sayılırdı. Av köpekleri, eşek, katır, tilki, tavşan, yaban eşeği, cüsseli kara ve deniz hayvanları, hatipler, tacirler, kâtipler, ressamlar da bu yıldıza mensuptu. Utarid'in hâkim olduğu çağda doğnlar, güzel, sevimli, zeki olurlar denirdi.

Doğu minyatürlerine tavus kuşuna binmiş, sağ elinde bir yılan, sol elinde yuvarlak bir tahta bulunan güzel bir genç, yahut yeşiller giyinmiş, başında

taç bulunan, bir kürsüye oturmuş olan ve iki eliyle tuttuğu Kur'ân-ı okuyan genç bir insan suretinde temsil edilirdi.

Altıncı iklim, çarşamba günü, pazar gecesi de bu yıldıza mensup sayılırdı.

Ehl-i Kâf denen eski kimyacılar, yani madenlerden altın yapmaya uğraşanlar, altına güneş, gümüşe Ay dedikleri gibi, Utarid'e de cıva adını vermişlerdi (Mythologie Der Griechen und Römer, Şarhu Sırr-al Maktûm, Prof. Frit Kam'ın notları).

Beyitteki "Terazi" sözüyle de "Terazi burcu" kastedilmekdedir.

1600. Ebem Kuşağı, Halk, alâim'üs-semâ'dan bozma Elgemsagma da der. Yağmurdan sonra güneş doğunca, güneşin rengi, bir yay gibi belirir ki bunda yedi renk vardır. Kavs-i Kuzah da denir. Kavs yay demektir; kuzah, yay şeklinde görülen ışık belirtisindeki yol-yol renklerdir.

Gaea'nın yâni toprağın oğlu Pontos'un oğullarından Thaumas'ın kızıdır. Bu hikâye, gök kuşağına bir şahsiyet verilmesinden doğmuştur. Yerle gök arasında köprü vazifesini görür. Tanrıların en çevik habercisi budur. Bir anda bulutların üstünden aşar, tâ denizlerin dibine dek iner (Mytgologie Der Griechen und Römer).

16601 — 1604. "Ve Süleyman, Davud'un mirasçısı oldu ve ey insanlar dedi, bize kuş dili öğretildi ve her şeye ait bilgi verildi bize; şüphe yok ki bu, elbette apaçık bir lûtuf ve ihsandır. Ve Süleyman'-

ın, cinlerden, insanladan ve kuşlardan meydana gelen orduları toplandı ve her takım, yerli-yerince karar etti. Sonunda bir karınca vâdisine geldikleri zaman bir karınca, ey karıncalar dedi, yuvalarınıza girin de Süleyman ve orduları, bilmeden çiğnemesinler sizi. Süleyman, onun sözünü duyunca hafifçe güldü de Rabbim dedi, bana ve anamla babama verdiğin ni'metlere şükretmemi ve razı olacağın iyi işlerde bulunmamı ilhâm et bana ve rahmetinle, beni temiz kullarının arasına kat. Kuşları araştırdı da ne oldu dedi, Hüdhüdü göremiyorum, yoksa bir yere mi gidip gizlendi? Ona çetin bir azap vereceğim, yahud onu kestireceğim; yahud da bana, neden bulunmadığının sebebini açıklayan bir delil gösterir. Derken Hüdhüd, çok geçmeden geldi de dedi ki: Senin henüz bilmediğin bir şeyi öğrendim ve sana doğru bir haberle Sebe'den geliyorum. Orda, onlara bir kadının hükümdar olduğunu gördüm ve kendisine her şey verilmiş ve bir de çok büyük tahtı var. Onu ve kavmini, Allah'ı bırakıp güneşe secde eder buldum ve şeytan, yaptıklarını bezemiş de yoldan çıkarmış onları ve onlar, doğru yolu bulamıyorlar ve bunu da, göklerde ve yer yüzünde gizli olan şeyleri meydana çıkaran ve neyi gizliyorlar, neyi açığa vuruyorlarsa hepsini bilen Allah'a secde etmemek için yapıyorlar. Öyle bir Allah ki yoktur ondan başka tapacak ve pek büyük Arş'ın da sahibi. Süleyman, bakayım dedi, doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın? Git, şu mektubumu götür, ver onlara, sonra biraz çekil onlardan, bak bakalım, ne cevap verecekler? Sebe' hükümdarı, ey ulular dedi, bana pek güzel bir mektup geldi; o, gerçekten de

Süleyman'dan geliyor ve gerçekten de içinde şunlar yazılı: Rahman ve rahim Allah adiyle. Bana karşı yücelik dâvâsına girişmeyin ve teslim olarak gelin bana. Ey ulular dedi, şu işi nasıl yapacağım? Bana bir rey verin; sizi çağırmadan kesin bir karar vermedim. Biz dediler; güçlü-kuvvetli ve çetin savaşır bir topluluğuz, fakat emir senin, ne yapacaksan sen düşün, yap. Dedi ki: Padişahlar, bir şehire geldiler mi, o şehri harab ederler ve halkının yücelerini aşağılık bir hale getirirler ve bunlar da böyle yapacaklar. Onlara bir armağan göndereyim de bakalım, elçiler, dönüp ne cevap getirecekler? Elçiler, Süleyman'a gelince Süleyman, bana dedi, mal göndererek yardım mı ediyorsunuz? Allah'ın bana verdikleri, sizin getirdiklerinizden daha hayırlı, fakat siz, armağanınızla sevinir, övünürsünüz. Dön, git nolara öyle bir orduyla geleceğim ki karşı duramıyacaklar ve ordan, hor-hakir bir halde çıkaracağım onları, aşağılık bir hale gelecek onlar. Ey ulular dedi, onlar bana teslim olup gelmeden onun tahtını kim getirebilir bana? Cinlerden bir ifrit, sen yerinden kalkmadan dedi, ben onu sana getiririm ve şüphe yok ki ben, elbette güvenilecek bir kuvvete sahibim. Kitaba ait bir bilgiye sahip olansa ben dedi, gözünü yumup açmadan onu getiririm sana. Derken baktı ki taht yanında durmada; onu görünce bu dedi, Rabbimin lûtfundan, ihsanından, şükür mü edeceğim, nankör mü olacağım, beni sınamak istiyor. Fakat şükreden, mutlaka kendisini faydalandırmış olur ve nankörlük edene gelince: Hiç şüphe yok ki Rabbim, kullarından müstağnidir, onlara karşı lûtuf ve kerem sahibidir. Süleyman tahtının

şeklini değiştirin dedi, bakalım tanıyacak mı, tanımayacak mı? Hükümdar gelince, tahtın bumuydu dendi, o da ona pek benziyor, zaten daha önce de Süleyman'ın peygamberliğini bilmiş, tanımıştık ve teslim olmuştuk dedi. Allah'ı bırakıp da kulluk ettiği şeyler, onu yoldan çıkarmıştı; şüphe yok ki o, kâfirler topluluğundandı. Ona, saraya gir dendi. Billûr döşemeyi görünce derin bir su sandı ve bacaklarını sıvadı, bu dedi, billûr döşenmiş düz bir sâha. Bunun üzerine o da, Rabbim dedi, ben kendime zulmettim ve teslim oldum Süleyman'la beraber âlemlelerin Rabbi Allah'a." (Kur'an-ı Kerim, XXVII, Neml, 16-44).

Ahd-ı Atıyk'de de Belkıys'in Süleyman Peygamberi ziyâret ettiği anlatılır (Mülûk-ı sâlis, X).

1606. "Onları doğru yola çağırsan dinlemezler ve görürsün ki sana bakıyorlar, fakat baktıkları halde de görmezler." (Kur'an-ı Kerîm, VII, A'râf, 198).

İnkâr edenlerin, peygamberlere, siz de bizim gibi insansınız dedikleri de Kur'ân-ı Kerîm'in XI. suresinin (Hûd A. M.) 27, XIV. suresinin (İbrâhîm A. M.) 10. XVII. suresinin (İsrâ') 47., XXI. suresinin (Enbiyâ') 3., XXIII. suresinin (Mü'minûn) 24 ve 33, XXVI. suresinin (Şuarâ') 154 ve 186, XXXVI. suresinin (Yâ Sîn) 15, LIV. suresinin (Kamer) 24 ve LXIV. suresinin (Tegaabun) 24. âyetlerinde bildirilir.

1608. "Anlayacak akıl, duyacak, dinleyecek kulak sahibi olmak için hiç de mi yer yüzünde gezip dolaşmazlar? Gerçekten de gözler kör olmaz ama gönüllerdeki can gözleri körleşir." XXII, Hacc, 46).

1612. Yedi deniz. Eskiler, yeryüzünün bilebildikleri bölgeleerinde yedi deniz bulunduğunu kabul ederlerdi. Bu yedi deniz şunlardır:

1) Çin denizi (Okyanus), 2) Batı denizi. Afrikanın batısında İspanya'ya dek uzanan Atlantik, 3) Rum denizi. Septe boğazından Suriye kıyılarına dek uzanan ve Avrupa'yla Afrika arasına girdiğinden İç Deniz de denen deniz, 4) Karadeniz, 5) Kızıldeniz, 6) Hazar gölü, 7) Fars denizi. Basra körfeziyle Hürmüz boğazı arasındaki deniz. Kur'an-ı Kerîm'de de, "Yeryüzünde ne kadar ağaç varsa hepsi kalem, deniz de mürekkep olsa ve bundan sonra da yedi deniz daha mürekkep olup o denize katılsa gene Allah'ın sözleri yazılıp tükenmez; şüphe yok ki Allah, duyar, görür" mealindeki âyet-i kerimede "yedi deniz" anılır (XXXI. Lokman, 27).

1615. "Gök yarılıp çatlayınca." (Kur'an-ı Kerim LXXXIV. İnşikak', 1).

1619. "Dilediğini işler Allah." Bu söz, Kur'an'ın III. suresinin 40., XIV. suresinin (İbrâhim A. M.) 27, XXII. suresinin (Hacc) 18. âyetlerinde geçer.

162y. "De ki: Allah'ım, mülk sahibi sensin, mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini alçaltırsın. Senin elindedir hayır, sensin her şeye gücü yeten." III. Âmrân, 26).

1623. Süha yıldızı için I. cildde, 1130. beytin şerhine bk.

1624. Dört tabiat; kuruluk, yaşlık, soğukluk, sıcaklık. Hükemâ mezhebince kâinata tesir eden

bu dört tabiattır. İllet-i Ûlâ, ilk sebeb anlamına gelir. Hükemâya göre "birden ancak bir çıkar." yaratıcı kudret olan Tanrı'dan da ilk sebeb, yani Akl-ı Küll meydana gelmiştir. Akl-ı Küll'ün aktif kabiliyeti, ikinci aklı meydana getirmiştir; pasifliğinden de den de dokuzuncu göğün nefsi, cermi, yani maddesi doğmuştur. Bu aklın aktifliğinden üçüncü akıl, pasifliğinden sekizinci gök; böyle-böyle sonunda onuncu akıl ve dünya meydana gelmiştir. Göklerin dönüşünden dört basit unsur, yâni dört tabiatin mazharları olan toprak, yel, su ateş doğmuştur. dört unsurla dokuz gökten cansızlar, nebatlar ve canlılar meydana gelmiştir ve gelir-durur.

Mevlânâ, bu mezhebin boşluğunu, gerçek olmadığını, Tanrı dilinden söyleyerek "Ben dört tabiat da değilim, İllet-i Ûlâ da değilim; boyuna işler başarmada, düzüp koşmadayım, ölümsüzüm ben" buyurmadadır. İkinci mısra', "Âyet'ül-Kürsî" nin baş tarafıdır ki meali şudur: "Öyle bir Allah ki ondan başka yoktur tapacak. Diridir, her an yarattıklarını tedbir ve tasarruf edip durur." III. sure olan Âli İmrân suresinin ikinci âyetinin meali de şudur: "Öyle bir Allah'tır ki yoktur ondan başka tapacak. Diridir, her an yarattıklarını tedbir ve tasarruf edip durur. XX. surenin (Tâhâ) 111. âyeti de şudur: "Bütün yüzler eğilir diri ve her an yarattıklarını tedbir ve tasarruf edene; bir zulüm yükünü yüklenmiş olanlarsa mahrumiyet içindedir."

Sûfiyyeye göre Akl-ı Küll, Mutlak Varlığın, zâtî ıktizası olan ve zâtına raci' bulunan bilgisidir ki buna "Hakıykat-i Muhammediyye" dendiği gibi

"Aşk, Nefes-i Rahmânî" de denir. Mutlak Varlık'ın bu zâtî ıktizası, sıfatlarını ızhâr etmektedir; sıfatlarının mazharlariyse âlem ve âlemdekilerdir; İnsanda, bütün sıfatları, mutlak olmamak üzere tecelli etmiştir. Her varlık, o'nun kudretinin, tedbir ve tasarrufunun, hikmetinin mazharı olması dolayısiyle varlık libâsındadır; fakat hiç bir şey, kendi varlığı bakımından yoktur. Allahu Ta'âlâ'nın zâtiyse kadimdir, bâkidir; o, vâcibü'l-vücuddur; mahlûkatından, mahlûkatının muhdes olan sıfatlarından münezzehtir. Görülüyor ki hükemâ mesleği, gerçek erenlerin kabul ettikleri, inandıkları mezhebe, tümden aykırıdır. Tabiatlere te'sir atfetmek, göklerle unsurlara yaratıcılık sıfatı vermek, doğrudan doğruya şirktir. I. cildde, 1097. beytin şerhine bk.

1625 — 1626. "Allah, dilediğini bozar, dilediğini yazar ve kitabın aslı, esası, onun katındadır." âyetin hükmü, daimîdir; şu halde Allah, her an, her şeyi, dilediği gibi yazar-bozar. Her şeyi bir kere takdîr etmiştir, iş olup bitmiştir sananlar, yahut, meselâ yıl içinde bir gecede, kadir gecesinde o yılın olup bitecek şeyleri takdir edilir diyenler yanılırlar. O geceki takdir, mücmelen takdirdir; tafsil yoluyla zuhûru dâimidir. Bir kere takdir etseydi Hayy'-ül-Kayyûm, yâni dirilik ve mahlûkatı tedbir ve tasarruf edicilik sıfatının tatile uğraması, yâni kalakalması gerekirdi. O, her şeyi, o şeyin gerektiği gibi her an, o şeyde takdir eder ve takdiri, zamanında zâhir olur. Mübrem olmayan takdirini, hikmetine göre bozması da O'nun takdîriyledir. I. ciltde, 1147. ve 2099. beyitlerin şerhlerine bk.

1627. "Denizler çoşup kabarınca." LXXXI, Tekvîr, 6).

1629. "Ve Ay tutulunca, ve güneşle Ay birleştirilince." LXXV, Kıyâme, 8 - 9).

1631. den sonraki bölüm. "De ki: Haber verin bana, suyunuz tamamiyle batıp çekiliverse artık kimdir bir akar su pınarı peydahlayacak?" LXVII, Mülk, 30).

Bedî'uz-zamân, bu hikâyenin, Ebû-l Fütûh-ı Râzi'nın "Tefsîr" inde bulunduğunu yazıyor; başka kitaplarda da bulunduğunu haber veriyor ve hepsinden metinler nakledıyor. Naklettiği metinler, aşağı yukarı aynıdır ve Mevlânâ'nın hikâye ettiği gibidir (Maâhiz, s. 566 - 58).

Şârih, Tefsîr-i Zâhidî ve Tefsîr-i Medârik'te olduğunu ve kör olanın Muhammed b. Zekeriyyâ'l-Mutatabbib olduğu söylendiğini kaydediyor. (s. 140).

1644. Halîl için bu ciltde 74. beytin şerhine bk.

1647. Şuayb. Kur'an'da VII. sûrede geçer (A'râf). Medyen halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Onlara, Tanrı'yı bir bilmelerini, ölçeklerini, terazilerini doğrulamalarını, insanların haklarını yememelerini, inanaları doğru yoldan alıkomamalarını öğütlemiş, fakat dinlememişler, çetin bir depremle yok olup gitmişlerdir (85 - 93). XI. sûrenin (Hûd A. M.) 83 - 95 âyetlerinde de aynı şeyler anlatılmaktadır. XXIX. sûrenin (Ankebût) 37. âyetinde kısaca bu vak'a anılır. XXVIII. sûrede (Kasas), Mûsâ Peygamber'in doğduğu sıralarda, Firavun'un, gördüğü bir ruyâ yüzünden İsrailoğullarının, yeni doğan erkek çocuklarını kestirdiği söylenir ve vak'a şöyle hikâye edilir:

Mûsâ doğunca Allah, anasına ilhâm eder; onu nehre, at, korkma, mahzun olma, sana geri vereceğiz onu denir. Anası, çocuğu bir sepete koyup Nil'e bırakır. Firavun'un erkek oğlu yoktur. Karısı, bu çocuğu alır; öldürme, göz bebeğimiz olsun, bize faydası dokunur, evlâd ediniriz onu der. Çocuk, hiç bir sütninenin memesini emmez. Derken anası, ben süt vereyim diye saraya varır. Çocuk onun memesini alır. Musa, ergenlik çağına gelince bir Mısırlıyla İsrailoğullarından birinin kavga ettiğini görür. Mısırlı'yı bir yumrukta öldürür. Bunun üzerine korkarak ürkerek sabahlar. O gün de gene kendisinden yardım isteyen o adam, bir başkasıyle çekişirken Musa'dan yardım ister. Çekiştiği Mısırlı, Musa'nın araya girmesi üzerine beni de mi dünkü adamı öldürdüğün gibi öldürmek istiyorsun der. Musa, olayın duyulduğunu anlayınca şehirden çıkar. Medyen suyunun yanına gelince orada, hayvanlarını sulayan bir bölük halka rastlar. Onların gerisinde de iki genç kız durmadadır. Musa onlara, siz neden hayvanlarınızı sulamıyorsunuz der. Onlar da, çobanlar gidinceyedek sulayamıyoruz; babamız da pek kocalmış bir adam derler. Musa, onların hayvanlarını sular, sonra bir kıyıya çekilip Rabbine dua eder. Kızlar giderler; biraz sonra bir tanesi, utanarak gelir; babam seni çağırıyor; hayvanlarımızı sulamana karşılık, sana bağışda bulunacak der. Musa, kızların babasına gidip olayı anlatınca o zât, korkma der, zâlim toplumdan kurtuldun;

sekiz yıl bana hizmet edersen şu iki kızımın birini sana nikâhlamak istiyorum; ama on yılı doldurursan o da senin bileceğin iş. Musa bu şartı kabul eder, orda kalır (1 - 28).

İşte Musa'nın hizmet ettiği ve kendisine damad olduğu bu zât Şuayıb Peygamberdir (A. M.).

Midyân, Ahd-ı Atıyk'te Hz. İbrâhim'in Katura'dan doğan oğludur (Tekvin, XXIX, 1-4). Medyen adlı şehir, ihtimal bu zatın adını taşımaktadır. Gene Ahd-ı Atıyk'te, Mûsâ'nın kaynatası, Medyen kâhini Yetro'dur (Huruc, III, 1). Buna göre Medyen kavmine gönderilen Şuayıp Peygamberin bu zât olması gerekir. Huruc bölümünde, Yetro'ya ait daha başka bilgiler de vardır (XVIII).

Şârih, Şuayb Peygamberin kavminin yurdunun taşlık olduğunu, tarlalarının uzaklığından şikâyet ettiklerini, Şuayb'ın duasiyle, şehirlerine yakın taşlık bir dağın düzlük, geniş bir alan kesildiğini yazıyor (s. 140 — 141).

1648. Mukavkıs. Bu zât, Romalılar tarafından Mısır'a vali tayin edilmiti. Hz. Muhammed (S. M.) buna, Sahâbeden Hâtıb adlı birini elçi olrak, bir mektupla göndermişti. Mukavkıs, elçiyi ağırladı; Hz. Muhammed'e bir köle, bir cariye ve bazı armağanlar gönderdi.

1666. Elest. I. cildde 1246. beytin şerhine bk.

1668. "Hikmet, insanın yüceliğini arttırdıkça arttırır; kul olan kişiyi bile o kadar yüceltir ki sonunda padişahlarla düşer-kalkar bir kale getirir." (Hadis, Câmi', I, s. 127).

"Hikmet, inananın yitik malıdır; münafıkta bile bulursan hikmeti almaya bak." (Hz. Ali'nin bir sözü, Nahc'ül-Belâga, s. 159).

1674. "Zekeriyya orada rabbine dua etmiş, yarabbim demişti, sen katından tertemiz bir soy ver bana, muhakkak ki sen duaları duyansın. Mihrapta namaza durmuştu ki melekler, gerçekten de Allah, sana Yahya'yı müjdelemededir. O, Tanrı'dan gelen sözü tasdik eden bir erdir, uludur, kötülüklerden tamamiyle çekinmiştir, iyilerden ve doğrulardan bir Peygamberdir o diye nidâ etmişti. Zekeriyya, Rabbim demişti, benim nasıl oğlum olabilir ki ihtiyarlık, üstüme çullanmıştır, karım da kısır. Böyle de olsa demişti, Allah dilediğini yapar. Zekeriyya demişti ki: Rabbim, bir delil ver. Allah da, insanlarla işaretleşmen ayrı, tam üç gün, onlarla konuşmaman delildir sana. Çok an rabbini, akşam ve sabah çağlarında, onun noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu söyle demişti. (III, Âli İmrân, 38 - 41).

1669 - 1707. Bu beyitlerde Mevlânâ, Şems'le buluşmasını hatırlamakta, onu hikâye etmekte, adetâ I. ciltteki ilk hikâyeyi bir başka tarzda anlatmaktadır.

1696. "Kim bir şeyi adam-akıllı ararsa bulur."' ata sözü (Ahâdis, s. 78). Şârih, "Kim bir şeyi adam-akıllı arar, o işe sarılırsa bulur; kim bir kapıyı çalar, ısrar eder de gitmezse o kapı açılır" meâlinde bir hadis olduğunu söylüyor (s. 144).

Matyus incilinde de, "Taleb ediniz, size verilecektir. Arayınız, bulacaksınız. Kapıyı çalınız ve size açı-

lacaktır. Zira her taleb eden alır ve arayan bulur ve kapıyı çalana açılacaktır" sözlerini okuyoruz (VII, 7-8).

1702. "Kitabın âyetleridir işte." X. surenin (Yûnus A. M.), XII. (Yûsuf A. M.), XIII. (Ra'd) ve XV. (Hicr) sûrelerin 1. âyetlerinde XXVIII. sûrenin (Kasas), 2. XXXI. sûrenin (Lokman) 2. âyetlerinde geçer.

1713. "Allah'ı anın." II. sûrenin (Bakara) 198., 200., 203., 239., IV. sûrenin (Nisâ') 103., VIII. sûrenin (Enfâl) 45., XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 41., LXII. sûrenin (Cumua) 10. âyetlerinde geçer.

***

(M E T İ N)

Selâm olsun ona, Mûsâ'nın, çobanın münâcâtını inkâr etmesi

Mûsâ, yolda bir çoban gördü; A Tanrı, A Allah diyordu * ;

Nerdesin ki kulun olayım senin; çarığını dikeyim, saçlarını tarayayım senin.

1720. Elbiseni yıkayayım, bitlerini kırayım senin; A ulular ulusu, süt getireyim, sunayım sana.

Elceğizini öpeyim, ayacıklarını ovayım; uyuma çağın gelince yerceğizini silip süpüreyim.

Bütün keçilerim feda olsun sana ey andığım zaman hey-heyler, hay-haylar ettiğim.

O çoban bu çeşit boş sözler söyleyip durmadaydı.. Mûsâ, a kişi dedi, bu sözleri kime söylüyorsun?

Çoban, bizi yaratan kişiye; hani şu yeryüzüyle gökyüzü, ondan meydana geldi ya dedi.

Mûsâ dedi ki: Eyvahlar olsun; pek kötü bir hâle düşmüşsün; Müslüman olmadan kâfir oldungitti.

---

* Metinde, "guzînende İlâh" yazılmış, karşılaştırmada, üste, "iy Hodâ vu iy İlâh" yazılarak düzeltilmiştir.

Bu ne saçma söz, bu ne küfür, bu ne ağıza alınmayacak laf; ağzına pamuk tıka.

Küfrünün pis kokusu, dünyayı kokuttu; küfrün, dinin ipek kumaşını yıprattı.

Çarık, dolak, sana lâyık; bir güneşe böyle şeyler lâyık mı?

Bu sözden ağzını yummazsan, bir ateş gelir, halkı yakar, yandırır.

1730. Zâten ateş gelmiş; gelmemişse bu duman ne? Can kararmış, ruh kovulmuş; bu neden?

Tanrı'nın her şeye gücü yeter bir adâlet sâhibi olduğunu biliyorsan bu saçma sözler nedir, bu küstahlık ne? Nasıl inanılır herzelerine senin?

Akılsız dost, bir düşmandır; yüce Tanrı, bu çeşit kulluk istemez.

Kime söylüyorsun bu sözleri? Amcana, dayına mı? Cisim sâhibi olmak, bir şeye muhtaç olmak, ululuk sâhibi Tanrı sıfatları arasında var mı?

Sütü, gelişip yetişme çağında olan içer; çarığı, ayağa muhtaç olan giyer.

Yook, bu sözlerin onun has kulu içinse.. Hani Tanrı, O benimdir dedi, ben de onunlayım zâten.

* O kul için, "Hastalandım da ne diye halimi-hatırımı sormadın"; ben hastalandım, yalnız o hastalanmadı dedi.

* "Benimle duyar, benimle görür" bir hâle gelmiştir o; böyle olunca o kula da böyle sözler söylemen boş.

Tanrı hâsına edepsiz bir söz söylemek, gönlü öldürür, yaprağı karartır, sörpütür.

Sen, bir erkeği Fâtıma diye çağırırsan.. Erkekle kadın, bir cinstendir ama

1740. Elinden gelirse kanına kasteder senin; huyu hoş, yumuşak, öfkelenmez bile olsa böyledir bu.

Fâtıma, kadınlar için övüştür; erkeğe söyledin mi, mızrak yarası olur.

El-ayak sâhibi demek, bizim için övüştür; fakat Tanrı'nın arılığına karşı yersiz bir laftır.

* Ona "Doğmaz, doğurmaz" denmesi yaraşır.. Babayı da yaratan odur, anayı da.

Doğmak, cisim olanın sıfatıdır; doğan, suyun bu yanındandır.

Çünkü o, oluş-bozuluş âlemindendir, aşağılıktır; sonradan olmadır, elbette onu bir meydana getiren var.

Çoban, ey Mûsâ dedi; ağzımı diktin, bağladın, pişmanlıktan canımı yaktın-yandırdın.

Elbisesini yırttı, yana-yakıla bir âh etti; başını aldı, çöllerin yolunu tuttu.

Yüce Tanrı'nın, selâm ona, Mûsâ'ya çoban yüzünden darılması

Mûsâ'ya Tanrı'dan vahiy geldi; Tanrı dedi ki: Kulumuzu bizden ayırdın.

Sen, buluşturmak, birleştirmek için mi geldin, ayırmak için mi?

1750. * Gücün yettikçe ayrılık yoluna ayak basma; benim için en hoşlanılmayan şey, boşamaktır.

Herkese bir huy verdim; herkese bir çeşit tâbir düzdüm.

Onun için övüş olan, senin için yeriştir; ona baldır da sana zehir.

Bizse tamamiyle, temizlikden de münezzehiz, pislikten de; ağır canlılıktan da temiziz, çeviklikten de.

Ben, buyruklarımı, bir fayda elde edeyim diye buyurmadım; kullarıma cömertlikte bulunayım diye buyurdum.

Hintlilere Hintlilerin tâbirleri övüştür; Sintlilere Sintlilerin tâbirleri.

Ben, onların beni tesbihleri yüzünden arınmam; bu tespih yüzünden gene onlar arınır, onlar inciler saçarlar.

* Biz dile, söze bakmayız, cana, hâle bakarız.

İsterse sözle alçalmasın, özünü vermesin bize; yüreğinden bağlanmışsa, gönlüyle alçalmışsa, ona bakarız biz.

Çünkü gönül cevherdir, söylemekse araz; öyleyse araz eğretidir, maksat cevherdir.

1760. Niceye bir bu sözler, niceye bir bu mânâsı gizli, yahut da başka sözler.. Ben yanıp yakılma isterim, yanıp yakılma; o yanışa düş, yan, yakıl.

Canında, aşkla bir ateş tutuştur da baştanbaşa bütün düşünceleri, bütün sözleri yak gitsin.

A Mûsâ, edep bilenler başkadır; canı, gönlü yananlar başka.

* Âşıklar, her solukta bir başka çeşit yanarlar, yakılırlar.. Yıkık köyden ne haraç alınır, ne öşür.

* Yanlış söz söylese bile yanlış söylüyor deme ona; kanlara bulanıp şehit olursa yıkama onu.

Kan, şehitlere sudan yeğdir; bu yanlış, yüzlerce doğrudan üstündür.

* Kâbe'nin içinde kıble yoktur; dalgıcın ayağında dolak yokmuş, ne gam.

Sarhoşlardan kılavuzluk arama; elbisesini yırtanlara yamadan söz açma.

* Aşk şeriatı, bütün dinlerden ayrıdır; âşıklara şeriat da Tanrıdır, mezheb de Tanrı.

Lâ'lin damgası yoksa, korku yok; aşk, gam denizinde gamlanmaz ki.

Selâm ona, Mûsâ'ya, çobana özür getirmesi için vahiy gelmesi

1770. Ondan sonra Tanrı, gizlice Mûsâ'nın gönlüne, söze sığmayacak, dile gelmeyeeck sırlar söyledi.

Mûsâ'nın gönlüne sözler döktüler; görmekle söylemeyi birbirine kattılar.

Ne kadar kendinden geçti, ne kadar kendine geldi; ne kadar ezelden ebede doğru uçtu.

Bundan ötesini anlatmaya kalkışırsam ahmaklıktır bu; çünkü bunu anlatmak, anlayışın da ötesindedir, anlatışın da.

Söylersem akıllar yerinden kopar, uçar-gider.. Yazarsam nice kalemler kırılır-gider.

Mûsâ, Tanrı'dan bu payı işitince çöllere düştü, çobanın peşinden koştu.

O başı dönmüş âşıkın ayak izlerini izledi; çöldeki otların tozlarını silkti.

Coşkun kişilerin ayak izleri, başkalarının izlerinden ayrıdır; hemen belli olur.

* Âşık, satrançtaki ruh gibi bir adımını ta yukardan aşağıya atar; öbür adımını fil gibi eğri-büğrü basar.

Kimi dalga gibi bayrak yüceltir; kimi balık gibi karnı üstünde yürür.

1780. Kimi de olur, toprağa hâlini yazar; hani kum üstüne remil döken remilci gibi.

Sonunda Mûsâ, onu buldu, gördü; muştuluğumu ver dedi; izin geldi sana.

Hiç edep gözetme, sıra arama.. Daralmış gönlüne ne gelirse söyle.

Senin küfrün dindir; dininse can ışığı.. Sen eminliğe erişmişsin; bütün bir dünya da senin yüzünden amanda.

* Ey "Allah dilediğini işler" sözüyle bağışlanmış kişi; hiç bir şeye aldırmadan korkusuzca yürü, aç dilini.

Çoban, ey Mûsâ dedi; ben ondan geçmişim artık.. Ben şimdi gönlümün kanlarına bulanmışım.

* Sidret'ül-Münteha'dan açılmış-saçılmışım ben *.. Ordan öte yüzbinlerce yıllık yol aşmışım ben.

* Metinde "bigzeşteem" yazılmış, karşılaştırmada altına "bişkufteem" yazılarak düzeltilmiş.

Bir kamçı vurdun, atım şahlandı; sıçradı, gök kubbeyi aştı.

* Nâsûtumuzun mahremi Lâhût olsun; aferin eline.koluna.

Şimdi benim halim, söze sığmaz da sığmaz.. Bu söylediğim sözler, benim hallerim değil.

1790. Aynada bir şekil görürsün hani; senin şeklindir o, aynanın değil.

Neyzen ney'e üfürür hani; bu soluk, bu ses, ney'in harcıdır da neyzenin değil mi?

Kendine gel, kendine.. Tanrı'yı övsen de bu övüşü, çobanınki gibi lâyık olmayan bir övüş bil.

Senin övüşün, çobanınkinden daha iyi de olsa Tanrı'ya karşı, gene de değersizdir, sonu gelmez.

Niceye bir söyleyip duracaksın? Perdeyi kaldırdılar mı, oldu sanılan, yerinde tanınan şeylerin olmadığı meydana çıkıverir.

* Tanrı'yı anışının makbul oluşu, Tanrı'nın rahmetindendir.. İstihaza olan kadının namaz kılması gibi bir ruhsattır hani.

Onun namazı, nasıl kana bulanmışsa, senin Tanrı'yı anışın da benzetişe, onu neliğe, niteliğe katmakla bulanmıştır.

Kan pistir ama birazcık suyla temizlenir; fakat insanın içinde öyle pislikler vardır ki.

Onlar, yaratıp onaranın lûtuf suyundan başka bir şeyle arınmaz; iş erinin gönlünden eksilmez.

* Keşke secdende, yüzünü kıbleden döndüreydin de tek Sübhâne rabbiyel a'lâ'nın mânâsını bileydin.

1800. Secdem de diyeydin, varlığım gibi sana lâyık değil.. Tanrım, sen kötülüğüme karşılık, iyilik ver bana.

Bu yeryüzünde, Tanrı hilminden eser var da o yüzden pislikleri yok eder, çiçekler bitirir, meyvalar verir.

Bizim pisliklerimizi örter; karşılık da goncalar bitirir bize.

Kâfir, kendisinin bağışta, cömertlikte, topraktan daha aşağı, daha verimsiz olduğunu görür;

Kendisinden gül bitmediğini, kendisinin meyva vermediğini; varlığından, bütün temizlikleri bozan, pisleyen şeyden başka bir şey meydana gelmediğini görür de;

* Yolda ne de geri kalmışım; eyvahlar olsun der; "Keşke toprak olsaydım."

Keşke topraktan yola düşmeseydim der; keşke ben de bir avuç toprak gibi tohumlar devşirseydim.

Yolculuğa düştüm ama yol, sınadı beni.. Bu yolculukta, getirdiğim armağan nedir ki?

Bu yüzdendir ki gönlü, hep toprağa akar; çünkü onun gözüne, yolculuktan bir fayda görünmez.

Adamın yüzünü geriye döndürmesi, hırsındandır, tamahındadır; yüzünü yola çevirmesi de gerçekliktendir, yalvarıştandır, ümittendir.

1810. Yücelmeye yönelen her ot, boy atmadadır, yaşamadadır, gelişmededir.

Fakat başını yere eğdi mi, solmaya, kurumaya, eksilip bitmeye koyulur.

Canın da yücelere ağmayı isterse ağar-durursun; dönüp varacağın yer de yücelerdir.

* Fakat başını yere eğdin mi dolundun-gittin; Tanrı da "Dolunanları sevmem" dedi.

Mûsâ'nın, Tanrı'dan, zulmedenlerin üstoluşundaki sırrı sorması

Mûsâ dedi ki: A her işi düzüp koşan kerem sahibi, a bir soluk seni anış, uzun bir ömre bedel olan.

Şu balçıkta eğri-büğrü bir iz gördüm; gönül, melekler gibi hoş görmedi, ayak diredi.

Maksadın nedir, hikmetin ne ki bir şekil yarattın; ona da bozgunculuk tohumunu ektin?

Zulüm ateşini, bozgunculuk ateşini yalımlandırıp mescidi, secde edenleri yakıp yandırmak nedir?

Bir yalvarış için kanlı gözyaşlarını, sarı suları coşturmak da ne?

Evet, iyiden-iyiye biliyorum ki bu, hikmetin ta kendisidir; fakat maksadım, apaçık görmek.

1820. İnancım, bana sus diyor ama görmek hırsı da hayır diyor, susma; coş, köpür.

Meleklere sırrını gösterdin.. Böylesine tatlı şerbet, yaralanmaya değer mi, değer.

Âdem'in ışığını meleklere apaçık gösterdin; zorluklar çözüldü-gitti.

Senin haşrin, ölümün sırrı nedir, söyler.. Meyvalar, yaprağın sırrı nedir, haber verir.

Kanın, erlik suyunun sırrı, insanın güzelliğidir; her artmanın sonu eksilmededir.

Taş tahtaya yazı yazacak kişi, durmadan, dinlenmeden önce onu yıkar, siler; ondan sonra o harfleri yazar.

Tanrı da gönlü kan haline getirir; hor gözyaşiyle yıkar; ondan sonra da ona sırlar yazar.

Fakat taş tahtayı yıkarken, onu bir defter haline getireceklerini de bilmek gerek.

Bir evin temelini atacakları vakit ilk yapıyı yıkarlar.

Sonunda, arı-duru suyu çekmek için önce yeri kazarlar, toprağı bir yana atarlar.

1830. Çocuklar, hacamattan ağlarlar; çünkü işin sonunu bilmez onlar.

Adamsa hacamatçıya altın verir; kan içen hançeri okşar.

Ağır yükün altına giren hammal, başkalarından yükü kapar.

Hammalların yük için savaşlarını gör.. İş için çalışıp çabalamak böyledir işte, seyret hele.

Ağırlıklar rahatın, esenliğin temelidir; acılar, nimetin önünde gelir.

* Cennet, tiksindiğimiz şeylerle kaplanmıştır; cehennemlerse şehvetlerimizle kaplanmış.

* Ateşin asıl tohumu, yaş daldır; ateşe yanandır Kevser'e eş-dost olan.

Zındanda mihnete eş-dost olan, bir lokma için, bir şehvet için düşmüştür o zındana.

Bu köşkte, bir devlete eş-dost olan da, bir savaşa girişmiş, bir mihnete düşmüştür de onun karşılığı olarak o köşke kurulmuştur.

Kimi, altına, gümüşe kavuşmuş, zenginlikte tek kişi kesilmiş görürsen bil ki kazançta dayanmıştır, kazanmak için ayak diremiştir.

1840. Gözü açık olan, sebepsiz görür; sense duygudasın, öyleyse sebebe kulak as.

Sebepleri yarıp yıkma ırmağının döküldüğü yeri elde etmek, canı tabiatlerden dışarda olan kişinin harcıdır.

Peygamberlerin mu'cizeler ırmağının kaynağını sebepsiz görür o, sudan, ottan değil.

Bu sebep, hem hekime benzer, hem hastaya; bu sebeb hem ışık kesilmiştir, hem fitil.

Geceleyin, kandiline yeni bir fitil bük; fakat güneş kandilini de bu çeşit şeylerden arı bil.

Yürü, hanın damını onarmak için samanlı balçık hazırla; ama gökyüzü tavanını da samanlı balçıkla onarılmaktan arı bil.

Âh.. Sevgilimiz gamımızı yakıp yandırdı; gece halveti geçti; gündüz oldu artık.

Ay, ancak geceleyin cilvelenir; gönlün dilediği sevgiliyi, gönül derdiyle ara; başka bir şeyle değil.

* Oysa sen, 'İsa'yı bırakmışsın da eşeği beslemişsin, onu geliştirmişsin. Böylece de eşek gibi, perdenin ardında kalakalmışsın.

Bilgi, irfan, 'İsa'nın talihidir; a eşek huylu, eşeğin talihi değil.

1850. Eşeğin anırmasını duyarsın da acıman tutar.. Peki, bilmez misin ki eşek, eşeklik buyurur sana.

Sen İsa'ya acı, eşeğe acıma; tabiati, aklına baş etme.

Tabiati bırak da zârı zârı ağlasın; sen ondan al da can borcunu öde.

Yıllardır, eşeğe kul oldun; yeter artık; çünkü eşeğe kul olan, eşeğin ardından gider.

* "Onları ardda bırakın" sözünden maksat, nefsindir senin; nefsinin ardda gitmesi, aklının öne düşmesi gerek.

Bu aşağılık akıl da eşeğin huyuyla huylandı; bütün düşüncesi bu: Nasıl ot geçireyim ele?

Fakat İsa'nın eşeği, gönül huyunu aldı; akıllıların durağına durak sahibi oldu.

Çünkü akıl üstündü; eşek arık.. Şişman olan, iri olan, eşeğe bindi mi, eşek büsbütün arıklaşır.

A eşek değerli, aklının arıklığından bu perperişan eşek, ejderha kesildi.

Gönlün, İsa'nın yüzünden hastalandıysa, gene onun yüzünden sağlığa erişeceksin; bırakma onu.

1860. Nasılsın a İsa soluklu İsa, nasılsın eziyetlerle? Dünyada yılansız define olmaz ki.

Çıfıdın yüzünden nasılsın a İsa? Düzencinin, hasetçinin yüzünden nasılsın a Yusûf?

Sen, gece-gündüz, bu azgın topluluğun peşindesin; gece-gündüz gibi, hep ömre yardım edip durmadasın.

Nasılsın o safra hastalığına tutulmuşların elinden? Safradan ne hüner meydana gelir? Baş ağrısı.

Sen, doğudan doğan güneş ne yapıyorsa onu yap.. Biz de iki yüzlülüğümüzü, düzenimizi, hırsızlığımızı, gösterişimizi sürdürüp gidelim.

Dünyada da balsın sen, ahırette de bal.. Dünyada da sirkeyiz biz, ahırette de.. Bu safraysa ballı sirke şerbetiyle giderilir.

Biz, karın ağrısına tutulmuşuz; sonra da sirkeyi arttırıp durmadayız.. Sen keremini kesme de lûtfet, balı arttır.

Bizim lâyığımız bu; böyle şeyler gelir elimizden.. Göze tozan kum, körlüğü arttırır ancak.

A üstün sürme, sana lâyık olan da şudur: Hiçbir şey olmayan şey bile senin yüzünden birşey olur.

* Şu zâlimlerin ateşi yüzünden gönlün yanar, kavrulurdu da gene sözün, boyuna, Yarabbi sen kavmimi doğru yola götür sözü olurdu.

1870. Ödağacı kesilmişsin; seni ateşe bile atsalar bu dünyayı, güzel kokuyla, fesleğen kokusuyla doldurursun.

Ama ateşte azalan ödağacı değilsin; gama tutsak olan can değilsin sen.

Ödağacı yanar; fakat ödağacı madeni yanmaktan uzaktır.. Yel, ışığın temeline nasıl saldırabilir?

Göklerin arılığı sendendir ancak; senin cefan bile vefadan üstündür.

Çünkü akıllı birinden gelen cefa, bilgisizlerin vefasından iyidir.

* Peygamber, akıldan doğan düşmanlık, bilgisizin sevgisinden daha iyidir demiştir.

***

(Ş E R H)

1717. Beyitden sonraki hikâye: Bedi'uz-zamân, bu hikâyenin, 328 hicride ölen (939-940) ve İbn Abdu Rabbih diye tanınmış olan Ebû-Ömer Ahmed b. Muhammed'in "El Ikd'ül-Ferid"inde bulunduğunu yazıyor ve metni nakledivor. Metnin özeti şu:

İsrailoğullarından bir bilgisiz, kendini kulluğa vermiş. Eşeği de ibadet ettiği yerin dışında yayılıyormuş. Bilgisiz kişi, Yarabbi, ne olurdu, senin de bir eşeğin olsaydı da benim eşeğimle yayılsaydı demiş. Zamanın peygamberi, adamı kınayınca vahiy gelmiş, Tanrı'ya bu sözün hoş geldiği bildirilmiş.

Nehc'ül-Balağa şerhinde bu hikâyedeki peygamber, Mûsâ olarak anılıyor. "Hilyet'ül-Evliyâ"da ve başka kitaplarda da var (Maâhiz, s. 59-61).

Esas bakımından bu hikâye, Mevlânâ'nın naklettiği hikâyeye benzerse de aynı değildir. Mevlânâ'nın nazma çektiği hikâye, her halde halk hikâyelerindendir. Sonradan Rûşenî Ömer Dede (ölm. 893 H. 1487) bu hikâyeyi mesnevi tarzında ve pek güzel, türkçe nazma çekmiştir (İst. Üniv. kütüphanesi Türkçe yaz. 1915. Külliyât, 112 a-99 b).

1736. "Gerçekten de ulu Tanrı, kıyâmet günü der ki: A Âdemoğlu, hastalandım da ne diye beni

dolaşmadın, hâlimi-hatırımı sormadın? Kul der ki: Yarabbi, seni nasıl dolaşabilirim; nasıl hâlini-hatırını sorabilirim? Sen âlemlerin rabbisin. Tanrı der ki: Bilmiyor muydun, filân kulum hastalanmıştı, ne diye onu dolaşmadın? Bilmiyor muydun ki onu dolaşsaydın, beni onun yanında bulacaktın? A Âdemoğlu, senden yiyecek istedim, ne diye beni doyurmadın? Kul, Yarabbi, ben seni nasıl doyururum? Sen âlemlerin rabbisin der. Allah der ki: Bilmiyor muydun, filân kulum senden yiyecek istedi, ne diye doyurmadın? Bilmiyor muydun ki onu doyursaydın bunu, bu hareketin ecrini benim katımda bulacaktın? A Âdemoğlu, su istedim senden, ne diye su vermedin bana? Kul, Yarabbi der, nasıl su verebilirim sana? Sen âlemlerin rabbisin. Allah der ki: Kulum filân senden su istedi; vermedin ona su verseydin bunu, benim katımda bulacaktın" (Hadis, Câmi', I, s. 65).

Matyus İncilinde de şu sözler var:

"Zira acıktım, bana yemek verdiniz. Susadım, bana su verdiniz. Gariptim, beni eve kabul ettiniz, çıplaktım, beni giydirdiniz. Hasta oldum, beni dolaştınız. Hapisteydim, yanıma geldiniz diyecek. O zaman temiz kişiler, ona, Yarabbi, seni ne zaman aç görüp besledik, yahut susamış görüp sana su verdik ve ne zaman seni garip görüp eve kabul ettik, yahut çıplak görüp giydirdik ve ne zaman hasta, yahut hapısta görüp yanına geldik diye cevap vereceklerdir. Melik dahi onlara cevaben, gerçekten de size derim ki: Mademki bunu en aşağı kardeşlerimin birine ettiniz, bana etmiş oldunuz diyecektir." (XXV, 35-40)

1737. I. cildin 30-35. beytinin şerhine bk.

1743. "Doğurmaz ve doğmamıştır." (Kur'ân-ı Kerîm, CXII, İhlâs, 3)

1750. "Allah'ın en fazla sevmediği helâl nesne, kadın boşamaktır." (Hadis, Câmi', I. s. 4)

1757. "Gerçekten de Allah, sizin yüzlerinize, işlerinize, mallarınıza bakmaz; fakat gönüllerinize, işlerinizdeki niyetlere bakar." (Hadis, Câmi', I. s. 62)

1763. "Yıkık köyden haraç alınmaz." Türk atasözü.

1764. Müslümanlıkta şehitlik iki türlüdür: Gerçek şehit, hükümde şehit.

Hükümde şehit olanlar için şehit hakkında gereken hüküm yapılır; yâni savaşta öldürülenler, yıkanmazlar, kefenlenmezler; temiz sayılırlar. Namazları kılınır, elbiseleriyle gömülürler. Gerçek bakımından şehitler, bilgi elde etmeye giderken ölenler, bilgi öğretenler, bilgi öğrenmekle oyalananlar, gurbette ölenler, bulaşıcı bir hastalıktan ölenler, denizde boğulanlar, gebeyken, yahut cocuk doğururken ölen kadınlar, yıldırımla vurulup ölenler, yapı altında kalanlar, yananlardır. Bunlar hakkında şehit hükmü yürütülmez; yâni bunların yıkanıp kefenlenerek namazları kılınır; ondan sonra gömülürler.

1766. Kâ'be'nin içinde kıble yoktur; Çünkü Kâ'be'nin bulunduğu yer tâ yukarıya ve aşağıya dek kıbledir; Kâ'be'ye giren kıblenin sahasındadır; ne yana dönülürse dönülsün, namaz kılınabilir; ancak

kapıya dönülmesi sünnettir (Mevlânâ Celâleddin'in III. basımının 200-201 sahifelerine bakınız).

1768. Beyitteki aşk, gerçek aşktır; gerçek aşkta yok olan kişi, kendisinden tamamiyle geçmiştir; iradesi selbedilmiştir; akıl kaydından çıkmıştır; bu bakımdan ona teklif yoktur. Fakat vahdeti, şeriat dairesinde mütalâa eden, mutabaattan ayrılmamayı şiar edinen gerçekler, bu durağı, kemâl durağı kabul etmezler; sâlikin bu durakta kalmaması, geriye dönüp herşeyi yerli yerinde görmesi gerektiğini söylerler; buna nazaran burası, bir makam değildir, bu kendinden geçiş, bir hâldir. O hâlden geçen kişi, kemâle ulaşır; netekim Mevlânâ da, 1792-1813. beyitlerde bunu açıklamaktadır.

Sûfilerden bu çeşit bir hâle uğrayan, yahut kendisini aldatıp, yahut da halkı aldatmak için bu hâle sahip olduğunu gösterip şeriat sınırından çıkmış, olmayacak dâvâlara kalkışmış nice kişiler vardır. Mevlânâ'yı türkçede dile getiren, Mevlânâ yolunu izleyen Yunus Emre, bu çeşit kişiler hakkında,

Işkıla gelen erenler içer ağuyı nûşider
Topuğa çıkmayan sular deniz ile savaş ider

demiştir (Divân; Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği yayını, İst. 1965, s. 158, R kafiyesinin XI. şiiri).

Mevlânâ'ya ve gerçeklere nazaran kemâl mutabaattadır; fakat sulûkta böyle geçici bir hal de olabilir.

1778. Ruh, filleri, gergedanları bile kapacak kadar güçlü mevhum bir kuşun adıdır. Satranç taşlarından birine de bu kuşun adı verilmiştir. Fil de satranç taşlarındandır.

1780. Remil, aslı olmayan bir bilgidir. Bu çeşit bilgilere, gizli bilgiler, benzeri bulunmayan bilgiler mânâlarına gelen "Ulûm-ı hafiyye, Ulûm-ı garîbe" derler. Arapçada reml, kum demektir. Bilinmeyen birşey, ileride olacağı sanılan, yahut olmayacağı umulan bir vak'a sorulur; soru sırasında, hangi yıldızın hüküm sürdüğü bulunur. Ona göre kuma, yahut kâğıda noktalar dökülür, çizgiler çizilir; bunların bir kısmı sayılmaz; son kalan sayılardan, ebced hesabına göre bir cümle çıkarılır; böylece de bir hükme varılmış olur (Mevzûât'ül-Ulûm terc. İkdam mat. 1313; C. I. s. 389-390).

1784. "Allah dilediğini işler." Kur'ân-ı Kerîm'in III. sûresinin (Âli İmrân) 40., XIV. sûresinin (İbrâhîm A.M.) 27., XXII. sûresinin (Hacc) 18. âyetlerinde geçer.

1786. Sidret'ül-Müntehâ, son sınır ağacı, I. ciltte, 1589. beytin şerhine bakınız.

1788. Nâsût, Mülk ve Şehadet âlemi de dediğimiz, zâhirî duygularımızla duyduğumuz, gördüğümüz, koktuğumuz, işittiğimiz, tattığımız, tuttuğumuz şu madde âlemidir. Duyguya hitab eden şey, isterse latif olsun, göze görünmesin; bu âlemdendir. Lâhût, taayyünsüzlük âlemidir ki burada şekil, sûret olmadığı gibi duyguyla da bu âlem idrâk edilemez.

1795. İstihâza, kadından, hayız kanından gayrı kan gelmesi haline denir. Bu hali gören kadın muay-

yen şartlarla namaz kılabilir; fakat hayız hâlinde namaz kılınmaz, oruç tutulmaz. Hayız gören kadın, oruçlarını kazâ eder, namazlarını kaza da etmez.

1799. Subhâne rabbiyel a'lâ, secdedeki zikirdir. Yüceler yücesi rabbim, noksan sıfatlardan münezzehtir demektir; Mevlânâ, secdenin sûretinden ziyade ıhlâsa ehemmiyet vermektedir.

11805. "Şüphe yok ki biz sizi, yakın bir azapla korkutmadayız; o gün kişi, elleriyle hazırladığı şeye bakar ve kâfir de ne olurdu der, keşke toprak olaydım." (Kur'ân-ı Kerîm, LXXVIII, Nebe', 40)

1813. "Dolunanları, batanları sevmem" (VI, En'âm, 76), I. ciltte 429. beytin şerhine bk.

1835. "Cehennem şehvetlerle perdelenmiştir; cennet tiksinilen, istenmeyen şeylerle." (Hadis, Câmi,' I. s. 123) "Cennet tiksindiğimiz şeylerle kaplanmıştır; cehennem şehvetlerle kaplanmıştır." (Müslim, VIII, s. 142-143)

1836. Kevser. I. ciltte, 1909. beytin şerhine bk.

1848. Îsâ Peygamber (A. M.) bir eşeğe binerek Orşilim'e girmiştir (Matyus, XXI; Merkus, XI; Yuhanna, XII; Luka, XIX). Bundan dolayı çok defâ Îsâ, eşekle anılır.

1854. "Allah onları nasıl sona bıraktıysa siz de arkada bırakın onları." (Hadîs) Bu hadis, kadınlar hakkındadır. Ancak Hz. Muhammed, "Cennet anaların ayakları altındadır" (Câmi', I. s. 122), "Söz budur ancak; kadınlar, erkeklerin yarısıdır" (Câmi',

I. s. 85), "Hayırlınız, ehline, iyâline hayırlı olanınızdır ve ben, ehlime, iyâlime en hayırlı olanınızım; kadınları, ancak kerem sâhibi olan büyük kişi ulu tutar, ağırlar; onları ancak alçak olan horlar, aşağılar" (Câmi', II. s. 9), "Dünya, tamamiyle mata'dan ibârettir; dünyanın en hayırlı mataıysa temiz, iyi kadındır" (Câmi', II. s. 14) buyurmuştur. Kadın, erkeğin yarısı oldu mu, erkek de kadının yarısı olur; şu halde erkekle kadın birbirine denktir. "Erkekler, kadınlardan üstündür; çünkü Allah onları bir çok şeylerde kadınlardan üstün etmiştir; çünkü onlar, kadınları mallariyle geçindirirler, doyururlar" âyetindeki (IV, Nisâ, 34) erkekler, sûfilerce erlik durağına varmış kişilerdir, isterlerse kadın olsunlar. Kadınlar da erlik durağına varamıyanlardır; isterlerse erkek olsunlar. Erlik durağına varamıyanları irfan neşesiyle geçindiren, mânâ gıdasıyla gıdalandıran, erlerdir. "Öyle erler vardır ki onları ne ticaret, ne alım-satım, Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz; gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkar onlar" âyeti (XXIV, Nûr, 37) bu erler hakkındadır. Bunlar, eli işte, gönlü oynaşta olanlardır; vuslata ermişlerdir, nefislerini tezkiye etmişler, varlıklarını kurban etmişlerdir. "Kul, kendi-kendine beni anarsa ben onu, meleklerimin içinde anarım; o beni bir toplulukta anarsa ben onu en yüce yoldaşlık makamında anarım" Hadîs-i kudsîsince (El-Îthâfât'üs-Seniyye fi'l-Ahâdis'il-Kudsiyye, s. 14) Allah onları anmadadır. Âyette anılan korku, korkudan geçemiyenlere âittir; halbuki erenler, "Bilin ki Allah dostlarına ne korku vardır, ne de mahzun olurlar" âyetine (X, Yûnus A. M., 62) maz-

har olanlardır. Korkuyor görünürlerse, başkalarını edebe çağırmak içindir. Bu durağa erişen insan, erkek olsun, kadın olsun, ricâldendir. Netekim Mevlânâ da "Onları ardda bırakın" hadisinden maksat, nefistir buyurmada ve nefsin ardda gitmesi, aklın kılavuz olması gerektiğini bidirmektedir.

1869. "Sahâbeden Abdullah dedi ki: Allah'ın salâtü selâmı olsun, sanki Allah'ın Rasûlünü görmedeyim; kavmi tarafından yaralanan bir peygamberi hikâye ediyor da o peygamber'in, yüzünden akan kanı, eliyle sildiğini, Rabbim, toplumumu sen bağışla, onlar bilmiyorlar dediğini anlatıyor." (Müslim, V. s. 179)

1875. Şârih, "Akıllı kişinin düşmanlığı, bilgisizin doğruluğundan hayırlıdır" meâlinde bir hadis nakl-ediyor (s. 161).

***

(M E T İ N)

Bir beyin, ağzına yılan kaçmış birisini incitmesi

Akıllı biri, atına binmiş, gidiyordu; uyuyan bir adamın da ağzına bir yılan akıyordu.

Atlı bunu gördü, koşmaya başladı; yılanı tutmak istedi ama fırsat bulamadı.

Aklı fazlaydı; ondan iyice faydalanmadaydı. Uyuyan adama var gücüyle bir kaç topuz vurdu.

Adam, topuz acısından sıçradı, bir ağacın altına kaçtı.

1880. Ağacın altına bir çok çürümüş elma dökülmüştü; a dertlere düşmüş dedi, ye şunları.

Adama o kadar elma yedirdi ki artık yedikleri, ağzından dökülmeye başladı.

A beyim, benden sana bir ziyan gelmemişken ne diye bana kastettin diye bağırdı.

Gerçekten de canıma bir kastın varsa bir kılıç vur, birden kanımı dök-gitsin.

Ne yomsuz saatmış seni gördüğüm, sana sataştığım saat.. Ne mutlu yüzünü görmeyen kişiye.

* Bir cinayet işlemeden, az-çok bir suç yapmadan bu sitemi, mülhitler bile câiz görmez.

Söz söylerken bile ağzımdan kan fışkırmada; ey Tanrım, bu adamın cezasını sen ver.

Adam, her zaman bir yeni bedduâda bulunuyordu, atlıysa, şu ovada koş diye boyuna vuruyordu ona.

Topuzun acısından, atlının korkusundan yel gibi koşmaya başladı.. Koşuyordu ama yüzüstü yerlere kapaklanıyordu.

Karnı, tıka-basa toktu, uyku gözünden akıyordu, yorgundu.. Ayağı, yüzü yara, bere içinde kaldı, vücudunda yüzbinlerce yaralar açıldı.

1890. Atlı, akşam çağına dek, o adamı çekiştirdidurdu. Sonunda safrası kabardı adamın; kusmaya başladı.

İyi-kötü, ne yediyse hepsini kustu; yılan da yedikleri şeylerle beraber adamın içinden dışarı çıktı.

Kendi karnından çıkan o yılanı görünce, o iyilikçi kişinin, o atlının önünde yerlere kapandı.

O kocaman, o çirkin, o kapkara yılanı görünce bütün dertlerini unuttu.

Dedi ki: Sen rahmet Cebrâîl'isin; yahut da nimetler veren bir lûtuf sâhibisin.

Ne kutlu saatmış ki seni gördük; ölüydüm; yeniden can bağışladın bana.

Sen beni analar gibi arıyorsun da ben, eşekler gibi senden kaçıyorum.

Eşek, eşekliğinden, sâhibinden kaçar; sâhibi de yaratılışı iyi olduğundan peşine düşer onun.

Bir fayda ümidiyle, bir ziyan korkusuyla peşine düşmez; bir kurt, yahut başka bir yırtıcı canavar, onu paralamasın diye koşar.

Ne mutlu yüzünü görene, yahut ansızın bulunduğun mahalleye düşene.

1900. Tertemiz can bile seni övmüş.. Bense sana ne kadar kötü, ne kadar boş sözler söyledim.

A efendim, a padişahlar padişahı, a benim beyim, kusura kalma; o sözleri ben söylemedim, bilgisizliğim söyledi.

Bu halden birazcık birşey bilseydim, boş sözler söyleyebilir miydim hiç?

Bunu bana birazcık açsaydın, hâli birazcık çıtlatsaydın, a güzel huylu, seni överdim ben, hem de çok överdim.

Fakat susuyor, coşup köpürüyor; birşey söylemeden başıma, başıma vuruyordun.

Başım sersemleşti, aklım başımdan gitti.. Hele beyni pek az olan bu başta akıl mı kalır?

A güzel yüzlü, a güzel işli, bağışla; dediklerimi deliliğime ver.

Atlı adam dedi ki: O hâli birazcık anlatsaydım, ödün patlardı, ciğerin, o anda erir, su kesilirdi.

Yılanı, sana bir anlatsaydım, korkudan canın çıkıverirdi.

* Mustafâ buyurdu ki: Canınızdaki düşmanı, doğruca bir anlatsam size,

1910. Yüreklilerin bile ödleri patlardı; ne bir yola gidebilirlerdi, ne bir işin gamını yiyebilirlerdi.

Bunu duyanın, ne gönlünde yalvarışa bir güç-kuvvet bulabilirdi; ne bedeninde oruç tutmaya, namaz kılmaya bir güç-kuvvet kalırdı.

Kedinin önündeki fare gibi yok olur-giderdi. Kurdun önündeki kuzu gibi erir-biterdi.

Ne düzeni kalırdı, ne yolu-yordamı.. Onun için ben sizi, bunu söylemeden yetiştirmedeyim.

* Ebû-Bekr-i Rebâbî gibi susmaktayım; Davud gibi elimi demire atmaktayım.

İşte böylece de olmayacak şey, elimde olur bir hale girer; kanadı yolunmuş kuşun kanatları gene biter.

* Mademki "Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir"; bir olan Tanrı, bizim elimize, "Benim elim" demiştir;

Öyleyse benim elim, pek uzun. Yedinci kat göğü bile aşmış.

* Elim, gökyüzünde hüner gösterdi; a Kur'ân okuyan, "Ay yarıldı" âyetini okusana.

Bu övüş de, bu anlatış da, akıllar zayıf olduğundan; zayıflara, gücü-kuvveti anlatmak doğru olur mu, yaraşır mı hiç?

1920. Zâten sen de uykudan baş kaldırdın mı anlarsın ya. Allah doğruyu daha iyi bilir, söz de bitti işte.

Senin, ne yemeye gücün - kuvvetin vardı; ne yol yürümeye, ne de kusmaya.

Sövmeni duyuyordum ama gene de eşeği sürüyordum; "Rabbim, sen kolaylaştır" duâsını da dudak altından okuyordum.

Sebebini söylemeye izin yoktu; fakat seni bırakmak da elimde değildi.

* Her zaman, gönül derdiyle "Yarabbi" diyordum, "Kavmimi sen doğru yola götür; çünkü onlar, gerçekten de bilmiyorlar."

O dertten kurtulan adam secdeler ediyor da ey bana kutluluk veren diyordu, ey benim devletim, definem, hazinem;

A yüce er, bu işin karşılığını Tanrı'dan bul, bu zayıfın, sana şükretmeye gücü-kuvveti yok.

A kendisine uyulan er, a önder, karşılığını Tanrı versin sana. Bende, sana şükredecek dudak da yok, çene de yok, soluk da yok.

İşte akıllıların düşmanlığı böyle olur; onların zehirleri bile cana neşe verir.

Ahmağın dostluğu zahmettir, sapıklıktır; örnek olarak da şu hikâyeyi dinle.

Bir adamın, ayının yaltaklanmasına, vefasına güvenmesi

1930. Bir ejderha, bir ayıya sarılmıştı.. Arslan bir er, yürüdü, ayının feryadına erişti.

Mazlumların feryatlarını duydular mı, imdatlarına koşan arslan erler vardır dünyada.

Onlar nerde olurlarsa olsunlar, mazlumların feryatlarını duyarlar; Tanrı rahmeti gibi o yana koşarlar.

Âlemin yıkıntılarına direk kesilen, gizli hastalıklara hekim olan o erler,

• Tamamiyle acıyıştır, tamamiyle sevgi, adâlet, rahmet.. Tanrı gibi, onlardan da sebep sorulmaz; Tanrı gibi, onlar da rüşvet almaz.

Onlardan birine, ona bir uğurdan yardım ediyorsun, neden diye sorulsa düştüğü gam yüzünden, çâresiz kalışından der.

Arslan kesilmiş, erin avı, sevgidir, acıyıştır; dünyada ilaç, hastadan başka kimseciği aramaz.

Nerde bir dert varsa deva oraya gider; neresi alçaksa su, oraya akar.

Sana, acıyış suyu gerekse yürü, alçal; ondan sonra da acıyış şarabını iç, sarhoş ol.

Ey oğul, tâ başadek, rahmet içinde rahmet var; bir tek rahmeti yeter bulma.

1940. A yiğit, gökyüzünü bile al ayağının altına; göğün üstünden gelen nağmeleri dinle.

Vesveseler pamuğunu çıkar kulağından; çıkar da gökyüzünden coşkunluklar gelsin kulağına.

İki gözünü de ayıp kılından arıt da gayb bağını, bahçesini, selviliğini seyret.

Beyninden, burnundan nezleyi gider de burnuna Tanrı kokusu gelsin.

Sıtmadan, safradan hiç belirti bırakma da dünyadan şeker tadını al.

Erlik ilâcını al; erlikten kalmış olarak koşup durma da yüzlerce çeşit güzel yüzlüler peydahlansın senden.

Can ayağından beden bukağısını çöz, çıkar da toplum, çevrende dönsün, dolaşsın.

Nekeslik zincirini elinden, boynundan at.. Şu köhne felekte yepyeni bir baht elde et.

Lûtuf kâ'besine uçamıyorsan, çaresizliğini çare bulana anlat.

İnleyip ağlamak, güçlü bir sermayedir; baştan başa rahmettir, pek güçlü bir dadıdır.

1950. Dadı da, ana da, çocuk ne vakit ağlayacak diye bekleşir-dururlar.

Tanrı da, sizin ihtiyaç çocuklarınızı, ağlasın da süt meydana gelsin diye yarattı.

• "Allah'ı çağırın" dedi ya, ağlayıp inlemeyi bırakma da onun sevgi, acıyış sütleri coşsun.

Yelin hoy-hoy edişi de, bulutun sütler yağdırışı da, bizim gamımızı yatıştırmak içindir; sen, hele bir soluk dayan.

• "Rızkınız göktedir" sözünü işitmişsindir; peki, şu aşağılık yere ne diye yamanıp kalmışsın?

Korkunu, ümitsizliğini gulyabani sesi bil; kulağından tutar da seni aşağılıkların tâ dibine dek çeker.

Seni yücelere ağdıran her sesi, yücelerden geliyor bil.

Sana hırs veren her sesi de, insanları paralayan kurt sesi bil.

Bu yücelik, yer bakımından değildir; bu yücelikler, akıl yönündendir, can yönündendir.

Her sebeb, meydana getirdiği şeyden daha yücedir; çakmak taşıyla demir, kıvılcımdan üstündür.

1960. Filân, görünüşte feşmanın yanına oturmuştur ama o baş çekenin üst yanına oturmuştur o.

Oradaki üstünlük, yücelik bakımındandır; başköşeden uzak olan yer, aşağılık bir yerdir.

Kıvılcım çıkarmak için önce çakmak taşıyla demir gerek; iş başarma bakımından bu ikisi, üstünlüğe lâyık.

Fakat kıvılcım, asıl dilenen şey olduğundan çakmak taşından da, demirden de ileri mi, ileri; üstün mü, üstün.

Taşla demir ön, sonsa kıvılcım; fakat bu ikisi beden, cansa kıvılcım.

Çağ bakımından dal, meyvadan önce; fakat hüner bakımından o, daldan daha üstün.

Çünkü ağaçtan maksat meyvadır; öyleyse meyva öndür, ağaç son.

Evet; ayı ejderhanın elinden feryad edince arslan er koştu; ayıyı ejderhanın pençesinden kurtardı.

Düzenle erlik, birbirine arka oldu; ejderhayı bu güçle, bu kuvvetle öldürdü-gitti.

Ejderhanın gücü var, düzeni yok; fakat senin düzeninin üstünde de bir düzen var.

1970. Düzenini gördün ya, bir de o düzen nerden geldi? Yürü de başlangıca doğru git.

Aşağılık dünyada ne varsa yücelerden gelmiştir; hadi, gözünü yücelere dik.

Yücelere bakmak, önce göz kamaştırır ama göze ışık verir, aydınlık bağışlar.

Gözünü aydınlığa alıştır; yarasa değilsen o yana bak.

İşin sonunu görmek, senin ışığının belirtisidir; içinde bulunduğun şehvete düşmense, gerçekte, mezarındır senin.

İşin sonunu gören, yüz kere de çeşitli oyunlar görmüş olan kişi, bir kere bir oyun duyana benzemez elbet.

O, bir oyun yüzünden öylesine ululanır ki, ululuğundan ustalardan uzak düşer.

* Sâmiri gibi o hüneri kendinde gördü ya; ululuğundan Mûsâ'dan baş çeker.

Oysa ki o, o hüneri Mûsâ'dan öğrenmişti; sonra da hocasından göz yummuştu.

Derken Mûsâ da bir başka oyun oynadı, o oyunla onun oyununu da kaptı-gitti, canını da.

1980. Hey gidi-hey.. Başta dönüp koşan nice bilgiler, nice hünerler vardır ki insan, onunla baş olmak isterken baş elden gider.

Başının gitmemesini istiyorsan ayak ol; tasarruf sâhibi, tedbir sâhibi kutba sığın.

Padişahsın ama kendini ondan üstün görme.. Balsan bile onun nebâtından, onun şeker kamışından başka birşey derip devrişme.

Senin düşüncen bedendir, onun düşüncesiyse can. Senin paran kalptır, onun parasıysa mâden.

O, sensin; kendini onun varlığında ara; kû kû-nerde nerde diye onun yanına yönel, bir üveyk kuşu kesil.

Cinsinden olanlara hizmet etmeyi istemiyorsan ejderhanın ağzındasın; tıpkı ayı gibi hani.

Belki bir usta, kurtarır seni; tehlikeden çeker-çıkarır seni.

Değil mi ki gücün-kuvvetin yok, aklını başına al da ağla-inle.. Değil mi ki körsün, yol bilen körden baş çekme.

Ayıdan da aşağı mısın ki dertten ağlayıp inlemiyorsun? Ayı bile dertten feryâd etti de kurtuldu.

A Tanrı, şu taş gönlü mum et; feryâdımı bir hoş hâle getir, acınmışlardan et onu.

Kör dilencinin, bende iki körlük var demesi

1990. Bir kör vardı ki o, boyuna amanın, aman derdi; a çağdaşlar, bende iki körlük var.

Öyleyse bana iki kat acıyın; çünkü bu arada iki körlüğüm var benim.

Birisi, bir körlüğünü görüyoruz; öbür körlüğün nedir? Bir de onu göster dedi.

Dilenci dedi ki: Sesim çirkin, sesim kötü.. Kötü sesli oluşla körlük, iki kat olup gitmede.

Çirkin sesim, gam mayası oluyor; halkın acıyışı, benim sesimden azalıyor.

Çirkin sesim nereye gidiyorsa öfke doğuruyor, gam veriyor, kin uyandırıyor.

İki körlüğe, iki kat acıyın; böyle, bir yerlere sığmayan kişiyi gönlünüze sığdırın.

Bu şikâyet yüzünden sesinin çirkinliği azaldı; halk, ona acıyışta gönüllerini birleştirdi.

Bu sırrı söylemekle, gönül sesinin güzelliği, sesini de güzelleştirdi.

Fakat gönlünün sesi de çirkin olan kişideki o üç körlük, ömrü boyunca sürer-gider.

2000. Ama sebepsiz verenler, olabilir ki onun çirkin başına da bir el korlar.

O dilencinin sesi güzelleşti, acınır bir hâle geldi de taş yüreklilerin yürekleri bile muma döndü.

* Kâfirin sesi de çirkindir; eşek anırmasına benzer de onun için icâbete eş olamaz; duâsı kabul edilmez.

* "Susun, ırak olun" sözü, çirkin sesliyedir; çünkü o, halkın kaniyle köpek gibi kudurmuştur.

Ayının feryâdı bile acındıracak bir feryâd olur da senin feryâdın, acındırmazsa bu, pek kötü bir şey.

Bil ki sen, Yusuf'a kurtluk etmişsin; yahut bir suçsuzun kanını içmişsin.

* Tövbe et, yediğini kus.. Yaran eskidiyse yürü, dağlat o yarayı.

Ayıyla onun vefasına güvenen alımağın hikâyesinin tamamlanması

Ayı, ejderhadan kurtulunca, o erden bu lûtfu, bu keremi görünce,

O sızlanan ayı, Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi o yiğidin peşine takıldı.

Derken, o Müslüman, hastalandı, başını kodu, yattı; ayı, ona gönül bağlamıştı; bu yüzden adamı beklemeye koyuldu.

2010. Birisi geçerken ona, bu hâl ne? A kardeş, bu ayıyla ne işin var dedi.

Adam söze geldi, ejderha hikâyesini anlattı. Öbürü, a ahmak dedi, bir ayıya gönül verme.

Ahmağın dostluğu, düşmanlıktan da beterdir; onu, ne biçim hîle-düzen biliyorsan yapıp yanından sürmen gerek.

Oysa, vallahi de dedi, hasetinden söyledi; yoksa sen ayıya ne bakıyorsun, sevgisini gör.

Adam, ahmakların sevgisi dedi, adamı aldatır; benim bu hasetçiliğim, onun sevgisinden daha iyidir.

A adam, beni dinle, sür yanından bu ayıyı; ayıyı seçme, kendi cinsinden geçme.

Öbürü, hadi, git-git, kendi işine bak a hasetçi dedi. Adam işim buydu ama dedi, sana rızık değilmiş.

A yüce kişi, ben ayıdan aşağı değilim ya; bırak onu da eşin-dostun ben olayım.

Korkumdan, üstüne yüreğim titriyor; sakın böyle bir ayıyla ormana gitme.

Şu gönlüm, boş yere hiç titremedi, Tanrı ışığıdır bu; ne dâvâya girişmektir, ne lâf etmek.

2020. * İnanmışım, "İnanan Allah ışığıyle görür" denmiş ya; o hâle gelmişim; sakın-sakın; bu ateş tapınağından kaç.

Bütün bu sözleri söyledi; söyledi ama adamın kulağına bile girmedi; kötü zan, insana pek büyük bir engeldir.

O, onun elini tuttu; öbürü elini çekti ondan; sonunda, aklı başında bir dost değilsin, gittim işte dedi.

Adam, git dedi, benim gamımı yeme.. A boşboğaz, bilirlikten az dem vur.

Öbürü, yahu dedi, senin düşmanın değilim ya; peşime düşer, gelirsen kendine iyilik edersin.

Adam, uykum geldi dedi; beni bırak da git. Öbürü, artık dedi, dosta râm ol da,

Bir akıllıya sığınarak, bir dostun, bir gönül sâhibinin yanında uyu.

Öbürü, onun bu işe, bu öğüde pek sıkı sarılmasına kızdı, yüzünü döndürdü ondan.

Bu dedi, olsa olsa bana kastetmeye gelmiş bir kanlı; yahut benden birşey uman bir dilenci, bir külhâni.

Yahut da beni, bu benimle oturup kalkan ayıyla korkutmak için dostlarıyla bahse girişmiş.

2030. İçinin kötülüğünden, hatırına iyi bir zan gelmedi-gitti.

Bütün iyi zannı, tamamiyle ayıyaydı; yoksa ayıyla bir cinsten miydi ki?

Köpekliğinden bir akıllıyı töhmet altına aldı da ayıyı, sevgi ehli, vergi ehli bildi.

Selâm ona, Mûsâ'nın, buzağıya tapana, nerde düşüncen, nerde anlayışın demesi

Hayâlle sarhoş olmuş birine Mûsâ dedi ki: A kötülükten, a sapıklıktan kötü düşüncelere dalan,

Bunca delille, bunca güzel huylarla beraber, benim peygamberliğimde yüzlerce şüphen vardı.

Benden yüzbinlerce mûcize gördün; bunlar, hayâllerine yüzlerce hayâl kattı, şüpheni zannını arttırdı.

Hayâlden, şüpheden daraldın; peygamberliğimi kınamaya koyuldun.

* Denizden, apaçık toz kopardım da Firavun'a uyanların şerrinden kurtuldun.

* Gökten kırk yıl kâse geldi, sofra geldi; duamla kayadan su fışkırdı.

Bu, bunun gibi yüzlercesi, bunca sıcak, soğuk şeyler, a soğuk kişi, o vehmi azaltmadı senden.

2040. Büyüyle bir öküz böğürdü; benim Tanrım sensin diye secde ettin ona.

O vehme düşüşlerini sel götürdü; o soğuk anlayışını, uyku sildi-süpürdü.

Onun hakkında nasıl oldu da kötü zanna düşmedin? A kötü huylu, nasıl oldu da önünde baş koydun?

Niye onun da düzeni var diye aklına birşey gelmedi? Neden onun ahmağı kandıran bozgunculuğundan işkillenmedin?

* Sâmirî de kim oluyor ki a köpekler, dünyada bir Tanrı yonsun?

Nasıl oldu da onun bu düzenine gönül bağladın; bütün işkillerden kurtuldun-gitti?

Bir lâfla öküz, sence Tanrılığa lâyık oluyor da benim peygamberliğimi nasıl kabul etmiyorsun?

Eşekliğinden bir öküzün karşısında secde ettin; aklın, Sâmirî'nin büyüsüne av oluverdi.

Ululuk sâhibinin ışığına göz yumdun ha.. İşte sana çok mu, çok bilgisizlik, işte sana sapıklığın ta kendisi.

Yuh olsun sendeki akla, sendeki seçişe.. Senin gibi bilgisizlik mâdenini gebertmek gerek.

2050. Altından yapılan öküz böğürdü de ne dedi sanki? Ne dedi de ahmaklar, ona bu kadar rağbet ettiler?

Benden, ondan daha şaşılacak çok şeyler gördünüz; fakat her aşağılık kişi, gerçeği nerden kabullenecek?

Aslı olmayanları ne çeker? Aslı olmayan şey.. Tembellere ne hoş gelir? Tembellik.

Çünkü her cins, kendi cinsini çeker.. Öküz, erkek arslana yüz tutar mı hiç?

Kurt, nerden Yusuf'u sevecek? Sevse bile ancak bu düzenle onu yemek içindir bu sevgi.

Fakat kurtluktan kurtuldu mu, mahrem kesilir; Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi insanoğlu sayılır.

Ebû-Bekir, Muhammed'den bir koku alınca, bu yüz dedi, yalancı yüzü değil.

Fakat Ebû-Celil derd ehlinden değildi; yüzlerce Ay'ın ikiye bölündüğünü gördü de gene inanmadı.

* Bir dertlinin tası, damdan düştü.. Ondan gerçeği gizledik ama gizlenmedi ki.

Fakat bilgisize, dertten uzak düşene kaç kere gösterdiler de gene görmedi.

2060. Aynanın gönlü temiz olmalı ki onda görünen çirkin yüzü, güzel yüzden ayırd edebilesin.

O öğütçü erin, öğütte bir hayli ayak diredikten sonra o ayıya aldanan kişiyi bırakıp gitmesi

O Müslüman öfkelendi; dudağının altından Lâ havle diyerek adamı bırakıp gitti.

İşe sıkıca sarılmamdan, öğüt vermemden, üstüne düşmemden, gönlündeki hayâl büsbütün arttı.

* Demek ki öğüt kapısı kapandı; iş, "Onlardan vazgeç" buyruğuna ulaştı dedi.

* Mademki verdiğin ilâç, derdi arttırıyor; sen de sözü, isteyene söyle; "Abese" sûresini okuyuver.

Tanrı, değil mi ki dedi, gör, gerçeği istiyor; yoksulluğu yüzünden onun gönlünü kırmak yaraşmaz.

Sen, ululan doğru yola getirmek istiyorsun; halkın geri kalanları, ululardan öğrensinler diyorsun.

A Ahmed, ulularin bir bölüğü, seni dinlemeye koyuldular mı, belki de hoşlanıyorsun.

Bu ulular, bir güzelce dîne dost olurlar; çünkü bunlar, Arabın da başlarıdır, Habeşin de.

* Bu dinin ünü, onlarla Basra'yı da geçer, Tebük'ü de... Çünkü insanlar, padişahların dinlerine uyar dedin de,

2070. Bu yüzden o gerçeği öğrenmek isteyen körden yüz çevirdin; ondan daraldın.

Devenin ıhladığı bu yerde fırsat, az ele geçer.. Dostlardansın sen, vaktin de geniş.

Dar vakitte işime karışma benim; bu öğüdü veriyorum ya, kızdığımdan, savaştığımdan değil ha.

* A Ahmed, şu bir kör, Tanrı katında yüzlerce kayserden de daha yeğdir, yüzlerce vezirden de.

* "İnsanlar mâdenlerdir" sözünü hatırlasan a; bir mâden olur ki yüzbinlerce mâdenden değerlidir.

Gizli kalmış lâ'l mâdeni, akıyk mâdeni, yüzbinlerce bakır mâdeninden daha iyidir, daha üstündür.

* A Ahmed, burda malın faydası yok.. Aşkla, dertle, dumanla dopdolu gönül gerek burda.

Gönlü aydın bir kör geldi mi, kapıyı örtme.. Ona öğüt ver; öğüt, onun hakkıdır.

İki-üç ahmak, seni inkâr ederse neden acı bir hâle geliyorsun; şeker mâdenisin sen.

İki-üç ahmak, seni töhmet altında bırakırsa ne çıkar; Tanrı tanıklık eder sana.

2080. Ahmed, âlemin ıkrârına aldırış bile etmem dedi; tanığı Tanrı olana ne gam.

Bir yarasa, güneşi görüyorum derse bu sözden şu anlaşılır: Gördüğü güneş değildir.

Yarasacıkların, benden tiksinmeleri, ululuk sâhibinin parıl-parıl parlayan güneşi olduğuma delildir.

Bokböceği, gül suyuna rağbet etse anlaşılır ki o su, gülsuyu değildir.

Kalp akça mehenk taşını satın almak isterse o taşın, mehenk taşı olmasından şüpheye düşülür.

Hırsız, geceyi ister, gündüzü değil.. Şunu bil ki gece değilim ben, dünyada parıl-parıl parlayan, her yanı ışıtan gündüzüm ben.

Herşeyi ayırd ederim; benden bir saman çöpü bile geçmesin diye kalbur gibi, herşeyi adamakıllı ayırd ederim ben.

Bunların şekil, onların can olduğunu göstermek için unu, kepekten ayırırım ben.

Ben, dünyada Tanrı terazisine benzerim; her yeğini, ağırdan ayırd eder, gösteririm.

Öküz, bir buzağıyı tanrı bilir; eşek, birşey satın alsa elbette ham kavun satın alır.

2090. Ben özük değilim ki buzağı satın alsın beni.. Ben tiken değilim ki bir deve yesin beni.

O sandı ki bana cefa etti; hayır; aynamdan tozu sildi-süpürdü o.

Bir delinin Calinos'a yaltaklanması, Calinos'un korkması

Calinos, arkadaşlarına, bana filan ilâcı verin dedi.

İçlerinden biri, ona, a hünerler sâhibi dedi, bu, ilacı, delilik için isterler.

Delilik, uzaktır senin aklından; artık söyleme bunu. Calinos, bir deli dedi, bana yüz tuttu.

Bir müddet bir hoşca yüzüme baktı; bana gözceğizini kırptı, yenimi, yakamı yırttı.

Onunla aynı cinsten olmasaydım, onun cinsinde bulunan şeylerden bende de birşey olmasaydı o çirkin suratlı, nasıl olur da bana yüz tutardı?

Kendi cinsini görmeseydi nasıl olur da gelir, çatardı bana; kendi cinsinden olmayana nasıl olur da tebelleş olurdu?

İki kişi bağdaştı, uzlaştı mı, hiç şüphe yok ki aralarında, birleştikleri birşey vardır.

Kuş, kendi cinsinden olmayan kuşla nasıl uçar? Cinsinden olmayanla konuşup görüşmek, düşüp kalkmak, mezardır, taş tabuta girmektir.

Bir kuşun, kendi cinsinden olmayan bir kuşla uçmasının, yayılmasının sebebi

2100. Bir hakîm dedi ki: Yazıda bir kargayla bir leyleğin beraber uçtuğunu, beraber yemlendiğini gördüm.

Şaşırdım-kaldım; derken, aralarındaki birlik nedir, onu bulayım diye hallerine dikkat ettim.

Şaşkın bir halde yaklaştım.. Baktım, gördüm ki ikisi de topaldı.

Hele yurdu arş olan iri doğan kuşu, yeryüzü kuşu olan bir kuzgunla nasıl eş-dost olur?

* Biri İlliyyin'in güneşi; öbürü, Siccîn'den kopmuş yarasa.

Biri, her ayıptan arı bir ışık; öbürü, her kapının dilencisi bir kör.

Biri, ülker burcunda bir Ay; öbürü, pislik içindeki kurt.

* Biri, Yusuf yüzlü, Îsâ soluklu; öbürü, bir kurt, yahut da boynunda çan, bir eşek.

Biri mekânsızlıkta uçar da uçar; buysa samanlıkta köpekler gibi kalakalmış.

Gül, can diliyle bokböceğine, şöyle der durur: A koltuğu kokmuş,

2110. Gül bahçesinden kaçarsan, senin bu tiksintin, hiç şüphe yok ki gül bahçesinin olgunluğunu belirtir.

Gayretim, başında bir yasakçıdır; a aşağılık kişi, burdan uzaklaş.

A alçak, sen bana kırılırsan benim mâdenimsin diye bir şüphe doğar.

Bülbüllere yaraşan yer, çayırlık-çimenliktir; bokböceğinin en güzel yurdu da pisliktir.

Tanrı beni mademki pislikten arıttı; başıma bir pisi dikmesi lâyık mı?

Bir damarım onlardandı; onu da kopardı.. Artık o kötü damar, nerden ulaşacak bana?

Âdem'in ezelde bir belirtisi şuydu: Melekler, secde edilmeye değdiği için baş koydular, secde ettiler ona.

Bir başka belirtisi de şuydu: O İblis, baş koymadı; padişah da benim, baş da ben dedi de secde etmedi ona.

Zâten İblis, ona secde etseydi Âdem, Âdem olmazdı; bir başka şey olurdu.

Her meleğin ona secde etmesi, Âdem'in Âdemliğine tanık olduğu gibi o düşmanın inadı da Âdemliğine tanık.

2120. Hem meleğin ıkrârı, ona tanık; hem köpeciğin kâfirliği ona tanık.

Bu sözün sonu yoktur; sen dön de ayı o ahmak adama ne yaptı, onu söyle *.

O, ayının yaltaklanmasına aldanan adam hikâyesini bitiriş

Adam uyumuştu; ayı da ona konan sinekleri kışalamadaydı. Sinek, kaçıyor, fakat inadına gene geliyor, kalktığı yere tekrar konuyordu.

Ayı, o gencin yüzünden bir kaç kere sineği kovdu; sinek kaçıyor, derken gene gelip oraya konuyordu.

Ayı, sineğe kızdı, dağa gitti, kocaman bir kaya aldı;

Getirdi, baktı ki sinek, gene uyuyan adamın yüzüne konmuş.

O değirmen taşı kadar koca kayayı kaldırdı, sineği ezmek için fırlatıp atıverdi.

Kaya, uyuyan adamın yüzünü yamyassı etti; bu örnek de bütün dünyaya yaydı ki,

Ahmağın sevgisi, tıpkı ayının sevgisidir, kini sevgidir, sevgisi kin.

Ahdi, gevşektir, yıkıktır, arıktır; sözü büyüktür de vefası küçük.

2130. And içse bile inanma; eğri sözlü kişi anddan da döner.

---

* Bu beyit, metinde yok; karşılaştırmada bahsin son beytinden sonra, açık yere yazılmış.

And içmeden söylediği söz, değil mi ki yalan; düzenine, andına inanıp da ayran tasına düşme sakın.

Onun nefsi beydir, aklı tutsak.. Tut ki yüzbinlerce Mushafı yutmuş; ne çıkar?

Mademki and içmeyince ahdını bozuyor, and içerse onu da bozar.

Ağır antlarla bağlarsan nefis, daha da fazla coşar, daha da fazla kızar.

Hani bir tutsak, antla hüküm vereni bağlamak ister; fakat hüküm veren, o bağı yırtar da fırlatıverir.

Öfkeyle o bağı, kafasına vurur onun, andını suratına çarpar onun.

* Sen onun, "Ahitlerinizde, bağlandığınız sözlerde durun" hükmünden el yu; "antlarınızı koruyun" âyetini okuma ona.

Bil ki ahidinde Tanrı'yı dayanç yapan kişi, canını ipliğe döndürür de çevresinde döner, dolaşır; o ahdi örer-durur.

*
**

(Ş E R H)

1885. Mülhid, ilhâd sâhibi demektir. İlhâd, lûgatte, kabrin yanını mağara tarzında yarmak demektir. Terim olarak, Allah'a şirk koşmak, dîne, dinde olmayan bir şeyi katmak mânâsına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de XXII. sûrenin (Hacc) 25. âyet-i kerimesinde, Hac töreninde nehyedilen şeyi zulümle yapmak, "ilhâd" diye adlandırılmıştır. Mülhid, dinde olmayan şeyi dine katan, bâtıl inanç güden kişidir.

1976. Beyitle başlayan hikâyeye benzer bir iki hikâye varsa da bu, onlara uymamaktadır (Maâhiz, s. 61-62).

1909. "Bildiğimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız", "Bildiğimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız; yemek, içmek içinize sinmezdi." (Hadis, Câmi', II., s. 108)

1914. Ebû-Bekr-i Rebâbî için bu ciltte, 1573. beytin şerhine bk.

1916. "Şüphe yok ki seninle bey'atleşenler, ancak Allah'la bey'atleşmişlerdir, Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir; artık kim dönerse zararı kendi nefsinedir ve kim Allah'la ahitleştiği şeyde durursa ona, yakında büyük bir ecir verilecektir." (Kur'ân-ı Kerîm, XLVIII, Feth, 10)

Bu âyet, Hudeybiyye uzlaşmasından önce inmiştir. Hicretin altıncı yılı Zilka'desinde (628) Hz. Muhammed (S. M.), bin beş yüz kadar ashâbiyle, umreyi edâ etmek üzere Medine'den çıktı. Umre, Arafat'a çıkılmadan yapılan hac törenine denir. Yanlarında kınsız kılıçlar vardı. Mekke yolunda, Zü'l-Huleyfe denen yere vardıkları zaman ihrâma büründüler. Yetmiş kadar deveye kurbanlık oldukları bilinmek üzere nişan vurdular. Dolaylardaki boyları da Umre etmek üzere çağırdılar. Fakat onlar, Hz. Muhammed göz göre göre kendini ateşe atıyor diye özür dilediler, gelmediler. Hz. Muhammed (S. M.) Mekkelilerin ne düşüncede olduklarını anlamak için bir adam göndermişti. Elçi, geri gelerek savaş hazırlığı gördüklerini, öncü olarak Velidoğlu Hâlid'in iki yüz atlıyla hareket ettiğini haber verdi. Hz. Muhammed, Hudeybiyye denen yere kondu. Maksadının Umre olduğunu, savaşa gelmediğini bildirmek üzere Mekke'ye bir adam gönderdi. Mekkeliler, adamın üstüne saldırdılar; boyuna mensup olanlar tarafından güç kurtarıldı. Hz. Muhammed (S. M.), bunun üzerine Hz. Osman'ı gönderdi. Tam bu sıralarda, Kuzâa boyundan Budayl, adamlarıyle gelip orduya katıldı. Bu boyun, Müslümanlıktan önce Haşimoğullariyle dostluğu vardı; Müslümanlıktan sonra ise Kureyş'in ne yaptığını, Hz. Muhammed'e bildirirlerdi. Budayl de, Mekke'ye yollandı. Gitti, Kureyş ulularına, ben dedi Kisrâ'nın, Kayser'in, Necâşi'nin divanlarında bulundum. Ashâbının Muhammed'e gösterdiği bağlılığı, bunların adamlarında görmedim. Bunlar, kolay-kolay dağılmazlar. Bu sırada müşriklerin Osman'ı hapsettikleri, savaşı kararlaştırdıkları duyuldu. Hz. Muhammed (S. M.) bir ağaç altına oturdu; ashâbına, ölünceyedek savaşmak, geri dönmemek üzere, kendisine bey'at etmelerini buyurdu. Onlar da gelip birer-birer Hz. Muhammed'e bey'at ettiler. Sonunda Hz. Muhammed sol elini sağ elinin üstüne koyup bu da Osman'ın bey'ati dedi. Bu irâdeli, şuurlu karar, Kureyş'i dehşete düşürdü. Osman'ı bıraktılar; barışa yanaştılar. Barış şartları, görünüşte Müslümanlık aleyhindeydi. Hattâ sahâbenin bâzısı bile bu işe şaştı. Fakat gerçekte, Müslümanlığı bir kuvvet olarak tanımaları bakımından bu barış, pek mühimdi. Müslümanlar, kurbanlarını kestiler, başlarını traş ettiler, Medine'ye döndüler. Dönerken XLVIII. sûre olan Feth sûresi indi. Bu sûrenin 18. âyeti şudur: "Ve and olsun ki Allah, ağaç altında, seninle bey'atleştikleri zaman, inananlardan râzı olmuştur da onlara sükûn ve huzûr indirmiştir ve onlara pek yakın bir fethi mükâfat olarak vermiştir." Gerçekten de bu barıştan sonra Hayber feth edilmiş, hicretin sekizinci yılında Mekke alınmış, Müslümanlık, yayıldıkça yayılmıştır.

Sûfîler, bu iki âyete, ayrıca bir ehemmiyet verirler. Onlarca şeyhe edilen bey'at, elden ele Hz. Muhammed'e (S. M.) edilmiştir; Hz. Muhammed'in eliyse Allah'ın kudret eli hükmündedir. Bu inancı "el ele, el Hakk'a" sözüyle belirtirler.

1918. "Yaklaştı kıyâmet ve yarıldı ay." (Kur'ân-ı Kerîm, LIV, Kamer, 1)

1924. "Kavmimi sen doğru yola götür; çünkü onlar, gerçekten de bilmiyorlar." 1869. beytin şerhine bk.

1930. la başlayan hikâye. Bedî'uz-zamân, bu hikâyenin 609 Recebinin ilk günlerinde (1212) telifine başlanıp 610 Recebinin ilk on günü içinde (1213) bitirilen "Ferâid'üs-Sülûk" adlı eserde bulunduğunu söylüyor. Bu eser, "Keşf-el-Zunûn" da ve zeylinde yok. Bedî'uz-zamân da, müellifini söylemiyor. Naklettiği metinde, adamın yüzüne konan sinekleri öldürmek için suratına on batmanlık taşı atan, ayı değil maymundur (Maâhiz, s. 62-65). Şüphe yok ki bu hikâye de bir yerden alınma değildir; ağızdan ağıza hâlâ da söylenegelen bir halk hikâyesidir.

1934. "Yaptığından sorulmaz ona, fakat onlardır sorumlu olanlar, sorguya çekilenler." (XXI, Enbiyâ', 23)

1952. "Allah'ı çağırın." XVII. sûrenin (İsrâ') 110., XL. sûrenin (Mü'min) 14. âyetlerinde geçer.

1954. "Ve gökte de rızkınız ve size vaad edilen var." (Kur'ân-ı Kerîm LI. Zâriyât, 22)

1977. Sâmirî için I. ciltte 2267. beytin şerhine bk.

2002. "Ululanarak değil, miskince de değil, vakarla yürümeye bak; sesini fazla çıkarma; şüphe yok ki seslerin en çirkini eşek anırmasıdır." (Kur'ân-ı Kerîm XXXI, Lokmân, 19)

2003. "Rabbimiz derler, kötülüğümüz üst oldu bize ve doğru yoldan sapmış bir topluluk olduk. Rabbimiz, bizi burdan çıkar, gene kötülüğe düşersek gerçekten de zulmetmiş oluruz artık. Hoşt, def'olun oraya ve bana da söz söylemeyin der." (XXIII, Mü'minûn, 106-108)

2006. "İlâcın sonu dağlamaktır" meâlinde arapça bir atasözü vardır.

2020. 1480. beytin şerhine bk.

2037. Mûsâ, Peygamber olduktan sonra Tanrı'nın buyruğuyla, kardeşi Hârun'la Firavun'a gitmiş, İsrailoğullarını bırakmasını, onlarla gideceğini söylemiş, mûcizelerini göstermişti (I. ciltte, 297. beytin şerhine bk.). Firavun, İsrailoğullarını bırakmayınca ülkeye kurbağalar üşüşmüş, tatarcıklar peydahlanmış, atsineği saldırmış, hayvanlara kırgın girmiş, Mısırlılar çıbanlara karmış, dolu yağmış, çekirge salgını olmuş, karanlık basmış, Nil suyu kana dönmüş, sonunda da her evde, ilk doğmuş erkek çocuk ölmüştü (Ahd-i Atıyk, Hurûc, V-XI). Kur'ân'da bu belâlardan "Tûfan, kan, çekirge, haşarat ve kurbağa" anılmaktadır (VII, A'râf, 133). Firavun, bunun üzerine İsrailoğullarını koyvermiş, fakat sonradan pişman olup ordusuyla ardlarına düşmüştü. Kızıldeniz'e gelince Mûsâ, Tanrı'nın emriyle sopasını denize uzatmış, deniz yarılmış, sular çekilmiş, İsrailoğulları karşıya geçtikten sonra tekrar kavuşmuş, Firavun'la ordusu boğulmuştu (aynı bölüm, XIV). Denizin bölünmesi, suların çekilmesi, Kur'ân'da, II. sûrenin (Bakara) 50., VII. sûrenin (A'râf) 138., X. sûrenin (Yunus A. M.) 90., XX. sûrenin (Tâhâ) 77., XXVI. sûrenin (Şuarâ') 63. âyetlerinde anlatılır.

2038. "Ahd-i Atıyk" te, Mûsâ'nın sopasiyle taşa vurduğu, kayadan su fışkırdığı, İsrailoğullarının içtikleri anlatılır (Hurûc, XVII, 5-6). Kur'ân-ı Kerîm'de Mûsâ'nın sopasıyla kayaya vurduğu, kayadan, İs-

raiiloğullarının boylarının sayısınca, yâni oniki kaynak aktığı bildirilir (II, Bakara, 60). Gökten yemek gelmesi hakkında I. ciltte, 80-81 beyitlerin şerhine bk.

2044. C. I, 2267. b. bk.

2058. Tası damdan düştü sözü, bir adamın gizlediği birşeyin meydana çıktığını anlatan bir sözdür.

2063. "Onlardan vazgeç." IV. sûrenin (Nisâ') 63 ve 81., V. sûrenin (Mâide) 42., VI. sûrenin (En'âm) 68 ve 106., VII. sûrenin (A'râf) 199., XV. sûrenin (Hıcr) 94., XXXII. sûrenin (Secde) 30., LIII. sûrenin (Necm) 29. âyetlerinde Hz. Muhammed'e (S. M.), XI. sûrenin (Hûd A. M.) 76. âyetinde İbrâhim Peygamber'e hitab edilmektedir.

2064. "Yüzünü ekşitti ve döndürdü kör geldi diye. Belki o, arınacaktır, ne bilirsin? Yahut da öğüt alacaktır da ondan faydalanacaktır." (Kur'ân-ı Kerîm; LXXX, Abes, 1-4)

Hz. Muhammed (S. M.) Rabîaoğlu Utbe, Ebû-Cehl, Abbâs ve Ümeyye'yle oturup konuşurken, onları inandırmaya çalışırken gözleri kör Ummu Mektûm oğlu Abdullah gelmiş, Yâ Rasûlallâh, Tanrı'nın sana öğrettiğinden bir kısmını bana öğret demiş, bu sözü de bir kaç kere söylemişti. Hz. Peygamber, sözünün kesilmesi yüzünden sıkılmış, yüzünü ekşitip bir yana çevirmişti. Bu âyetler, bunun üzerine inmişti. Bundan sonra Abdullah geldikçe, merhaba ey yüzünden Rabbimin azarına uğradığım diye iltifat ederlerdi. Bu hareketi, Peygamber'in şanına lâyık görmeyip yanındakilerden biri yüzünü ekşitti, bir

yana döndürdü; âyetler onun için indi diyenler de olmuştur (Zamahşari'nin Keşşâf'ına; Mısır - 1281, c. II, s. 453-454; ve Molla Muhsin-i Feyz'in Tefsîru Sâfî'sine bakınız; İran - 1311, Taşbasması, s. 473).

2069. "İnsanlar, padişahlarının dinindedir." meâlinde bir ulular sözü vardır.

2073. Kayser, Roma imparatorlarına verilen bir lâkaptı.

2074. "İnsanlar mâdenlerdir, damar da huyu gizler; kötü adetse kötü damara benzer." (Hadis, Câmi', II., s. 175)

2076. "Ogün ne mal fayda verir, ne evlâd, ancak Allah'a şirkten ve şüpheden arınmış bir gönülle gelen faydalanır." (Kur'ân-ı Kerîm, XXV, Furkan, 88-89)

2091. Beyitten sonraki hikâye. Bedi'uz-zamân, bu hikâyenin "Kaabûs-Nâme" de olduğunu yazıyor; fakat naklettiği metinde delinin bakıp güldüğü zât, Calinos değil, 320 hicride ölen (932) meşhur hekîm, Rey'li Zekerriya oğlu Muhammed'dir. Calinos için I. ciltte, 24. beytin şerhine bakınız.

2104. İlliyyîn-Siccîn. I. ciltte, 644-645. beyitlerin şerhine bk.

2107. İsâ-Soluk. I. ciltte, 1607. beytin izahına bk.

2037. "Ey inananlar, ahitlerinizi yerine getirin..." (Kur'ân-ı Kerîm, V, Mâide, 1). "Boş yere yemin etmenizden dolayı sorumlu tutmaz sizi Allah, fakat yürekten ve kasten ettiğiniz yeminler yüzün-

den sorumlu tutar. Yemin kefareti, ailenize yedirdiğiniz yemeklerden orta derecede olanıyla on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek, yahut da bir kul azâd etmektir. Bunlara gücü yetmeyen, üç gün oruç tutar. İşte yemininizi bozarsanız budur kefareti. Koruyun antlarınızı. Allah, şükredenlerden olursunuz diye âyetleri işte böyle açıklar size." (aynı, 89).

***

(M E T İ N)

Selâm olsun ona, Mustafâ'nın, hastalanan sahâbîyi dolaşmaya, hâlini-hatırını sormaya gitmesi, hasta hatırını sormanın faydası

Sahâbeden bir ulu kişi hastalandı; o hastalık yüzünden eridi, ipliğe döndü.

2140. Mustafâ, onu yoklamak, hâlini-hatırını sormak için yanına gitti. Zâten de huyu, tamamiyle lûtuftu, tamamiyle kerem.

Hastayı yoklamanda, hâlini-hatırını sormak için yanına gitmende fayda var; o fayda da gene döner, sana gelir.

İlk faydası şu: Olabilir ya, o illetlere karmış kişi, bir kutuptur, bir ulu padişahtır.

A inatçı, gönlünün iki gözü de kör; odunu ödağacından ayırd edemiyorsun.

Değil mi ki dünyada define var, yorulma, incinme.. Ancak hiçbir yıkık yeri de boş sanma.

Ne olur, ne olmaz de de her dervişin yanına var; bir belirti buldun mu da iyice sarıl, dön-dolaş çevresinde.

Değil mi ki can gözü yok sende; her varlıkta bir define um.

Kutup olmasa bile yol dostu olur.. Padişah olmasa bile atlı bir asker olabilir.

Yol arkadaşlarını arayıp sormayı gerekli bil; ister yaya olsun, ister atlı.

Hattâ düşman bile olsa bağışta bulunmak iyidir; bağış yüzünden nice düşman, dost olur-gider.

2150. Dost olmasa bile kini azalır; çünkü bağış, kine melhemdir.

A iyi dost; daha da çok faydası var; var ama sözü uzatmaktan korkuyorum.

Sözün kısası şu: Topluma dost ol; put yapan gibi taştan bile kendine bir dost düz.

* Çünkü topluluk, kervan halkının çok oluşu, yol kesicilerin bellerini kırar; mızraklarını köreltir.

Yüce Tanrı'nın, selâm olsun ona, Mûsâ'ya, hastalandım da niye hatırımı sormaya gelmedin diye vahyetmesi

* Tanrı Mûsâ'ya şöyle darıldı; dedi ki: A koynundan Ayın doğuşunu gören,

Tanrılık ışığıyla tan yeri yaptım seni; derken hastalandım; hatırımı sormaya, beni dolaşmaya gelmedin sen.

Mûsâ, noksan sıfatlardan münezzeh Tanrı; ziyandan arısın sen; yarabbi, bu ne gizli söz, aç, anlat bunu bana dedi.

Tanrı gene buyurdu ki: Hastalığımda ne diye kerem edip, lûtfedip benim hâlimi-hatırımı sormadın?

Mûsâ, yarabbi dedi, sende bir noksan yok; aklım yitti; bu sözü bir açıkla.

Tanrı, evet dedi; benim seçkin kulum hastalandı; o benim, bir iyice bak.

2160. Onun özür getirmesi, benim özür getirmemdir; onun hastalığı, benim hastalığım demektir.

Kim, Tanrı'yla oturmak dilerse erenlerin huzûrunda otursun.

Erenlerin huzûrundan ayrıldın mı, geberdin-gitti; çünkü parça-buçuksun sen, bütün değilsin.

Şeytan, kimi kerem sâhibi olanlardan ayırırsa kimsiz-kimsesiz bırakır onu; başını yer onun.

Bunu duy, bunu işit; iyice de bil ki bir an bile toplumdan ayrılmak, Şeytan'ın düzenidir ancak.

Bahçıvanın, sûfî ile fakıh ve Alevî'yi birbirinden ayırması

Bir bahçıvan, bağa bakınca gördü ki bağında hırsızlar gibi üç kişi var.

Biri fakıyh, öbürü şerif, öbürü de bir sûfi., Her biri, birşeye aldırış etmez, vefasız kişi.

Kendi-kendine dedi ki: Bunlara karşı yüzlerce reddedilmez delilim var; var ama bunlar bir topluluk, topluluksa güçtür kuvvettir.

Tek başıma üç kişiyle uğraşamam; öyleyse önce onları birbirinden ayırayım.

Her birini bir yana atayım; yalnız kaldılar mı da sakallarını, bıyıklarını yolayım.

2170. Düzene girişti; dostlarını, onunla beraber yok etmek için önce sûfiyi yola vurdu.

Sûfîye, hadi dedi, odaya var da şu yoldaşlara bir kilim getir.

Sûfî gidince iki dostla yalnız kaldı; sen dedi fakıhsın, bu da ünlü bir şerif.

Biz, senin fetvanla ekmek yemedeyiz; senin bilgi kanadınla uçmadayız.

Buysa padişahımızın oğlu, sultanımız bizim.. Seyyid, Mustafâ soyundan.

O tamahkâr, obur sûfî de kim ki sizin gibi padişahlarla oturup kalksın.

Gelince savın onu; siz de tam bir hafta benim bağımda, benim çayırlığımda konuk olun.

Bağ-bahçe de nedir ki? Canım bile sizin a benim sağ gözüm olan kişiler.

Bir şüphedir, saldı onlara; kandırdı onları.. Âh, arkadaşlardan ayrılmamak gerek.

Sûfiyi yola saldılar, sûfî giderken o da, koca bir sopayla ardından seğirtti.

2180. A köpek dedi, sûfisin sen hâ.. Demek fırsat kollayıp bağımıza giriyorsun hâ.

* Bu yolu Cüneyd mi gösterdi sana, Bâyezîm mi? Hangi şeyhten, hangi pîrden ulaştı bu yol sana?

Yalnız buldu ya; bir güzelce dövdü onu, yarı canlı bir hale getirdi, kafasını da yardı.

Sûfî, benim nöbetim geçti ama dedi, a arkadaşlar; kendi nöbetinize bir iyice bakın, hazırlanın.

Beni yabancı bildiniz ama bu kaltabandan da yabancı değilim; bunu da bilin.

Benim yediğimi, benim içtiğimi, siz de yiyeceksiniz; siz de içeceksiniz.. Böylesine şerbet, her alçağa sunulacak şerbettir; her alçağın lâyığıdır bu.

Bu dünya bir dağdır; söylediğin sözler yankılanır, gene sana gelir.

Bahçıvan, sûfiden kurtulunca gene o çeşit bir bahane buldu.

A şerif dedi, odaya git, kuşluk için yufka ekmeği pişirmiştim.

Evin kapısına var, Kaymaz'a söyle, o yufka ekmeğiyle kazı * getirsin.

2190. Onu yola salınca fakıyhe, a keskin görüşlü dedi; sen fakıyhsin; bu meydanda.

O şerîflik taslıyor, soğuk bir dâvâya girişiyor; anası ne iş işledi, kim bilir ki?

Kadına, kadının işine gönül veriyorsunuz.. Noksan akıl, ondan sonra da ona güvenç..

Çağımızda nice ahmaklar, kendilerini Ali soyundan, Peygamber soyundan göstermede.

* Kim zinadan olur, zina edenlerin belinden gelirse, Rabbin adamları hakkında bu zanna düşer işte.

Kim çarkurur, döner de sersemleşir, başı dönerse, evi de kendi gibi dönüyor görür.

O boşboğaz bahçıvanın sözü, kendi hâlini anlatıyordu; o işler, Peygamber evlâdından uzak.

---

* Kaz, böyle türkçe olarak geçiyor.

Dininden dönenlerin dölü olmasaydı Peygamber soyuna böyle sözler mi söylerdi?

Afsunlar okudu; o fakıyh de dinledi.. Derken o bilgisiz zâlim, şerifin ardından gitti.

A eşek dedi, seni bu bağa kim çağırdı? Hırsızlık, Peygamber'den mi miras kaldı sana?

2200. Arslanın eniği, arslana benzer.. Söyle, sen bizim Peygamber'imizin yavrusu değil misin?

* Âl-i Yâsîn'e, Hâricî ne yaparsa, o düzene sığınan herif de o şerîfe onu yaptı.

* Şeytan, gulyabani, Yezîd gibi; Şimr gibiler, Peygamber evlâdına nasıl kin güderse o da kin güttü, öcünü aldı.

Şerif, o zalimin zulmünden yıkıldı-gitti; fakıyhe, biz dedi, sudan geçtik.

* Şimdi yapayalnız kaldın, ayağını dire; davula dön, karnına tokmak yiyedur.

Tut ki şerif değilim, seninle arkadaş olmaya değmem; solukdaş da değilim; böyle bir zâlimden de aşağı değilim ya sana karşı.

Beni bu garezci adama verdin ama ahmaklık ettin; yerime seçtiğin dost, ne de kötü dost.

Bahçıvan ondan da kurtulunca geldi de a fakıyh dedi; ne fakıyhi? A her aşağılık kişiye ayıp kesilen, âr olan kişi.

A eli kesilesice, bağa gir de izin var mı bile deme; bu mu senin fetvan?

* Böylesine ruhsatı Vasît'te mi okudun; yoksa bu mesele Muhît'te mi var?

2210. Fakıyh, vur dedi, vur.. Fırsat eline geçti; dostlardan ayrılanın lâyığı budur.

Selâm ona, Peygamber'in hastanın hatırını sormaya gidişi' hikâyesine dönüş

Bu hâl-hatır sormak, ulaşmak, birleşmek içindir; bu ulaşmak, birleşmek de yüzlerce sevgiden gebe kalmıştır.

O eşi-örneği olmayan Peygamber, hâl-hatır sormaya gitti; o sahâbîyi gördü ki ölüm halinde.

Erenlerin huzûrundan uzaklaştın mı, gerçekte, Tanrı'dan uzaklaştın demektir.

Yoldaşlardan ayrılmanın sonu gam olursa, hiç padişahlardan ayrılmak, ondan aşağı mı olur?

Her solukta padişahların gölgesini iste, tez ol da o gölge yüzünden güneşten de iyi bir hale gir.

Yolculuğa çıkacaksan bu niyetle çık; oturacaksan bundan gaafil olma.

Bir şeyhin, Bâyezîd'e, Kâ'be benim, benim çevremde tavâf et demesi

* Ümmetin şeyhi Bâyezid, haccetmek, umre etmek için Mekke'ye koşup gitmedeydi.

Hangi şehre varıyorsa o şehirdeki azizleri arıyor;

Bu şehirde, gözü açık oluş direklerine kim dayanmış diyor, şehri dört dönüyordu.

2220. Tanrı dedi ki: Yolculukta nereye varırsan, önce bir er araman gerek.

Defîneyi elde etmeye çalış, bu kâr, bu ziyan, onun ardından gelir; bunları parça-buçuk bil.

Buğday devşirmek için ekin eken, sonunda saman da devşirir.

Fakat saman ekersen buğday bitmez.. İnsanların gözbebeği olan insanı ara, insanların gözbebeği olan insanı, insanların gözbebeğini *.

Hac çağı geldi mi Mekke'ye yürü; oraya vardın mı Kâ'be de görülür.

Mîraçtan maksat dostu görmekti; bu arada Arş da görüldü, melekler de.

Hikâye

Yeni bir mürît, yeni bir ev yaptırdı; pîr geldi, evini gördü.

Şeyh, o yeni mürîdini, o iyi düşünceli eri sınadı da dedi ki:

A yoldaş, pencereyi niçin açtırdın? Mürît, bu yoldan ışık gelsin diye dedi.

Pir, bu dedi, parça-buçuk; şunu dilemek gerek: Bu pencereden ezanı duymalısın.

2230. Bâyezîd, yolculukta, vaktinin Hızır'ı olan birini bulmak için bir çok aradı-taradı.

Yeni Ay gibi boyu bükülmüş bir pire rastladı; onda erlerin ışığını gördü; ondan erlerin sözlerini duydu.

* Metinde atlanmış, karşılaştırmada kenara yazılmış.

* Gözü görmüyordu ama gönlü güneşe dönmüştü; ruyasında Hindistan'ı görmüş file benziyordu.

Gözü yumulu olduğu halde yüzlerce neşeler gören, zevkler süren kişi, gözünü açarsa acaba görmez mi; bu nasıl olur?

Ruyada nice şaşılacak şeyler aydınlanır; gönül, ruyada pencere görür.

Uyanıkken güzel bir ruya gören kişiyse âriftir; onun bastığı toprağı, gözüne çek.

Bâyezîd, o pîrin huzûrunda oturdu, hâlinihatırını sordu.. Onu hem yoksul buldu, hem de çoluğu-çocuğu çok.

Şeyh, Bâyezîd dedi, nereye gidiyorsun; gurbet varını-yoğunu nereye çekeceksin?

Bâyezîd, hac çağı dedi; Kâ'be'ye gidiyorum. Şeyh, kendine gel dedi, yol masrafı olarak yanında ne var?

Bâyezîd, ikiyüz dirhem gümüş param var; işte şuracıkta, elbisemin ucuna sımsıkı bağlamışım dedi.

2240. Şeyh dedi ki: Çevremde yedi kere dön; bunu da hactaki tavaftan daha iyi say.

A eli açık er, o dirhemleri dök önüme; bil ki Haccettin, muradına erdin.

* Umre ettin, ölümsüz bir ömür buldun; arındın, Safâ'ya koştun.

Canının, can gözüyle gördüğü Tanrı hakkıyçin Tanrı, beni kendi evinden daha üstün etmiştir; beni seçmiştir o.

Kâ'be, onun lûtuf evidir ama benim varlığım da onun sır evidir.

O evi kuralı içine girmemiştir Tanrı; bu eveyse, o her an diri olan Tanrı'dan başka kimsecik girmemiştir.

* Beni gördün ya; Tanrı'yı gördün; gerçeklik Kâ'be'sinin çevresinde döndün, tavaf ettin.

Bana hizmet, Tanrı'ya kulluk etmektir, onu övmektir; sanma ki Tanrı, benden ayrı.

Gözünü iyi aç da bak bana; bak da insanda Tanrı ışığını gör.

Bâyezîd, can kulağıyla bu sözleri dinledi; altın bir küpe gibi kulağına taktı.

2250. O şeyhin yüzünden Bâyezîd'in derecesi arttıkça arttı; sondan da sona vardı.

Selâm ona, Peygamber'in, o adamın hastalığının, duâda küstahlıkta bulunmasından olduğunu bilmesi

Peygamber, o hastayı görünce o mağara dostunu bir hoşça okşadı.

O da Peygamber'i görünce dirildi; sanki o soluk, yeniden yarattı onu.

Hastalık dedi, bana bu bahtı verdi; bu padişah, sabahleyin yanıma geldi.

Padişahlığına sınır olmayan bu padişahın kademi, bana sağlık verdi, esenliğe kavuşturdu beni.

Ne de kutlu ağrı-sızı, ne de kutlu hastalık, hararet.. Ne mutlu dert, ne boş gece uyanıklığı.

İşte şimdicek Tanrı, şu kocalıkta lûtfetti, kerem buyurdu da böyle bir hastalık verdi, böyle bir derde uğrattı beni.

Her gece yarısı, fırlayıp uykudan uyanmam için arka ağrısı verdi bana.

Bütün gece manda gibi uyumayayım diye lûtfundan dertler bağışladı Tanrı.

Bu kırıklıktan o padişahların acıyışı coştu-köpürdü de cehennem, benim korkutmam yüzünden sustu-gitti.

2260. Ağrı-sızı, definedir; acıyışlar ordadır; deri yırtıldı mı iç tazelenir.

A kardeş, karanlık yere, soğuğa, gama, hâlsizliğe, derde dayanmak,

Âb-ı hayat kaynağıdır, sarhoşluk kadehidir.. O yüceliklerin hepsi de alçaklıktadır.

O baharlar, güzde gizlidir; o güz de baharda gizli; kaçma ondan.

Gama yoldaş ol, yalnızlığa alış.. Ölümünden, uzun bir ömür isteye-dur.

Nefsinin, bu kötü demesine kulak verme; onun işi, tersinedir hep.

Onun dileğine aykırı iş yap; dünyada peygamberlerin vasiyeti hep böyledir.

Peygamberler, bir çok düzenler kurdular da değirmen, bu taşın çevresinde döndü.

Nefis, bunu yıkmak, halkın yolunu azdırmak, halkı sersemleştirmek ister *.

---

* Bu ve bundan önceki beyit, karşılaştırmada kıyıya yazılmıştır.

* İşleri, danışarak yapmak gerek ki sonundaki pişmanlık azalsın.

2270. Ümmet, kiminle danışalım deyince peygamberler, kendisine uyulan akılla dediler.

Ümmet, peki dedi, ya bir çocuğa raslarsak, ya bir kadın çıkarsa karşımıza.. Çocukta da, kadında da akıl yoktur, aydın bir karara varamaz.

Peygamber, onunla danış, dediğinin tersini yap, düş yola dedi.

Nefsini kadın tanı, kadından da beter tanı; çünkü kadın parça-buçuktur; nefisse tamam şerdir.

Nefsinle danıştın mı, ne derse o alçağın dediğinin tersini yap.

* Hattâ sana namaz kıl, oruç tut diye buyursa bile. Çünkü nefis düzencidir; gene bir düzen doğuracaktır sana.

Olgunluk, yapacağın işlerde nefisle danışmak, ne diyorsa tersini yapmaktır.

Onunla başa çıkamazsın; onun inadına karşı koyamazsın.. Yürü, bir dost kazan da onunla uzlaş.

Akıl, bir başka akıldan güç-kuvvet kazanır. Şeker kamışı, şeker kamışından olgunlaşır.

Ben nefsin düzeninden neler gördüm, neler.. Büyüsüyle iyiyi-kötüyü ayırd edişi bile giderir insandan.

2280. Yeniden-yeniye vaadlerde bulunur sana; binlerce kere de o vaadleri bozar-gider.

Yüz yıl ömür sürersen, böyle bir mühlet ele geçse; hergün yeni bir bahane bulur, aldatır nefis seni.

Soğuk vaadleri sıcak-sıcak söyler; bir büyücüdür ki adamı kıskıvrak bağlar.

A Tanrı ışığı Husâmeddin, gel.. Sen olmayınca çorak yerden ot bitmiyor.

Bir gönlü incinmişin ilenmesi yüzünden, gökyüzünden bir perdedir, gerilmişti.

Bu kazânın ilâcını gene kazâ bilir; halkın aklı, kazâya karşı sersemdir, şaşkındır.

O kara yılan, yola düşmüş bir kurtken ejderha kesilmiştir.

Mûsâ'nın da canı, senin yüzünden sarhoş olmuş; ejderha da senin elinde sopa olur-gider, yılan da.

* Tanrı, "Al onu, korkma" buyurmuş sana; bu buyruk yüzünden de ejderha, sopa olur elinde.

* A padişah, hadi, Yed-i Beyzâyı göster; kapkaranlık gecelerden bir yeni sabah belirt.

2290. Bir cehennem yalımlandı; a soluğu, denizin soluğundan kuvvetli, denizin soluğundan üstün er; bir üfle ona.

Deniz düzencidir; bir köpüktür, göstermiş.. Cehennemdir o, düzenle az bir hararet belirtmiş.

Onu arık göresin de öfken kalksın diye gözüne ehemmiyetsiz görünür o.

* Hani pek ağır ordu da Peygamber'in gözüne pek az görünmüştü ya.

Bu yüzden de Peygamber, hiç bir tehlike görmeksizin saldırdı onlara; çok görseydi çekinirdi elbet.

Ey Ahmed, o, bir yardımdı, o yardıma da lâyıktın sen.. Yoksa gönlün kötüleşirdi.

Tanrı o dış savaşıyla iç savaşını, ona da, ashâbına da ehemmiyetsiz gösterdi.

* Bu yüzden de kolay işi kolaylaştırdı ona; güç işten de yüzünü döndürdü onun.

Düşmanı az göstermek, kutlu bir şeydi ona; çünkü dostu da Tanrı'ydı, yol belleteni de Tanrı.

Fakat üstün olmak için arkası, dayanağı Tanrı olmayan kişinin vay haline; kedi bile erkek arslan görünür ona.

2300. Uzaktan, yüz kişiyi bir kişi görüp de savaşta ululanan kişinin de vay haline.

* Bu yüzden Zül-fekaarı bir kama görür; erkek arslan, gözüne bir kedi gibi görünür

De ahmak, ercesine savaşa girişir; bu düzenle de arslan, onları pençe altına düşürür.

Ateşe tapanlar da bu yüzden ateş tapınağına kendi ayaklariyle gelirler.

Sana bir saman çöpü gibi görünür de hemencecik, bir püf demekle onu uçuruveririm sanırsın.

Kendine gel; o saman çöpü, nice dağları yerinden sökmüştür; onun yüzünden dünya ağlar da o, güler-durur.

* Bu ırmağın suyu, topuğu bile aşmaz ama Âc ibni Unuk gibi yüzlercesi boğulup gitmiştir bu ırmakta.

Kan dalgası, ona misk görünür; denizin dibi, kuru toprak.

Kör Firavun, denizi kuru gördü de erlik havasına kapıldı, zorbaca at sürdü oraya;

Fakat içine dalınca denizin dibini boyladı; Firavun'un gözü, ne vakit görür ki?

2310. Göz, Tanrı'ya kavuşma yüzünden görür.. Tanrı nerden her ahmağa yoldaş olacak?

Ahmak şeker görür ama o şeker, adamı öldürüveren zehir kesilir; yol sanır, oysa yolu bildiren o ses, gulyabani sesidir.

A felek, âhır zaman fitnelerine pek sıkı sarıldın; birazcık aman ver artık.

Bize kastetmiş keskin bir hançersin sen; bizi hacamat etmek için zehirli bir neştersin sen.

A felek, acımayı, Tanrı acıyışından öğren.. Karıncaların yüreklerini yılan gibi sokma.

Bu yapının yücesinde, çarkını döndüren hakkıyçin,

Kökümüzü sökmeden önce biraz da başka türlü dön, acı artık.

Buyruğuyla önce dadılığımızı ettin de fidanımız, balçıktan bitti, boy attı; işte o buyruk sâhibinin hakkıyçin..

Seni aparı yaratan, sende bunca meş'ale belirten padişahın hakkıyçin..

* Seni o, öylesine mâmur, öylesine ölümsüz yarattı ki Dehrî, önüne ön yok sandı.

2320. Şükürler olsun ki biz, senin başlangıcını bildik; peygamberler, sırrını söyledi senin.

İnsan olan bilir ki o, sonradan yapılmadır. Fakat evde ağ kuran örümcek ne bilsin bunu.

Sivrisinek, bu bağ kimin, ne bilsin. Zâten o, baharlarda doğar, ölümü de kışındır.

Tahta içinde, arık bir halde doğan kurt, o tahtanın fidan olduğu vakitki hâlini bilir mi hiç?

Bilse bile varlığı, artık akıl sâhibi olur; görünüşte kurttur o.

Akıl, kendini renk-renk gösterir ama bu şekillerden, peri gibi fersahlarca uzaktır o.

Perinin de yeri mi? Melekten bile yücedir o; sen sinek kanatlısın da o yüzden alçaklarda uçuyorsun.

Aklın, yücelere doğru uçuyor ama taklit kuşun, aşağılarda yemleniyor.

Taklit bilgisi canımıza vebâldir; eğretidir o; bizse malımız diye oturakalmışız.

Böylesine akıl sâhibi olmadansa bilgisiz olmak daha yeğ; eli deliliğe vurmak gerek.

2330. Faydanı nede görüyorsan kaç ondan. Zehir iç, Âb-ı hayatı dök-gitsin.

Kim seni överse söv o kişiyi. Sermayeni, kazancını müflise borç ver.

Eminliği bırak, korkulu yere var. Ardan, hayâdan vazgeç; rüsvây ol, adın, apaçık rezile çıksın.

Ben, uzağı düşünen aklı sınadım; bundan böyle kendimi deli-dîvâne edeceğim ben.

⁂

(Ş E R H)

2139 da başlayan bölüm. "Peygamber, hastalanan bir Müslümanın hatırını sormaya, onu dolaşmaya gitti. Adam zayıflamış, kuş yavrusuna dönmüştü. Peygamber, bu hâli diledin mi, yahut bir duâda bulundun mu diye sordu. Adam, evet dedi, Yarabbi dedim; ahirette azâp verme de dünyada çektir bana; hem de tezce ver. Peygamber, münezzehtir noksan sıfatlardan Allah buyurdu; senin gücün varmı ki? Ne diye Allahım, dünyada da iyilik, güzellik ver, ahirette de iyilik, güzenlik; cehennem azâbından da sen koru demezsin? Sonra ona duâ etti, adam iyileşti." (Müslim, VIII, s. 67)

2153. "Topluluk rahmettir, ayrılık azâp." (Hadîs, Câmi', I., s. 121)

2154. Bu ciltte 1736. beytin şerhine bk.

2164. den sonraki bölümde "Alevî"den maksat, Seyyit, yâni Hz. Muhammed soyundan gelen kişidir. İran'da Seyyid olanlara "Alevi" yahut "Mîr" ve "Seyyid", Seyyid olmayanlara da "Âmî" denir. Ayrıca Türkiye'de kendilerine Alevî, İran'da Ehl-i Hak deyen, bölge-bölge çeşitli adlarla anılan bir topluluk vardır; bunlar kastedilmiyor. Şerif, bilhassa İmâm Hasan soyundan gelenlere denir.

Bedi'uz-zamân, bu hikâyenin, 630 dan sonra ölen (1232-1233) Avfî'nin Cavâmi'ul-Hikâyât'ında bulunduğunu yazıyor ve hikâyenin hulâsasını veriyor (Maâhiz; s. 67-69).

2181. Bu ciltte, 928 ve 929. beyitlerin şerhine bk.

2194. Hz. Peygamber'in (S. M.), Ali'ye buğzedenin babasiyle şeytanın müşârekette bulunduğunu, bu suretle zinadan meydana geldiğini buyurduğu, Hatib'ül-Bağdâdî, "Târîhu Bağdâd"da iki hadîs tahric ederek bildirmektedir (Fadâil'ül-Hamse, II, s. 230). Ali'ye mahabbetin îman, buğzun da nifak olduğu hakkında da Müslim'de, Tirmizî'de ve diğer hadis kitaplarında hadisler vardır (aynı, s. 207-212). Enes b. Mâlik, biz zinadan olanları, Ali'ye buğzetmeleriyle anlardık demiştir. Ali'ye buğzedenin zinadan, yahut hayız halinde buluşmadan meydana geldiğine dair de hadîsler vardır. İmâm Ca'fer, zinadan olanların alâmetlerinden birinin de Ehlibeyte buğzetmek olduğunu beyân buyurmuştur (Sefinet'ül-Bıhâr, I, s. 559-561).

2201. Kur'ân'ın XXXVI. sûresi, "Yâ Sîn Sûresi"dir. Sîn Tayy boyunun lehçesinde insan mânâsına gelir. Bu sûrenin 1-6. âyetlerinin meâli şudur: "Yâ Sîn, and olsun beyanında hikmet, hükmünde metânet olan Kur'ân'a, şüphe yok ki sen, peygamberlerdensin; doğru bir yoldasın; üstün ve rahîm tarafından indirilmiştir, korkutman için, ataları korkutulmamış topluluğu; onlardır gaafil olanlar." Görülüyor ki hitap doğrudan-doğruya Hz. Muhammed'edir (S. M.). Bu bakımdan "Sîn" Hz. Muhammed'in adıdır. "Âli Yâsîn"de Muhammed'in soyu-sopudur, evlâdıdır. XXXVII. sûrenin (Sâffât) 130. âyetini "Selâm Âli Yâsîn"e diye okuyanlar olmuştur ki İbn Abbâs bunlardandır (Mecma', VIII., s. 457).

2202. Yezîd, hicretin 60. yılından (680) 64. yılınadek (683), ay yılıyle üç yıl yedi ay halifelik makamında oturmuştur. Şam vâlisi Muâviye'nin oğluydu. Halifeliğinin ilk yılında, 61 hicrîde (680) Hz. Peygamberin torunu ve Hz. Ali'nin oğlu İmâm Huseyn'in üstüne ordu göndererek Kerbelâ'da, onu ve ona uyanları şehit ettirdi. İkinci yılında, Yezîd'i tanımayan Medinelilere Müslim adlı birisinin kumandası altında bir ordu gönderdi. Savaşta binlerce sahâbe şehit oldu, binlerce kişi öldü. Hz. Peygamber'in mescidine atlar bağlandı; binlerce ırza geçildi; evbark, mal-mülk yağmalandı. Üç gün cemaatla namaz kılınamadı. Üçüncü yılında Müslim'i Mekke'ye, Yezîd'i tanımayan Zübeyr oğlu Abdullah'a saldırttı. Müslim yolda öldü. Husayn ibni Numayr kumandasındaki Yezîd ordusu, Mekke'yi kuşattı; Kâ'be'ye taşlar, gazlı paçavralar atıldı; tahta olan kısımlar yakıldı. Dördüncü yılında, otuz dokuz yaşındayken öldü.

Hâricî, Hz. Osman'la Ali'nin halifeliğini tanımayan kişiye denir. Hâriciler, Hz. Alî zamanında türemişlerdir. İçlerinde, Müslümanları kâfir sayanlar bile vardır. İtikatta cebri kabul ederler ("100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler" adlı kitabımıza bak. İst. Gerçek Yayınevi - 1969; s. 63-69).

Şimr, Sinan adlı birisiyle beraber Hz. Huseyn'i şehit eden kişidir.

2204. "Tokmak oldunsa vur; davul oldunsa dayan" atasözümüzü hatırlatıyor.

2209. Vasit, 505 hicrîde ölen (1111) Ebû-Hâmid Muhammed b. Muhammed'il-Gazâlî'nin bir kitabıdır. Basit adlı kitabını, bâzı ekler de katarak telhîs edip bu kitabı meydana getirmiştir. Fürûa, yâni ibadetlerle muâmelâta aittir. Şafii mezhebinin ana kitaplarından sayılır. Muhît, Hanefî imâmlarından Şems'ül-Eimme Muhammed Ebû-Bekr-i Serahsî'nin (489. H. 1090) fıkha ait bir kitabıdır. Şems'ül-Eimme, Mevlevîlik nisbet zincirinde de geçer. Mevlânâ'nın babası, Sultan'ül-Ulemâ Muhammed Bahâeddin Veled, bu zatın ruhaniyetinden feyz almıştır denir.

2217. Bedi'uz-zamân, bu hikâyenin, hicrî beşinci yüzyıl teliflerinden bulunan "Risâlat'ün-Nûr" da, Attar'ın "Tezkirat'ül-Evliyâ"sında ve Şems'in "Makaalât"ında bulunduğunu kaydediyor ve her üç kitaptan metin naklediyor. Şems'in makalât'ındaki bu hikâyenin türkçesini, bu ciltte, 1766. beytin şerhinde sunmuştuk.

2232. Fil, rüyasında Hindistan'ı görünce uyandı mı, coşar, ağzından köpükler saçar, şuraya-buraya saldırırmış.

2242. Safâ, hem arılık, duruluk, neşe, sevinç mânâsına gelir, hem de Mekke'de bir tepenin adıdır. Bu tepeye karşı Merve denen bir başka tepe daha vardır. Bu iki tepenin arasında, yedi kere gidip gelmeye "Sa'y" denir ki bu da hac törenlerindendir.

Kâ'be-i kalbini tavâf eyle,
Ki bu haccın safâsı ömre değer

diyen şair, gerçekten de hoş söylemiştir.

2246. "Beni gören gerçekten de beni görmüştür; çünkü şeytan, benim kılığıma giremez." (Hadis, Câmi', II., s. 155)

Bâzı sûfiler "Men raânî fakad re'a'l-hak" diye başlıyan bu hadisteki "hak" sözünü, Tanrı mânâsına alırlar ve mânâyı, "Beni gören, Hakk'ı gördü" tarzına dökerler; fakat bu tarzda kabul edilse dahî Allah'ın kudretini, kemalini, rahmetini görür gibi bir mânâ vermek gerektir. Netekim Hadis-i Kudside "Kulum beni andı mı, dudaklarını oynatırken onunla beraberim" denmiştir (El-İthâfât, s. 22); bu beraberlik, mekânla olamaz; gene sevdiğim kulun görür gözü, duyar kulağı, tutar eli, yürür ayağı, düşürür gönlü, söyler dili olurum buyrulmuştur (anyı, s. 21). Bunlar, irâdesini, ihtiyârını, Allah'ın irâde ve ihtiyârına veren kişinin erişeceği mânevi yakınlığı bildiren hadislerdir.

2269. "Allah'ın rahmetiyle onlara karşı yumuşak davrandın, yoksa kaba ve katı yürekli olsaydın, mutlaka yanından ayrılıp giderlerdi. Bağışla onları, yarlıganmalarını dile onların, iş hususunda danış onlarla. Fakat işe girişmeyi de kurdun mu, dayan Allah'a. Şüphe yok ki Allah, dayananları sever." (Kur'ân-ı Kerîm, III. Âli İmrân, 159) "Ve rablerinin dâvetine icabet edenlere ve namaz kılanlara ve işlerini, aralarında danışarak yapanlara ve onları rızık-

lndırdığımız şeylerin bir kısmını ayırıp yoksulları doyuranlara, hayra harcayanlara ve bir zulme uğradıkları zaman haddi aşmaksızın birbirlerine yardım ederek zulme karşı duranlara, Allah indindeki sevap, daha da hayırlıdır, daha da kalır." (Kur'ân-ı Kerîm, XLII, Şûrâ, 36-39)

2275. "Nice şükrederek halkı doyuran var ki sabredip oruç tutandan daha fazladır sevabı." "Nice gecelerini namazla geçiren var ki uykusuzluktan başka bir payı yok; nice oruç tutan var ki orucundan aldığı pay, ancak açlık, susuzluk." (Hadîs, Câmi', II., s. 18). İlk hadisteki oruç, nâfile oruçtur; ikinciden maksat, orucun mânevî şartlarına riâyet etmeyenin oruçtan elde ettiği şeydir.

2288. "Al onu dedi, korkma, evvelce olduğu gibi sopa olarak vereceğiz onu sana" (Kur'ân-ı Kerîm, XX, Tâhâ, 21).

2289. Yed-i Beyzâ, Mûsâ'nın mucizesidir. Elini koynuna sokup çıkarınca eli, parıl-parıl parlar bir hale gelirdi; evvelce anlatıldı.

2293. "Hani karşılaştığınız zamanda Allah, onları gözünüze az gösterdiği gibi sizi de onlara az göstermişti; çünkü Allah, olacak işi yapacak, yerine getirecekti ve bütün işler, dönüp dolaşır, Allah'a varır." Bu âyet Bedir savaşı hakkındadır (VIII, Enfâl, 44).

2297. "Kim ihsanda bulunur, çekinirse ve güzel şeyi gerçek bilir, îman ederse biz de kolay şeyi, ona kolaylaştırırız." (XCII, Leyl, 5-7)

2301. Zül-Fekaar, Hz. Muhammed'in (S.M.) kılıçlarından birinin adıdır. Bu kılıcı Ali'ye vermişti. Ağzının iki çatal olduğu rivâyet edilir. Zâten adının anlamı da yivli kılıçtır. Ali'nin yiğitliği yüzünden bu kılıç da büyük bir şöhret kazanmıştır. Hz. Muhammed'in, "Ali'den başka er yok, Zülfekaar'dan başka kılıç yok" dediği, bu sözü, Uhud savaşında Cebrâîl'in söylediği, herkesin duyduğu da rivâyet edilmiştir (İbni Cerîr, Mısır, Matbaat-ül Huseyniyye, c. III, s. 17, İbn-ül Esîr, Mısır, 1310, c. II, s. 47; Siyer-i Halebî, Mısır, 1320, c. II, s. 249).

Gökten indiği, Kerbelâ'da İmâm Huseyn'in şehadetinden sonra göğe ağdığı, Furat'a atıldığı, Mehdî'nin bu kılıçla çıkacağı hakkında çeşitli rivâyetler de vardır.

2306. Âc inbi Unuk. Âd kavminin hükümdarı Şeddâd'ın adamlarındandır (Âd için I. cildin 858. beytin şerhine bk.). O kadar uzun boyluymuş ki eğilir, denizin dibinden balıklar yakalar, güneşe tutar, kızartır, yermiş. Nuh tufanında, sular en yüksek dağların başını kırk arşın geçtiği halde onun ancak dizine çıkabilmiş. Mûsâ peygamber zamanınadek yaşamış. Mûsâ ile savaşa girişmiş ve dağ kadar bir kapıyı Mûsâ'nın üstüne atmak için iki eliyle başının üstüne kaldırmış. Bu sırada Tanrı buyruğuyla kaya, bu adamın boynuna geçmiş. Arapça Unuk, boyun demektir. Adı, bu yüzden İbn Unuk - Boyun oğlu kalmış. Mûsâ sıçrayıp sopasıyla topuğuna vurmuş; o da ölmüş. Kisra'lar devrinde bu adamın bir kaburga kemiğini Furat ırmağına köprü yapmışlar. Halk, tam yüz yıl üstünden geçip durmuş. Sonradan, adam ke-

miği üstünden geçiyorlar diye kınadıklarından bu köprüyü kaldırmışlar (Taberi tercemesi, 290, basması, c. I., s. 41-43). Üc ibn Unuk da denen bu düzme adam, edebiyatta uzun boy ve güç-kuvvet sembolüdür.

2319. Dehr, arapçada zaman anlamına gelir; önsüz ve sonsuzdur. Vakit, müddet, ân, zamanın parça-buçuklarıdır. "Dehre sövme; çünkü yüce Allah dedi ki: Ben dehrim, dehrin günleriyim, geceleriyim, onları yeniler-dururum; dünya padişahlardan padişahlara kalır" meâlinde bir hadis-i kudsî olduğu gibi "Dehre sövmeyin; çünkü Allah, dehrdir" diye de bir hadîs vardır (El-İthâfât, s. 200, Câmi', II., s. 189). Bu hadisler, vak'aları zamana atfedip zamanı söven, zamana ilenen kişilere söylenmiştir. Dehr, yâni zaman, vak'aları meydana getirmez; zamanı yaratan, zamanı gelince olacak şeyleri meydana getirir demektir. Dehrî, Allah'a inanmayan, olup bitenleri zamana veren kişidir. Bu inanca "Dehriyye" (Athéisme) denir.

* * *

(M E T İ N)

Seyyid-i Ecell'in * "Neden orospuyu nikâhla aldın" diye sorması üzerine Delkak'in özür getirmesi

Seyyid-i Ecel, bir gece Delkak'e dedi ki: Hemencecik bir kahpeyi alıverdin;

Bana bunu söylemen gerek; söyle de sana bir ırzehli kadın alalım.

Delkak dedi ki: Dokuz tane temiz, ırzehli kadın aldım; hepsi de kahpe oldu; bu gamla eridim-gittim.

Bu hiçbir bilgisi olmayan kahpeyi aldım; görelim, bakalım, bunun sonu nereye varacak?

Ben de aklı çok denedim; bundan böyle bir tarla arayacağım da oraya delilik tohumu saçacağım.

Bir sorucunun, kendisini deli gösteren bir uluyu, düzenle söyletmesi

Birisi diyordu ki: Bir zor işim var; akıllı birini arıyorum; onunla danışacağım.

2340. Birisi de ona, bizim şehrimizde dedi, kendisini deli gösteren o adamdan başka akıllı yoktur.

---

* "Ecell" sözü unutulmuş, karşılaştırmada, "Seyyid" sözünün üstüne yazılmıştır.

İşte buracıkta o, bir kamışa binmiş, çocukların içinde at gibi koşturup durmada.

Kararı yerindedir; bir ateş parçasıdır; gök gibi yücedir kadri, yıldız yağdırır sanki.

* Işığı, kerrûbîlere can kesilmiştir; o, bu delilikle gizliyor kendini.

Fakat her deliyi de can sayma; Sâmirî gibi buzağıya baş indirme.

Erenlerden biri, sana, yüzbinlerce gayb âlemine ait sözleri, gizli şeyleri apaçık söylese bile,

Sende o anlayış, o biliş olmadıkça fışkıyı ödağacından ayırd edemezsin ki.

Bir de eren, tutar da deliliği kendisine perde ederse, a kör, onu nerden tanıyabilirsin sen?

Fakat tam inanç gözün açıksa, her taşın altında bir çavuş seyret.

* Açık olan, yol gösteren, kılavuzluk eden göze karşı, her kilime bürünmüş bir Kelim var.

2350. Ereni, gene eren tanır, tanıtır. O, kime dilerse himmet eder, nasip sunar.

Fakat bir de kendisini deliliğe vurdu mu, aklıyla hiç kimse bilemez, tanıyamaz onu.

Gözü açık bir kör, körden birşey çalsa da yürüse-gitse hiç kör bulabilir mi onu?

Kör, inatçı hırsız, kendisini ona çarpsa bile hırsızı kimdir, tanıyamaz.

Köpek, çula, hırkaya bürünmüş körü dalasa bile kör o dalayan köpeği nerden tanıyacak?

Köpeğin dilenci köre saldırması

Mahallede köpeğin biri, bir kör dilenciye savaş arslanı gibi saldırmaya başladı.

Ay bile dervişlerin ayak bastıkları toprağı gözlerine sürme diye çekerken köpek, öfkeyle onlara saldırır.

Kör, köpeğin sesinden, köpeğin korkusundan acze düştü; onu ağırlamaya başladı.

A av beyi dedi, a av arslanı, el senin elin, buyruk senin buyruğun; el çek benden.

Hakîmin biri de zor yüzünden eşeğin kuyruğunu ağırladı; o kuyruğa kerem sâhibi lâkabını taktı.

2360. Bu yoksul da zor yüzünden köpeğe arslan dedi; benim gibi zayıf bir av avlamakla eline ne geçecek?

Dostların çölde yaban eşeği avlıyor; sense düzen düzüp mahallede kör avlıyorsun.

Dostların, avlanmak için yaban eşeği arıyorlar; sense sokakta düzen kurup kör aramadasın.

O âlemin köpeği yaban eşeği avlar, bu soysuz köpekse köre kasteder.

Köpek bile av bilgisini öğrenince sapıklıktan kurtulur da ormanlarda helâl avlar avlanır.

Köpek, bilgili olunca çevikleşir; ârif olunca Ashâb-ı Kehf'e katılır.

Köpek bile av beyi kimdir, tanır-bilir; Tanrım, herşeyi tanıtan o ışık da nedir?

Körün tanımaması, bilmemesi, gözsüzlüğünden değildir; bilgisizlikten sarhoştur da ondan.

Kör, şu yeryüzünden de daha gözsüz değil ya. Yer bile Tanrı lûtfuyla düşmanı tanıdı.

Mûsâ'nın ışığını gördü; okşadı onu.. Karûn'u tanıdı, yutuverdi onu.

2370. * Benlikte bulunan herkesi gebertir-gider; "A yeryüzü, em suyunu buyruğunu anlar.

Toprak da, su da, yel de, kıvılcımlı ateş de bize karşı habersiz; fakat Tanrı buyruğuyla her şeyden haberleri var.

Bizimse bunun tersine, Tanrı'dan başka herşeyden haberimiz var da Tanrı'dan, bunca korkutucudan haberimiz yok.

* Hâsılı, hepsi de "Tanrı emanetini yüklenmekten korktular"; fakat hayvanla karışınca bu çekinmeleri, bu korkuları körleşti.

Halkla diri, Tanrı'yla ölü olan bu yaşayıştan bezdik dedi hepsi.

İnsan, halktan arda kaldı mı, yetim olur.. Tanrı'ya alışmak, Tanrı'yla uzlaşmak için kötülükten arınmış bir gönül gerek.

Hırsız, körden bir kumaş çalsa o kör, bilmeden feryadı basar.

Hırsız, ben mârifetle dopdolu bir hırsızım; o kumaşı ben çaldım demedikçe ,

Kör, hırsızını nerden tanıyacak? Gözünde o ışık yok ki.

O, söze geldi de söyledi mi sıkı tut onu; tut da çaldığı şeyleri belirtsin.

2380. Şu halde o karı kılıklı, neye karşılık neler aldı-götürdü, söyletmek için hırsızı sıkıştırmak, en büyük savaştır.

* O, önce gözünün sürmesini çaldı; onu, ondan aldın mı gözlerin aydınlanır, gene görürsün.

Gönlün yitirdiği hikmet kumaşı, gönül ehlinin katında ele geçer.

Kör gönlün canı, kulağı, gözü olsa bile hırsız şeytanın izini bilemez, bulamaz.

Bunu gönül ehlinden um, taştan-topraktan değil; halk da gönül ehline karşı taştır-topraktır.

Danışacak adam arayan da, a çocuklaşmış baba, bir sır söyle diye o kendini delliğe vurmuş kişinin yanına geldi.

Eren, bu halkayı çalma, yürü-git dedi; kapı açık değil. Geri dön, bu gün, sır söyleme günü değil.

* Mekân, mekânsızlık âlemine yol bulsaydı ben de şeyhler gibi bir dükkân başında bulunurdum.

Muhtesibin yıkılıp yerlere düşmüş sarhoşu zındana çağırması

Muhtesip, gece yarısında bir yere erişti; gördü ki dıvar dibinde bir sarhoş, yatmış, uyumuş.

Hey diye bağırdı; sarhoş musun, ne içtin, söyle.. Sarhoş, testide bulunandan içtim dedi.

2390. Muhtesip, testide ne var dedi; sarhoş, içtiğim şey dedi. Muhtesip, bu gizli bir söz;

İçtiğin şey nedir dedi. Sarhoş, testide gizli duran şey işte dedi.

Bu soru-cevap, bundan ona döndü-durdu; muhtesip de eşek gibi balçığa saplandı-kaldı.

Muhtesip, hadi dedi, bir hoh de bakayım; sarhoş söz söylerken hih diye soluğunu içine çekti.

Adam, ben sana hoh de dedim, hih de demedim dedi; sarhoş ben dedi, neşeliyim, sense gamdan iki büklüm olmuşsun.

Ah etmek de derttendir, gamdandır, zulümdendir; hoh etmek de dertten, gamdan, zulümden. Şarap içenlerin hay-huyuysa neşedendir, zevktendir.

Muhtesip, ben şunu-bunu bilmem; kalk-kalk, şu ayak diremeyi bırak, bilgiçlik taslama dedi.

Adam, yürü be dedi; sen nerdesin, ben nerdeyim. Muhtesip, sarhoşsun işte; kalk, zındana gel deyince,

Sarhoş, a muhtesip dedi, bırak beni de git işine; çıplak adamdan ne rehin alabilirsin?

Gitmeye gücüm olsaydı hiç burda düşüp kalır mıydım? Evceğizime giderdim.

2400. Benim de aklım olsaydı, bir imkân bulsaydım, şeyhler gibi bir dükkân başında olurdum.

Soru soran kişinin, hâlini anlamak için o uluyu ikinci kere söze tutması

O dileyen kişi, a kamışa binmiş er dedi; bir solukcağız atını bu yana sür.

Eren, kamış atı onun yanına sürdü; hadi dedi, tez söyle; çünkü atım pek serkeştir, pek huyludur.

Tez ol da at, tepmesin seni; ne soracaksan açıkça sor bakalım.

Adam, gönlündeki sırrı söylemeye imkân bulamadı da ondan vazgeçti, ereni alaya aldı.

Bu sokakta dedi, benim gibisine lâyık hangisidir; bir kadın arıyorum, bir kadın alacağım.

* Eren, dünyada dedi, üç çeşit kadın vardır; ikisi eziyettir, mihnettir, biri yürüyen define.

O bir bölükten bir kadın aldın mı, o kadın, tamamiyle senin olur; öteki bölükten alırsan yarısı senindir, yarısı senden ayrı.

Üçüncü bölüktense, bil ki o, hiç senin olmaz. Bunu duydun ya, uzaklaş artık; işte gidiyorum ben.

Uzaklaş ki atım tekmelemesin seni; yoksa bir tepti mi öyle bir düşersin ki ebedî olarak kalkamazsın artık.

2410. Şeyh, atını sürdü, çocukların arasına katıldı.. Genç, bir kere daha bağırdı;

Gel de dedi, söylediğin sözü anlat; üç çeşit kadın vardır dedin hani, ne demektir bu; bir söyle.

Şeyh, onun yanına at sürdü; dedi ki: Kız-oğlan-kız, tümden senin olur, gamdan kurtulursun.

Yarısı senin olan kadın, dul kadındır; hiç senin olmayansa çocuğu bulunan kadın.

İlk kocasından çocuğu oldu mu, sevgisi de oraya gider, hatırı da hep oraya varır.

Uzaklaş da at, çifte atmasın sana; yoksa sert atımın nalını yersin ha.

Şeyh, hay-huylar ederek gene sürdü atını; gene çocukları çağırdı yanına.

O soru soran, gel diye bağırdı gene; a ulu padişah dedi, bir sorum kaldı.

Şeyh gene kamışını sürüp geldi; tez söyle dedi, nedir o? Çünkü o çocuk, meydanda topu-mu kaptı.

Genç, a padişahım dedi, bunca akılla, bunca edeple, nedir bu delilik, bu nasıl iş, ne şaşılacak şey.

2420. Sen, söz söylerken akl-ı küll'den de ötedesin; bir güneşsin sen; nasıl oluyor da delilikle gizleniyorsun?

Şeyh dedi ki: Bu külhâniler, bu şehre beni kadı dikmek istediler.

Olmam dedim; hayır dediler bana; senin gibi bilgili bir bilgin yok.

Sen dururken, hüküm verme işinde, senden aşağı birinin söz söylemesi, hem haramdır, hem de bu, pis bir iştir.

Şeriatta da, senden aşağı birisini padişah tanımamıza, ona uymamıza izin yok.

Ben de bu zor yüzünden kendimi deliliğe vurdum; yoksa önceden neysem gene oyum ben.

Aklım bir definedir, onun yıkık yeriyim ben; defineyi gösterirsem asıl o vakit deliyim, divaneyim.

Deli odur ki deli olmaz; böyle bir bekçiyi gördüğü hâlde evine girmez.

Benim bilgim cevherdir, araz değil. Bu değerli bilgi, bir maksada ulaşmak için elde edilmemiştir.

Şeker mâdeniyim; şeker kamışlığıyım; kamışım, hem benden biter, hem şekerini ben yerim onun.

2430. Duyanın tiksintisinden feryâd eden bilgi, taklitten meydana gelmiş, bellemekle elde edilmiş bilgidir.

Yem için, yiyecek için öğrenilmiştir, aydınlanmak için değil. O bilgiyi elde etmek isteyen kişi gibi o bilgi de aşağılık dünya bilgisidir.

Onu elde etmek isteyen, halkın geri kalanlarını, ileri gidenlerini elde etmek için ister; şu dünyadan kurtulmak için değil.

Bu çeşit adam, fare gibi her yana delikler deler; fakat ışık, onu sürdü mü, kapıdan el çeker-gider.

Onun, ovaya varmaya, ışığa ulaşmaya bir yolu yoktur da onun için, o karanlıklarda çabalar-durur.

Fakat Tanrı, akıl kanadı bağışlarsa, farelikten kurtulur, kuşlar gibi uçmaya başlar.

Kol-kanat aramazsa, Simâk burcuna ulaşmaktan ümidini keser, toprağın altında kalakalır.

Sözde kalan bilgi, cansızdır; alıcıların yüzlerine âşıktır o.

Bahse girişildiği zaman o bilgi, değerli görünür ama alıcısı olmadı mı, ölür-gider.

* Benim müşterim Tanrı'dır, "Allah satın almıştır" buyruğunca odur beni yücelere çeken.

2440. Benim kan diyetim, ululuk sâhibi Tanrı'nın cemâlidir; kendi kan pahamı yerim; helâldir kazancım benim.

Bu müflis alıcıları bırak. Bir avuç toprak, nasıl alıcılık edebilecek?

Toprak yeme, toprak alma, toprağı arama; çünkü toprak yiyenin benzi boyuna sarıdır.

Gönül ye de boyuna genç kal; tecelliden, yüzün ergovana dönsün.

Yarabbi, bu bağış, bizim haddimiz değil; senin lûtfun bu; zâten gizli lûtuf, sana lâyık.

Elimizi tut; bizi, bizim elimizden satın al; perdeyi kaldır; perdemizi yırtma bizim.

* Bizi, şu pis nefsin elinden satın al; çünkü bıçağı, kemiğimize dayandı artık.

A tacı-tahtı olmayan padişah, bizim gibi çâresizden bu pek güçlü bağı kim çözecek?

Ey sevgi bağışlayan, merhamet veren Tanrı, bu çeşit sağlam kilidi, senin lûtfundan başka ne açabilir?

* Biz, kendimizden sana baş çevirir, sana yüz tutarız; çünkü sen bize, bizden de yakınsın.

2450. Bu dua da senin bağışın, bunu da sen öğrettin bize; yoksa külhanda ne diye gül bahçesi bitsin?

Kanla bağırsak içine anlayışı, aklı, senin lûtfundan, senin ikrâmından başka kim bağışlayabilir?

İki parça yağdan çıkan, akıp duran şu ışığın dalgası, gökyüzüne vurmada.

Dil denen bir et parçasından hikmet seli ırmak gibi akıp duruyor.

Adı kulak olan deliklerden giriyor da meyvası akıllar olan can bağını suluyor.

Canlar bağının ana yolu da onun aktığı yol. Dünyadaki bağlar, bostanlar, hep o can bağının parça-buçuğu.

* Hoşluğun aslı, kaynağı odur, o.. tez, "kıyılarından ırmaklar akar" âyetini okuyuver.

Selâm ona, Peygamber'in hastaya öğüt vermesi hikâyesinin bitimi

Peygamber, o ağlayıp inleyen hastanın hâlini-hatırını sormaya gidince o hastaya dedi ki:

Yoksa sen, bir çeşit duâ mı ettin, bilgisizlikle zehirli bir şey mi yedin?

Hele bir hatırla bakalım; ne duâ etmişsin; nefsinin düzenine uyup ne biçim coşmuş, köpürmüşsün?

2460. Hasta, hatırımda değil dedi; ama sen bir ancağız himmet edersen hatırıma gelir.

Mustafâ'nın ışıklar bağışlayan huzûru, o duâyı hatırına getirdi.

Gerçekle temelsizi ayırd eden, gönülden gönüle giden o aydınlık, o pencereden ışıdı.

Yâ Rasûlallah dedi; boşboğazlık edip de Tanrı'ya ettiğim duâ, şimdicek hatırıma geldi.

* Günahlara karmıştım; denize düşmüştüm, elime geçen ota-yosuna sarılıyordum.

Senden, suçlulara pek çetin azab edileceğini duyuyordum, pek ürkütüyordun, pek korkutuyordun.

Çırpınıp duruyor, çarem yok; bağ pek sıkı, kilit de açılmıyor diyordum.

Ne dayanma durağı vardı, ne kaçma yolu.. Ne tövbe ümidi vardı; ne ayak direme yeri.

* Hüzünlere dalmış Hârût'la Mârût gibi ah ediyor da a benim yaradanım diyordum;

Hârût'la Mârût, tehlike yüzünden Babül kuyusunu seçtiler.

2470. Gürbüz, akıllı, büyücümsü meleklerdi ama gene de ahıret azabını burada çekelim dediler.

İyi de ettiler; yerinde bir iş işlediler; dumanın verdiği zahmet ateşten daha kolaydır.

Öteki dünyanın zahmetine sınır yoktur; ona karşılık bu dünyanın zahmeti kolaydır.

Ne mutlu savaşan, bedenine zahmetler veren, sıkıntılar çektiren kişiye.

O dünyanın zahmetinden kurtulmak için kendisine zahmet vermeyi, eziyet çektirmeyi kulluk yerine koyar.

Ben de Yâ Rabbi diyordum, o azâbı bu dünyada, hemencecik çektir bana.

Çektir de öteki dünyada esenleşeyim; böylesine bir istek kapısının halkasını çalıp duruyordum.

Derken böyle bir hastalık belirdi; canım, zahmetten dincelmez bir hale geldi.

* Zikrimden de kaldım, evrâdımdan da. Ne yakınlarımdan haberim var, ne iyiden, kötüden.

A kutlu, a kokusu mübârek Peygamber, şimdicek senin yüzünü görmeseydim,

2480. Bu bağ yüzünden ölüp gidiyordum.. Geldin de padişahçasına gamımı yedin.

Peygamber, hey gidi- hey dedi; bir daha bu duâyı etme; kendini kökünden çıkarıp atma.

Senin ne gücün var ki a arık karınca, tutsun da öylesine yüce dağı yüklesin sana.

Adam, tövbe ettim a padişahım dedi; bir daha kendimi zorlu görüp böyle bir lâf etmem.

Bu dünya çöldür, sense Mûsâ'sın.. Bize gelince: Suçlarımız yüzünden çölde belâlara uğramış, bu çölde kalakalmışız.

Yıllardır, yol yürüyoruz; sonunda gene ilk adım attığımız konakta tutsak olup kalıyoruz.

Mûsâ'nın kavmi de yeldiler, yöpürdüler, yol aldılar; sonunda baktılar, gördüler ki ilk adım attıkları yerdeler *.

Mûsâ'nın gönlü, bizden râzı olsaydı dediler, çölden bir yol belirirdi; çölün bir kıyısı görünürdü.

Ama tümden de bizden bezseydi gökten yemeğimiz, yiyeceğimiz gelir miydi hiç?

* Bu beyit, metinde yok, karşılaştırmada yeri işaretlenerek kıyıya yazılmış.

Taştan kaynaklar coşar da çölde canımıza aman verir miydi hiç?

2490. Yemek şöyle dursun, yemek yerine ateş yağardı başımıza; bu konakta alevler yakar-yandırırdı bizi.

Mûsâ, bizim hakkımızda iki gönüllü oldu ya; hani kimi düşmanımız bizim, kimi dostumuz.

Öfkesi varımıza-yoğumuza ateş saçmada; yumuşaklığı, belâ okunu geri tepmede.

Nasıl olur da kimi yumuşaklık gösterir; kimi öfkelenir? Fakat a üstün Tanrı, bu, senin lûtfundan az görülmüş birşey değildir hani.

Adamı, yüzüne karşı övmek, hoş birşey değil de bu yüzden Mûsâ'nın adını mahsustan anıyorum.

Yoksa Mûsâ, senin karşında adını anmamı hiç yerinde bir iş sayar mı?

Bizim ahdımız, yüzlerce, binlerce kere bozuldu-gitti; senin ahdınsa dağ gibi olduğu yerde durup duruyor.

Bizim ahdımız saman çöpü, her yele karşı güçsüz; senin ahdınsa dağ, hattâ yüzlerce dağdan da sağlam.

A renklerin beyi, o güç-kuvvet hakkıyçin, renkten renge boyanmamıza acı.

Kendimizi de gördük, rezilliğimizi de. A padişahım, bundan fazla imtihan etme bizi.

2500. A yardımı dilenen kerem sâhibi, imtihana çekme bizi de öbür ayıplarımızı, öbür kötülüklerimizi gizle.

Senin ululukta, olgunlukta sınırın yok; bizim de eğrilikte, sapıklıkta sınırımız yok.

Şu bir avuç kötü kişinin eğriliğini, sınırsız lûtfunla ört a kerem sâhibi.

Zâten işte; elbisemizden bir tek iplik kaldı; bir şehirden ayakta duran bir dıvar kaldı ancak.

A ulular ulusu, kalanı koru; kalanı koru da şeytanın canı, büsbütün sevinmesin.

Bizim hatırımız için değil; suçluları arayıp kayırdığın o önüne ön olmayan lûtfun hakkıyçin *.

Ete, yağa merhametler bağışlayan Tanrı, gücünü gösterdin ya, acımanı da göster.

A büyükler büyüğü, bu duâdan gazebin artıyorsa sen bir duâ öğret.

Hani Âdem de cennetten çıktı ama gene geri döndürdün onu da çirkin şeytan'dan kurtuldu.

Şeytan da kim oluyor ki Âdem'den üstün olsun; böyle bir düzenle onu utsun, oyunu kazansın?

2510. Gerçekte, bunların hepsi de Âdem'in faydası içindi; O patırtı, gürültü, ona haset edenin lâ'netlenmesine yaradı.

Şeytan, bir oyun gördü de iki yüz oyunu görmedi; bu yüzden de kendi evinin direğini kendi kesti; kendi evini, kendi başına yıktı.

Geceleyin başkasının tarlasını ateşledi; yel, ateşi onun tarlasına sürdü.

* Bu beyit, metinde yok; karşılaştırmada kıyıya yazılmış.

Lânet, şeytanın gözünü bağladı da o düzeni, düşmanına ziyan sandı.

Kendi düzeni, kendi canına ziyan verdi; sanki Âdem, onun şeytanına şeytan kesildi *.

Lânet de budur işte, adamı ters görür bir hale kor; hasetçi yapar, kendini görür bir hâle getirir; yüreğini kinlerle doldurur.

Derken yaptığı kötülüğün, dönüp kendine geleceğini bilmez.

Kendisini mat edecek oyunların hepsini de tersine görür; oysa ki sonunda o oyunlar, kendini mat eder, kendine ziyan verir.

Çünkü o, kendisini bir hiç görseydi; yarasının, öldürücü, kökleşmiş olduğunu anlasaydı,

Bu çeşit görüş yüzünden gönlü derde düşerdi; dert de onu, perde ardından dışarı çıkarırdı.

2520. Anaları, doğum ağrısı tutmasa çocuk, doğmaya hiç bir yol bulamaz.

Bu emanet gönüldedir, gönülse gebedir; bu öğütlerse ebeye benzerler.

Ebe, kadında doğum ağrısı yok; ağrı gerek; çocuğun doğumuna yol, ağrıdır der.

* Derdi olmayan kişi, yol vurucudur; çünkü dertsizlik "Enel Hak-Ben Tanrı'yım" demektir.

Bu "ben" sözünü vakitsiz demek, lânete uğramaktır; fakat "ben"i vaktinde söylemek rahmettir.

---

* Bu da öyle; ikinci beytin sonuna bir de "Sah" kaydı konmuş.

Mansur'un ben demesi, gerçekten de rahmet oldu; fakat bak da gör, Firavun'un ben demesi, lânetin ta kendisi.

* Hâsılı, vakitsiz öten horozun başını, ibret için kesmek gerek.

Baş kesmek nedir? Savaşta nefsi öldürmek; nefisten vazgeçmek.

Bu da, öldürülmekten kurtulun diye akrebin iğnesini çıkarmaya benzer.

Hani başı taşla ezilme belâsından kurtulsun diye yılanın zehirle dopdolu dişini çıkarırsın.

2530. Nefsi, pîrin gölgesinden başka hiçbir şey öldüremez; o nefis öldürenin eteğini sımsıkı tut.

Onu sımsıkı tuttun mu, bu O'nun başarı bağışlamasıdır; sana ne güç, ne kuvvet gelirse onun çekişinden gelir.

* "Attığın vakit sen atmadın"ı iyi bil; canı ne ekerse, o canın da canındandır.

El tutan, yük yüklenen odur.. Soluktan soluğa, o soluğu ondan um.

* Uzun zaman, onsuz kaldın da ona geç ulaştıysan gam yeme; tut ki geç olsun da güç olmasın demişsin.

Geç tutar ama rahmeti, sımsıkı tutar elini. Bir soluk bile tapısından yitirmez seni.

* Bu ulaşıp buluşmanın, bu sevginin etraflıca anlaşılmasını istiyorsan düşünerek "Vedduhâ"yı oku.

Kötülükler de ondan dersen, evet ama bu, onun lûtfuna bir noksan vermez ki.

O kötülüğü vermek de onun olgunluğundandır; a ulu kişi, sana bir örnek getireyim:

Bir ressam, iki çeşit resim yapsa, biri temiz, güzel, öbürü çirkin bir resim olsa..

2540. Yusuf'un resmini, hûri gibi yaratılışı hoş bir güzelin resmini yapsa, bir de çirkin ifritlerin, şeytanların resimlerini yapsa..

İki çeşit resim de, onun ustalığındandır; çirkinliğinden değil, hünerindendir.

Çirkini pek çirkin yapar; bütün çirkinlikleri onun çevresine örer.

Böylece de hünerinin ululuğunu belirtir; ustalığını inkâr eden de rezil olur-gider.

Çirkinin resmini yapmayı bilmezse sanatı noksandır o ressamın; bu yüzden Tanrı, hem ateşe tapanın yaratıcısıdır, hem özü temiz inanç sâhibinin.

* Bu yüzden de küfür de onun Tanrılığına tanıktır, îman da.. İkisi de secde eder ona.

Fakat şunu bil ki inanan, dileyerek secde eder; çünkü o, Tanrı râzılığını aramaktadır, bilerek, dileyerek secde etmededir.

Ateşe tapan da istemiyerek Tanrı'ya tapar; fakat onun maksadı, bir başka şeydir.

Padişahın kalesini yaptırır, kaleyi onartır; fakat maksadı beylik dâvâsıdır.

Kaleyi elde etmek için de isyan eder; sonundaysa kale, padişahın olur-gider.

2550. İnanansa o kaleyi, padişah için onarır, bir mevki elde etmek için değil.

Çirkin, ey çirkini yaratan padişah der; güzeli de yaratmaya gücün yeter, aşağılık çirkini de.

Güzelse ey güzellik padişahı, ey alım padişahı der; beni ayıplardan arıttın sen.

Selâm ona, Peygamber'in o hastaya tavsiyesi ve duâ öğretmesi

Peygamber, o hastaya dedi ki: Bu sözü söyle; de ki: Ey gücü kolaylaştıran,

* Şu dünyamızda da iyilik, güzellik ver bize, ahıretimizde de iyilik, güzellik ver bize.

Yolumuzu gül bahçesi gibi güzelleştir; a yüce Tanrı, konağımız zâten sensin.

* İnananlar, mahşer günü, a melekler derler; cehennem ortaklık bir yer değil miydi?

* İnanan da oraya uğrayacaktı, oradan geçecekti, kâfir de. Bizse bu yolda ne duman gördük, ne ateş.

İşte cennet buracıkta, aman yurdu.. Peki, o aşağılık oğrak nerede?

Melekler hani derler; geeçrken filân yerde bir yeşil bahçe görmüştünüz.

2560. Cehennem oydu, o çetin ceza yeri orasıydı; fakat size bağlık, bahçelik, ağaçlık bir yer göründü.

Siz, şu cehennem huylu, ateşli, fitneler arayan, ateşe tapan nefsi,

Çalışıp çabaladınız, ateşi Tanrı için söndürdünüz; tertemiz, güzel bir hâle geldi;

Yalım-yalım alevlenen şehvet ateşi, çekinme yeşilliği oldu, doğru yolu bulma ışığı kesildi ya..

Öfke ateşi de sizin yüzünüzden hilim haline geldi; bilgisizlik karanlığı, sizin yüzünüzden bilgi kesildi.

Hırs ateşi, sizin yüzünüzden dökülüp saçıldı; vazgeçtiniz ondan; o haset, diken gibiydi, gül bahçesine döndü.

Siz, Tanrı için kendi ateşlerinizin hepsini de birer-birer söndürdünüz.

Ateş gibi nefsi gül bahçesi haline getirdiniz; oraya da vefa tohumunu ektiniz.

O bahçede zikir bülbülleri, tespih bülbülleri, yeşillikte, ırmak kıyısında bir güzelce çilemeye koyuldu.

Tanrı'ya dâvet edenin dâvetine icâbet ettiniz; nefis cehennemine sular serptiniz hani..

2570. İşte bizim cehennemimiz de size yeşillik oldu, gül bahçesine döndü; dallandı, yapraklandı.

* Ey oğul, iyiliğin karşılığı nedir? Lûtuftur, ihsandır, kadri yüce sevaptır.

Biz kurbanlıkız; ölümsüzlük sıfatlarına karşı yokuz diyen siz değil miydiniz?

İster kalleş olalım, ister deli; o sâkinin sarhoşuyuz, o kadehten coşmusuz.

O'nun yazısına, onun buyruğuna baş koymadayız; tatlı canımızı ona rehin vermedeyiz.

Gönlümüzde dostun hayâli oldukça kulluktur, can vermektir işimiz demediniz mi?

Nerde bir belâ ışığı yaksalar, orada yüzbinlerce âşıkın canını yakar-yandırırlar.

Evin içindeki âşıklarsa sevgilimin yüzünün ışığına pervane kesilmişlerdir.

A gönül, senin için aydınlanan yere, belâlardan sana siper olanların yanına git.

Onlar, senin kötülüklerini hoş görürler; canlarının içinde yer verirler sana *.

2580. Seni şarapla dopdolu bir kadeh haline getirmek için canlarının içine alırlar seni, sana, canlarının içinde yer verirler.

Onların canlarının içinde ev kur; a aydın dolun-Ay, gökyüzünde ev yap.

* Onlar, sana sırları belirtmek için Utarid gibi gönül defterini açarlar.

Değil mi ki yersiz-yurtsuzsun, yakınların yanında ol; değil mi ki Ay parçasının; dolun-Ay'a kavuş.

Parça-buçuğun, kendi bütününden, aslından kaçınması da nedir? Nedir bu aykırı cinsle bunca karılmak, birleşmek?

Cinse bak, gide-gide nevi' olmuş.. Ayıpları seyret, ayıp olmaktan kurtulmuş da o kesilmiş.

A akılsız, ne vaktedek karı gibi cilveleneceksin? Hiç yalandan, cilveden yardım mı bulursun?

Yaltaklanmayı, tatlı sözü, aldatışı alıyor, karı gibi koynuna koyuyorsun.

---

* Bu beyit, karşılaştırmada, yeri işaretlenerek kenara yazılmış, üstüne de bir "Sah" kaydı konmuştur.

Oysa padişahların sövüşü, sillesi, yol yitirmişlerin övüşünden daha da iyidir sana.

Padişahların sillesini ye, aşağılık kişilerin balını yeme de erlerin devleti sayesinde sen de bir er ol.

2590. Çünkü elbise de onlardan gelir, devlet de onlardan; cana sığınan beden, can kesilir.

Nerde bir çıplak, bir azıksız görürsen bil ki o, bir ustadan kaçmıştır.

Gönlünün, o kör, o hiçbir şey olmayan gönlünün dilediğini yapmak istemiştir.

Ustasının dileğini yapsaydı kendisini de bezerdi, yakınlarını da.

Kim dünyada ustadan kaçarsa, şunu bil ki devletten kaçar.

Beden kazancı için bir sanat öğrendin; din sanatına da el at.

Dünyada giyinmişsin, zengin olmuşsun; fakat dünyadan çıkıp gidince ne edeceksin?

Bir sanat öğren de sana, ahırette yarlıganma geliri gelsin.

O dünya da pazarlarla, tarlalarla dopdolu bir şehirdir; sanma ki kazanç, yalnız burada.

* Yüce Tanrı, dünya kazancı, o kazanca karşı, çocukların oyunudur dedi.

2600. Hani bir çocuk, başka bir çocuğa koşar, onunla konuşuyormuş, birleşiyormuş gibi birşeyler yapar;

Çocuklar, oynarlarken dükkân kurarlar hani.. Fakat kâr elde etmezler; ancak vakit geçirirler.

Akşam oldu mu oyun oynayan çocuk; öbür çocuklar gitmiştir, tek başına, hem de aç olarak eve gelir.

Bu dünya, oyun yeridir; geceyse ölümdür.. Döner-gidersin ama kese bomboş, kendin de yorgun-argın.

A nobran, din kazancı aşktır; gönül çekişidir; Tanrı ışığını alış kaabiliyetidir.

Fakat bu aşağılık nefis, geçici kazancı elde etmek ister; ne vaktedek aşağılık kazanca düşeceksin? Bırak artık, yeter.

Aşağılık nefis, yüce birşey kazanmak isterse, bil ki bu istek, bir düzenle eştir.

*
**

(Ş E R H)

2333. beyitten sonraki hikâye. Delkak, gülünç fıkralariyle tanınmış bir zattır. Sultan Mahmûd-ı Gaznevi'yle (ölm. 421. H. 1030) çağdaştı. Ubeyd-i Zâkânî'nin "Dil-guşâ"sında Delkak diye geçer; ondokuz hikâyesi vardır (İst. Üniv. K. Farsça yaz. 264. 178 b, 181 a, 184 b, 192 a, 197 a, 197 b, 198 a, 208 b, 208 b - 209 a, 209 a, 209 b, 209 b, 209 b, 210 b, 211 b, 211 b, 212 a, 213 a).

Seyyid-i Ecell, yâni Ulular ulusu Seyyid de herhalde gene o çağlarda yaşıyan ve Ali soyundan gelen biri olacak. "Târih-i Yemînî' de Seyyid Muhammed oğlu Seyyid Ca'fer, Ebû Ca'fer Muhammed ve Ebü'l-Berekât Alî var (İst. Üniv. K. Arapça yaz. 2340, 130 b, 155 b, 157 a). İhtimâl bunlardan biridir.

2343. Kerûbî. Makam ve derece bakımından Tanrı'ya mânen yakın meleklere Kerûbîler, Kerûbiyyûn denir. Cebrâîl, Mikâîl, İsrâîl ve arş'ı taşıyan melekler. Bazılarına göreyse Tanrı'dan çok korkan meleklerdir. Azâp melekleri diyenler de olmuştur.

2354. beyitten sonraki hikâye. Şârih, bu hikâyenin, hicrî 375 de vefat eden (985) Ebü'l-Leys-i Semerkandî'nin "Bustân'al-Ârifîn"inde bulunduğunu söylüyor ve oradan, bu hikâye'nin met-

nini naklediyor (s. 192). Bedî'uz-zamân, "Maâhiz-i Kasas u Temsilât-ı Mesnevî" de, "Ikd-al Ferîd" de, "Rabî'ul-Ebrâr" da, mensûr "İskender-Nâme" de, Avfi'nin "Cavâmi'ul-Hikâyât"ında bulunduğunu söylüyor, hepsinden metin naklediyor; ayrıca Nicholson'un "Bustân-ül Ârifîn" de bulunduğunu yazdığını da kaydediyor ki Nicholson, bunu Şârih'ten almıştır (s. 70-72).

2349. Kelîm, konuşan demektir. IV. sûrenin (Nisâ) 164. âyetinde Mûsâ'nın, Allah'la konuştuğu bildirilir; bu yüzden Mûsâ'ya, Allah'la konuşan mânâsına "Kelîm'ullah" denmiştir.

2370. "Dendi ki: Ey yeryüzü, em suyunu ve ey gök, kes yağmurunu ve su emildi ve iş yapıldı-bitti ve oturdu Cudi'ye gemi ve uzaklık denildi, zulmeden topluluğa." (Kur'ân-ı Kerîm, XI, Hûd, 44) I. ciltte 406. beytin şerhine bk.

2373. I. ciltte 1393. beytin şerhine bk.

2381. "Gözden sürmeyi çalmak." Türk örf mecazi.

2387. Mevlânâ, bu beyitte şeyhleri, dükkân açmış, alış-veriş eden, geçim için uğraşan kişilere benzetiyor. Gerçekten de geçim için şeyhliğe kalkışanlar, müritlerin getirdiği nezirleri, niyazları, yâni armağanları, verdikleri paraları, buna ait deftere kaydettirenler, çeşitli düzenlerle kerâmet sâhibi olduğunu göstermeye çalışanlar, hattâ Tanrı yolunu nefis dileklerine vâsıta edenler duyulmuştur, görülmüştür. Mesnevi-Hân Hâce Husâm Efendi (ölm. 1281. H. 1864), Mes-

nevî okuturken, şeyhlerin aleyhindeki bahse gelmiş, şerhte alabildiğine şeyhler aleyhine atmış-tutmuş. Derken bir aralık durmuş; dinleyicilerinin çoğu şeyh olduğundan, şeyh efendiler hazarâtı demiş; sakın mübarek hatırlarınıza toz-toprak konmasın. Cenâb-ı Pîr Efendimiz, sizlerden bahsetmiyor. Hani sandûkalarının önlerinde niyâz ettiğiniz, hani rûhâniyetlerinden meded umduğunuz, hani himmetlerini beklediğiniz, evliyâullah sandığınız kişiler var ya, onları kınamada; sizin bu defterde adınız mı geçer?

2387 den sonraki hikâye. Ubeyd-i Zâkânî'nin "Dil-guşâ"sında da var (190 b). Ya Mevlânâ'dan aldı, yahut bu, meşhur bir halk hikâyesidir. İkinci ihtimâl doğru olsa gerek.

2405. Yürüyen define; farsçası Genc-i revân. I. ciltte 181. beytin şerhine bk.

2439. "Şüphe yok ki Allah, kendilerine cenneti vermek üzere inananların canlarını, mallarını satın almıştır âdeta; onlar öldürürler, öldürülürler; her iki surette de vaadi gerçektir ve Tevrat'da da sâbittir, İncil'de de, Kur'ân'da da ve ahdinde Allah'tan daha ziyade vefâ eden kim ki? Artık şu giriştiğiniz alışverişten dolayı sevinin ve budur işte en büyük kurtuluş ve saâdet." (Kur'ân-ı Kerim, IX. Tevbe, 111)

2446. Bıçak kemiğe dayanmak: Türk örf mecâzi.

2449. "Ve and olsun ki biz insanı yarattık ve nefsi, onu ne gibi vesveselere düşürür, biliriz ve biz, ona, şahdamarından daha yakınız." (L, Kaaf, 16) "Ve biz, ona sizden daha yakınız ve fakat göremezsiniz." (LVI, Vâkıa, 85)

2456. "Kıyılarından ırmaklar akar." Cennetin vasıflarındandır, bir çok âyette geçer (Al-Mufehres'e bakınız; s. 167-168).

2464. Arapçada, "Boğulmak üzere olan, eline geçen ota yapışır" meâlinde bir atasözü olduğu gibi bizde de, "Denize düşen, yılana sarılır" diye bir atasözü vardır.

2468. Hârût-Mârût. I. ciltte 539. beytin şerhine bk.

2478. Zikr-evrâd. Zikr, anmak demektir. Tanrı adlarını anmak, zikretmektir. Evrâd vird kelimesinin çoğuludur. Her tarikatte, o pîrin tertiplediği, Kur'ân ve âyetlerle hadîslerden, hadislerdeki duâlardan, Tanrı adlarından meydana gelmiş okunacak şeye evrâd denir. Derviş, bunu muayyen vakitlerde, her gün okur.. I. ciltte, 2768. beytin şerhine bk.

2523. "Enel-Hak-Ben Tanrı'yım" sözünü Huseyn b. Mansûr'il-Hallâc söylemiştir. Divanında, buna benzer, hattâ daha da ağır sözler vardır (L. Massignon. basması, Journal Asiatique 1931-Paris, Meselâ s. 90, 135-137 ye bakınız).

Huseyn b. Mansûr'il-Hallâc hakkında daha fazla bilgi edinmek için "Akhbâr Al-Hallaj"ı okuyunuz (Louis Massignon ve Paul Kraus basması, fransızca tercümesiyle; Paris-1936, I. cildin 1817. beytine de bk.).

Mevlânâ, "Fîhi mâ-fîh"te bu hususta der ki:

"Halk, Ben Tanrı'yım demeyi büyük bir dâvâ sanır; Halbuki ben kulum demek, büyük bir dâvâ-

dır. Ben Tanrı'yım demek, büyük bir gönül alçaklığıdır. Çünkü Tanrı kuluyum diyen, iki varlık ispat eder; bir kendisini, bir de Tanrı'yı ispata kalkışır. Fakat ben Tanrı'yım diyen, kendisini yok etmiştir; yele vermiştir; ben Tanrı'yım der; yâni ben yokum, hep O'dur. Tanrı'dan başka varlık yoktur; ben salt yokluğum, hiçim der. Gönül alçaklığı, bunda daha artıktır; bundan dolayı da halk anlamaz. İşte buracıkta bir kişi, Tanrı rızâsiyçin Tanrı'ya kulluk eder; kulluğu meydandadır; Tanrı için kullukta bulunur ama kendisini de görür, yaptığını da görür, Tanrı'yı da görür; o, suya batmamıştır, suda boğulmamıştır. Suda boğulan, o kişidir ki onda hiç bir hareket, hiç bir iş kalmaz; hareketi, suyun hareketinden ibarettir." (Bölüm 11, s. 37, s. 4-15)

Mevlânâ, 2523. beyitten sonraki beyitlerde, Mansûr'un "Ben" demesinin, kendinden olmadığını, onda varlık-benlik kalmadığını, Firavun'un "Ben" demesinin, buna benzemediğini, insan, mevhûm varlığına büründükçe, izâfi benliğinde kaldıkça böyle bir dâvâya kalkışırsa yalancı olacağını, lânete uğrayacağını bildiriyor.

Sifiyye'nin aşırı vahdetçi olanlarında, böyle yersiz dâvâlar, hele Tevhîd-i Ef'âle dayanarak herşeyi mübâh bilmek, herşeyi yapmak gibi olmayacak, yakışmayacak şeyler pek çoktur. Seyyid Muhtar (1352. H. 1933) nakletmişlerdi: Hürriyyetten sonra bir töhmetle Bekirağa bölüğüne düşmüşler. Kendileriyle beraber tutuklananlar arasında Melâmî geçinen, adını vermediğimiz bir zât da varmış. Bizi buyurmuşlardı, birbirimizden fasılalı ve arka arkaya olarak sıralara

oturtmuşlardı. Konuşmamız yasak olduğu gibi dışarıya çıkmak icâbederse de jandarmayla gidebiliyorduk. Sıralar arasında jandarmalar gezip dururken o zât, arada bir cezbeye gelmiş gibi "En'Allah-Ben Allah'ım" diyordu. Bir kaç kere bu sözü tekrarlayınca dayanamadım, jandarma biraz uzaklaşınca yavaş bir sesle, efendim dedim, emretseniz de dışarı giderken yanlız gitsek, jandarma bizi götürmese, gözlemese. Bu sözüme karşı erenler, beni dinlerler mi ki dedi; fekir de, deminden beri En'Allah diyorsunuz ya dedim.

Seyyid Muhtar'a sormuştum: O ne cevap verdi efendim? "Kâfir olan sustu kaldı" meâlindeki âyet-i kerimeyi okuyup (II. Bakara, 258) cevap vermediğini bildirdiler.

Sûfi geçinenlerden bu çeşit dâvâlara girişen pek çok kişiler duyduk, gördük.

2526. "Vakitsiz öten horozun başı kesilir." Atasözü.

2532. "Attığın vakit sen atmadın." I. ciltte 619. beytin izâhına bk.

2534. "Geç olsun da güç olmasın." Türkçe örf mecâzi ve atasözü.

2536. "Vedduhâ". Kur'ân-ı Mecidin XCIII. sûresinin adıdır ve sûre, bu sözle başlar, 11 âyet-i kerîmeden meydana gelmiş olan bu sûrenin meâli şudur:

"And olsun kuşluğa ve geceye, karanlığı basınca; Rabbin seni ne terketti, ne de darıldı sana. Ve elbette ahıret, önceki dünyadan da hayırlıdır sana.

Ve elbette yakında Rabbin, öyle şeyler verecek ki sana, sonunda râzı olacaksın. Seni bir yetîm olarak bulup da yer-yurt vermedi mi sana? Ve seni yol yitirmiş bulup da yol göstermedi mi sana? Ve seni yoksul bulup da zenginlik vermedi mi sana? Artık sen de yetimi horlama. Ve birşey dileyeni boş çevirme, azarlama. Ve Rabbinin nîmetini an, söyle."

Bu sûre, Hz. Peygamber'e (S. M.), onbeş yahut oniki, bir rivâyette de kırk gün vahiy gelmeyince müşrikler, Rabbi, Muhammed'i terketti gibi sözler söylemişler, bunun üzerine nâzil olmuştu. Rivâyete göre Yahudiler, Ashâb-ı Kehf'i, Zü'l-Karneyn'i ve rûhu sormuşlar, Hz. Peygamber de, Allah dilerse demeden, yarın haber veririm demiş, vehiy bu yüzden bir müddet gecikmişti (Kaadî, Mecma'ul-Beyân, X, s. 303-507; c. II., s. 9).

2545. Senâî'nin, "Küfür de, din de, her ikisi de, şeriki yok diye-diye senin yolunda koşup durmakta" meâlindeki şu beyti hatırlatmaktadır :

Küfr-o din her du der reheş pûyân
Vahdehû lâ şerîke leh gûyân

(Hadîka, s. 60).

2554. "Rabbimiz, dünyada da iyilik, güzellik ver bize, ahırette de iyilik, güzellik ve bizi ateşin azâbından koru." (II, Bakara, 201)

2556 - 2557. XIX. sûrenin (Meryem) 71. âyetinde, herkesin cehenneme uğrayacağı beyan buyrulmaktadır. Cehennem, inananlar geçerken sönmüş görünecek, inanmayanlaraysa alevlenecek. Sahâbeden Câbir (R. H.) bu âyetin tefsiri sorulunca Hz. Peygamber'in (S. M.) cennetlikler cennete girince birbirlerine, Rabbimiz vaad etmemiş miydi, hani cehenneme de uğrayacaktık diye sorarlar; onlara, uğradınız ama sönmüştü denecek buyurduğunu rivâyet eder (Kaadî, II., s. 44).

2571. "İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey olabilir mi?" (LV, Rahmân, 60).

2582. Utarîd. 1598. beytin izâhına bk.

2599. VI. sûrenin (En'âm) 32., XXIX. sûrenin (Ankebût) 64., XLVII. sûresinin (Muhammed S. M.) 36. ve LVII. sûrenin (Hadîd) 20. âyet-i kerîmelerinde dünya yaşayışına, oyun, oyalanma denmektedir.

⁂

(M E T İ N)

İblîs'in, namaz vakti geldi, kalk diye Muâviye'yi uyandırması

* Rivâyet etmişlerdir; o Muâviye, köşkte, bir bucakta yatmış, uyumuştu *.

Köşkün kapısı, içerden kilitliydi; çünkü halkın dolaşmasından yorulmuştu.

Ansızın bir adam, onu uyandırdı; gözünü açınca da o adam gizlendi.

2610. Muâviye, köşke girmeye kimseye yol yok dedi; kimdir bu küstahlığı yapan, buna güç bulan?

O gizlenenden bir belirti, bir iz bulayım diye çevreyi döndü-dolaştı, bir zaman araştırdı.

Derken kapı ardında bir adam gördü; perdenin ardına girmiş, yüzünü gizlemişti.

Hey dedi, kimsin sen, adın ne? Adam, açıkca söyleyeyim dedi; adım, kötü İblis.

Muâviye, neden bu işe sarıldın, ne diye uyandırdın beni dedi, ters söyleme, doğru söyle.

İblîs'in, gizlenerek, bahaneler ** getirerek Muâviye'yi eşekten düşürmesi, Muâviye'nin cevabı

İblis namaz vakti geldi dedi; tez mescide koşmak gerek.

---

* "On Muâviye"nin üstüne "hâl-i mü'minan", "der yek zâviye"nin üstüne de "ber bister-sitan" yazılmış.

** "behâne" sözü, üste yazılmış.

* Mustafâ, mânâ incisini deldi de, vaktini geçirmeden tez olun da ibadetinizi yapın dedi.

Muâviye, hayır-hayır dedi; Maksadın bu değil; bana, hayra kılavuz olmak istemezsin sen.

Hırsız, gizlice evime giriyor da bekçilik ediyorum diyor bana.

Nasıl inanayım o hırsıza? Hırsız ne bilir sevâbı.

İblîs'in, gene Muâviye'ye cevap vermesi

2620. * İblis dedi ki: Önceden melektik; kulluk yoluna candan koyulmuştuk.

Yol alanlara mahremdik, yurdu arş olanlarla solukdaştık.

İlk sanat, nasıl olur da gönülden çıkar; ilk sevgi nasıl çıkar gönülden?

Yolculukta Rûm ülkesinden birini, yahut bir Hutenliyi görmekle gönülden, nasıl olur da vatan sevgisi çıkar-gider?

Biz de bu şarabın sarhoşlarındandık; biz de onun eşiğine âşık olanlardandık.

Göbeğimizi, onun sevgisiyle kesmişlerdi; canımıza, onun aşkını ekmişlerdi.

Zemânede iyi günler görmüşüz; baharın rahmet suları içmişiz.

Bizi de onun lûtuf eli ekmedi mi; bizi de yokluktan getiren, yoktan var eden O değil mi?

Hey gidi-hey.. O'ndan nice lûtuflar görmüşüz, râzılık gül bahçesinde nice gezmiş-tozmuşuz.

Başımıza rahmet elini koyardı; bizden lûtuf kaynakları akıtırdı.

2630. Süt emer çocukken beşiğimi kim salladı benim? O.

O'nun sütünden başka kimin sütünü emdim? O'nun iş başarmasından başka kim besledi, yetiştirdi beni?

* Bedene sütle yerleşen huy, insanlardan nasıl çıkarılabilir?

Kerem denizi, bir kerecik paylasa bile kerem kapıları kapanır mı hiç?

Asıl geçer akçayı verdi; lûtuftur, bağıştır bu; kahır, o akçanın üstündeki toza-pasa benzer.

Lûtfetmek için dünyayı yarattı; zerreleri, onun güneşi okşadı.

Ayrılık, O'nun kahrından gebe bile olsa buluşmanın kadrini bildirmek içindir bu.

Ayrılığı, can, buluşma günlerinin kadrini bilsin diye tutar da canın kulağını çeker.

* Peygamber dedi ki: "Tanrı buyurmuştur: Yaratmakt... maksadım ihsanda bulunmaktır.

Benden bir kâr elde etsinler, balımla ellerini bulasınlar diye yarattım;

2640. Ben kâr edeyim, çıplak kişinin elbisesini soyayım diye değil.

Birkaç gündür, tapısından sürdü beni; ama benim gözüm, O'nun güzel yüzünde kaldı.

Öylesine bir yüzden böyle bir kahır gelir mi; şaşılacak şey. Herkes sebeplerle oyalanıp duruyor.

Bense sebebi inkâr ederim; çünkü sebep sonradan olmadır; sonradan olan şey de ancak sonradan olanın varlığına sebep olur.

Ben önceki lûtfa bakarım; sonradan olanıysa yırtar, iki parça ederim.

Tutalım, hasetten secde etmedim; o haset de aşktan peydahlanır, çıfıtlıktan değil.

Gerçekten de her haset, dostluktan k par; sevgiliyle yabancı, düşer-kalkarsa haset baş gösterir.

Aksırana çok yaşa demek nasıl şartsa, kıskançlık da sevginin şartıdır.

O'nun tavlasında bundan başka bir oyun yoktu; bana oyna dedi; o oyundan fazla, o oyundan başka bir oyun oynamayı ne bilirim ben.

Bir tek oyun vardı, oynadım; kendimi de belâya attım-gitti.

2650. Belâda da onun tadlarını tatmadayım ben. O'na mat olmuşum, O'na mat olmuşum, O'na mat olmuşum ben.

A ulu kişi, bu altı yönlü dünyada kim kurtarır altı yönden kendini?

Altının parça-buçuğu, altının bütününden nasıl kurtulur? Hele neliksiz-niteliksiz Tanrı, onu eğri yarattıysa...

Altı yönde ateşler içinde kalanı, ancak altı yönü yaratan kurtarır.

Küfür olsun, îman olsun; hepsi de onun eliyle dokunmuştur, onundur.

Tekrar Muâviye'nin İblîs'e, onun düzenlerini anlatması

Emîr, İblis'e, bunlar doğru dedi; fakat bunlardan senin payın eksik.

Sen, benim gibi yüzbinlercesinin yolunu vurdun; bir delik deldin; hazîneye girdin.

Bir ateşsin sen, beni yakmayasın, mümkün değil.. Kimdir senin elinden elbisesi paralanmamış olan?

A ateş, huyun yakmak-yandırmak; birşeyi yakmaman imkânsız.

Lânet de budur ki Tanrı, yakıcı bir hale getirmiş, bütün hırsızların ustası yapmış seni.

2660. Tanrı'yla yüz-yüze lâflar ettin, sözler duydun.. Artık a düşman, senin düzenine karşı ben kim oluyorum ki?

Senin marifetlerin ıslık sesine benzer; kuşların sesi gibidir ama kuşları aldatır da tutar.

O ses, yüzbinlerce kuşun yolunu vurmuştur; kuş, bildik, tanıdık ses diye gelmiş de tutulmuştur.

Havadayken o ıslık sesini duyar, yere iner; burda da tutsak olur-gider.

Nûh'un kavmi, senin düzeninden ağlayıp feryâd eder; gönülleri kavrulmuştur; göğüsleri param-parça.

Âd kavmine, dünyada bir yel verdin de onları azaba, kederlere düşürdün-gitti.

* Lût kavminin başına, senin yüzünden taş yağdı; senin yüzünden kara suyun içinde dalgalar yuttular.

Nemrûd'un beyni, senin yüzünden dökülüp dağıldı a binlerce fitneler koparan.

Ziyrek, filozof Firavun'un aklı, senin yüzünden kör oldu, hiçbir şey anlamadı.

Ebû-Leheb de senin yüzünden bir işe yaramaz oldu; Ebü'l-Hakem de senin yüzünden Ebû-Cehil kesildi.

2670. Ey bu satranç tahtasının üstünde, adları anılsın diye yüzbinlerce ustayı mat edip giden,

Ey zor oyunlarla gönüller yakan, hiç mi hiç acımayan,

Sen düzen denizisin, halksa bir katre; sen bir dağ gibisin, gönülleri sâf kişilerse bir zerre.

* A düşmanlık edip duran, düzeninden kim kurtulur? Hepimiz de tufana garkolmuşuz; kurtulan, ancak Tanrı'nın koruduğu kişidir.

Nice kutlu yıldız senin yüzünden yanmış-yakılmış.. Nice ordu, nice topluluk senin yüzünden dağılıp gitmiş.

İblis'in Muâviye'ye gene cevap vermesi

* İblis, ona, şu bağları çöz dedi; ben kalpla geçer akçayı ayırd etmek için bir mehengim.

Tanrı beni, arslanla köpeği sınamaya, geçer akçayla kalp parayı ayırd etmeye koştu.

Kalpın yüzünü ne vakit karartmışım ben? Kuyumcuyum, onun değerini biçmişim ben.

İyilere kılavuzluk ederim; kurumuş dalları yolarım, koparırım.

Şu ortaya koyduğum otlar ne içindir? Hayvan hangi cinsten, bunun belirmesi için.

2680. Kurt, ceylandan bir yavru doğursa onun kurtluğunda da şüphe vardır, ceylanlığında da.

Önüne ot koy, kemik at; bakalım hangi yana tezce adım atacak.

Kemiğe doğru gelirse köpektir; fakat ot yemek isterse gerçekten de ceylan damarı vardır onda.

Kahırla lûtuf birbirine eştir; bu ikisinden de bir hayır dünyası, bir şer dünyası doğmuştur.

Sen, otu, kemiği göster; nefis gıdasıyla can gıdasını sun.

Nefis gıdasını ararsa sonu yoktur; can gıdasını dilerse baştır, yücedir.

Bedene hizmet ederse eşektir; can denizine giderse inci bulur.

Bu ikisi de birbirine aykırıdır; hayırdır, şerdir ama ikisi de bir iş başındadır.

Peygamberler, kulluğu sunarlar; düşmanlarsa şehvetleri gösterirler.

İyiyi nasıl kötü yaparım; Rab değilim ya. Ben dâvetçiyim, onları yaratan değilim.

2690. Güzeli çirkinleştirebilir miyim? Rab değilim ya; çirkine de bir aynayım ben, güzele de.

* Hintli, bu, adamı kara yüzlü gösteriyor diye dertlere düştü de aynayı kırdı, yaktı.

Ayna dedi ki: Suç benim değil, benim yüzümü cilâlayana kabahat bul *.

* Bu beyit metinde yok. Karşılaştırmada kenara yazılmış, yeri de işaretlenmiş, "Sah" kaydı 'da konmuştur.

Çirkin kimdir, güzel kim; bunu söyleyeyim diye o, beni herşeyi söyler, gösterir, hem de doğru söyler bir hale getirdi.

Ben tanığım; tanık nerde, zından nerde? Tanrı da şâhittir ki zındana atılacak kişi değilim ben.

Nerde meyvalı bir fidan görsem, dadı gibi yetiştirir, geliştiririm onu.

Nerde de bir acı, bir kurumuş ağaç görürsem, misk, fışkıdan kurtulsun diye keserim o ağacı.

Kuru ağaç bahçıvana, a yiğit, hiç bir suçum yokken ne diye başımı kesiyorsun der.

Bahçıvansa, sus a çirkin huylu der; kuruluğun, suç olarak yetmiyor mu sana?

Kuru ağaç, eğri değilim, doğruyum ben, niçin suçsuz olduğum halde beni kesiyorsun der;

2700. Bahçıvansa, kutlu olsaydın da der, tek eğri olsaydın, fakat yaş olsaydın.

Öyle olsaydın Âb-ı hayat emer, dirilik suyuyla karılır-giderdin.

Fakat tohumun kötüymüş, aslın kötü; güzel bir ağaca kavuşmamışsın.

Acı dala güzel bir dal aşılansa, o güzellik, onun da huyuna geçer, onu da güzelleştirir.

Muâviye'nin İblis'e öfkelenmesi

Emir, a yol vurucu dedi, delil getirme; yol yok sana, yol arama benden.

Sen bir yol kesensin; bense garibim; tâcirim; getirdiğin her elbiseyi satın alır mıyım hiç?

Benim varımın-yoğumun çevresinde, kâfirlikle dönüp dolaşma.. Sen kimsenin malına müşteri değilsin.

Yol kesen, kimsenin malına müşteri olmaz; müşteri görünse bile bu, düzendendir.

Kim bilir, şu hasetçinin kabağında ne var; ey Tanrı, bu düşmana karşı sen yetiş feryadımıza.

Bir kere daha bana üfürürse, kilimi kapar gider bu yol kesici.

Muâviye'nin, İblîs'ten yüce Tanrı'nın dergâhına sızlanması, ondan yardım dilemesi

2710. İlâhi, onun şu sözü, duman gibidir; elimi tut, yoksa kilimim karardı-gitti.

Ben delil getirmeyle İblis'e üst olamam; çünkü o, her yüceye, her aşağılık kişiye bir fitnedir, herkesi sınar.

* "Adları belletti" âyetine bey olan Âdem bile bu köpeğin şimşek gibi koşuşuna karşı yaya kaldı.

Onu bile cennetten yeryüzüne attı; Simâk burcundan düştü de balık gibi onun oltasına takıldı.

* "Gerçekten de biz, nefislerimize zulmettik" feryadını basmadaydı; onun düzenine, onun masalına bir sınır yoktur.

Onun her sözünde bir şer var; o sözde yüzbinlerce büyü gizli.

Bir solukta erlerin erliklerini bağlar; bir solukta da kadınla erkeğin hevesini arttırır.

A fitneler arayan, halkı yakıp yandıran İblis, neden beni uyandırdın? Doğru söyle.

İblîs'in düzenini tekrar anlatması

İblis dedi ki: Zannı kötü olan kişi, yüz belirti olsa gene de sözü doğru duymaz.

Hayaller düşünen gönül sahibine delil getirdin mi, hayâli daha da artar.

2720. Söz dert olur, illet kesilir ona; gazinin kılıcı, hırsıza hırsızlık âleti olur.

Öyleyse ona cevap vermek, susmaktır; ahmakla konuşmak, delilikti.

A bön kişi, benden ne diye Tanrı'ya sızlanıyorsun? Sen, o alçak nefsin şerrinden sızlan.

Helva yedin mi çıban çıkarırsın; sıtmaya tutulursun; sağlığın bozulur.

Sonra da tutar, İblis'e lânet edersin; çünkü o düzeni kendinden görmezsin.

A azgın, İblis'ten değildir o, sendendir; çünkü tilki gibi yağlı kuyruk peşindesin sen.

Çayırda yağlı kuyruklar görüyorsun ama tuzaktır o; ne diye bilmiyorsun?

Kuyruk arzusu, bilgiden uzaklaştırdı seni; gözünü de kör etti, aklını da; ondan bilmiyorsun.

* Sevdiğin şeyler seni kör eder, sağır eder; kara nefsin işledi bu cinayeti; düşmanlığa kalkışma.

Bana suç bulma; eğri-büğrü * görme. Ben kötülükten de bezmişim, hırstan, kinden de.

2730. Ben bir kötülük ettim, hâlâ pişmanım; gecemin gündüz olmasını bekleyip duruyorum.

Halk içinde töhmetli oldum-gitti; herkes, erkek, kadın, kendi suçunu bana yüklüyor.

Çaresiz kurt, aç bile olsa aldatıyor diye töhmetlidir;

Arıklıktan yol yürümeye gücü yoktur; halk gene çok yemiş de, nefesi kokuyor der.

Muâviye'nin, İblîs'ten, tekrar maksadını sorması **

Muâviye dedi ki: Doğruluktan başka birşey kurtaramaz seni; adâlet de zâten seni doğruluğa çağırıyor.

Doğru söyle de elimden kurtul; düzen, savaşımın tozunu yatıştıramaz.

İblis, a hayâllere dalmış hayâller düşünen, yalanı, doğruyu nasıl bildin dedi.

Muâviye, Peygamber, bir belirti vermiştir; kalpla geçer akçayı ayırtetmek için bir mehenk koymuştur.

---

* Metinde "gej gej" diye geçiyor; karşılaştırmada ikinci "gej"in üstüne "mej" yazılarak düzeltilmiş.

** Metinde, "Muâviye'nin tekrar İblis'e ısrâr etmesi" meâlinde bir başlık var. Kenara bu başlık yazılarak düzeltilmiş.

* Demiştir ki: Yalan, gönüllerde bir şüphe uyandırır; doğruysa gönlü yatıştırır; inanç verir, neşe verir gönüle.

Gönül, yalan sözden rahatlaşmaz; suyla yağ karışırsa kandil, hiç aydınlık vermez.

2740. Doğru sözde gönül huzûru vardır; doğruluklar, gerçekler, gönül tuzağının yemidir.

Gönül hasta olursa, adamın ağzı kokarsa o vakit şunun, bunun tadını anlayamaz.

Fakat gönül, ağrıdan, hastalıktan kurtulur, iyileşirse yalanla doğrunun tadını bilir.

Âdem'in buğdaya hırsı artınca bu hırs, gönlüden sağlığı, esenliği kapıverdi.

Senin yalanına, işvene kulak astı; aldandı da öldürücü zehiri içiverdi.

O solukta akrebi buğdaydan ayırtedemedi; hevesle sarhoş olanın ayırdetme duygusu, uçargider.

Halk, istek, dilek sarhoşudur da o yüzden senin masalını kabullenir, dinler.

Kim kendisini istekten, dilekten kurtarırsa gözünü sırlara açar; sırlara bildik kesilir.

Kadı'nın kadılıktan şikâyet etmesi, nâibin ona cevap vermesi

Birisini kadı dikmişlerdi; adam ağlayıp duruyordu. Nâip, a kadı dedi, neden ağlıyorsun?

Bu çağ, senin ağlayıp sızlanma çağın değil; sevinme, kutlu olsun deme çağın.

2750. Kadı, bir âh etti de dedi ki: Gönülsüz, bilgisiz biri, iki bilgili arasında nasıl hüküm yürütür?

O iki düşman, aralarında geçen şeyi, iyidenİyiye bilirler; fakat yoksul kadı, o ikisinden hangisi düzenci, ne bilsin?

Hâllerinden haberi bile yok; peki, kanlarına nasıl girsin, mallarına nasıl hükmetsin?

Nâip dedi ki: Birbirine düşman olanlar, olup biteni bilirler ama garezleri vardır; senin bilgin yok ama şeriatın mumusun.

Senin bir garezin, bir maksadın yok, bu garezsizlik de göz ışığıdır.

Onların ikisi de olup biteni bilirler, bilirler ama garez, kör etmiştir gözlerini; bu garez, bilgilerini mezara gömmüştür.

Garezsizlik, bilgisizliği bilgi eder; garez de bilgiyi eğri bir hâle koyar, zulmeder bir hâle getirir.

Sen rüşvet almadıkça görürsün, gözün açıktır; fakat tamah ettin mi, kör olursun, kul kesilirsin.

Ben, nefis isteğine uymaktan vazgeçmişim; istek, özleyiş lokmalarını az yemişim.

Bu yüzden gönlümün tad alışı yalımlanmış, ışıklanmıştır; gönlüm gerçeği yalandan ayırdeder bir hâle gelmiştir.

Muâviye'nin, İblis'i söyletmesi

2760. Neden uyandırdın beni? A azgın, sen uyanıklığın düşmanısın.

Afyona benzersin sen; boyuna uyku getirirsin; şarap gibisin sen, aklı da giderirsin, bilgiyi de.

Çarmıha germişim seni, hadi, doğru söyle.. Doğruyu bilirim ben, düzenler arama.

Ben, yaratılışı, huyu neyse, neyin sâhibiyse, onu umarım o adamdan.

Sirkeden şekerlik aramam, puştu asker saymam.

Ateşe tapan gibi, puta tapan gibi bir putun hak olduğuna, yahut haktan bir iz peydahlayacağına inanmam.

Fışkıdan misk kokusu ummam; ırmağın içinde kuru tahta aramam ben.

Şeytan'dan şeytanlık'tan başka bir şey ummam ki beni hayır için uyandırdığına inanayım.

İblis, düzenlerle, yalancılıkla bir çok sözler söyledi ama emir ayak diredi, dayandı; o sözleri dinlemedi bile.

İblis'in, içindekini doğru olarak Muâviye'ye söylemesi

Sonunda İblis, dişinin dibinden, a filân dedi, ben seni cemaate yetişesin;

2770. Devletin bile kadrini yücelten Peygamber'in ardında namaza durasın, cemaati kaçırmayasın diye uyandırdım.

Namaz vaktini kaçırsaydın, bu dünya, gözüne kapkaranlık görünürdü.

Bu ziyan, bu dert yüzünden gözlerin, iki tulum olacaktı da gözyaşları dökecektin.

Herkes bir kulluktan tad alır da bir an bile o kulluktan ayrılmaya gücü yetmez.

O ziyan, o dert, yüzlerce namaza bedeldir; nerde namaz, nerde o yalvarıştaki parlaklık?

Özü temiz birinin cemaati kaçırmasından dolayı hasret çekmesi

Birisi mescide giderken baktı ki halk, mescitten dışarı çıkıyor.

Topluluğa, cemaat dağıldı mı ki herkes, tez-tez mescitten dışarıya çıkıyor diye sordu.

Birisi, Peygamber dedi; cemaatle namazı kıldı, bitirdi.

A ham kişi, nereye gidiyorsun sen? Peygamber selâm verdi bile.

Adam, bir âh çekti ki o âhtan bir tütün tüttü; gönülden çektiği o âhtan kan kokusu gelmedeydi.

2780. Birisi, o âhı bana ver; şu namazım senin olsun dedi.

Adam, âhı verdim, namazı kabul ettim dedi; öbürü de o âhı yüzlerce yalvarışla aldı, kabullendi.

Geceleyin bir hâtif, ona dedi ki: Âb-ı Hayatı, şifayı satın aldın.

Bu seçişin, bu âşıklara katılışın hürmetine de bütün halkın namazı kabul oldu.

İblis'in, Muâviye'ye düzenini anlatması hikâyesinin tamamlanması

Bunun üzerine Azâzil, a cömert Emîr dedi; düzenimi ortaya koymam gerek.

Namazın kaçsaydı o zaman, gönül derdiyle âh edecektin, feryâd edecekdin.

O acıklanman, o feryâdın, o yalvarışın, yüzlerce zikri geçecekti, yüzlerce namazı aşacaktı.

Öylesine bir âh, perdeyi yakmasın dedim; bu korku yüzünden seni uyandırdım.

Öyle bir âh etmeyesin, o âha bir yol bulmayasın dedim.

Hasetçiyim ben, hasetten böyle yaptım. Düşmanım ben, işim düzendir, kindir.
şimdi gerçeksin. Senden bu gelir, buna lâyıksın

2790. Muâviye, işte şimdi doğru söyledin dedi; sen.

Örümceksin sen, sinek avlarsın; ben örümcek değilim a eşek, zahmet etme.

Ak doğanım; beni padişah avlar; örümcek benim çevremde nasıl döner de ağ örer?

Hadi, yürü, gücün yettikçe sinek avla; sinekleri ayran çanağına doğru çağıradur.

Bala çağırmaya kalkışırsan, yalan olur bu; çünkü ayrana çağırırsın gene.

Sen beni uyandırdın ama bu, uykunun ta kendisiydi; gemiyi gösterdin ama gösterdiğin girdaptı.

Beni, daha iyi bir hayırdan sürmek için hayra çağırdın sen.

Ev sâhibinin, hırsızı yakalamak üzereyken birisinin, hırsızı neredeyse bulup yakalayacağız diye bağırması yüzünden kaçırması

Bu, şuna benzer: Birisi hırsızı gördü, oda içinde peşinden koşmaya başladı.

İki-üç kere peşinden koştu; bu yorgunlukla kan ter içinde kaldı.

Son saldırışında yaklaştı hırsıza; bir kere daha sıçrasa hemen yakalayacaktı.

2800. Derken bir başka hırsız, gel diye bağırdı; gel de belâ belirtisini gör.

A iş eri, tez ol; buraya gel de buradaki hâli bir gör.

Adam, o yanda da bir hırsız olacak; varıp gitmezsem başıma dert kesilecek;

Karıma, oğluma el atacak; bu hırsızı yakalayıp bağlamam, nerden yüreğimi serinletecek?

Bu Müslüman, lûtfundan çağırıyor beni; bunu bırakıp o yana gitmezsem pişman olacağım dedi.

O iyilik dileyen kişinin esirgeyişini umarak hırsızı bıraktı, döndü, yola düzüldü.

A iyi dost dedi, hâl nedir, kimin elinden feryâd ediyorsun, bağırıp çağırıyorsun?

Adam, işte bak dedi, buracıkta hırsızın ayak izleri; hırsız çalacağını çalmış da şu yana gitmiş.

İşte o kaltaban hırsızın ayak izleri; bu izleri izle de ardından koş.

Öbürü, a ahmak dedi; ne söylüyorsun bana? Tutmuştum onu ben.

2810. Senin bağırman yüzünden hırsızı bıraktım; senin gibi bir eşeği adam sandım.

Be adam, bu ne saçma söz, bu nasıl herze; ben kendisini yakalamışım, iz de nedir ki?

Adam, ben dedi, gerçekten de sana ayak izlerini gösteriyorum. Bunlar ayak izleri, gerçeği biliyorum ben.

Adam, sen ya düzenbazın birisin dedi; yahut da ahmaksın, belki hırsızsın da bu işi biliyorsun sen.

Düşmanımı çeke-sürüye getirecektim; sen, işte izi buracıkta diye kurtardın onu.

Sen önden, yandan söz ediyorsun; bense yönden de dışarıyım; yandan da. Kavuşup buluşmada iz nerde, söz nerde?

Sıfatlara karşı perde ardında olan, sanatı görür; sıfatlarda olan da zâtı yitirmiştir.

Ey oğul, ulaşanlar, zâta dalmışlardır; artık nasıl sıfatlarına bakabilirler?

Başın, ırmağın suyuna daldı mı, suyun rengini nasıl görebilirsin?

Suyun rengini görmek için sudan çıkarsan, yepyeni bir halı vermiş de kilimi almış olursun.

2820. * Avâmın kulluğu havâssın nünahıdır; avâmın buluşmasını da havâssın perdesi bil.

Padişah, bir veziri muhtesipliğe dikse, onun düşmanıdır, dostu değil.

* O vezir, bir suç etmiş de olabilir hani; muameleyi değiştirmek, sebepsiz değildi ya.

İşin önünde muhtesip olan kişiye, önce baht yâver olmuş, devlet nasib olmuş demektir.

Fakat önceden padişahın veziriyken muhtesipliğe tâyin edilişin sebebi, kötü bir iştir.

Padişah seni eşikten yanına çağırdı da sonra gene eşiğe sürdü mü,

İyiden-iyiye bil ki bir suç işlemişsin; tutar da bilgisizlikle cebre yapışır, kaderim buymuş dersen;

Payım buymuş, rızkım buymuş demeye kalkışırsan, peki, o devlet, niçin dün eline geçmişti?

Bilgisizlik yüzünden kendi kısmetini kendin teptin; ehil olan kişiyse kısmetini tepmez, arttırır.

*
**

(Ş E R H)

2606. beyitten sonraki hikâye. Bedî'uz-zamân, Sa'lebî'nin (ölm. 427. H. 1035) "Kasas'ül-Enbiyâ"-sından şu hikâyeyi naklediyor:

"Adamın biri, Şeytana, her gün bin kere lâ'net edermiş. Günlerden bir gün, adam yatmış, uyumuş. Birisi gelmiş, kalk, dıvar yıkılacak diye adamı uyandırmış. Adam, sen kimsin ki beni böyle esirgiyorsun demiş. Uyandıran, Şeytanım demiş. Adam, nasıl olur bu? Ben her gün bin kere lâ'net okuyorum sana deyince şeytan, Yüce Allah'ın katında şehitlerin mertebelerini biliyorum da demiş, onlardan biri olmayasın diye uyandırdım seni." (Maâhaz, s. 72-73)

Mevlânâ'nın hikâyesine benzerse de aynı değildir. Bundan sonra üç metin daha naklediyorsa da hikâyeyle hiçbir ilgileri yoktur.

2607. Muâviye, Ümeyye oğullarından Ebû-Süfyân'ın oğludur. Babası ve kendisi, "Müellefet'ül-kulûb"dan, yâni zekâttan kendilerine pay verilerek gönülleri İslâm'a ısındırılmak istenenlerdendir. Ebû-Süfyân, Müslüman olmadan, İslâm'ın en çetin düşmanlarındandı; Mekke fethine gidileceği sırada Hz. Peygamber'in (S. M.) amcası Abbâs'a sığınarak Mekke'ye gelmiş, Hz. Peygamber'den (S. M.) Mekkeli-

lere aman dilemiş, Müslüman olmuş ve Mekkelilere bâzı hususlarda aman verilmiş, tekrar Mekke'ye dönmüştü. Muâviye'nin anası ve Ebû-Süfyân'ın zevcesi Hind, Uhud savaşında şehit düşen, Peygamber'in (S. M.) amcası Hz. Hamza'nın karnını yarıp ciğerini çıkarmış, dişlemiş, yemeye çalışmış, sonra yere atmıştı. Şehid düşen sahâbenin burun ve kulaklarını kestirip Kureyş kadınlarıyla, gerdanlık olarak boynuna takanlardan biriydi. Hz. Peygamber (S. M.) bâzı kimselerle beraber Hind'in de, nerde bulunursa bulunsun, öldürülmesini buyurmuş, Hind gizlenmiş, sonradan Medine'ye gelip Hz. Peygamber'in huzûruna girerek Müslüman olmuş ve bağışlanmıştı. Hz. Ebû-Bekir zamanında Muâviye'nin kardeşi Şam'a vali tâyin edilmiş, ölümü üzerine Hz. Ömer, Muâviye'ye Şam ülkesinin valiliğini vermişti. Hz. Osman'ın zamanında adeta bağımsız bir hâlde hüküm sürmüş, Hz. Osman'ın şehadetinden sonra, Osman'ın öldürülmesiyle Hz. Ali'yi ilgili saymış, bey'at etmemişti. Sıffîn savaşında mağlûb olmuş, Âsoğlu Amr'ın düzeniyle savaşa son verilmiş, Hz. Ali'nin şehadetlerinden sonra bir müddet, taraftarları tarafından halife olarak kabul edilen Hz. İmâm Hasan, kendisine uyanların itaatsizliklerini görüp kan dökülmesini önlemek için bâzı şartlarla Muâviye'ye bey'at etmişti. Muâviye, bu şartların hiç birine riâyet etmemiş, İmâm Hasan'ı, zevcesini, oğlu Yezid'e almak vaadiyle kandırarak zevcesi tarafından zehirletip şehit ettirmişti. Hicretin 60. yılında (680) ölmüştür.

Müslümanlıkta ağır elbiseler giyen, nefis yemekler yiyen, saray yaptıran, sarayına kapıcılar, muhafızlar diken, hadımağaları kullanan ilk emir, Muâviye'dir. Ölümünden önce, kabul ettiği şartlardan biri, yerine kimseyi tâyin etmemek olduğu hâlde halkı, oğlu Yezid'e zorla bey'at ettirmiş, minberlerde, Hz. Ali'ye sövdürmüş, bir çok sahâbeyi şehit ettirmişti.

Mevlânâ'nın, bu hikâyede, Muâviye'ye "Emîr" demesi (Beyit. 2655, 2704, 2768, 2784), ona "Şeytan yolumu vurdu" dedirtmesi (Beyit. 2656), Şeytan'a, "Benden ne sızlanıyorsun, nefsin şerrinden sızlan" diye hitap ettirmesi (Beyit. 2722) ve metinde daha buna benzer şeyleri söyletmesi (Meselâ beyit. 2725), bu hikâyeden sonra da "Mescid-i Dırâr"dan bahsetmesi, dikkate değer; ancak bu gibi bahislerde tahlil ve tenkide girmemeyi şiâr edindiği için bu bahiste de bunlara dalmayan Mevlânâ, nefisle mücadeleyi ön plâna almış, bâzı işaretlerle yetinmiş, asıl maksatı teşrihe koyulmuştur.

2616. "Bulutlu günde, ikindiyi tez kılın, akşam namazını geciktirin." (Hadis, Câmi', II., s. 49) "Namazı, kaçırmadan tez davranın, kılın; ölmeden önce tez tövbe edin." (Hadis, Şârih, s. 210)

2620. İblis, Kur'ân'da, meleklerin Âdem'e secdesinden bahsedilirken, hep meleklerle anılır. Ancak XVIII. sûrenin (Kehf) 50. âyetinde, Cin taifesinden olduğu açıklanır. I. cildin 3664. beytinin şerhine bk.

2632. "Birisinden süt emmek, huyları değiştirir." (Câmi', II., s. 22)

2638. "Yüce Allah demiştir ki: Ben halkı, benden faydalansınlar, kâr elde etsinler diye yarattım;

ben onlardan kâr elde etmek için değil." (Hadîs, Şârih, s. 212)

2666. Lût, İbrâhim peygamber zamanında yaşayan ve onun şeriatına uymuş olan bir peygamberdir. Sedum ve Gomore adlı iki şehre peygamber olarak gönderilmişti. Bu iki şehir halkı, Homo-seksüeldiler. Bundan vazgeçmedikleri için Tanrı, üç melek gönderek, Lût'un, kendisiyle ailesinin şehirden çıkmasını, giderlerken de ardlarına bakmamalarını buyurdu. Melekler, önce İbrâhim'e uğradılar; ondan sonra Sedum ve Gomore'ye gittiler; Lût'a konuk oldular. Şehir halkı, meleklere de el uzatmak istediler; fakat Tanrı onları kör etti, Lût ailesiyle şehirden çıktı. Karısı, geriye dönüp baktığı için bir kül direği haline geldi. Tanrı bu iki şehre, gökten kükürt ve ateş yağdırdı; bütün şehir halkı yandı (Ahd-ı Âtıyk, Tekvin, XVIII-XIX).

Lût, Kur'ân'da, XI. sûrede anılır (Tevbe). Melekler, İbrâhim'e gelirler. İbrâhim, onlara kızarmış buzağı sunar. Ahd-ı Atıyk'de yedikleri söylendiği hâlde, burada, melek oldukları için yemeğe el sunmazlar. O zamanın behrinde, birine konuk olup da yemeğini yememek, üzerine bir hak almamak demektir ki bu da bir düşmanlık edeceğinin belirtisidir. İbrâhim, bu yüzden korkar. Melekler, korkma derler; biz Lût'a gönderildik; seni de İshak'la, ardından da Ya'kup'la müjdeliyoruz. Karısı, ben bir kocakarıyım, kocam da ihtiyar; bizden çocuk mu olur der. Melekler, Tanrı'nın herşeye gücü yettiğini söylerler. Oradan geçip Lût'a giderler. Şehir halkı meleklere dokunmak ister. Lût, kızlarımı size nikâhla vereyim, utandırmayın beni derse de, bizim kızlarla işimiz yok; bunu sen de bilirsin derler. Melekler, Lût'a, gecenin bir vaktinde aileni al, şehirden çık, yalnız karını alma; o da şehir halkının uğrayacağına uğrayacak derler. Derken Tanrı, gökten balçıktan yoğrulmuş taş yağdırır, şehirlilerin hepsi ölür; şehir de yıkılır gider (69-83). XV. sûrede (Hıcr) vak'a, kısaca anlatılır (51-77). XXII. sûrede (Hacc) Nuh kavmiyle Âd, Semud, İbrâhim kavimleri, Medyenliler anılırken Lût kavmi de anılır (43). XXVI. sûrede (Şuarâ') vak'a, 160-174. âyetlerde geçer. XXVII. sûrede (Neml) 54., 58. âyetlerde, XXIX. sûrede de (Ankebût), 28-35. âyetlerde kısaca anlatılır. XXXVIII. sûrede (Sâd) inanmıyan kavimler arasında Lût kavmi anılır (13); L. sûrenin (Kaaf) 13. âyetinde de böyledir. LIV. sûrenin (Kamer) 33-39. âyetlerinde anlatılırken kavmin gözlerinin kör edilişi de anılır. LXVI. sûrenin (Tahrim) 10. âyetinde Nûh'un karısiyle Lût'un karısının, iki temiz kulun nikâhı altında oldukları hâlde hainlikte bulunduklarından cehennemlik oldukları, 11. âyetindeyse Firavun'un karısının îman edişi anılır ve son âyet olan 12. âyette Meryem övülür. VI. sûrenin (En'âm) 86. âyetinde Lût'un adı, peygamberlerle geçer. VII. sûrenin (A'râf) 80-84., XXI. sûrenin (Enbiyâ') 74-75. âyetlerinde vak'aya işaret edilir; XXXVII. sûrenin (Sâffât) 133-138. âyetlerinde de kısaca anılırken müşriklerin, sabah-akşam, onların yurdundan geçtikleri de söylenir. İslâm inancına göre bu iki şehrin yerinde, Lût gölü çıkmıştır.

3673. I. cildin 406. beytinin şerhine bk.

2675. Şeytan, doğruyla, eğriyi, gerçekle yalancıyı, geçer akçayla kalpı ayırteder. Hz. Muhammed'in (S. M.) "İçinizden hiç bir kimse yoktur ki cin taifesinden bir eşi-dostu, bir arkadaşı onunla beraber bulunmasın" dediği, senin de var mı ey Allah elçisi sorusunu da "Evet, benim de var; fakat Allah bana yardım etti de benim cinim Müslüman oldu; bana ancak hayır buyurur" diye cevaplandırdığı rivâyet edilmiştir (Müslim, VIII., 139). Hz. Âyişe, bir gece Hz. Peygamber'in, kendi yanından çıkıp gittiğini, dışarda bir zaman kaldığını söyler de der ki: Kıskançlığa düştüm de, bakayım ne yapıyor dedim, ben de dışarıya çıktım. Kendisini bulunca bana, ya Âyişe dedi, kıskandın mı? Nasıl olur da dedim, benim gibi biri, senin gibisini kıskanmaz? Hz. Peygamber, şeytanın da geldi mi diye sordu. Ben, ey Allah elçisi dedim; yanımda bir şeytan mı var benim? Evet buyurdu, her insanın yanında bir şeytan vardır. Senin yanında da var mı diye sordum. Evet buyurdu, ancak Rabbim bana yardım etti, onu altettim, sonunda Müslüman oldu (aynı sahife).

Varlığı-benliği yenen, gerçek varlıktan baş gösteren kişi, amana erer, sızırılmış altın olur, mehenkten korkmaz (Bu ciltte 631. beytin şerhine bk.).

2691. Bedi'uz-zamân, "Nesr'üd-Dürr"den şu hikâyeyi naklediyor: "Bedevinin biri bir ayna buldu. Çirkindi; aynaya bakınca kendini gördü, pek çirkin buldu, aynayı attı da tevekkeli değil, sahibin seni atmış dedi." aynı fıkranın "Zühe'ül-Âdâb"da da bulunduğunu söyleyip oradan da metin alıyor. Senâî de bu hikâyeyi "Hadika"da anar. Aynanın, insanı nasılsa öyle göstereceği bahsi, Şems'in "Makaalât"ında da var (Maâhiz, s. 73-75).

2695 - 2703. Kötü ağaç. "An o zamanı, hani sana demiştik ki hiç şüphe yok, Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır ve biz sana gösterdiğimiz ruyayı da, Kur'ân'daki lânet edilmiş ağacı da ancak insanları sınamak için gösterdik ve onları korkutmadayız; fakat bu, ancak onların taşkınlıklarını arttırmada" (Kur'ân-ı Kerîm, XVII, İsrâ', 60).

Âyetteki ruyadan maksat gözle görüştür. Hz. Muhammed'in (S. M.) Mekke'den Kudüs'e gitmesine, oradan göklere ağmasına, yâni Mi'râca işarettir (I. ciltte, 1589. beytin şerhine bk.). Hz. Muhammed Mi'râcı anlatır-anlatmaz bir çok sözler söylenmeye başlanmış, bu yüzden âyette Mi'râc, "İnsanları sınamak için gösterilen bir şey" olarak anlatılmıştır. Bu anlayış, İbn Abbâs'ın Cubeyroğlu Saîd'in, Hasen'in, Katâde'nin ve Mücâhid'in anlayışıdır. Hz. Muhammed, Medine'deyken, Mekke'yi alacağını görmüştür, ruya budur diyenler de vardır. Bu bir başka yolla İbn Abbâs'tan gelir.

Lânetlenmiş ağaç, cehennemin dibinde biten zakkum ağacıdır. Müşrikler, hele Ebû-Cehil, cehennemde, hem taşları bile eriten ateş var, hem de ağaç bitiyor diye alaya kalkışmışlar, bu yüzden bu ağaç da bir sınama konusu olarak vasıflanmıştır. Bir başka rivâyette, Hz. Muhammed, ruyasında minberine maymunların çıktığını görmüş, pek üzülmüştü. Âyetteki "Lânetlenmiş ağaç" minbere çıkan Ümeyyeoğullarıdır (Abdülbaki Gölpınarlı: Kur'ân-ı Kerîm ve

meâli, II, açıklama, s. LXXIX-LXXX). İyi ağaç, kötü ağaç, İncilde de vardır (Matyus, VII., s. 17-20).

Lânetlenmiş ağaç, haset, ululanma, hor görme, kendini beğenme, düşmanlık, kovuculuk, zulüm, düzen, hırs, şehvet, kötü görüş, kötü düşünce gibi sayısız dalı olan, kökü de, "Düşmanların en düşmanı, içindeki nefsindir, benliğin, varlığındır" hadisince (Künûz'ül-Hakaaık, I., s. 40) benliğimiz, varlığımızdır.

2712. "Âdem'e bütün adları bildirmişti de meleklere o adlarla anılan şeyleri gösterip hadi demişti, doğrucuysanız bunların adlarını haber verin." (Kur'ân-ı Kerîm, II. Bakara, 31) I. ciltte, 544. ve 931. beyitlerin şerhine bk.

2714. Âdem'le Havya "Dediler ki : Rabbimiz, kendimize zulmettik biz, bizi yarlıgamazsan, bize acımazsan ziyankârlardan oluruz." (VII, A'râf, 23) aynı beyitlerin şerhlerine bk.

2728. "Sevdiğin şey, seni kör eder, sağır eder." (Hadîs, Câmi', I., s. 122)

2738. "Seni şüpheye sokanı bırak, şüpheye sokmayana sarıl; gerçekten de doğru, gönülü yatıştırır; yalansa şüphe verir adama." (Câmi', II., s. 13)

2820. "İyi kişilerin güzel işleri, ibâdetleri, Tanrı'ya yakın kişilerin kötü işleri, suçları, günâhlarıdır." Bedî'uz-zamân, "İthâfu Sâdet'ül-Muttakıyn"de bu sözün hicrî 286 da (899) vefât eden Ebû Saîd'ül-Harrâz'ın sözü olarak kayıtlı bulunduğunu söylüyor

(Ahâdis, s. 65). Avâm için I. ciltte 372. beytin şerhine bk.

2822. "Bu da şundan ileri gelir: Şüphe yok ki Allah, bir topluluğa ihsan ettiği nîmeti, onlar kendi huylarını değiştirmedikçe değiştirmez ve şüphe yok ki Allah, herşeyi duyar, bilir." (VIII, Enfâl, 53) "Herkesin önünde, ardında, birbiri ardınca gelip giden melekler var, onu Allah'ın emriyle koruyup gözetirler. Şüphe yok ki bir topluluk, ahlâkını değiştirmedikçe Allah, o topluluğu değiştirmez. Allah bir topluluğun kötülüğünü dilerse o kötülüğü geriye atmaya imkân yoktur ve onlara, ondan başka bir yardımcı da bulunmaz." (XIII, Ra'd, 11)

"Bozgun belirdi, karada ve denizde, insanların elleriyle kazandıkları suçlar yüzünden; bu da, belki dönerler, vazgeçerler diye yaptıklarına karşılık çekecekleri cezanın az bir kısmını onlara tattırmak için." (XXX, Rûm, 41)

"Nasılsanız öyle idare edilirsiniz" (Câmi', II., s. 80) ve "Nasılsanız öyle idare edilirsiniz, yahut öyle buyruk buyuranlar gelirler başınıza" (Künûz, II., 132) hadislerince bir toplumun uğradığı dert, yahut elde ettiği kutluluk, huylarından meydana gelir. Kulun çektiği belâ, kavuştuğu safa, amelinin sonucudur. "Kendinden başla, kendine sadaka ver; bir şey artarsa ehline, ehlinden bir şey artarsa yakınlarına, onlardan da artarsa böyle yakından-yakına ver" Hadisince (Câmi', I., s. 4) ve "Sadakanın en üstünü, insanın bir şey bellemesi, sonra da Müslüman kardeşine belletmesidir", "Sadakanın en üstünü, şefaat

dilidir; onunla tutsakları kurtarırsın, kan dökülmesini önlersin, iyiliği elde edersin; kardeşine bağışta bulunmuş olursun ve ondan kötü birşeyi giderirsin", "Sadakanın üstünü, insanların arasını uzlaştırmaktır" (aynı s. 41) hadislerine uyar da önce kendimizi, sonra buyruğumuz altındakileri, sonra yakınlarımızı, milletimizi düzeltir, huy güzelliğine kavuşturur, benlikten, bencillikten geçirirsek insanlığa da faydalı oluruz. Gerçek barış o vakit belirir. "Hepiniz çobansınız, hepiniz de sürünüzden sorumlusunuz. Buyruk sahibi çobandır, sürüsünden sorumludur. İnsan çobandır, ailesinden sorumludur. Kadın, kocasının evinde çobandır, sürüsünden sorumludur, hizmetçi çobandır, efendisinin malından sorumludur; o da sürüsünden sorumludur, demek ki insan çobandır, babasının malından sorumludur, demek ki o da sürüsünden sorumlu. Hepiniz çobansınız, hepiniz de sürüsünden sorumlu" hadisini (Câmi', II., s. 79) unutmazsak elbette mutluluk bizim olur.

O vakit Allah huyuyla huylanır da, fertçilikten, bencillikten kurtulmuş, varlığımızı topluma vermiş, topluma yayılmış oluruz. Bu ulu savaş, iki yönlüdür. "Kul bana yaklaşırsa ben ona bir karış yaklaşırım; bir karış yaklaşırsa, bir kolaç yaklaşırım; bana yürüyerek gelirse ben ona koşa-koşa gelirim" deniyor (Câmi', II., s. 69). Varlıktan geçmeden vahdetten bahis, çocukların evcik oyunundan da gülünçtür; şer'a da uymaz zâten.

*
* *

(M E T İ N)

Münafıkların Mescid-i Dırâr yapmaları

* Eğri yürüyüşe ait Kur'ân'dan bir başka örnek dinlersen yeridir.

2830. Münâfıklar, böyle bir çift-tek oyununu, Peygamber'le de oynamaya kalkışmışlardı.

Ahmed'in dînini yüceltmek için bir mescit yapalım demişlerdi; oysa ki bu dinden dönmekti ancak.

Böyle bir ters oyuna giriştiler de onun mescidinden başka bir mescit yaptılar.

Tavanını, döşemesini, kubbesini bezediler; fakat bununla, topluluğu bölmek istemişlerdi.

Peygamber'in yanına, yalvarmaya geldiler; deve gibi önünde ıhlayıp yere diz çöktüler.

A Tanrı elçisi dediler, ihsan etsen, lûtuf buyursan da ayağına zahmet versen, bir de o mescide gelsen.

Böylece de orası, ayaklarınla kutlansa.. Adın kıyâmete dek yıpranmasın.

Balçıklı günün, bulutlu günün mescidi.. Darlık, yokluk-yoksulluk gününün mescidi.

Bir garip gelirse orda, kendine yer bulsun, hayırlara ersin, bu hizmet konağında bolluğa ulaşsın.

İstedik ki din töresi çoğalsın, dolsun da taşsın; çünkü acı iş bile dostlarla tatlılaşır.

2840. Bir saatcık şereflendir orayı, bizi arıt, bizi tanıt.

Mescidi de okşa, mescittekileri de; sen bir Ay'sın, bizse geceyiz, bir soluk bizimle uzlaş.

Karıl bizimle de gece, yüzünle gündüze dönsün a yüzü, canları ışıtan güneş.

Keşke o söz, gönülden söylenmiş olsaydı da o bölük de muradına erseydi.

* Candan, gönülden kopmadan dile gelen güzel sözler, külhanda biten yeşilliğe benzer dostlar.

Onları uzaktan seyret, geç-git yoluna; oğul, onlar ne yenmeğe değer, ne koklanmaya.

Kendine gel, aklını başına devşir de vefasızların yanına gitme, lûtuflarına kanma; onların lûtfu, yıkık köprüye benzer; iyi duy bu sözü.

Bir bilgisiz oraya ayak basarsa köprü de yıkılır, ayak basanın ayağı da kırılır.

Nerde bir ordu, bozguna uğrarsa, iki-üç gevşek puştun yüzünden uğrar.

Puşt, erkekcesine silâhlar kuşanır, safa girer; işte mağara dostu buracıkta, tam dost bu diye ona güvenirler.

2850. Fakat sıkıyı gördü mü, yüz çevirir; onun gidişi, belini kırar senin.

Geçelim; çünkü bu bahis uzundur, arttıkça da artar, maksatsa gizli kalır.

Münafıkların, Mescid-i Dırâr'a götürmek üzere selâm ona, Peygamber'i kandırmaya çalışmaları

Tanrı elçisine afsunlar okudular; masal, düzen atlarını sürdüler.

O yolu-yordamı acımak olan merhametli Peygamber de gülümsemeden başka bir şey yapmadı, evet sözünden başka bir söz demedi.

O topluluğun teşekkür edilecek işlerini andı, geleceğini söyleyerek habercileri sevindirdi.

Oysa düzenleri, sütte kıl görünür gibi birbir görünüyordu ona.

Fakat o lûtuf sahibi, kılı görmezlikten geliyor da kerem buyuruyor, sütü övüyordu.

O solukta, yüzbinlerce düzen kılına karşı gözünü yummuştu, hiçbirini de görmüyordu.

* O kerem denizi doğru buyuruyordu, ben sizi diyordu, sizden de daha fazla esirgerim.

* Ben bir ateş kıyısında, pek kötü bir yalıma, pek alevli bir ışığa karşı oturmuşum.

2860. Siz, pervaneler gibi o yana koşuyorsunuz; ben de iki elimle pervane kovmadayım.

Peygamber kalkıp o yana gitmeye niyetlenince Tanrı gayreti bağırdı: Gulyabânî sesini dinleme.

Bu pisler düzen kurdular; söyledikleri sözlerin hepsi de ters.

Maksatları kara yüzlülükten başka bir şey değil; gâvur-çıfıt, nerden din gayreti güdecek?

Cehennem köprüsünün üstüne bir mescit kurdular; Tanrı'yla azgınlık tavlası oynamaya giriştiler.

Maksatları, Peygamber'in sahâbesini ayırmak; her boşboğaz, Tanrı üstünlüğünü nerden tanıyacak?

Şam'dan buraya bir çıfıt getirecekler; çıfıtlar, onun vaaziyle sarhoş olmuşlar.

Peygamber, evet dedi; gelirim, fakat şimdi yol üstündeyiz, savaşa gidiyoruz.

Şu seferden dönünce gönlümü o mescide yollarım; o zaman dileğimle gelirim.

Onları yolladı, kendisi savaşa yürüdü; azgınlarla, onlara lâyık bir oyuna girişti.

2870. Savaştan gelince gene geldiler; geçmiş söze el attılar.

Tanrı, a Peygamber dedi, açık söyle; hainliklerini, sonu savaş bile olsa açığa vur dedi.

Peygamber de onlara, gönlünüz pek kötü, pek düşmansınız; susun da sırlarınızı söylemeyeyim dedi.

Gizledikleri şeylerden bir kaç belirtiyi açığa vurup söyleyince, işleri kötüleşti.

Haberciler, hemencecik bunu inkâr ederek Allah için hâşâ, Allah'a and olsun ki hâşâ demeye başladılar.

Her münâfık, koltuğuna bir Mushaf vurup düzenle Peygamber'in yanına,

* And içmeye geldi; çünkü andlar, bir kalkandır; çünkü andlar, yalancıların töresidir.

Eğri, yalancı kişinin, dinde vefası yoktur; her zaman andını bozar o.

Gerçek kişilerin, anda ihtiyaçları yoktur; çünkü onların iki aydın gözü vardır.

Andı, ahdı bozmak, ahmaklıktandır; yemininde durmak, vefayı elden bırakmamak, çekinen kişinin işidir.

2880. Peygamber dedi ki: Sizin andınızı mı doğru sayayım, Tanrı'nın andını mı?

Topluluk, ellerinde Mushaf, dilleri oruçla mühürlü, gene and içtiler.

Bu doğru, bu tertemiz söz hakkıyçin o mescidi kurmamız, Tanrı içindir.

Orda hiç düzen yok; orda ancak Tanrı'yı anış var, gerçeklik var, dostluk var dediler.

Peygamber, Tanrı'nın sesi dedi, kulağıma ses gelir gibi geliyor.

* Tanrı, kulaklarınızı mühürledi de Tanrı sesini duymuyorsunuz siz.

İşte şimdicek Tanrı sesi geliyor kulağıma; sanki arı-duruyu tortudan süzüyorum ben.

* Netekim Mûsâ da, ağaçtan, ey bahtı kutlu kişi diye Tanrı sesini duydu.

Ağaçtan, "Gerçekten de Allah'ım ben" sesini duyuyordu; Tanrı sözüyle beraber ışıklar da beliriyordu.

Vahiy ışığından acze düştüler de gene yeniden andlar içmeye koyuldular.

2890. Tanrı, and'a kalkan dedi ya; savaş eri, nasıl olur da kalkanı elinden atar.

Peygamber, tekrar, apaçık yalanladı da güzel bir sözle yalan söylediniz dedi.

Bazı sahâbenin, Peygamber neden ayıpları örtmüyor diye inkâr yollu düşünceye dalmaları

Peygamber, vaadinden dönünce Peygamber'in dostlarından birinin gönlüne inkâr geldi.

Bu Peygamber dedi; bu kadar yaşlı-başlı koca kişileri neden utandırıyor?

Nerde kerem, nerde ayıp örtmek, nerde utanç? Peygamberler, yüzbinlerce ayıpları örterler.

Gene bu kınayış, yüzünü sarartmasın diye gönlünden, tez tövbe etti.

İki yüzlülerle dost oluşun şomluğu, inanç sahibini de onlar gibi çirkin, âsi etmişti.

Gene, a gizli şeyleri iyiden-iyiye bilen, şu inkârda ayak diretme bana diye sızlanmaya koyuldu.

Dedi ki: Gözümün görüşü gibi gönlüm de elimde değil; elimde olsaydı şu solukda gönlümü öfkeyle yakar-yandırırdım.

Bu düşünceyle uyku bastırdı; ruyasında onların mescidini fışkıyla dopdolu gördü.

2900. Mescidin taşları, pislikle harab olmuştu, taşlardan kara dumanlar tütmedeydi.

Bu duman, adamın ağzına-burnuna girdi, boğazını yaktı; o acı dumanın korkusuyla sıçradı, uykudan uyandı.

Hemen yüzüstü düştü; A Tanrım, bunlar münkirlik belirtisi diye ağlamaya koyuldu.

Kahır-gazep, beni iman ışığından ayıran böylesine hilimden daha da iyi Ya Rabbi diyordu.

Geçici işlere dalanların çabasını bir kazsan, görürsün ki sovan gibi kat-kattır.

Fakat her bir katı, öbür kattan daha da içsizdir, daha da boştur; gerçeklerin her işi, öbüründen daha da özlüdür.

O topluluk Kubâ mescidini yıkmak için kaftanlarının üstüne yüzlerce gayret kemeri kuşanmışlardı.

* Hani Ashâb-ı Fil gibi; Habeş ülkesinde bir kâ'be yapmışlardı; Tanrı o kâ'beyi ateşe verdi.

Öc almak için Kâ'be'ye kastettiler; halleri ne oldu; Kur'ân'da oku.

Dinde yüzü kara olanların ellerinde, ancak düzen vardır, kandırış vardır, inat vardır.

2910. Sahâbenin her biri, o mescit hakkında ruyada bir belirti * gördü de münâfıkların içlerindekini hepsi de tam olarak anladı.

Bu ruyaları birbir anlatsam, şüphe edenler de tam inanca ererler, arınır-giderler **.

Fakat sırlarını açmaktan korkuyorum; çünkü peygamberler nazlıdırlar; naz yaraşır onlara.

---

* Birinci mısra'ın sonu, metinde apaçık anlamına "iyan" ken karşılaştırmada, üste "nişan" yazılmış.

** İkinci mısra'ın ilk sözü "pes yakıyn"ken "pes"in üstüne "bâ" yazılarak düzeltilmiş.

Onlar şeriatı, taklitsiz kabullenmişlerdir; o geçer akçayı, mehenge vurmadan elde etmişlerdir.

* Kur'ân'ın hikmeti, madem ki mü'minin kaybolmuş malıdır; herkes, elbette kaybolmuş malını bilir.

Kaybolmuş devesini arayıp soran kişinin hikâyesi

Hani bir deven olsa da kaybetsen, bulunca, senin deven olduğunu nasıl olur da bilmezsin.

Arapçada "dâlle" kaybolmuş, elinden kaçıp bir bucağa gizlenmiş dişi deveye derler.

Kervan, yük yüklemeye gelince, senin deven ortada yok;

Dudakların kupkuru o yana, bu yana koşup durursun; kervan uzaklaşmada, gece de yaklaşmada.

Korkulu yerde varın-yoğun yer üstünde kalmış, sense devenin peşinde her yanı dolaşmadasın.

2920. Müslümanlar, kim bir deve gördü? Sabah çağı ahırdan kaçmış demedesin.

Kim dersin, devemden bir iz bulur, söylerse şu kadar para, muştuluk vereceğim.

Herkesten bir iz, bir belirti ararsın; her aşağılık kişi de bıyık altından güler sana.

Biri alay ederek evet der, bir deve gördük, şu tarafa gidiyordu, kızıl tüylü bir deveydi; otlağa doğru gitti.

Öbürü, kulağı da kesikti der; bir başkası, çulu nakışlıydı der.

Bir başkası bir gözü kördü der; bir başkası da uyuzluktan tüyü-tüsü kalmamıştı der.

Muştuluk almak için her aşağılık kişi, yüzlerce asılsız belirti söyler.

Birbirine aykırı mezhepler arasında şüphede kalış, bunlardan sıyrılıp çıkış, kurtuluş

Hani herkes görünmeyeni bildiğini söyler, onu bir sıfatla sıfatlandırır.

Filozof bir başka çeşit anlatır; derken bahse giren biri, onun sözlerini cerheder.

Öbürüyse ikisini de kınar; bir başkası gösterişle can çekişir.

2930. Herbiri, duyanlar, kendisini o köyün adamı sansın diye bu yolun izlerini söyler-durur.

Gerçek olarak şunu bil ki bunların hepsi de doğru değildir; fakat bu sürünün hepsi yollarını kaybetmiş de değildir.

Çünkü hak olmadıkça bâtıl meydana çıkmaz; ahmak, kalp parayı altındır ümidiyle alır.

Dünyada yürüyüp duran geçer akça olmasaydı, kalp paralar nasıl harcanabilirdi?

Doğru olmasa nasıl olur da yalan olur? O yalan, doğruyla aydınlanır.

Doğrudur diye ümide düşerler de eğriyi alırlar; zehiri şekere dökerler de öyle içerler.

Güzel, tatlı buğday olmasaydı, buğday gösterip arpa satan ne yapardı?

Öyleyse, bütün bu sözler bâtıldır deme; bâtıllar, hak ümidiyle gönüle tuzak kesilmişlerdir.

Öyleyse hepsi de hayâl, hepsi de sapıklık deme; dünyada hayâlsiz gerçek yoktur.

* Hak Kadir gecesidir; can, bütün geceleri sınasın diye geceler içinde gizlidir.

2940. Fakat a genç, bütün geceler Kadir gecesi değildir, netekim her gecenin kadir gecesi olması ihtimali de yok değildir.

Hırka giyenlerin içinde de bir yoksul var.. Sına da hak olanı bul, ona sarıl.

Nerde anlayışlı bir inanç sahibi ki puştcağızları yiğitten ayırdetsin?

Dünyada ayıplı şeyler olmasaydı alış-veriş edenlerin hepsi de ahmaklaşır-giderdi.

Kumaş tanımak pek kolay olurdu; madem ki ayıplı yok; ehil olmayan kim oluyor, ehil kim?

Fakat her şey ayıp olsaydı, o vakit de bilginin faydası olmazdı; hepsi odunsa burada ödağacı yok demek.

Herşey hak diyen kişi, ahmağın biridir; herşey bâtıl diyen de kötü kişidir.

Peygamberleri alanlar kâr ettiler; renkle koku alanlarsa kör oldular, ziyana battılar.

Yılan, göze mal görünür; iki gözünü de bir ovuştur hele.

* Şu alış-verişe, şu kâra pek özenerek bakma; Firavun'la Semûd'un ziyanını gör.

2150. * Şu varlığa, tekrar-tekrar bak; çünkü Tanrı, "Sonra gene bir bak" buyurdu.

Herşeyi, onda bulunan hayrın, şerrin meydana çıkması için sınayış

* Şu ışık tavanına bir kere bakmayı yeter bulma; defalarca bak da gör; "Bir çatlak görebiliyor musun?.."

Çünkü sana, bu güzel tavana, ayıp arayan adam gibi defalarca bak dedi.

Gök için böyle olunca şu kara yeryüzünü anlamak, görmek, farkedip beğenmek için ne kadar bakmak gerek.

Arıyı tortudan süzmek için aklımızın ne kadar zahmet çekmesi gerekiyor.

Kışın, güzün sınamaları, yazın sıcağı, can gibi ilkbahar..

Yeller, bulutlar, şimşekler.. Hep bu gelip geçen şeyler, aradaki farkı belirtmek içindir;

Boz renkli toprağın, cebinde, lâ'l, taş, ne varsa çıkarması içindir.

Şu gamlı, suratı asık toprak, Tanrı hazînesinden, kerem denizinden neler çaldıysa,

* Takdir şahnesi, doğru söyle der ona; ne çaldıysan, ne götürdüysen, kıldan-kıla anlat.

2960. Hırsız, yâni toprak, hiç-hiç der; şahne de onu sımsıkı yakalar, çekiştirir-durur.

Şahne ona, kimi şeker gibi sözler söyler; kimi de asar onu, işkenceler yapar ona.

Böylece de kahırla lûtuf arasında, korkuyla ümit ateşinin tesiriyle o gizli şeyler meydana çıkar.

O baharlar, ululuk şahnesinin lûtfudur; o güz mevsimi de Tanrın'ın ürkütmesidir, korkutmasıdır.

O kış, mânevî çarmıha geriştir; a gizli hırsız, meydana çık demektir.

Demek ki savaşan kişinin bir zaman olur, gönlü ferahlar; bir zaman da olur, daralır, derde düşer, şüphelere uğrar.

Çünkü şu balçık yok mu; bedenlerimiz hani.. Can ışıklarını inkâr eder, o ışıkların hırsızıdır.

A arslan er, Yüce Tanrı, soğuğu, ağrıyı, sızıyı, derdi bizim bedenlerimize verir ya;

* Korku, açlık, mal noksanlığı, hastalık.. Bütün bunlar, geçer akça olan canın meydana çıkması içindir.

Bu korkutmalar, bu vaadler; hep şu birbirine karışmış iyiyle kötünün ayırtedilmesi içindir.

2970. Hak'la bâtılı birbirine karıştırmışlar; kalp akçayla geçer akçayı şu heybeye dökmüşler.

Demek ki seçilmiş, gerçeklerle sınanmalar görmüş bir mehenk gerek ki

Bu düzenleri ayırtetsin de iş başarmaya bir töre kursun.

* A Mûsâ'nın anası, süt ver ona, emzir onu; at suya, belâya düşeceğini düşünme.

* Kim Elest gününde o sütü içmişse, Mûsâ gibi o da bu sütü tanır, ayırteder.

Çocuğunun tanıyıp ayırtetmesini gerçekten istiyorsan, a Mûsâ'nın anası, emzir onu.

Emzir de anasının sütünün tadını alsın; kötü yaratılışlı dadılara baş eğmesin.

Deve arayan kişinin hikâyesinin faydasını anlatış

A güvenilir kişi, sen bir deve kaybetmişsin; herkes de devenin bir şeyini söylüyor sana.

Sen, deve nerde, bilmiyorsun ama biliyorsun ki bu söylenen şeyler yanlış.

Deve kaybetmeyen de onu taklit eder, devesini kaybeden gibi o da bir deve arar.

2980. Evet der; ben de bir deve kaybetmişim; kim bulursa müjdesini de getirmişim, vereceğim.

Deve aramada sana eşit olur; deve tamahıyla bu oyuna girişir.

Fakat o, eğri sözü doğrudan ayırtedemez; fakat sözün, o taklitçiye bir sopa olur, ona dayanır.

Hangi söze, bu yanlış desen o da sana uyar, evet der, öyle.

Sana doğru bir söz, doğruya benzer bir söz söylerlerse inanırsın, hiç şüphen kalmaz.

Hasta canına şifâ verir o; betine-benzine renk verir, sağlık verir, güç-kuvvet verir sana.

Gözün aydınlanır, ayağın koşar; bedenin can olur, canın rûh kesilir.

A emin kişi dersin, doğru söyledin; bu belirtiler, apaçık bir bildiriş.

* Bunlarda apaçık, dosdoğru deliller var; bu bir Berat, bir kurtuluş Kadir gecesi.

Bu belirtiyi söyledi ya; öne düş dersin, yürü.. İşe koyulma çağı, kılavuz ol bana.

2990. A doğru söyleyen, ben ardınca gideyim; devemden bir koku aldın; göster bana, nerde?

Fakat deve sahibi olmayan, bu araştırmada ancak sana uyan kişiye gelince: Bu belirtiler,

Bu doğru sözler, bu yerinde belirtiler, onun inancını arttırmaz; ancak devesini kaybedenin inancı ona da vurur; o da bu sözlerin doğruluğuna inanır.

Onun bu işe sımsıkı, ateş gibi sarıldığını görür de, hay-haylarının boş olmadığını anlar.

Bu deve aramada onun hiçbir hakkı yok; yok ama o da bir başka deve kaybetmiştir; evet..

Fakat deve ümidi, ona perde kesilmiş de kaybettiğini unutmuş-gitmiş.

O nerde koşuyorsa bu da koşuyor; ümit yüzünden deve sahibiyle dertdeş oluyor.

Bir yalancı, gerçekle yola düşerse yalanı ansızın doğru oluverir.

O devenin koştuğu ovada öbürü de kendi devesini buluverir.

Deveyi görünce kendi devesi olduğunu hatırlar; o dostunun, o yakınının devesine tamah etmez artık.

3000. Devesini orda otlar görünce taklitçiyken gerçek olur.

O solukta, devesini arayandan ayrılır; onu ovada görmedikçe aramaz bile.

Bundan sonra artık yalnızca gitmeye koyulur; gözünü de devesine diker.

Gerçekten deve arayan, şimdiye dek arkadaşlık ettin bana; şimdi benden vaz mı geçiyorsun der.

O da, şimdiye dek boş şeyle uğraşıyormuşum; ümid yüzünden sana yaltaklanıyormuşum.

Bu arayışta, bu istekte, beden bakımından senden ayrıldım ama asıl şimdi dertdeş oldum seninle.

Devenin şöyle-böyle oluşunu senden çalıyor, ben de söz söylüyordum; canım, kendi devemi gördü de gözüm doydu.

Bulmadıkça gerçekten aramadım, istemedim onu; fakat şimdi bakır alt oldu, altın ona üst oldu.

Suçlarım tamamiyle ibadet oldu şükürler olsun; alay geçti-gitti, gerçek ispat edildi şükürler olsun.

Suçlarım Hakk'a vesile kesildi; artık kınama, yerme suçlarımı benim.

3010. Seni, doğruluğun arayıcı etmişti; beni de gerçekten işe sarılıp aramam, gerçek etti.

Senin gerçekliğin, aramaya yöneltti seni; beni de aramam, gerçekliğe ulaştırdı.

Yere devlet tohumu ekiyormuşum; oysa ki ben onu alay için, iş olsun diye ekiyordum.

* Meğer aslı varmış, kazançmış.. Ektiğim her tohum, bire yüz verdi.

Hırsız, gizlice bir eve girer; girince görür ki ev, kendi eviymiş.

A soğuk, ısın da sıcaklığa kavuş; katılığa alış da yumuşaklığa ulaş.

O iki deve değildir, bir devedir; söz daraldı, mânâ ise dopdolu, gepgeniş.

* Söz, mânâya yetmiyor, hem de boyuna böyle bu.. Onun içindir ki Peygamber, "Dil tuttuldu" dedi.

Söz söylemek, usturlap sayılır; usturlap göğü, güneşi ne kadar bilebilir?

Hele bir gök ki şu gökyüzü, onun yanında bir saman çöpü; güneş, o göğün güneşine karşı bir zerre.

Herkesde bir Mescid-i Dırâr sınayışının bulunduğunu bildirmek

3020. Orasının mescit olmadığı, düzen yurdu, çıfıt tuzağı bulunduğu meydana çıktı.

Peygamber de o yapının yıkılmasını, orasının küllük-gübürlük haline getirilmesini buyurdu.

Mescit sahibi de mescit gibi kalptı.. Tuzağa tohumlar saçman cömertlik değildir.

Oltandaki et lokmacağızı, balık avlamak içindir; öylesine lokma, ne bağıştır, ne cömertlik.

Kubâ'lıların mescidi, taştı, kerpiçti, o mescite benzemiyordu, onun dengi değildi ama gene de onu bırakmadı.

Cansız bir mescide bile böyle bir sitem revâ görülmedi de adalet emiri, Kubâ Mescidine denk olmayan o mescidi yaktı, yıktı.

Demek ki temellerin temeli olan gerçeklerin farkları var, birbirlerinden ayrılıkları var; bunu böyle bil.

Ne yaşayışı, öbürünün yaşayışına benzer; ne ölümü, onun ölümüne benzer.

Onun mezarını bile, öbürünün mezarı gibi bilme.. O dünyanın farkını nasıl söyleyeyim ben?

A iş eri, yaptığın işi mehenge vur da Mescid-i Dırâr yapma.

3030. O mescidi yapanları pek kınamadasın, onları alaya almadasın ama bir baksan görürsün ki onlardansın.

Hintlinin, bir iş ucundan dostuyla savaşması, kendisinin de o işe uğradığından haberi olmaması

Dört Hindli bir mescide girdiler; ibadet etmek için rükû ettiler, secde ettiler;

Her biri niyyet etti, tekbîr getirdi; yoksullukla, dertle namaza durdu.

Bu sırada müezzin geldi; Hindlinin biri, namazda olduğunu unutarak müezzin dedi; ezanı okudun mu, yoksa daha vakit var mı namaza?

Öbür Hindli, namazdayken, sus be dedi, söz söyledin, namazın bozuldu.

Üçüncüsü, ikincisine, amca dedi, ne diye onu kınamadasın? Öğüdü kendine ver.

Dördüncüsü, Allah'a hamd olsun dedi, üçü gibi ben de kuyuya düşmedim.

Dördünün de namazı bozuldu; şunun-bunun ayıbını söyleyenler, daha da fazla yol yitirmişlerdir.

Ne mutlu o cana ki kendi aybını görür; kim birinin aybını söylese alınır, o aybı kendinde bulur.

Çünkü onun yarısı, ayıp dünyasındandır; öbür yarısı gayb dünyasından.

3040. Madem ki başında on yara var; melhemi kendi başına sürmen gerek.

* Onun ilâcı, kendini ayıplamaktır; insan, sınık bir hale geldi mi de artık "acıyın" sözünün yeri.

* Sende o ayıp yoksa bile emin olma; olabilir ya, o aybı sen de işleyebilirsin, senden de yayılır halka o ayıp.

* Tanrı'dan, emin olmayın sözünü, işitmedin mi? Peki, neden kendini emin görmedesin, hoşsun?

Yıllar yılı İblis de iyi bir adla ömür sürdü; derken rezil oluverdi; bak da gör, adı neyken ne oldu?

Yüceliği dünyaya yayılmıştı, derken tersine yayıldı adı; eyvâh ona, vâh ona.

Emin değilsen tanınmayı dileme; yürü, yüzünü korkuyla yıka da öyle yüz göster.

Güzelim, sakalın bitmediyse başka sakalsızı kınama.

Şuna bak hele; İblis'in canı belâlara uğradı, kendisi kuyuya düştü de ibret oldu sana.

Sen düşüp de ona öğüt olmadın, ibret kesilmedin; zehri o içti, sen şerbetini iç onun.

Oğuzların, öbürü korksun diye bir başkasını öldürmeleri

3050. O kan döken Oğuz Türkleri geldiler; yağma için bir köye saldırdılar.

O köyün ileri gelenlerinden iki kişi buldular; birisini öldürmeye kastettiler.

Kurban etmek için ellerini bağladılar; adam, a padişahlar, a yüce kişiler dedi;

Ne yapıyorsunuz; neden öldüreceksiniz beni; neden kanıma susadınız benim?

Hikmeti ne, beni öldürmekten maksadınız ne; görüyorsunuz, böyle bir yoksulum, bedenim çırçıplak.

Oğuzlardan biri, dostun korksun da varını-yoğunu çıkarsın diye dedi.

Adam, o dedi, benden daha da yoksul.. Oğuz, öyle görünüyor, altını var onun dedi.

Adam, peki dedi, mâdemki ikimizde de para umuyorsunuz; ikimizden de şüpheleniyorsunuz;

A padişahlar, önce onu öldürün de ben korkayım, altınları saçayım.

Şimdiden de ilâhi kereme bak ki biz, ahır zamanda, en sonra gelmişiz.

3060. * Yüzyılların sonuncusu, ilk yüzyıllardan üstün; hadis'de de "Son gelenler, ileri geçenlerdir" denmiştir.

Acıyan Tanrı, Nûh kavminin, Hûd kavminin helâkini gösterdi canımıza.

Korkalım diye onları kahretti; bu iş tersisine olsaydı vay haline.

Kendilerine tapanların ve Tanrı selâmı onlara olsun, Peygamberlerle erenlerin varlıkları nîmetken o nîmete şükretmeyenlerin hâlleri

Onların hangisi, söze geldiyse ayıptan, suçtan, taş gibi katı gönülden, kapkara candan söz etti.

Tanrı buyruğuna değer vermemeyi, yarınki günün gamını yememeyi anlattı.

Hevesten, şu alçak dünyanın sevgisinden; karılar gibi nefse alt olmaktan bahsetti.

Öğüt verenlerin sözlerinden kaçmayı; temiz kişilerle buluşmaktan ürkmeyi bildirdi.

Gönüle, gönül ehline yabancı durmayı, padişahlara karşı düzen düzmeyi, tilkiliğe kalkışmayı;

Gözü tok kişileri yoksul sanmayı, hasetten onlara gizlice düşman olmayı anlattı.

Bir şey alırsa yoksuldur dersin hani; almazsa gösteriş yapıyor; azgın dersin.

3070. Seninle eş-dost olursa bir şey umuyor dersin; senden çekinirse ululanıyor da ondan dersin.

Yahut münâfıklar gibi özür getirir de oğlun, kadının nafakasından acze düşmüşüm;

Ne başımı kaşımaya vaktim var; ne din kaydına düşüp kulluk etmeye.

A filân, bir himmet et, bizi an da işin sonunda erenlerden olalım dersin.

Ama bu sözde dert yüzünden, yanıp yakılarak söylenmiş bir söz değil hani.. Uyuyan kişi, bir sayıkladı, gene daldı-gitti.

Dersin ki: Ayâlimin rızkını kazanmaktan başka bir şey yapmıyorum; başka çârem yok; dişimle, tırnağımla çalışıp çabalıyor, helâl kazanıyorum.

Ne helâli, a sapıklara karışmış kişi? Senin kanından başka bir helâl görmüyorum ben.

Onun çâresi Tanrı'dandır; gıdadan değil.. Çâresi dindendir; puttan değil.

A aşağılık dünyaya dayanamayan, yeri en güzel bir şekilde döşeyenden ayrı kalmaya nasıl dayanıyorsun?

A naza-naîme sabr edemiyen, kerem sahibi Allah'ın ayrılığına nasıl sabredebiliyorsun?

3080. A temize-pise dayanamıyan, bunları yaratana nasıl dayanıyorsun?

* Nerde bir Halil ki mağaradan çıksın da bu, benim Rabbim dedikten sonra tez kendine gel desin, nerde her solukta bir iş onaran yaratıcı?

Şu iki meclis kimin? Onu görmedikçe iki dünyayı da görmek istemem ben.

Tanrı sıfatlarını seyretmedikçe ekmek yesem boğazımda kalır.

Onu görmedikçe, onun gülünü, onun gül bahçesini seyretmedikçe lokma nasıl siner?

Öküzden, eşekten başka kimdir ki Tanrı'ya kavuşma ümidi olmadan bir soluk dincelir de şu yemeği yer, şu suyu içer?

* Hayvanlar gibi olan, hattâ ondan da daha sapık bulunan, düzenlerle dopdolu bile olsa koltuğu kokmuşun biridir.

Düzeni de baş aşağı olmuştur, kendisi de.. Zamancağızı geçmiş-gitmiştir, günü gelmez olmuştur.

* Düşüncesi körleşmiştir, aklı bunamıştır; ömrü tükenmiştir; elif gibi hiçbir şeyi yoktur.

Şu düşüncedeyim der ya; bu da o nefsin masalıdır.

3090. Tanrı suçları örter, acır demesi de gene o alçak nefsin düzenidir ancak.

A elimde ekmek yok, elim boş diye gamdan geberen, mademki suçları örter, acır, ya bu korku neden?

Kocalmış bir adamın, hekime hastalıklardan şikâyeti, hekimin de ona cevap vermesi

Bir koca kişi, hekime dedi ki: Aklım dağınık, fikrim perperîşan.

O anlayışsızlık kocalıkdandır dedi hekim.. Adam, gözlerim kararıyor, göremiyorum dedi.

A koca kişi dedi hekim, kocalıktan.. Adam, sırtım fena halde ağrıyor dedi.

A zayıf ihtiyar dedi hekim; bu da kocalıktan.. Adam, ne yersem yiyeyim dedi, sindiremiyorum.

Hekim, mide zayıflığı da kocalıktan dedi. Adam, soluk alırken dedi, sıkıntı çekiyorum.

Hekim, evet dedi, nefes darlığı.. Kocalık geldi mi adama yüzlerce illet gelir-çatar.

Adam behey ahmak dedi; şu sözde yamandın-kaldın; hekimlikten yalnız bu lâfı mı öğrendin sen?

* A çatlak kafalı, aklın, şu bilgiyi vermedi mi sana ki Tanrı, her derde bir derman vermiştir.

3100. A ahmak eşek, aklın da kıt, bilgin de; ayağın kısa da yeryüzünde kalakalmışsın.

Hekim, a altmışını aşmış kişi dedi; şu öfke, şu kızış da kocalıktan.

Bütün sıfatların, bütün parça-buçukların zayıflaşır da kendini tutman, dayanman da azalır.

İki çift söze bile dayanamaz adam; haykırır; bir yudumcuk birşey bile içemez; kusuverir.

Ancak Tanrı'dan esrimiş ihtiyar başka.. Onun içinde tertemiz bir yaşayış vardır.

Görünüşte ihtiyardır, içyüzdeyse çocuk.. Zâten o eren, o peygamber kimdir ki?

İyiye, kötüye görünmeselerdi şu aşağılık kişilerin onlara bu haseti nasıl olurdu ki?

Onlar yakıyn bilgisini bilmeselerdi, onlara karşı şu tiksinme, şu düzenler kurma, şu kin gütme olur muydu hiç?

Aşağılık kişiler, kıyâmette neye uğrayacaklarını bilselerdi, kendilerini keskin kılıcın üstüne nasıl atarlardı?

O, sana gülümser ama öyle görme onu; gönlünde yüzlerce kıyâmet gizli onun.

3110. Cehennem, cennet.. Hep onun parça-buçuğu; sen ne düşünürsen düşün; o, o düşüncenin de üstünde.

Ne düşünürsen düşün, hepsi de yok olup gider; düşünceye gelmeyen yok mu? O'dur Tanrı.

İçinde kim var; biliyorlarsa evin kapısındaki bu küstahlık da ne?

Ahmaklar mescidi ulu görürler de gönül ehline cefâ etmeye çabalarlar.

A eşekler, o mescit, yok olup gider; buysa gerçektir.. Ulularin gönüllerinden başka mescit yoktur.

Erenlerin gönüllerindeki mescit, herkesin secde yeridir; orda Tanrı vardır.

* Tanrı erinin gönlü derde düşmedikçe Tanrı, hiçbir milleti rezil, rüsvây etmedi *.

Peygamberle de savaşa kalkıştılar; beden gördüler de insan sandılar onları.

Sende de önce gelip geçenlerin huyları var; onların başlarına gelen senin de başına gelebilir; nasıl korkmuyorsun?

Onlarda neler varsa sende de var; sen de onlardan olunca nerden kurtulacaksın?

Cuhî ile babasının cenâzesi önünde giden çocuğun hikâyesi

3120. * Bir çocuk, babasının tabutu önünde zârızârı ağlıyor, başına vuruyor,

* Metinde birinci mısraın üstüne "2" numarası konarak düzeltilmiştir.

Diyordu ki: Baba, nereye götürüyorlar seni? Sonunda toprağa gömecekler seni.

Öylesine dar, öylesine gamlarla dopdolu bir eve götürüyorlar ki seni; orda ne bir halı var, ne bir hasır.

Ne geceleyin bir ışık var orda, ne gündüzün bir dilim ekmek; orda yemeğin ne kokusu var, ne izi.

Ne kapısı onarılmış, ne dama bir yol var; ne de bir komşu var ki sığınasın.

Halkın öptüğü gözlerin, o kapkaranlık yaslı yurtta ne olacak?

Amansız bir ev, daracık bir yer.. orda ne bet kalır, ne beniz.

Böylece o evin vasıflarını sayıp döküyor, iki gözünden kanlı gözyaşları saçıyordu.

Cuhî, babasına, sayın baba dedi, Vallahi bu adamı bizim eve götürüyorlar.

Babası Cuhî'ye, aptallaşma dedi; Cuhî, baba dedi, sayıp döktüklerini duy.

3130. Birbir, bu sayıp döktükleri, hiç şüphe yok ki bizim evin vasıfları.

Ne hasır var, ne ışık var, ne yemek.. Ne kapısı onarılmış, ne avlusu, ne damı.

İnsanda da bu çeşit yüzlerce iz vardır ama azgınlar, nerden görecekler bunları?

Ululuk güneşinin yalımlarından ışıksız kalan gönül evi de,

Çıfıt evi gibi dardır, karanlıktır; sevgi bağışlayan Tanrı'nın zevkinden mahrumdur.

O gönüle, ne güneşin ışığı vurur, ne o gönülün sâhası genişler, ne de kapısı açılır.

Sana, böyle gönüldense mezar yeğ; artık gönlünün mezarından çık.

A şûh, a şen güzel, dirisin, diri oğlusun sen.. Bu daracık mezarda nefesin daralmıyor mu?

Vaktin Yusuf'usun, gökyüzünün güneşi.. Şu kuyudan, şu zındandan çık, yüzünü göster.

* Yunus'un, balık karnında pişti, olgunlaştı; onu kurtaran ancık Tanrı'yı, anmaktı onun noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu söylemekti.

3140. O, balığın karnında tesbihe koyulmasaydı, kıyâmete, ölülerin dirileceği günedek orda mahpus kalırdı, o zındandan çıkamazdı.

* O tespih etmekle balığın karnından kurtuldu.. Tespih nedir? Elest gününün belirtisi, delili.

O can tesbihini unuttuysan balıkların tespihlerini işit.

Allah'ın kudretini gören, Allah'a mensuptur; denizi görense balıktır.

Bu dünya denizdir; beden balık; cansa sabah ışığını göremeyen Yunus.

Tespih ederse balıktan kurtulur; yoksa balığın karnında sindirilir, yok olur-gider.

Bu deniz, can balıklariyle dopdoludur ama a aşağılık kişi, sen görmüyorsun.

O balıklar, kendilerini sana çarpıyorlar; gözünü aç da apaçık gör onları.

Balıkları, açıkca göremiyorsan kulakların, tespihlerini işitti ya.

Dayanıp ayak diremek, senin tespih edişlerinin canıdır; dayan; doğru tespih budur.

3150. * Hiç bir tespih, o kadar yüce değildir; sabret; "Sabır, genişliğe anahtardır."

Dayanmak, sırat köprüsüne benzer, o yandaysa cennet var.. Her güzelin de çirkin bir lalası vardır ya.

Laladan kaçarsan ulaşma yok.. Çünkü lala, güzelden hiç ayrılmaz.

* Sen dayanmanın, ayak diremenin tadını ne bilirsin a sırça gönüllü? Hele o Çiğil güzelinin aşkına dayanmak olursa..

Erkeğe tad, savaştandır *, dövüştendir.. Puştun zevkiyse zekerden.

Onun, zekerden başka ne dini vardır, ne zikri; düşüncesi, onu belden aşağıya indirmiştir.

Göğe bile yücelse korkma ondan; çünkü o aşağılık aşkın dersini almıştır.

O, yücelerde çan çalar ama gene belden aşağıya at koşturur.

Yoksulların bayraklarından korkmak da nedir? O bayraklar, ekmek lokması elde etmeye bir yoldur ancak.

Çocuğun, iri bir adamdan korkması, o adamın da, a çocuk korkma, ben erkek değilim demesi

İri bir kart oğlan, bir çocuğu yalnız buldu; çocuk, adam bana kastederse diye korktu; betibenzi sarardı.

* Metinde "gazâ" sözü unutulmuş, karşılaştırmada üste yazılmıştır.

3160. Adam, a benim güzelim dedi; emin ol, korkma.. Çünkü sen bana bineceksin.

Korkunç görünsem bile, bil ki puştum ben; deve gibi bin üstüme, sür beni.

İnsanların görünüşleriyle iç yüzleri de böyledir işte.. Dışardan insan görünürler, iç yüzdeyse lânetlenmiş şeytandır onlar.

A Âd gibi iri-yarı adam; yelin haydamasiyle dalın dövdüğü davula benziyorsun sen.

Tilki de yelle dolu bir tuluma benzeyen davul yüzünden avını yele verdi.

Fakat davulda bir şey olmadığını görünce, domuz bile dedi, bu bomboş tulumdan daha iyi.

Tilkiler, davul sesinden korkarlar; fakat akıllı kişi onu öyle çalar, ona o kadar vurur ki deme-gitsin.

Bir ok atanın hikâyesi, onun, ormana giden bir atlıdan korkması

Pek heybetli bir atlı, silâhlarını kuşanmış, bir soylu ata binmiş, ormana gidiyordu.

Usta bir okçu onu gördü; ürktü ondan, yayını çekti.

Tam oklayacağı sırada atlı bağırdı: Cüssem iri ama zayıfım ben.

3170. Sakın-sakın benim iriliğime bakma; savaş çağında kocakarıdan da aşağıyım ben.

Okçu, iyi ki söyledin dedi; yoksa korkumdan oklayacaktım seni.

Nice kişiler vardır ki ellerinde öylesine bir kılıç varken, erkek olmadıklarından savaşta öldürülmüş-gitmiştir.

* İstersen Rüstem'lerin silâhını kuşan, zırhını giy; o silâhın eri değilsen canın gitti-gider, dâhi gider.

Canını siper et ey oğul, vazgeç kılıçtan.. Kim başsız olursa odur padişahtan başını kurtaran.

O silâhın, senin düzenindir; hem senden doğmuştur, hem canını yaralamıştır.

Mademki şu düzenlerden bir kâr elde etmedin; düzeni bırak da devlete ulaş.

Mâdemki bir soluk olsun, düzenden bir meyva yiyemedin; düzeni bırak da lûtuf sahibi Tanrı'yı ara.

Mademki bu bilgiler kutlu değil sana; kendini bir ahmak yap, şom şeyden vazgeç-gitsin.

Melekler gibi, Tanrım de, bellettiğin bilgiden başka bilgimiz yok bizim.

Çuvalına kum dolduran bedeviyle onu kınayan filozofun hikâyesi

3180. Bir bedevi, devesine iki çuval yüklemiş, buğday götürüyordu.

Kendisi de iki çuvalın ortasına oturmuştu; yolda birisi, onu söze tuttu.

Yurdunu sordu, onu ele aldı; o soruşturmayla bir çok inciler deldi.

Ondan sonra da şu iki çuvalda ne dolu, bir söyle bakalım dedi.

Bedevî, çuvalımın birinde buğday var; öbüründe kum, insanın yiyeceği şey değil dedi.

Adam, ne diye kum yükledin deyince bedevi dedi ki: O çuval boş kalmasın diye.

Adam, akıllılık etseydin de buğdayın yarısını bu çuvala, yarısını öbür çuvala koysaydın ya;

Hem çuval hafifleşirdi, hem devenin yükü dedi. Bedevî aferin a akıllı-fikirli, a hür filozof dedi.

Böyle bir ince düşünce, böyle bir güzel karar. Sonra da sen çırçıplaksın, yayasın, yorulmadasın.

O iyi bedevî, filozofa acıdı, onu devesine bindirmek istedi.

3190. Derken gene ona dedi ki. A güzel sözlü filozof, birazcık hâlini anlat.

Sende bu çeşit akıl, bu çeşit fikir varken ya vezirsin, ya padişah; doğru söyle.

Filozof, ikisi de değilim, halktanım dedi; hâlime, elbiseme baksana.

Bedevi, kaç deven var, kaç öküzün var dedi; filozof, pek eşeleme dedi; ne buyum var, ne oyum.

Bedevî, bâri dedi dükkânda varın-yoğun ne? Filozof, bizde nerde dükkân, nerde mekân dedi.

Bedevi, öyleyse paranı-pulunu sorayım; yapayalnız gidiyorsun çünkü; öğüdün de sevimli.

Âlemdeki bakırları altın haline getirecek kimya sendedir; akıllı, bilgili adamın incileri, yığın-yığındır.

Filozof, vallahi dedi a Arabın ulusu, bütün varım-yoğum, bir gecelik yiyecek alacak kadar bile değil.

Yalınayak, çırçıplak koşup duruyorum; kim bir dilim ekmek verecekse oraya gidiyorum.

Bu hikmetten, bu üstünlükten, bu hünerden elime geçen, hayâlden, baş ağrısından başka bir şey değil.

3200. Bunun üzerine bedevî, çekil yanımdan dedi, benden uzaklaş da senin şomluğun, benim de başıma yağmasın.

O şom hikmetini uzaklaştır benden dedi; senin sözün, zamanedekilere şom bir söz.

Ya sen o yana git, ben bu yana gideyim; ya da sen önden yürü, ben arkadan yürüyeyim.

Çuvalımın birinde buğday, birinde kum oluşu, bu arda kalası düzenlerden iyi.

Ahmaklığım, pek kutlu bir ahmaklık; gönlümde azığım var, canım da Tanrı'dan çekinmede.

Sen de azgınlığının azalmasını istiyorsan çalış, çabala da sendeki hikmet azalsın.

Tabiatten, hayâlden doğan hikmet, ululuk sahibinin ışığının feyzinden doğan hikmet değildir.

Dünya hikmeti zannı, şüpheyi azaltır; fakat dinî hikmet, adamı göğün yücelerine ağdırır.

Ahır zamanın akıllı namussuzları, kendilerini, önce gelenlerden üstün görürler.

Düzenler öğrenmişlerdir de ciğerler yakmışlar; ne işler, ne düzenler bellemişler;

3210. Asıl kâr iksiri olan sabrı, bağışlamayı, cömertliği yele vermişler.

Düşünce ona derler ki bir yol açsın; yol da ona derler ki karşına bir padişah çıkagelsin.

Padişah da, aslından padişah olana denir; yoksa hazînelerle, ordularla kimse padişah olamaz.

Padişah, kendiliğinden padişah olmalı ki Ahmed dininin saltanatındaki yücelik gibi ölümsüz olsun, buyruk yürütsün.

Edhem oğlu İbrâhim'in deniz kıyısında gösterdiği kerâmetler

Edhem oğlu İbrâhim'den rivâyet edilmiştir: Bir yoldan gelmişti, deniz kıyısında oturmuştu;

O can padişahı hırkasını dikiyordu; ansızın oraya bir bey geldi.

O bey, Şeyh'in kullarındandı, Şeyh'i tanıdı, tez yere kapandı.

Şeyhe, hırka yamamasına şaşırdı-kaldı; huyu da değişti, yüzü de.

Öyle büyük bir sultanlığı bıraktı da sözü-harfi pek ince olan yoksulluğu seçti;

Yedi iklim padişahlığını bıraktı da yoksullar gibi hırkasına iğne batırmada diyordu.

3220. Şeyh, onun düşüncesini anladı; şeyh arslana benzer, gönüllerse ormanlığıdır onun.

Ümit gibi, korku gibi gönüllerde yürür o; ona dünya sırları gizli değildir.

Ey eli boş kişiler, gönül sahibi erlerin huzûrunda, gönüllerinizi koruyun.

Beden ehli olanların huzûrunda edep, görünüşe bağlıdır; çünkü Tanrı gizli şeyleri örter onlardan.

Gönül ehlinin yanındaysa, içi gözetmektir edep; çünkü onların gönülleri gizli şeyleri de bilir, anlar.

Sense tersine, körlerin karşısına, mevki kazanmak için edeple geliyor, kapı dibinde oturuyorsun.

Gözlülerin karşısındaysa edebi bırakıyorsun; bu yüzden de şehvet ateşine odun kesilip gidiyorsun.

Mademki anlayışın yok, doğru yolu bulma ışığından mahrumsun; körler için yüzünü cilâla, süslen dur.

Öte yanda da, gözlülerin karşısında yüzüne pislik bula; böyle kokmuş bir halde de tut, nazlan.

Şeyh, hemen iğnesini denize atıverdi; sonra da yüce sesle iğnesini istedi.

3230. Yüzbinlerce ilâhî balık, her birinin ağzında bir altın iğne,

Tanrı denizinden baş gösterdi; ey şeyh diyorlardı sanki, al Tanrı iğnesini.

İbrâhim, o beye yüzünü çevirdi de a bey dedi, gönül sultanlığı mı iyi, yoksa o çeşit hor bir padişahlık mı?

Bu, görünen bir belirti, bu hiçbir şey değil; iç yüze varırsan, bunun yirmi mislini görürsün.

Şehre bağdan, bir dal getirirler; bütün bağı, bütün bostanı nasıl getirirler şehre?

Hele bir bağ ki gökyüzü bile onun bir yaprağı.. Hattâ o iç; şu dünyasa kabuk sanki.

O bağa bir adım bile atamıyorsun; fazla koku al da nezlen geçsin bâri.

Geçsin de bir koku al; al da o koku, canını o yana çeksin; o koku, gözlerine fer versin.

* Ya'kup Peygamber'in oğlu Yûsuf, koku için, "Şu gömleği babamın yüzüne sürün" dedi.

* Ahmed, bu koku için vaazlarında, daima namazda gözüm ışıklanır buyurdu.

3240. Beş duygu, birbirine bağlanmıştır; beşi de bir yüce asıldan bitmiştir.

Birinin gücü, öbürlerine de güç verir; her biri, geri kalanlara sâkilik eder.

Gözün görmesi aşkı çoğaltır; gözdeki görüş de gerçeği arttırır.

Gerçeklik, her duygunun uyanıklığıdır; böylece de duygulara tad, eş-dost olur.

Ârifin, gaybı gören ışıkla ışıklanmaya başlaması

Yolculukta bir duygu, bağını çözüldü mü, geri kalan duyguların hepsi de değişir.

Bir duygu, duyulamıyacak şeyleri gördü mü, gizli âlemdeki şeyler, bütün duygularda belirir.

Sürüden bir koyun, sıçradı da ırmağın öte yanına atladı mı, birbiri ardınca sürüdeki bütün koyunlar o yana atlar.

* Sen de duygu koyunlarını güt, yaylaya götür de "Yaylağı o yeşertti" yaylasında yayotlat.

Orda sünbül otlasınlar, reyhan yesinler de gerçekler gül bahçesine yol bulsunlar.

Her duygun, duygulara peygamber kesilsin de birbir, o cennete doğru gitsinler.

3250. Duygular senin duyguna, dilsiz-dudaksız, gerçekten de öte, mecazdan da öte sırlar söyler.

Çünkü bu gerçek, te'villere uğrayabilir; bu vehimlenme, hayâllere düşmenin temelidir.

O gerçekse, apaçık meydana çıktı mı, araya hiçbir te'vil sığmaz artık.

Her duygu, senin duyguna kul oldu mu, gökler bile artık senden ayrılmaz.

Bu deri kimindir diye bir dâvâ çıksa, iç kiminse deri de onundur.

Bir saman denginin yüzünden kavga çıkarsa, buğday kimin, sen ona bak.

Demek ki gökyüzü kabuk, canın ışığıysa iç.. Bu meydandadır, oysa gizli; bu yüzden sürçme sakın.

Beden görünür, can gizli; bu, böyle olmuş.. Beden yen gibidir, cansa el gibi.

Akılsa candan da daha gizli uçar; duygu, cana daha da çabuk yol bulur.

Bir oynama görürsün, bilirsin ki diridir; fakat akıllı mıdır, bunu bilemezsin.

3260. Fakat uygun hareketlerde bulunur, bakır hareketi, bilgisiyle altın haline sokarsa,

Elin o uygun hareketlerinden anlarsın ki aklı da var.

Kendisine vahiy gelen can, akıldan daha gizlidir; çünkü o, görünmez âlemdendir, o yandandır, o baştandır o.

Ahmed'in aklı, kimseye gizli kalmadı; fakat vahyindeki canı, her can anlamadı.

Vahiy canına uygun hareketlerde var ama pek üstündür; akıl anlamaz onu.

Kimi delilik gibi görür, kimi şaşırır kalır; çünkü anlaması için onun, o olması gerek.

* Hızır'ın, kendi aklına uygun işlerini Mûsâ görünce aklı kabul etmedi de bulandı.

Onun işleri, Mûsâ'ya uygun gelmedi; çünkü Mûsâ'da, ondaki hâl yoktu.

Mûsâ'nın aklı bile gizli işte körleşir-kalırsa a akıllı-fikirli er, farenin aklı nedir ki?

Taklitten doğan bilgi, satış içindir; bu bilginin sahibi müşteri buldu mu, bir hoşca satar bilgisini.

3270. Fakat gerçek bilginin müşterisi Tanrı'dır; onun pazarı, boyuna parlaktır,

* Dudaklarını yummuştur, alış-verişi, sarhoş bir halde yapar-durur; müşterisine sınır yoktur; çünkü "Allah satın almıştır."

Âdem'in dersine müşteri, melektir; onun dersinin mahremi, ne şeytandır, ne peri.

* "Ey Âdem, adları haber ver onlara", ders okut; Tanrı sırlarını, kıldan-kıla anlat.

Kısa görüşlü, renkten renge girmeye dalmış, oturamaksız adama

Fare dedim ya; yeri toprakta da ondan dedim.. Farenin geçim yeri topraktır.. O, her yanda toprağı delik-deşik etmiştir.

Yollar bilir bilmeye, fakat yer altındaki yolları bilir..

Fareye benzeyen nefis de, ancak lokma ufalar; fareye de ihtiyacı kadar akıl vermişlerdir.

* Çünkü zâtı üstün Tanrı, hiç kimseye, ihtiyacı olmayan bir şeyi bağışlamaz.

Dünyanın, yeryüzüne ihtiyacı olmasaydı, âlemlerin rabbi, yeri hiç yaratmazdı.

3280. Şu kıvranan yeryüzü de dağa muhtaç olmasaydı o koskoca heybetli dağları yaratmazdı.

Göklere de ihtiyaç olmasaydı yedi göğü, yokluk yurdundan varlığa getirmezdi.

Güneş de, Ay da, şu yıldızlar da, hiç ihtiyaç olmasaydı meydana gelir miydi?

Şu halde varların kemendi ihtiyaçtır; insana da, ihtiyacı kadar uzuv vermiştir Tanrı.

A muhtaç, öyleyse tez ihtiyacını arttır da cömertlik denizi kerem etsin, coşsun.

Şu yollara düşen yoksullar, şu belâlara oğramış kişiler, halka ihtiyaçlarını söylerler.

Adamın merhameti kabarsın, muhtaç olduklarını halk görsün diye körlüklerini, çolaklıklarını, hastalıklarını, dertlerini gösterirler.

Hiç a adamlar, benim malım var, ambarım var, sofram döşeli; ekmek verin bana diyen çıkar mı?

Tanrı köstebek'e göz vermemiştir; çünkü bir şeyi içer gibi görmek için göze ihtiyacı yok onun.

Gözsüz, görüşsüz yaşayabilir; kara toprak içinde göze boş vermiştir o.

3290. Topraktan çıksa bile, ancak hırsızlık için çıkar.. Tanrı onu hırsızlığından arıtıncayadek böyle gider.

Ondan sonra kanatlanır, kuş olur; melekler gibi göklere doğru uçar.

Tanrı şükrünün gül bahçesinde, her zaman, bülbül gibi yüzlerce nağmeler çıkarır.

Ey beni çirkin sıfattan kurtaran der; ey bir cehennemi cennete döndüren,

Bir yağ parçasına bir aydınlık verirsin sen; bir kemik parçasına a Ganî Tanrı, duyuş bağışlarsın sen.

O mânâların bedenle ne alâkası var? Eşyanın anlayışiyle adların ne bağlılığı var?

Zâten söz yuva gibidir, mânâ ise kuş gibi.. Beden arkdır, cansa akar su.

O akar-gider, sense duruyor dersin; o koşup gitmededir, sense oturmuş-kalmış dersin.

Suyun, arklardan, derelerden akıp gittiğini görmüyorsan şu yeniden-yeniye yığılan çer-çöp nedir? Bir bunlara bak bâri.

Senin çer-çöpün de düşüncelerindir.. Yeniden-yeniye, her solukta dokunulmamış, ellenmemiş kızoğlan-kız, şekil-şekil düşünceler gelir-durur.

3300. Suyun yüzü de, düşünce ırmağı da, akıp giderken, güzel, yahut çirkin çer-çöp olmaz.

Bu akar suyun üstüne, gayb meyvalarından kabuklar düşer-durur.

Bu kabukların içini bağda ara; çünkü su, bağdan geliyor arka.

Yaşayış suyunun aktığını görmüyorsan ırmağa bak, şu nebatların, şu yeşilliklerin geçipgitmesini seyret.

Su gür gelir, yeğin akarsa şekil kabukları da daha tez geçer-gider.

Bu ırmak, pek hızlı aktı mı da, âriflerin gönüllerinde gam-kasavet eğlenmez.

Netekim ırmak da pek dolar, pek tez akarsa onda, sudan başka bir şey görünmez.

Bir yabancının, bir hal bilmezin bir şeyhi kınaması, müridin de ona cevap vermesi

Birisi, o kötü adam doğru yolda değil diye bir şeyhi kınadı;

Şarab içiyor dedi, gösterişci, pis.. Böyle adam, müridlerini nasıl kurtaracak?

Bir başkası da ona, edebe dikkat et dedi, ulu bir er hakkında böyle zan yerinde değil.

3310. Onun arı-duru suyu, bir sel yüzünden bulanıversin.. Bu, ondan da uzak, onun huylarından da uzak.

Tanrı ehline bu çeşit bühtanda bulunma; bu senin hayâlin; çevir yaprağı.

Bu olmaz ya, olsa bile a kara kuşu, uçsuz-bucaksız denizin pislikten ne korkusu var.

İki büyük testiden daha az bir su, yahut küçük bir havuz değil ki katreyle işe yaramaz bir hâle gelsin.

Ateş, İbrâhim'e ziyân vermedi; kim Nemrud'sa sen, ona kork de.

Nefis Nemrud'dur; akılla cansa Halil.. Can, işin tam içindedir; nefisse delil peşinde.

Bu yol kılavuzu, yolcuya gerek.. Çünkü o, her nefeste, çölde yol yitirir.

Fakat ulaşanlara gözden, ışıktan başka bir şey yok.. Onlar kılavuzdan da geçmiştir, yoldan da.

Kavuşmanın ta içinde olan er, delil getirirse eğer; savaşa, aykırılığa düşenleri uyarmak içindir.

Baba, yeni doğmuş çocuğa ti-ti der; aklı, dünyayı ölçüp biçse de böyledir bu.

3320. Hoca, elifte bir şey yok dese bile yüceliğinden, üstünlüğünden bir şey kaybetmez.

O ağzı bağlı çocuğa bir şey belletmek, onu söze getirmek için kendi dilini, kendi sözünü bırakmak,

Onun dilince konuşmak gerek; böylece senden bilgi beller, hüner elde eder o.

Öyleyse, bütün halk da onun çocuklarıdır sanki; O pîrin de öğüt verirken, onların anlayışlarına inmesi gerek.

Şeyhin müridi, o küfürle, o sapıklıkla dopdolu kişiye dedi ki * :

Kendini keskin kılıcın üstüne atma; aklını başına al; padişahla, sultanla kavgaya girişme.

Havuz, denize omuz vurur, ona değer vermemeye kalkışırsa kendi varlığını, kökünden söker-atar.

Öyle bir deniz değil ki o, kıyısı, ucu-bucağı bulunsun da sizin pisliğinizle pisleniversin.

Küfrün sınırı, ölçüsü, vardır da şeyhin, şeyhdeki ışığın ne sınırı vardır, ne ucu-bucağı.

* Sınırsıza karşı sınırlı olan, yok demektir; Allah'ın zâtından başka her şey, geçer-gider.

3330. Onun olduğu yerde ne küfür vardır, ne îman.. Çünkü o içtir, bu ikisiyse renktir, kabuktur.

Bu geçip giden şeyler, o yüze perde kesilmiştir; leğen altında gizlenen mum gibi hani.

Demek ki bu bedenin başı, o başa perdedir.. O başa karşı bu beden başı, kâfirdir.

Kâfir kimdir? Şeyhin îmanından haberi olmayan.. Ölü kimdir? Şeyhin canından haberi bulunmayan.

Denenmiştir ki bu can, ancak herşeyden haberi olmaktır; kimin daha fazla haberi varsa, onun canı daha üstündür.

Bizim canımız, hayvanların canlarından daha üstündür; neden? Çünkü bizim canımızın, herşeyden, daha fazla haberi var.

* Bu ve bundan sonraki üç beyit, metinde unutulmuş; karşılaştırmada yeri işaretlenerek kenara yazılmış.

Demek ki meleğin canı da bizim canımızdan üstün.. Çünkü onda "Ortaklaşa duygu" yok.

Gönül ehli olanların canlarıysa meleğin canından da üstündür; şaşkınlığı bırak.

Âdem'in canı, onların canlarından daha üstündür de o sebepten secde edildi ona.

Yoksa daha üstün olanın, daha aşağı olana secde etmesini buyurmak, yerinde bir buyruk olmazdı.

3340. İşleri onaran Tanrı'nın adâleti, lûtfu, nasıl olur da gülün, dikene karşı secde etmesini beğenir, doğru bulur?

Can, üstünlükte ileri gitti, gitti de sınırı aştı mı, herşey, artık râmolur ona;

Kuş da, balık da, insan da.. Çünkü o, arttıkça artmıştır; onlarsa azlıkta kalakalmışlardır.

Balıklar, hırkasını diksin diye iğne getirirler ona.. çünkü iplikler, iğneye uyar.

Edhem oğlu İbrahim'in deniz kıyısındaki hikâyesinin sonu

O bey, şeyhin buyruğunun geçtiğini gördü; balıkların denizden baş çıkarmalarından, bir vecit belirdi onda.

Âh dedi, balıklar bile pîrleri tanıyorlar; yuh olsun o eşikten sürülen bedene.

Balıklar bile piri tanıyorlar da biz uzağız.. Biz bu devletten mahrumuz, onlarsa kutlu.

Secde etti de ağlaya-ağlaya, yerlere serile-serile gitti; kapının açılması yüzünden bir aşka düştü de deli divâne oldu.

A yüzü yunmamış, sen ne iştesin; kiminle kavga ediyorsun; kime haset etmedesin sen?

Bir arslanın kuyruğuyla oynuyorsun; meleklere saldırıyorsun sen.

3350. Tamamiyle hayır olana ne diye kötü söylüyorsun; kendine gel de o alçalışı yücelme sayma pek.

Kötü nedir? Ululara muhtaç olan bakır.. Şeyh kimdir? Sonsuz, sınırsız kimya.

Bakırın, kimya yüzünden altın olmaya istidadı yoksa kimya, bakır yüzünden asla bakır olmaz.

Kötü kimdir? İşi ateş gibi olan inatçı, baş çeken kişi.. Şeyh kimdir, ezel denizinin ta kendisi.

Ateşi, boyuna suyla korkuturlar; fakat su, alevlenmekten korkar mı hiç?

Ay'ın yüzünde ayıp görmeye kalkışıyorsun; bir cennette diken devşirmeye girişiyorsun.

Sen, a diken arayan, cennete bile girersen, orada, kendinden başka bir diken bulamazsın.

• Güneşi balçıkla sıvamadasın; dolun Ay'da bir gedik, bir yarık aramadasın.

Dünyada ışıyan, parlıyan güneş, bir yarasa için gizlenir mi hiç?

Ayıplar, pîrler sürmüş, kovmuştur da o yüzden ayıp olmuştur; gizli şeyler, onlar kıskanmışlardır da o yüzden gizlenmişlerdir.

3360. Bâri uzaktan olsun hizmet etmeye çalış; pişmanlıkta tez ol da işe koyul.

Böylece de o yoldan bir esinti gelsin sana; hasetle rahmet suyunun yolunu, ne diye bağlıyorsun?

* Uzakta bile olsan, uzaktan kuyruk salla.. "Nerde olursanız olun, oraya yüz döndürün."

Bir eşek bile hızlı yürüyeyim derken bir balçığa saplansa, soluktan-soluğa, kalkabilmek için debelenir-durur.

Orda yerleşmek için yerini düzeltmeye kalkışmaz; o da bilir ki orası geçim yeri değildir.

Senin duygun, eşeğin duygusundan da mı aşağı ki gönlün, bu balçıktan bir türlü sıçrayıp çıkmaz?

Balçıkta tevîle ruhsat veriyorsun da neden gönlünü ondan çekip almıyorsun?

Bu lâyık sana, elimden bir şey gelmiyor; Tanrı acze düşmüş birinin suçuna bakmaz, kerem sahibidir o diyorsun.

Kör sırtlana benziyorsun, o, senin suçuna bakmakta zâten; fakat aldanıyor da bunu görmüyorsun sen.

Hani, sırtlan yok burda, dışarda arayın, mağarada aramayın derler ya..

3370. Bu sözü derler de mağarayı kapatırlar; o da boyuna, benden haberleri yok der;

Bu düşmanların benden haberleri olsaydı der, nerde sırtlan diye bağırırlar mıydı hiç?

Birisinin, Tanrı suçuma bakmıyor, günahıma karşılık bana bir şey yapmıyor dâvâsına girişmesi, selâm ona, Şuayb'ın ona cevap vermesi

Şuayb'ın zamanında birisi, Tanrı diyordu, bende bunca ayıplar gördü.

Kaç kere günâhlar, cürümler gördü de kereminden kusuruma kalmadı benim.

Yüce Tanrı, Şuayb'ın kulağına, gizlilik yoluyla, ona cevap verip dedi ki:

Kaç kere günâh ettim dedin; kereminden Tanrı kusuruma kalmadı.

A aklı kıt, tersine söylüyorsun; a yolu bırakıp çöle düşen,

Kaç kere cezânı verdim senin, kaç kere; ama senin haberin yok.. Baştan ayağa dek zincirler içinde kalmışsın.

A kara tencere, kat-kat isler içindesin; bu is, iç yüzünü de karartmış senin.

Gönlünde pas üstüne paslar var; bu paslar öylesine yığılmış ki gönül gözün, sırlara karşı kör olup gitmiş.

3380. O is, o kurum, yeni bir tencereye vursa, arpa kadar bile olsa gene görünür.

Çünkü her şey, zıddiyle meydana çıkar; ak üstünde o kara, rezil olur-gider.

Fakat tencere karardı mı, isin, dumanın ona vuruşunu, onu karartışını hemencecik kim görebilir?

Demirci Zenci olursa, duman, yüzüyle aynı renktedir.

* Fakat Rûm ülkesinden biri demircilik ederse, yüzü, dumandan alaca olur.

O da günâhın tesirini hemencecik görür de a Tanrım diye ağlayıp sızlanmaya koyulur.

Ama ayak direr de kötülüğü sanat edinir, düşüncesinin gözüne toprak saçarsa,

Tövbe etmeyi hatırına bile getirmezse, artık o suç tatlı gelir gönlüne, derken-derken de dinsiz olur-gider.

O pişmanlık, o, Yâ Rabbi deyiş gider ondan; gönül aynasına, beş kat pas çöker.

Paslar, demirini de yemeye koyulur, temelini de yok etmeye girişir.

3390. Ak kâğıda bir yazı yazsan o yazı, görülür-görülmez okunur.

Ama yazılı kâğıda bir yazı yazsan okunması güçleşir; anlaşılmaz; yanlış okunabilir.

O karalık, karalığının üstüne gelmiştir; iki yazı da körleşmiştir, mânâsı da kalmamıştır.

Bir üçüncü kere, o kâğıda yazı yazsan, şerle dolu canı gibi kapkara eder-gidersin.

Öyleyse, çâreler bulana sığınmaktan başka ne çâre var; bakırın ümitsizliğine iksîr, onun bakışıdır ancak.

Ümitsizlikleri, onun önüne koyun da devâsı bulunmayan dertten kurtulun.

Şuayb, bu sözleri ona söyleyince o can soluğundan, gönlünde güller açıldı.

Canı, gökten gelen vahyi duydu; cezâmızı verdiyse dedi, belirtisi nerde?

Şuayb, Yâ Rabbı dedi, sözümü dinlemiyor, o cezânın belirtisini arıyor.

Tanrı, suçları pek örterim ben dedi, sırlarını söylemem; belâlara uğradığına ancak bir belirtiyi söyleyeyim.

Cezâsını verdiğimin bir tek belirtisi şu: Kulluk ediyor, oruç tutuyor, duâ ediyor;

Namaz kılıyor, zekât veriyor, daha da başka şeyler yapıyor hani.. Fakat bir zerrecik bile can tadı bulamıyor.

Kulluklar ediyor, yüce işler işliyor; ama bir zerre bile tad alamıyor.

3400. Kulluğu güzel ama mânâsı güzel değil; cevizler çok ama içleri yok.

Tad gerek ki kulluklar meyva versin.. İç gerek ki tohum ağaç olsun.

İçi olmayan çekirdek hiç fidan olur mu? Cansız şekil ancak hayâldir.

İşten haberi olmayan o adamın şeyhi kınayışı hikâyesinin kalan bölümü

O pis adam, şeyh hakkında herzeler savurmadaydı.. Eğri akıl, boyuna eğri görür zâten.

Ben diyordu, bir mecliste gördüm; onda çekinme yok, müflisin biri o.

Bana inanmıyorsan geceleri kalk da şeyhinin kötülüğünü apaçık gör.

Geceleyin o müridi bir pencere yanına götürdü de şimdi kötülüğü, işret edişi seyret dedi;

3410. O gündüzün gösteriş yapışı, geceleyin kötülüğü bir gör.. Gündüzün Mustafa gibi, geceleyinse Ebû-Leheb.

* Gündüzün adı Abdullah, geceleyinse elinde kadeh; neuzübillâh.

Mürid, o pirin elindeki dolu kadehi görünce, a şeyh dedi, sende de mi yalan var?

Sen demiyor muydun ki şeytan, şarab kadehine işeyiverir.

Pîr dedi ki: Kadehimi öylesine doldurmuşlar ki içine bir tek üzerlik tohumu bile sığmaz.

Bir bak da gör, hiç bir zerre sığabilir mi? Sözü yanlış anlamışsın; aldanan sensin.

Görünen kadeh, bilinen şarap değil bu; gizli şeyleri gören şeyhten bunu uzak bil.

A boş adam, şarap kadehi, şeyhin varlığıdır; oraya şeytanın sidiği sığmaz.

Tanrı ışığiyle, dudağına dek dopdoludur o; beden kadehini kırmıştır; mutlak ışıktır o.

Güneşin ışığı, pisliğe vursa bile pislenmez, gene o ışıktır o.

3420. Şeyh dedi ki: Bu, ne kadehtir, ne şarap; hadi gel a münkir, gel de bir bak buna.

Mürid geldi, baktı, gördü ki halis bal.. O yaslara batmış düşmansa kör oldu-gitti.

Pîr, o solukta müridine, yürü a ulu mürid dedi, bana şarap ara.

Çünkü bir ağrım var, zorda kalmışım; ağrıdan, sızıdan, ölümcül oldum, hattâ o hâli de aştım.

Zorda her pis temiz olur; lânetle toprak başına inkâr edenin.

Meyhanenin çevresini fır döndü o mürid; şeyh için her küpten tatmadaydı.

Bütün meyhanede şarap göremedi; şarap küpleri balla dopdoluydu.

A rintler dedi, bu ne hâl, bu ne iş? Hiç bir küpte şarap göremiyorum.

Bütün rintler, o şeyhin katına geldiler; gözleri yaş içindeydi hepsinin, hepsi de başlarını dövmedeydi.

A ulular ulusu şeyh diyorlardı, meyhaneye geldin; ayağının kutluluğundan bütün şaraplar bal kesildi.

3430. Şarabı pislikten döndürdün; canımızı da pislikten döndür; arıt.

* Dünya, dopdolu kan olsa Tanrı kulu, helâl lokmadan başka bir şey mi yer?

Allah razı olsun, Ayişe'nin, Mustafa'ya, selâm ona, sen seccade yapmadan her yerde namaz kılıyorsun bu nasıl iş demesi

* Ayişe, bir gün Peygamber'e dedi ki: A Allah'ın elçisi, sen, açık, gizli,

Neresini bulursan orda namaz kılıyorsun; oysa evde pis, bayağı kişi de gezip dolaşıyor.

Sen de bilirsin ki pis çocuk, nereye varırsa orasını pisler.

Peygamber dedi ki: Şunu bil ki Tanrı, ulular için pisi temiz yapar.

Onun için de Tanrı'nın lûtfu, secde yerimi, ta yedinci kat göğedek arıttı.

Kendine gel, kendine, sakın ha, padişahlara haset etme; yoksa dünyada bir iblis olur gidersin.

O, zehir yese şeker olur; sense şeker yesen zehir kesilir.

O, kulluktan dönmüştür, işi de her şeyi döndürmektir.. Lûtuf olmuştur o, ışık kesilmiştir her ateşi de.

3440. Ebâbil kuşlarında Tanrı gücü vardır; yoksa bir kuş, fili nasıl öldürür?

Bir orduyu, birkaç tane kuşcağız kırdı-geçirdi; bu da o sertliğin Tanrı'dan olduğunu bilmek için oldu.

* Bu çeşit şeylerden vesvese gelirse gönlüne, yürü, var, Fil ehlini sûresini oku.

Onunla inada kalkışır, beraberlik dâvâsına girişirsen, onlardan başını kurtarabilirsen kâfirim ben.

Farenin, devenin yularını çekmesi ve kendi kendine ululanması

Bir fareceğiz, devenin yularını kapmış, eline almış, kurula kurula gidiyordu.

Deve, kendi huyu yüzünden onunla yol alıp giderken fare, ne de yiğidim ben diye kurulmadaydı.

Düşüncesinin ışığı deveye vurdu; dur dedi, hele hoş ol, gösteririm sana ben.

Derken, koca bir filin bile geçemiyeceği ulu bir ırmağın kıyısına geldiler.

Fare, orda durdu, katıldı-kaldı. Deve, a dağda, çölde, bana arkadaşlık eden dedi;

Bu duraklama da ne; bu şaşkınlık da niçin? Ercesine ayak bas, gir ırmağa.

3450. Sen kılavuzsun, öncümsün benim; yol ortasında durma, susma öyle.

Fare, bu pek büyük, pek derin bir su dedi; a yoldaş, boğulurum diye korkuyorum.

Deve, dur bakayım dedi, su ne kadar? Ayağını hemencecik basıverdi.

A kör fare dedi, su diz boyuymuş; ne diye şaşırdın, aklın başından gitti?

Fare, sana karınca ama dedi; bize ejderha.. Dizden dize fark var.

A hünerli er, sana diz boyu ama benim tepemi de yüz arşın geçmede.

Deve, öyleyse dedi, bir daha küstahlık etme de şu kıvılcımla bedenin de yanmasın, canın da.

Sen, kendin gibi farelerle dâvâya giriş; farenin, deveye söylenecek bir tek sözü bile olamaz.

Fare, tövbe ettim dedi; Tanrı için olsun, şu öldürücü, şu boğucu sudan geçir beni.

Devenin acıyacağı tuttu; hadi dedi, sıçra da hörgücümün üstüne çık, otur.

3460. Bu sudan geçiş, benim harcım; senin gibi yüzbinlercesini geçiririm ben.

Mademki peygamber değilsin, yola düş de bir gün kuyudan çık, bir mevkie ulaş.

Mademki padişah değilsin, kul ol.. Mademki kaptan değilsin, alabildiğine gemi sürme.

Mademki olgun değilsin, yalnız başına dükkân tutma; yoğrulup hamur olmadıkça birinin buyruğu altına gir, aczini bil.

* "Dinleyin, susun" buyruğuna kulak ver de sus.. Mademki Tanrı dili olamadın, kulak kesil.

Söyleyeceksen bile soru tarzında söyle; padişahlar padişahlariyle yoksullar gibi konuş.

Kibir de şehvet yüzünden başlar, kin de; şehvetin de âdet edindiğinden yerleşir, kökleşir.

Alışkanlıkla kötü huy kuvvetlenince, seni ondan vazgeçirmek isteyene kızarsın.

Sen kil yemeye alıştın mı, seni kil yemekten vazgeçirmek isteyen, düşman görünür sana.

Puta tapanlar, putun çevresinde döner-dururlar ya; onları yollarından döndürmek isteyenlere düşman olurlar.

3470. İblis, ululuğa alışmıştı da eşekliğinden Âdem'i aşağı gördü.

Benden daha iyi bir baş olamaz ki dedi, benim gibisi, secde etsin ona.

Başlık, başbuğluk, ta önceden yokluk panzehiri kesilen candan başkasına zehirdir.

Dağ, akreplerle dolu bile olsa korkma; içinde panzehirlik kesilmiş bir yer varsa hiç ürkme.

Başbuğluk, beynine eş-dost oldu mu, kim seni kırarsa, onu, eskiden beri düşman sayarsın.

Birisi, huyuna aykırı bir lâf söylese içinde kinler belirir, bir hayli kin güdersin ona.

Beni huyumdan çevirecek de dersin; üstüme başbuğ kesilecek.

Bu çeşit adamdaki kötü huy, baş çekmese, aykırı sözden ateş mi yalımlanır onda?

Aykırı söyleyeni de hoş görür; onun gönlünde de bir yer kazanır;

Çünkü kötü huyu, pekişmemiştir.. Ama şehvet karıncası, alışkanlıkla yılan kesilir.

3480. Belâya uğradın mı, şehvet yılanını öldür; yoksa işte şuracıkta yılanın, ejderha oldu-gitti.

Ama herkes, kendi yılanını karınca görür.. Sen var da, kendini bir gönül sahibine sormaya bak.

Bakır, altın olmadıkça bakırlığını bilmez.. Gönül, padişah olmadıkça müflisliğini anlamaz.

Sen de bakır gibi iksîre hizmet et.. A gönül, gönül alanın cefâsını çekedur.

Gönül alan sevgili kimdir? İyice bil ki onlar, gönül sahibi olanlardır.. Onlar, gündüz gibi, gece gibi dünyadan kaçıp dururlar.

Allah kulunun aybını az söyle; padişahı, hırsız diye az töhmet altına al.

Gemide töhmet altına aldıkları dervişin kerâmetleri

Dervişin biri gemideydi; erliği yastık edinmişti de dayanmıştı ona.

Gemide bir kese altın kayboldu; oysa derviş uyumuştu.. Herkesi aradılar, birisi onu da gösterdi;

Bu uyuyan yoksulu da arayalım dedi. Para sahibi, derdinden onu da uyandırdı.

Bu gemide dedi, bir kese kayboldu; herkesi aradık; sen kurtulamazsın.

3490. Hırkanı çıkar, hırkandan soyun da sende halkın şüphesi kalmasın.

Derviş, Yâ Rabbî dedi, şu aşağılık kişiler, kulunu töhmet altına aldılar, buyruğunu sen eriştir.

Dervişin gönlü, bu işten dertlenince denizde, her yandan balıklar baş çıkardı.

O koca ummandan yüzbinlerce balık belirdi; her birinin ağzında bir değerli, iri inci vardı.

O ummandan yüzbinlerce balık baş göstermişti; her birinin ağzında bir inci vardı; ama ne inci...

Her bir inci bir ülkenin haracıydı.. Allah'tandı çünkü, bunda ortaklık olamaz.

Derviş, bir kaç inci alıp geminin ortasına attı; kendisi fırlayıp havayı sedir edindi de oturdu.

Padişahların, tahtlarına oturdukları gibi bağdaş kurdu; o yücelerdeydi; gemi de onun önünde gitmedeydi.

Yürüyün dedi; gemi sizin olsun, Tanrı benim.. Tek sizinle beraber olmasın yoksul bir hırsız.

Bu ayrılıktan kim ziyan edecek bakalım.. Ben hoşum, Tanrı'yla çiftim de halktan tekim.

3500. O, ne hırsız diye töhmet altına alır beni, ne yularımı bir gammaza verir benim.

Gemidekiler, a ulu kişi, bu yüce durağı ne yaptın da verdiler sana diye bağırdılar.

Yoksula iftira etmek, aşağılık bir şey için Tanrı'yı incitmek yüzünden...

Hâşâ, Allah korusun, padişahları ululamak yüzünden.. Yoksullara karşı hiç de kötü zanna düşmedim ben.

* O güzel soluklu, o lûtuf sâhibi yoksullar yok mu? Onları ululamak için geldi "Abese" sûresi.

O yoksulluk çırpınıp kıvranmak için değil.. Tanrı'dan başka bir şey yok da o yüzden yokluğa düşmüştür onlar.

Nasıl töhmet altına alırım onu ki Tanrı, yedinci kat gök hazinesine emin etmiştir onu.

Töhmet altında olan nefisdir; yüce akıl değil.. Töhmet altındaki, duygudur; latif ışık değil.

Nefis şüphecidir, vur başına onun; vurulmaktan, dövülmekten anlar o, delil getirmekle yola gelmez.

Mûcize görür, o çağda aydınlanır; ondan sonra hayâldi o der;

3510. O şaşılacak şey göründü ya hani; gerçek olsaydı gece-gündüz, gözönünde kalmaz mıydı?

O, temizlerin gözlerinde kalır, hayvan gözüne eş-dost olmaz o.

O şaşılacak şey, bu duygudan utanır, arlanır; hiç tavus kuşu, daracık kuyuda durur mu?

Çok söylüyor deme sakın bana; yüzde birini söylüyorum, o da kıl gibi hani.

Sûfilerin, şeyhe karşı çok söz söyleyen bir sûfi'yi kınamaları

Sûfiler, bir sûfiyi yerdiler; bir tekke şeyhine vardılar da

Şeyh, canımız yandı dediler, a önderimiz, bu sûfîden hıncımızı sen al.

Şeyh, a sûfîler dedi, şikâyetiniz ne? Sûfîler, bu sûfînin üç kötü huyu var, hem de pek kötü dediler;

Söze başladı mı, çan gibi boyuna söyler; yemesine gelince: Yirmi kişiden fazla yer.

Uykuya daldı mı, Ashâb-ı Kehf'e döner; sûfîler, şeyhin karşısında, sanki savaşa giriştiler.

Şeyh, o yoksula yüzünü döndürdü de, ne halin olursa olsun dedi, ortalamasını gözet.

3520. * Haberde de "İşlerin hayırlısı, ortalama olanıdır" diye gelmiştir; hıltlar, ortalama olunca fayda verir.

* Bir hılt, bir yüzden arttı mı, insanların bedeninde hastalık belirir.

Eşini-dostunu pek övme; bu, sonunda ayrılığa sebep olur.

Mûsâ'nın sözü de ölçülüydü ama o iyi dostun sözünden fazla oldu.

* O fazlalık da Hızır'la arasının açılmasına sebep oldu; Hızır, hadi git dedi, sen çok söylüyorsun; "Bu, artık ayrılık."

A Mûsâ, çok söylüyorsun, uzaklaş; yoksa benimle beraber geleceksen, dilsiz ol, kör kesil.

Ama gitmez de, ayak direr, oturursan, gerçekte gitmiş sayılırsın; benden kesilmiş, ayrılmışsın zâten sen.

Namazda, ansızın namazı bozan birşey meydana gelse senden, git, abdest al deseler sana;

Gitmez, orada kurur kalırsan, namazın, önceden gitti zâten, a azgın.

Yürü, senin çiftin olanların, sana gönül verenlerin, sözüne susamışların yanına var.

3530. Bekçi, uyuyanlarındır; balıklarınsa bekçiye ihtiyaçları yok.

Bezciye, elbise giyenler bakar-durur; çırçıplak canın süsü-püsüyse dostun görünüşüdür.

Ya çıplaklardan bir yana çekil; ya da onlar gibi elbiseye boşver-gitsin.

Yook, tamamiyle çıplak olamıyor, tamamiyle soyunamıyorsan, bâri az elbise giy de ortalama bir yol tut.

Dervişin şeyhe özür getirmesi

Bunun üzerine derviş, o şeyhe hâlini anlattı; suçuna özrü eş etti.

Şeyhin sorularına Hızır'ın cevapları gibi güzel, doğru cevaplar verdi.

Hani Kelîm'in sorularına Hızır, herşeyi bilen Rabden cevaplar vermişti de,

Aklına geldiğinden de fazla olarak zorlukları çözülmüştü; Mûsâ'ya her zoru açmak için bir anahtar vermişti.

Derviş de Hızır'ın mîrâsına konmuştu; şeyhe cevap vermede gayret etti de,

Dedi ki: Orta yolu tutmakta hikmet var ama orta da nispete göredir.

3540. Irmağın suyu, deveye göre azdır; fakat o su, fareye deniz gibidir.

Kimin övünü dört ekmekse o, iki, yahut üç ekmek yerse bu yeyiş, ortalamadır.

- F. 30

Dört ekmeği de yerse, ortalamadan uzaklaşır; kaz gibi hırsa tutsaktır o.

Fakat, on ekmeğe iştahlı olan, altı ekmek yerse, bu da ona göre ortalama bir yeyiştir.

Benim elli ekmeğe iştahım var; seninse altı yufkaya; eşit miyiz? Hayır.

Sen, on rik'at namaz kılar, usanırsın; bense beşyüz rik'at namaz kılarım, gene de usanmam.

Birisi, ta Kâ'be'ye dek yaya gider; öbürü, mescide gidinceye dek kendinden geçer.

Birisi, bağışta canını bile verir; tertemiz olur, hiçbir şeyi kalmaz; öbürü, bir dilim ekmek verinceye dek can verir, geberir.

Bu ortalama, son bakımından meydana çıkan bir şeydir; önü-sonu olan şeye göredir.

Birşeyin önü-sonu olmalı ki ortası düşünceye sığsın.

3550. Sonsuzsa iki yanı da yoktur; artık onun ortası nasıl olabilir?

* Önce de, sonra da kimse bir belirti vermemiştir ondan.. "Ona deniz mürekkeb olsa" demiştir.

* "Yedi deniz, tamamiyle mürekkeb olsa sonu geleceğine hiç ümit yok.

Bağlardaki, ormanlardaki ağaçlar, tümden kalem olsa, gene bu söz, eksilmez de eksilmez.

O mürekkebin, o kalemlerin hepsi tükenir, biter; fakat bu sayıya sığmayan söz, gene kalır, bitmez."

Kimi çağda da hâlim, uykuya benzer; yol azıtmış, uyku sanır onu.

Fakat gözüm uykuya dalmıştır, gönlümü uyanık bil. İşsiz-güçsüz duruşuma bakma, bil ki bir işteyim, bir güçteyim ben.

* Peygamber, gözlerim uyur ama dedi, gönlüm, halkın Rabbine karşı uyanıktır; uyumaz.

Senin gözün uyanık, gönlünse uykuda; benimse gözüm uyumuş, gönlüm kapıyı açmada.

Gönlümde, başka bir beş duygu var; gönül duygusuna iki dünya da pencere.

3560. Kendi arıklığınla bakma bana.. Sana gecedir ama aynı gece, bana kuşluk çağıdır.

Sana zındandır ama o zından bana bağdır-bahçedir; bir işe koyuluş, her şeyden vazgeçişin ta kendisidir bence.

Senin ayağın balçığa saplanmış; banaysa balçık, gül kesilmiş.. Sana yas, banaysa düğün-dernek, davul-zurna.

Yeryüzünde, seninle bir yerde oturuyorum ama Zuhal gibi yedinci kat göğün üstünde koşmadayım.

Seninle oturan ben değilim, benim gölgem. Benim mertebem, düşüncelerden yüce.

Çünkü düşüncelerden geçmişim ben; düşüncenin dışında yelip yortuyorum.

Düşünceye buyruk yürütmedeyim, onun buyruğuna uymuyorum; çünkü mimâr, yapıya buyruk yürütür.

Bütün halk, düşüncelere uyar da o yüzden gönlü yaralanır, gamlara batar.

Halkın içinden sıçrayıp kaçmak istersem mahsustan kendimi düşünceli gösteririm.

Ben yücelerde uçan kuşa benziyorum; düşünceyse sinektir; sinek nasıl olur da bana yetişebilir?

3570. Ayacıkları kırık kişiler de bana ulaşsınlar diye yücelerden, mahsustan aşağıya inerim.

Ama aşağılık sıfatlardan usandım mı da saf-saf uçan kuşlar gibi uçuveririm.

Kanadım, kendiğinden bitmiştir; bedenime iki kanat yapıştırmadım ben.

* Ca'fer-i Tayyâr'ın kanadı kendindendir; Ca'fer-i Tarrâr'ın kanadıysa eğreti.

Bunu tatmayınca, bir dâvâdır bu; fakat yücelerde oturanlarca mânâ.

Kuzguna göre bir laf, bir dâvâ bu; sineğe ha boş tencere, ha dolu; ikisi de bir.

Ağzındaki lokma inciyse, mücevherse, dayanıp dinlenme; gücün yettikçe ye.

Şeyhin biri, bir gün kötü zannı gidermek için leğene kustu; leğen inciyle doldu.

Can gözü açık pîr, aklı kıt olanlara göstermek için akılla anlaşılan inciyi gözle görülür bir hâle getirdi.

Değil mi ki senin midende temiz bile pis oluyor; halka kilitle, anahtarı da sakla.

3580. Fakat lokma, kimin karnında ululuk ışığı oluyorsa, ne isterse yer o; helâldir ona.

Doğruluğuna kendisi tanık olan dâvâ

Canıma bildiksen, sözümün dâvâ olmadığını, manânın ta kendisi olduğunu anlarsın.

Gece yarısı, senin yanındayım dersem, sakın korkma; senin hısımınım, senin yakınınım ben.

Yakınlarının seslerini biliyor, tanıyorsan, bu iki dâvâ da sence mânâ olur gider.

Yanında olmak da, yakının bulunmak da iki dâvâdır ama ikisi de, iyi anlayışlıya mânâdır.

Sesinin yakınlığı da, bu soluğun, bir sevgilinin yakınından geldiğine tanıktır.

Yakının, hısımın sesindeki tad da o aziz hısımın gerçekliğine tanıktır.

Fakat kendisine ilham gelmeyen ahmak, bilgisizliği yüzünden yabancının sesiyle bildiğin, yakının sesini birbirinden ayırtedemez.

Onca, onun sözü dâvâdır; bilgisizliği, ona inkâr mayası olmuştur.

Ama gönlünde ışıklar olan anlayışlı kişiye bu ses, dosdoğru mânâdır ancak.

3590. Ana dili arapça olan biri, Arap diliyle, ben arapça bilirim dese,

Arapça söylemesi dâvâdır ama arapça söyleyişi de mânânın ta kendisidir.

Yahut bir kâtip, bir kâğıda, ben kâtibim, yazı okuyabilirim, yüce bir erim ben diye bir yazı yazsa,

Bu yazılmış yazı, dâvâdır ama yazılan yazı da mânâya tanıktır.

Yahut da bir sûfî, sen dün akşam ruyada birini gördün, omuzuna seccade vurmuştu.

* O, bendim; ruyada sana, bakıştaki feyzi anlatmıştım hani..

O sözleri dinle, kulağına küpe yap; o sözleri aklına kılavuz et dese

Bu söz, sana o ruyayı hatırlatır; yeni bir mûcize olur, eski altın kesilir.

Bu da dâvâya benzer ama ruyayı görenin canı, evet der.

* Mademki hikmet, mü'minin kaybolmuş malıdır, onu kimden duyarsa duysun, inanır.

3600. Kendisini, onun yanında bulduktan sonra nasıl şüphelenir, nasıl yanılır artık?

Bir susuza, tez ol, kadehte su var, hemencecik al desen,

Susuz, bu söz bir dâvâ ancak, hadi git; a dâvâcı, yanımdan uzaklaş, ayrıl benden der mi hiç?

Yahut da bir delil göster; bu, su cinsinden mi, o arı-duru sudan mı der mi?

Ya da ana, süt emer çocuğuna, gel yavrum, ben senin ananım, süt em dese,

Çocuk, a ana, anam olduğuna bir delil göster de gelip sütünü emeyim, esenleşeyim der mi?

Her ümmetin gönlünde, Tanrı'dan bir tad vardır; peygamberin yüzü de mûcizedir o ümmete, sesi de.

Peygamber, dış yüzden bir seslendi mi, ümmetin canı, iç yüzde secde eder.

Çünkü can kulağı, dünyada o çeşit sesi, hiç kimseden duymamıştır, işitmemiştir.

* O garip, eşi bulunmaz sesin zevkinden "Gerçekten de ben yakınım" sesini, Tanrı dilinden duyar.

(Ş E R H)

2829. "Zarar vermek, kâfirlikte bulunmak, inananların aralarını açmak, daha önce Allah'la ve Peygamberiyle savaşanın gelmesini gözlemek için mescit kuranlara gelince: Biz ancak iyilik istemekteyiz diye yemin edecekler ve Allah'sa tanıklık etmektedir ki onlar yalancılardır. Orada hiç bir zaman namaz kılma. İlk günden itibâren Allah'tan çekinmek ve ona itaat etmek temeli üstüne kurulmuş olan mescit, elbette namaz kılmana daha lâyıktır. Orada öyle erler var ki inanmayı severler ve Allah, temizlenip arınanları sever. Yapıyı Allah'tan korkup çekinme ve râzılığını kazanma temelleri üstüne yapan mı daha hayırlıdır, yoksa temelini, kayıp gitmekte olan bir yarın kıyısına yapıp da o yapıyla beraber cehennem ateşine yıkılıp göçen mi? Ve Allah zulmeden topluluğu doğru yola sevketmez. Onların kurdukları yapı, kalpleri parçalanıp gitmedikçe kalplerine şüphe vermeden bir an bile geri kalmaz ve Allah, herşeyi bilir, hüküm ve hikmet sâhibidir." (Kur'ân-ı Kerîm, IX, Tevbe, 107-110)

Müşriklerden oniki, bir rivâyete göre onbeş kişi, toplumu bölmek için bir mescit kurmuşlardı. Hz. Muhammed'i (S. M.) o mescide namaz kılmaya çağırdılar. Hz. Muhammed Tebuk savaşına gidiyorlardı.

Şimdi sefere gidiyoruz; dönünce Allah izin verirse gelir, kılarız dediler. Âyette, gelmesi gözlenen, Ebû-Âmir adlı bir münâfıktır. Bu adam, Roma imparatoruna gidip bir ordu düzerek gelmeyi, Hz. Muhammed'i ve dînini yok etmeyi kurmuş bir rahipti. Şam cıvarında öldü. Bu âyetlerden sonra Hz. Muhammed bu mescidi yıktırdı. Temeli inanç üstüne kurulan mescit de Kubâ'da ve Medine'de kurulan mescittir (Kadî tefsirine bakınız, C. I., s. 520-521).

Mevlânâ 3020. beyitten sonra, "Herkeste de bir Mescid-i Dırâr sınayışının bulunduğunu bildirmek" bölümünde de belirttiği gibi bu bahsi, eskiden ibret almak için bildirmededir. Onları kınamak kolay, fakat onlardan olmamak güç. Hz. Muhammed (S. M.) "İki yüzlülük alâmeti üçtür: İki yüzlü adam, söz söyledi mi, yalan söyler, vaad edince vaadinde durmaz, kendisine birşey emniyet edilirse hainlikte bulunur" buyurmuştur (Câmi', I., s. 3).

2844. "Sakının fışkılıkta biten yeşillikten, kötü bitim yerinde biten güzel kadından." (Hadis, Künûz, II, s. 4)

2858. "Benim, inananların kendilerinden ziyade üzerlerinde tasarrufum vardır; inananlardan biri öldü mü, borç bıraktıysa ödemesi bana düşer; mal bıraktıysa vârislerinindir." (Hadis, Câmi', I., s. 90)

2859. "Benimle siz, şuna benzeriz: Bir adam ateş yakar; davarlarla köşekler de kendilerini ateşe atmaya savaşırlar; adam da buna engel olmaya savaşır. Ben de sizi kuşaklarınızdan yakalamışım; ateşe

atılmanıza engel olmaya uğraşıyorum; sizse elimden kaçmaya uğraşmaktasınız." (Câmi', II., s. 136)

2876. "Yeminlerini bir kalkan edinmedeler de halkı Allah yolundan men'etmedeler, onlaradır artık aşağılatıcı bir azap." (Kur'ân, LVIII, Mücâdele, 6)

"Andlarını kalkan edinmişler de halkı, Allah yolundan çıkarmışlardır; şüphe yok ki ne de kötüdür bu yaptıkları şey." (LXII, Şûrâ, 2)

2885. "Allah, gönüllerini, kulaklarını mühürlemiştir; gözlerinde de perde var; pek büyük azâb onlara." (II, 7)

2887. Mûsâ'nın, alev-alev yanan, fakat yanıp da kül olmayan bir ağaçtan, Tanrı hitabına mazhar olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'in XX. sûresinin (Tâhâ) 10., XXVII. sûresinin (Neml) 7. ve XXVIII. sûresinin (Kasas) 29. âyetlerinde anlatılır (I. ciltte 279. beytin şerhine bk.).

2907. Ashâb-ı Fil. I. ciltte 1319. beytin şerhine bk.

2913. "Hikmet, inanan kişinin kaybolmuş malıdır." (Hadis, Künûz, II. 49)

2939. Kadir gecesi. Kur'ân'ın XCVII. sûresi olan Kadir sûresinin meâli şudur:

"Şüphe yok ki indirdik Kur'ân'ı kadir gecesi. Ve ne bildirdi sana, nedir Kadir gecesi. Bin aydan daha hayırlıdır Kadir gecesi. O gece melekler ve ruh, takdir edilen heriş için, Rablerinin izniyle inerler, esenliktir o gece, gün ışıyıncaya dek sürer." Kadir,

ululamak, gücü yetmek, sıkıştırmak mânâlarına gelir. O gece de ululuğu, yahut bir yılda olacak şeylerin o gece takdir edildiği, yahut yere inen meleklerin çokluğu yüzünden bu adla anılmıştır. II. sûrenin (Bakara) 185. âyetinde, Kur'ân'ın Ramazan ayında indirildiği bildirildiğinden bu gece, Ramazan ayındadır.

Bâzılarına göre Kadir gecesi, Hz. Muhammed'in zamanına mahsustur. Bu hüküm ekseriyetin hükmü değildir. Kur'ân'ın hükmü, kıyâmete dek süreceğinden Kadir gecesi de kıyâmete dek vardır. Ramazanın onbeşinci gecesinden itibâren tek gecelerden birinin Kadir gecesi olduğu söylenmiştir. "Kadir gecesini, Ramazanın son on gecesinde arayın", "Kadir gecesini son yedi gecede arayın", "Kadir gecesini yirmi yerinci gece arayın", "Kadir gecesini yirmi üçüncü gece arayın" meâlinde hadisler vardır (Câmi', I., s. 108). Son on gece gelince Hz. Muhammed'in, kendisini ibâdete verdiği, geceleri ehlini, ayâlini de kaldırıp ibâdete teşvik ettiği rivâyet edilmiştir (Et-Tecrid, I. s. 128). Ebû-Saîd'il-Hudrî diyor ki: Biz, Peygamber'le itikâfa girdik *. Ramazanın on beşiydi. Yirminci sabahı Peygamber, bana Kadir gecesi gösterildi, sonra unutturuldu, son on gecenin tek gecelerinde arayın; yalnız aklımda şu kaldı; balçığa secde ediyordum o gece buyurdu. Gökte hiç bir bulut yoktu. Derken, bir bulut göründü, yağmur yağdı, mescidin damı aktı, Peygamber'i balçığa secde

* İstikâf, bir câmie girip ibâdetle vakit geçirmek, gerekmedikçe dışarı çıkmamak, kimseyle konuşmamaktır. Mezheplere göre niyetle bir an câmide durmak, yahud en az, üç gün kalmak, istikâftır.

ederken gördüm; hattâ alnında balçık eseri vardı." (aynı sahife) Bu hadise göre Kadir gecesi, Ramazanın yirmi birinci gecesidir; Şafiî, bunu kabul etmiştir. Hanefilere göre yirmi yedinci gecesidir. Ehlibeyt imâmlarından, ondokuzuncu, yirmibirinci, yirmiüçüncü gecelerden biri olduğuna, bu üç gecenin de Kadir gecesi olup ilk gece, olacak şeylerin takdir edildiğine, ikinci gece, takdir edilenlerden bozulacakların bozulacağına, üçüncü gece, takdirin kesinleşeceğine dair hadisler rivâyet edilmiştir. Bu üç geceden, yirmi üçüncü gecenin Kadir gecesi olduğu hakkındaki rivâyetler, daha kuvvetlidir (Mecma', X. s. 516-521).

Sûfiyyeye göre, gerçek yolcusunun, kendi kadrini bilip öğrenmesine vesile olan tecellîye eriştiği gecedir ki bu da birlik durağına ulaşmasının başlangıcıdır (Ta'rifât).

2949. Semûd, Sâlih Peygamber'in (A. M.) gönderildiği kavimdir. Bu kavim, Hicaz'la Şam arasında otururdu. Sâlih Peygamber'i dinlemediler. Bir çetin bağırışla helâk oldular. Kur'ân-ı Kerim, VII. sûresinin (A'râf), 73., IX. sûrenin (Tevbe) 70., XI. sûrenin (Hûd A. M.) 61-68 ve 95., XIV. sûrenin (İbrâhim A. M.) 9., XVII. sûrenin (İsrâ') 59., XXII. sûrenin (Hacc) 42., XXV. sûrenin (Furkan) 38., XXVI. sûrenin (Şuarâ') 141., XXVII. sûrenin (Neml) 45., XXIX. sûrenin (Ankebût) 38., XXXVIII. sûrenin (Sâd) 13., XL. sûrenin (Mü'min) 31., XLI. sûrenin (Fussılat) 13. ve 17., L. sûrenin (Kaaf) 12., LI. sûrenin (Zâriyât) 43., LIII. sûrenin (Necm) 51., LIV. sûrenin (Kamer) 23., LXIX. sûrenin (Hakka) 4-5.,

LXXXV. sûrenin (Burûc) 18., LXXXIX. sûrenin (Fecr) 9. ve XCI. sûrenin (Şems) 11. âyetlerinde bu kavimden bahsedilir (I. ciltte 2518. beytin şerhine bk.).

3950 - 3951. "Öylesine ki birbiri üstünde olarak yedi kat göğü yaratmıştır; Rahmân'ın yaratışında hiç bir uygunsuzluk, aykırılık göremezsin; artık çevir gözünü de bak; görebilir misin bir yarık, bir çatlak? Gene de gözünü çevir de bir daha, bir daha bak; aradığını bulamaz da gözün, mahrum bir halde sana döner ve yorgundur o, bitkindir." (Kur'ân, LXVII, Mülk, 3-4)

2959. Şahne, zabtiye memuru, polis anlamına gelir. Arapça olup doğrusu "Şıhne" dir.

2968. "And olsun ki mutlaka sizi birazcık korkuyla, açlıkla, mal, can ve meyva noksaniyle sınayacağız. Müjdele sabredenleri; o sabredenleri ki onlar, bir musibete uğradılar mı biz, Allah'ınız, gene de gerisin-geriye ona döneceğiz derler. Öyle kimselerdir onlar ki rablerinden yarlıganma ve rahmet onlara. Onlardır doğru yolu bulanlar." (Kur'ân-ı Kerîm, II. Bakara, 155-157)

2973. "Sandığa koy onu da nehre bırak, nehir onu kıyıya bırakır, benim düşmanım ve senin düşmanın, alır onu demiştim ve korumamın altında yetişmen için sana karşı bir sevgi de vermiştim ona." (Kur'ân-ı Kerîm, XX, Tâhâ, 39). Bu vak'a XXVIII. sûrenin (Kasas) 7. âyetinde de anlatılır.

2974. Elest. Sûre VII, A'râf, âyet 172. (I. ciltte, 1246. beytin şerhine bk.)

2988. Berat gecesi. Şâbânın on beşinci gecesidir. Kur'ân'ın, XLIV. sûresi (Duhân) "Ha Mîm, and olsun herşeyi açıklayan Kur'ân'a, şüphe yok ki biz onu, kutlu bir gecede indirdik, şüphe yok ki biz, insanları korkuturuz; o gecede ayrılır, takdir edilir her hükmolunan iş; bir iş ki indimizden hükmolunur; şüphe yok ki biz göndermişizdir rahmet olarak Rabbinden; şüphe yok ki o, duyar, bilir" meâlindeki âyet-i kerîmelerle başlar. Bu gece, Kadir, yahut Berât gecesidir. (Kaadî, II. s. 415). Fakat II. sûrenin 185. âyetinde Kur'ân'ın, Ramazan ayında indiği, XCVII. sûredeyse Kadir gecesinde indiği bildirildiğinden Kadir gecesi olduğu ve Kadir gecesinin Ramazan ayında bulunduğu meydandadır.

Halk inancına göre Şâbânın onbeşinci gecesi, herkese beratı verilir; yâni o yıl içinde başından neler geçecekse, onların yazılı kâğıdı sunulur. Ömür o gece takdir edilir. O sabah eli yumulu uyanan, o yıl ölürmüş. O gece Ay ışığında gölgesini başsız gören de gelecek yıla çıkmazmış.

"Gerçekten de Allah Şâbânın onbeşinci gecesi, kendisine şirk koşanla insanlara kötülük edenden başka bütün halkı yarlıgar" meâlinde bir hadîs vardır (Câmi', I., s. 61). Bu geceye, ateşten kurtuluş gecesi anlamına Berâe gecesi de denir.

3013. "Mallarını Allah yolunda harcayanlar, her başağında yüz tanesi olan ve tam yedi tane başak bitiren tek bir tohuma benzer. Allah dilediğine kat-

kat verir, arttırır. Allah'ın ihsanı boldur ve herşeyi bilir." (Kur'ân-ı Kerîm, II. Bakara, 261)

3017. "Allah'tan çekinen kişinin öfkesi yatışmasa bile dili tutulur, bir şey söyleyemez." (Hadis, Câmi', II., s. 141)

"Allah'ı tanıyanın dili tutulur." (Hadis, Şârih, s. 238)

3041. "Acıyın, size de acısınlar. Bağışlayın, sizi de bağışlasınlar. Vay haline söz tutmayanın; vay haline bile-bile yaptıkları kötülükte ısrar edenlerin." (Câmi', I., s. 32) "Üç kişiye acıyın, bir kavmin ünlüsüyken alçalana, yoksul olmuş zengine, bilgisizler elinde oyuncak olan bilgine." (Şârih, s. 239)

3042. "Kardeşini bir ayıpla kınayan, o ayıp işi işlemeden ölmez." (Câmi', II., s. 161)

3043. "Bütün bunlardan sonra Allah azâbından emin mi olurlar? Allah azâbından emin olanlar ancak azâba uğramış topluluklardır." (Kur'ân-ı Kerim, VII, A'râf, 99)

3060. "Biz, son gelenleriz ama ilk gelenlerden sonra geldiğimiz halde cennete ilk girenleriz. Onlara, bizden önce kitap verildi; bize onlardan sonra verildi. Onlar ayrılığa, aykırılığa düştüler, onların aykırılığa düştükleri şeyde Allah, bize doğru yolu gösterdi; işte bugün de, onların aykırılığa düştüğü gündür, Cuma günüdür. Bu gün bizimdir, yarınki gün Yahudilerin, öbür günse Hristiyanların." (Hadîs, Müslim, III, 7)

3081. I. ciltte, 429. beytin şerhine bk.

3086. "And olsun ki biz, cinlerin ve insanların çoğunu cehennem için yarattık; onların kalpleri vardır, düşünmezler onunla, gözleri vardır, görmezler o gözlerle; kulakları vardır, duymazlar o kulaklarla. Onlar dört ayaklı hayvanlara benzerler; hattâ daha da sapıktır onlar. Onlardır gaflette kalanların ta kendileri (Kur'ân-ı Kerîm, VII, A'râf, 179)

3088. Elif gibi hiçbir şeyi yoktur. I. ciltte, 1520. beytin şerhine bk.

3099. I. cildin, 305. beytinin izâhına bk.

3116. Eflâkî diyor ki :

"Ulu dostlardan biri şöyle rivâyet etti: Bir gün Allah üstün sırrını kutlasın, zamanın Cüneyd'i Hak ve Dîn Husâmı'nın makâmında, karakış ortasında pek büyük bir semâ' oldu. O gün Mevlânâ, çok coşkunluklar gösterdi. Ondan sonra kutlu göğsünü açtı da âşıkçasına âhlar etti; dostların gönülleri pek heyecanlandı. Ondan sonra buyurdu ki: Bir zamandır, bir gönül ehlinin gönlü dertlenmişti; hâlâ yoksul Horasan, onun öcünü çekmede; yıkıklığa yüz tuttu; aslâ yapılmayı kabullenmez; ondan sonra şu beyitleri okudu :

Tanrı erinin gönlü derde düşmedikçe Tanrı, hiç bir milleti rezil-rüsvay etmedi.

Erlerin öfkesi bulutu kurutur; gönüllerden kopan öfke âlemleri yakar-yıkar.

Semâ'dan sonra, Allah razı olsun, Çelebi Husâmeddin, bu hâlin sebebini sordu. Hazreti Hudâvendgâr, babasının göçmesini önünden sonuna dek anlattı." (Tahsin Yazıcının düzeltmeleri ve notlariyle Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan nüsha, Ankara, 1959, C. I, s. 16. Bu beyitlerin ilki, bu ciltte, 3115. beyittir. İkinci beyit de III. ciltte, "Münkirlerin söyledikleri, tavşanın aya elçilik ederek file haber getirmesi hikâyesinin hakıykati" bölümündedir).

3120. Bedi'uz-zamân, bu hikâyenin, Agaani'de, Râgıb-ı Isfahânî'nin "Muhâdarât"ında, Bayhakıy'nin "El-Mahasini ve'l-Mesâvi"sinde bulunduğunu, Ubeyd-i Zâkânî'nin de bu fıkrayı naklettiğini bildiriyor (Maâhiz, s. 77-78).

Cuhi, kendisini aptal gösteren espritüel, zeki bir adamdır. Fıkralar doğruysa bu da Delkak gibi Gazneli Mahmud'un zamanında yaşamıştır. Bizim Nasreddin Hocamıza pek benzer. Hattâ bu adı Cuhâ okuyanlar vardır ve bunlar, "Hoca"nın, bundan bozma olduğunu söylemek istemişlerdir. Ubeyd-i Zâhânî'nin "Dil-Guşâ"sında, bu fıkrayla beraber dokuz fıkrası vardır (İst. Üniv. ktp. farsça yaz. nr. 264, 182 b, 186 a, 191 b, 193 a, 193 b, 194 a, 196 b, 199 b, 204 a). Cuhi hakkında, Edward G. Browne adına, 1922 de hazırlanan "Aceb-Nâme" de, Arthur Christensen'ın bir yazısı vardır (s. 129-136).

3139 - 3141. Yûnus. Bir peygamberdir. Ahd-i Atıyk'ın sondan sekizinci kitabı, bu Peygamber'e aittir. Bu bölümün hulâsası şudur :

Allah, Yûnus'a Nînenvâ halkını îmana çağırmayı buyurur. Yûnus, bu buyruğa uymaz, Yafa'ya gider; Tunus'a gidecek bir gemiye biner; Ambara girer ve uykuya dalar. Gemi hareket edip açılınca bir fırtınadır kopar. Gemidekiler, duâya, feryâda başlarlar. Kaptan, ambarda uyumakta olan Yûnus'u görür; sen de kalk da Rabbine duâ et der. Yûnus, ben Rabbimin buyruğundan kaçıyorum; bu fırtına, size benim yüzümden geldi-çattı; Beni denize atarsanız diner der. Bunun üzerine gemidekiler, suçlu kimdir, anlamak, onu denize atmak için kur'a çekmeye karar verirler. Kur'a Yûnus'un adına düşer. Onu karaya çıkarmak isterler, fakat kürek çekemezler; fırtına gittikçe çetinleşir; deniz, kabardıkça kabarır, coştukça coşar. Sonunda Yûnus'u denize atarlar; büyük bir balık, onu yutar, fırtına da diner.

Yûnus, balığın karnında üç gün, üç gece kalır; Tanrı'ya yalvarır, balık onu, karaya bırakır. Tanrı, gene Ninva'ya gitmesini buyurur. Yûnus şehre gider; şehrin yıkılmasına, Tanrı azâbının gelip çatmasına kırk gün var diye haber verir. Padişah, bunu duyunca tahtından iner, çullara bürünür, kül üstüne oturur. Padişahın ve büyüklerin buyruğuyla halk da yemek yemez, su içmez. İnsan, hayvan, hep çullara bürünürler, tövbe ederler, ağlarlar, sızlarlar; Tanrı da onlara azap yollamaz, onları bağışlar.

Yûnus, işte bunun için kaçıyordum ya der; biliyordum, merhametin üstüşdür; şimdi benim canımı al bâri. Şehirden çıkar, doğu yöresinde bir çadır kurar. İçine girer; bakalım, şehirde ne olacak diye gözetmeye başlar. Bu arada, yerden bir kabak filizi

biter, büyür, Yûnus'u gölgelendirir. Yûnus, buna çok sevinir; fakat ertesi gün, kabağa bir kurt ârız olur; kabak kuruyuverir. Gün doğunca Yûnus'a vurur; o sırada bir de çetin doğu yeli esmeye başlar. Yûnus, şikâyete başlayınca Tanrı der ki: Dikmediğin kabak asmasına acıdın; Nineva'da benim yarattığım yüzyirmi binden fazla insan var, hayvan var; peki, ben onlara acımayayım mı?"

Yûnus, Kur'ân'da IV. sûrenin (Nisâ') 163. âyet-i kerîmesinde geçer; orada, Nûh, İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kup ve oğulları, İsâ, Harun, Süleyman ve Dâvut'la beraber anılır. VI. sûrenin (En'âm) 86. âyetinde de, peygamberler arasında adı geçer. X. sûrenin adı, Yûnus sûresidir. Orda, "İnanıp da inançlardan fayda gören şehir halkı, ancak Yûnus'un kavmidir. İnandıkları zaman, dünya yaşayışında, onlardan, aşağılık azâbını giderdik ve bir zamana dek faydalandırdık onları" denir. XXXVII. sûrenin (Sâffât) 138-148. âyetlerinin meâli şudur: "Ve şüphe yok ki Yûnus da peygamberlerdendi elbet. Hani, yolcularla dolu bir gemiye kaçmıştı da, derken kur'a çekmişlerdi de kur'a ona düşmüştü. Kınanmış bir haldeydi ki onu balık, yutuvermişti. Eğer Rabbini tenzih edenlerden olmasaydı halkın tekrar dirileceği güne dek balığın karnında kalırdı. Derken onu ıssız bir yere çıkardık ve o, hastaydı. Ve ona gölge versin diye bir kabak fidanı bitirdik ve onu yüz bin kişiye, yahut daha da artmakta olan bir topluluğa peygamber olarak gönderdik. Derken inandılar da onları muayyen bir zamana dek yaşattık, geçindirdik." XXI. sûredeyse (Enbiyâ') "Balık sâhibi" mânâsına "Zü'n-

Nûn" diye geçer. 87-88. âyetlerde, "Ve Zü'n-Nûn da hani öfkelenip gitmişti de sanmıştı ki bizim gücümüz yetmeyecek ona; derken karanlıklarda nidâ ederek gerçekten de senden başka yoktur tapacak, tenzih ederim seni ve şüphe yok ki, zâlimlerden oldum demişti. Derken duâsını kabul etmiştik onun ve gamdan kurtarmıştık onu ve böyle kurtarırız inananları" diye vak'a kısaca anlatılır.

3141. Elest. I. cildin, 1246. beytinin şerhine bk.

3150. I. cildin, 96. beytinin şerhine bk.

3153. Çiğil. Türkistan'da bir şehirdir. Oralılar, pek güzel olurlarmış. Bu yüzden güzeller övülürken çok defa bu ad, geçer.

3173. Rüstem. I. ciltte, 2436. beytin şerhine bk.

3179. dan sonraki hikâye. Mevlânâ, bu hikâyeyle, bilginin, insana faydalı olmasını, olmazsa bir yükten başka birşey olamıyacağını bildiriyor. Hz. Muhammed de (S. M.), "Allahım, sana sığınırım faydasız bilgiden, alçalmayan gönülden, doymayan nefisten, kabul edilmeyen duâdan" buyurmuştur (Câmi', I., s. 51). Zâten bilgi, bir vâsıtadır, gaaye değil. Yûnus Emre,

İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir
Çün kendini bilmezsin bu nice okumaktır

buyurur. Olgun kişi, bilgisi arttıkça, bilmediğini bilen kişidir. Çünkü bilinen şeylere karşı bilinmeyenler o kadar çoktur ki. Kur'ân-ı Kerîm'de, "Her bilgi sâ-

hibinin üstünde bir bilen var" denmiştir (XII, Yûsuf A. M., 76).

Son zamanlarda, dinî bilgilerde ve bibliyografya'da doğunun, batının en ünlü bilgini İsmâil Sâib'in (1359 H. 1941), bir gün "Ben ümmîyim" dediğini duymuştum.

3238. Yusuf-Gömlek. I. c. 125. beytin şerhine bk.

3239. Ahmed, çok hamd eden, yâni çok öven mânâsına gelir. Kur'ân'ın LXI. sûresinin (Saf) 6. âyetinde, İsâ Peygamber'in, ben size Ahmed adlı bir peygamberin müjdecisiyim dediği anlatılırken Hz. Muhammed'in (S. M.) adı "Ahmed" olarak geçer. Hz. Muhammed de, "Ben Muhammedim, Ahmedim" buyurmuştur (Câmi', I., s. 90). "Bana dünyanızdan, kadınlar, güzel koku ve namaz sevdirildi; namazda gözüm ışıklanır." (Hadîs, Câmi', I., s. 122)

3243. ten sonraki menkabe. Bedi'uz-zamân, bu menkabenin, Tezkirat'ül-Evliyâ'da bulunduğunu söylüyor ve metin naklediyor (Maâhiz, s. 79-80) "Mantık al-Tayr" tercememizin 2. basımının "Açılama"sına b. s. 207-208.

Câmî (898 H. 1492), "Nafahât'ül-Uns"te, Ebü'l-Hâris'il-Avlâsî'nin hâl tercemesinde, buna benzer bir menkabe anlatıyor. Ebü'l-Hâris, birgün, ağaçlar arasında birisinin namaz kıldığını görür; vücudunu heybet kaplar. Dikkatli bakınca Sa'doğlu İbrâhim olduğunu anlar. İbrâhim, selâm verince deniz kıyısına gider, dudaklarını oynatır. Denizden bir çok balık baş çıkarır, saf bağlar. Ebü'l-Hâris nerde balık avcıları diye gönlünden geçirir. Balıklar hemen denize dalarlar. İbrâhim de Ebü'l-Hâris'e, sen bu işin eri değilsin, ölünceye dek yalnız kalmalısın, az birşeyi yeter bulmalısın der gider (Lâmii tercemesi, İst. 1289; s. 97).

3247. "Bir Rab ki yaylağı yeşertti; derken onu kapkara, kupkuru bir hale döndürdü." (Kur'ân-ı Kerim, LXXXVII. A'lâ, 4-5)

3266. Hızır-Mûsâ için I. ciltte, 225. beytin şerhine bk.

3271. "Şüphe yok ki Allah, kendilerine cenneti vermek üzere inananların canlarını, mallarını satın almıştır âdetâ; Onlar öldürürler, öldürülürler; her iki surette de vaadi gerçektir ve Tevrat'ta da sabittir, İncilde de, Kur'ân'da da ve ahdinde Allah'tan daha ziyâde vefâ eden kimdir ki? Artık şu giriştiğiniz alışverişten dolayı sevinin ve budur işte en büyük kurtuluş ve saâdet." (Kur'ân-ı Kerîm, IX, Tevbe, 111)

3273. I. ciltte, 544. beytin şerhine bk.

3278. Mevlânâ, bu beyitte başlayıp, bu bölümün sonuna dek, herşeyin bir ihtiyaç karşılığı bulunduğunu anlatıyor. Dağlar, yıldızlar, ay, güneş... Herşey, ihtiyaç karşılığıdır. Köstebek gözsüzdür, çünkü göze ihtiyacı yoktur. 3290 ve 3291. beyitler, pek dikkate değer.

3329. "Ve Allah'la, bir başka mâbûdu çağırma; yoktur tapacak ondan başka, herşey helâk olur, an-

cak onun zâtıdır kalan, O'nundur hüküm ve hepiniz, dönüp onun tapısına varacaksınız." (Kur'ân-ı Kerîm, XXVIII, Kasas, 88)

3357. "Güneş balçıkla sıvanmaz." Türk atasözü.

3362. "Gerçekten de yüzünü göğe çevirip arandığını görmekteyiz. Seni, râzı olacağın bir kıbleye yönelteceğiz: Haydi, yüzünü Mescid-i Harâm'a çevir. Siz de nerde bulunursanız bulunun, yüzlerinizi o tarafa döndürün. Kendilerine kitap verilenler de bilirler ki bu, Rablerinden gelmiştir, yerindedir, gerçektir ve Allah, onların yaptıklarından gaafil değildir." (Kur'ân-ı Kerîm, II, Bakara, 144)

Müslümanlıkta ilk kıble, Kudüs'tü. Hicretten onaltı ay sonra Kâ'be kıble oldu ve bir öğle namazında bu âyet vahyedildi, Hz. Muhammed (S. M.) yüzünü Kâ'be'ye döndürdü, ona uyan sahâbe de Kâ'be'ye döndü. Sonradan oraya bir mescit yapılmış, adına da iki kıble mescidi mânâsına gelen "Mescid'ül-Kıbleteyn" denmiştir.

Yahudiler, önce kılınan namazların makbûl olamayacağını söylemeye başlayınca da "Allah imanınızı yitirmez" cümlesini de taşıyan 143. âyet inmiştir.

3372. beytiyle başlayan hikâye. Bedî'uz-zamân, bu hikâyenin, "Muhâdarât'ül-Üdebâ"da, "Hilyat'ül-Evliyâ"da bulunduğunu, Câmî'nin de Abdullâh Hubayk'ın hâl tercemesinde andığını söylüyor ve metin de veriyor. Verdiği arapça metnin türkçesi şudur:

"Denmiştir ki: İsrailoğulları zamanında bir bilgin vardı; duâsında, Ya Rabbi dedi; sana ne kadar

isyân ettim, sen bana bir ceza vermedin. Allah, o zamanın peygamberine vahyetti de buyurdu ki: O kuluma söyle; sana ne kadar ceza verdim, fakat sen anlamadın. Senden, benimle münâcât etmekte bulacağın lezzeti aldım." (Maâhiz, s. 80).

3384. Rûm ülkesi, Anadolu'ya eskiden, Roma imparatorluğu yüzünden, Rûm ülkesi denmiştir. Rûmî mahlasiyle anılanlar da bu yüzden o mahlasla anılmışlardır. Eşref-i Rûmî, Abdullâh-ı Rûmî gibi. Mevlânâ'ya da, çok sonradan, Munlâ-yı Rûm, Celâleddin-i Rûmî denmiştir. Fakat Mevlânâ, çağında Mevlânâ diye anılmışsa da kendisine, ne kendisi, ne de çağdaşlarından biri Munlâ ve Rûmî dememiştir. Zâten Munlâ, Mevlânâ, Celâl, Rûmî mahlaslarını da hiç kullanmamıştır. Rûmî mahlasından çeşitli ve aykırı anlamlar anlaşıldığından bu sözü hiç söylememek gerektir. İranlılar, Mevlânâ'ya, Ârif-i Movlevî, Pâkistanlılar Rûmî derlerse de bir hatânın tekrarı, yahut taklîdi, her halde doğru değildir.

3411. Neûzü billâh, Allah'a sığınırız demektir.

3431. "Dünya, dopdolu kan olsa, inananın gıdası, gene de helâl olur." Bedî'uz-zamân, bu sözün, "İhyâ'ül-Ulûm"da, Sehl b. Abdullâh-ı Tüsterî'ye (283 H. 896) atfedildiğini kaydediyor (Ahâdis-i Mesnevî, s. 69).

3432. "Yeryüzü, bana secde yeri edildi; tertemiz kılındı." (Hadis, Câmi', I., s. 120)

3442. Fil sûresi, Kur'ân'ın CV. sûresidir. I. ciltte, 394. beytin şerhine bk.

3443. den sonraki bölüm, Bedi'uz-zamân, bu fıkranın Şems'in "Makaalât"ında bulunduğunu söylüyor ve metni naklediyor. Naklettiği metnin türkçesi şudur :

"Deve, bir karıncacıkla yoldaş oldu. Bir suya rastladılar; karınca ayağını çekti. Deve, ne oldu dedi, gel; birşey değil; su diz boyu. Karınca, sana diz boyu ama dedi, benim başımı beş kolaç geçmede." (Maâhiz, s. 80)

Gene Bedî'uz-zamân, bu fıkranın, Ebü'l-Fütûh tefsirinde ve bâzı tefsirlerde bulunduğunu haber veriyor. Bir fare, devenin yularını yakalamış, çeke-çeke götürüyormuş. Derken fare, bir deliğe girmiş; deve, deliğin başında kalakalmış.

Şems'in "Makalât"ında, bu fareyle deve fıkrasının da aynen geçtiğini, metin vererek bildiriyor (aynı, s. 81).

3464. "Kur'ân okununca dinleyin ve susun da rahmete erin." (Kur'ân-ı Kerîm, VII. A'râf, 204)

3485. den sonraki hikâye. Bedî'uz-zamân, bu hikâyenin Hilyat'ül - Evliyâ, Risâle-i Kuşayriyye, Keşf'ül-Mahcûb ve Tezkiret'ül-Evliyâ'da olduğunu, son iki kitapta, Mâlik b. Dînâr'a nispet edildiğini yazıyor ve Keşf'ül-Mahcûb'tan metin naklediyor (Maâhiz, s. 81-82).

Nafahât'ül-Üns'teki Zü'n-Nûn'un hâl tercemesinde, kendisinden naklen kayıtlıdır (Lâmiî tercemesi, s. 89, 3243. beyitten sonraki hikâyenin izâhına bk.).

3504. Abese sûresi, Kur'ân'ın LXXX. sûresidir. Bu ciltte anlatıldı.

3520. "İşlerin hayırlısı, ortalama olanlarıdır." (Hadis, Künûz, II. s. 53)

3521. Eski hekimlere göre insan bünyesi, dört şeyle, dört şeyin birinin fazla yahut eksik olmamasiyle sağ-esen durur. Ahlât-ı Erbaa, yâni dört karışmış şey denen bu dört nesne, safra, balgam, kan ve böbreklerden çıkan bir mayi', yâni sudur. Bunlardan birinin artışı, yahut eksilişi, insanı hasta eder.

3524. "(Hızır), İşte dedi, seninle benim aramda artık ayrılık bu. Sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereyim sana." (Kur'ân-ı Kerim, XVIII, Kehf, 78) ,I. ciltte, 225. beytin şerhine bk.

3551. "De ki: Deniz mürekkeb olsa tükenir, yazılamaz Rabbimin sözleri tükenmeden; Hattâ o deniz kadar bir deniz daha eklense gene tükenir, yazılmaz." (Kur'ân-ı Kerîm, XVIII, Kehf, 109. Bu ciltte, 1612. beytin şerhine bk.)

3552. "Yeryüzünde ne kadar ağaç varsa hepsi kalem, deniz de mürekkeb olsa ve bundan sonra yedi deniz daha mürekkeb olup o denize katılsa gene Allah'ın sözleri yazılıp tükenmez; şüphe yok ki Allah duyar ve görür." (Kur'ân-ı Kerîm, XXXI, Lokman, 27)

3557. "Gözlerim uyur, fakat gönlüm uyumaz." (Hadîs, Câmi', I., s. 111)

3573. Ca'fer-i Tayyâr, Hz. Ali'nin kardeşidir. Hz. Muhammed'e (S. M.) inananların otuz ikincisidir. Hz. Muhammed ona, Miskinler, yâni yoksullar babası lâkabını vermişti. Ali'den on yaş büyüktü. Habeş iline hicret edenlerle o da hicret etmiş, Hayber'in fethi günü Hicaz'a gelmiş, Hz. Muhammed'e kavuşmuştu. Hz. Muhammed, bu yüzden Ca'fer'in gelişine mi daha fazla sevinmeli, Hayber'in fethine mi buyurmuştu. Hicretin sekizinci yılında Mu'te savaşına giden orduya Hâriseoğlu Zeyd'i kumandan tâyin etmiş, o şehit olursa Ca'fer, o da şehit olursa Ravâhaoğlu Abdullâh kumandan olsun buyurmuştu. Zeyd'in şehâdetinden sonra Ca'fer kumandan olmuş, önce sağ, sonra sol kolu kesilmiş, sonra da şehit düşmüştü. Hz. Muhammed, Ca'fer'i gördüm, iki koluna karşılık, Allah ona, iki kanat vermiş, cennette uçuyor buyurmuş, bu yüzden uçan anlamına "Tayyâr" sözü de bir lâkabı olmuştur (Tankıyh-al Makaal, I. s. 212).

Tarrâr, yankesici demektir; Ca'fer adlı biri, yankesicilikle ün almıştı.

3595. Bakıştaki feyz. Buna, terim olarak "Feyz-i Nazar" derler. Nûriyye Melâmîleri de denen son Melâmilerden başka bütün Melâmet ehli, bakışa pek büyük bir önem verirler. Onlarca mürşit, yahut ondan irşâda izinli olanlar, yola girmek isteyenin kalbine, gönlüne bakarlar. Bu bakış, onda aşkı, cezbeyi meydana getirir. Cezbe ve aşk, vehmindeki varlığını eritir; onu gerçek varlığa kavuşturur. Hamzaviyye de denen Bayrâmî Melâmîleri, Kutuptan irşâda izinli olanlara "Kalbe bakıcı" derlerdi (bakınız, Abdülbâki Gölpınarlı: Melâmilik ve Melâmîler, İst. Üniv. Türkiyat enstitüsü yayımı, İst. 1931, s. 190-195).

Melâmet neşesiyle kurulmuş olan Mevlevilikte de bakışa büyük bir ehemmiyet verilir. Mukabelede, semâ'dan önce, sağdan sola doğru, çalınan peşreve ayak uydurularak yavaş-yavaş yürünür, postun önüne gelinir, öndeki, arkasını semâ' hâneye dönmemek üzere geriye döner, karşısındaki, postun öte yanında kalır, yüz-yüze gelirler. Her ikisi de birbirlerinin kaşları arasına bakıp başlarını eğerek niyâz ederler; karşıdaki, gene semâ' hâneye arka vermemek üzere dönüp yürür, öbürü onun yerini alır, arkadan gelenle niyâzlaşır. Devr-i Veledî, yahut Sultan Veled devri denen bu devir, üç keredir. Sonuncusunda şeyh, postuna geçer. Görülüyor ki burada da feyz-i nazarın rolü var (Mevlevi mukabelesi için "Mevlânâdan sonra mevlevilik" ; s. 370-380; "Devr-i Veled" için Mevlevi Âdâb ve Erkânı"na bakınız, s. 85-96).

Bundan başka bir de temiz bakış anlamına "Safâ-Nazar" vardır. "Gerçekten de yüce Allah güzeldir, güzelliği sever" hadîsince (Câmi', I., s. 58) bir güzele şehvetsiz bakmak, onda mutlak güzelliği seyretmektir. Şeyh Galib'in :

Etsem dedim cemâline ey pür cefâ nazar,
Yâr açtı sînesin, dedi: Âşık, safâ-nazar

beytindeki "Safâ-nazar", budur işte (Divân, Bulak - 1252, s. 32).

3599. 2914. beytin izâhına bk.

3609. "Kullarım, sana beni sorarlarsa bilsinler ki ben, mutlaka onlara pek yakınım. Beni çağıran, bana duâ eden kişiye çağırdığı, duâ ettiği anda icabet ederim. Artık onlar da benim çağırmama koşsunlar, bana inansınlar da doğru yolu bulsunlar." (Kur'ân, II. Bakara, 186)

***

(M E T İ N)

Selâm ona, Yahyâ'nın ana karnındayken, selâm ona, Mesih gelince secde etmesi

3610. Yahyâ'nın anası, çocuğunu doğurmadan önce Meryem'in yanına gitmişti de,

* Şüphesiz olarak gördüm demişti; senin karnında bir padişah var, ülül-azim, herşeyi bilir bir peygamber.

A anlayış sâhibi, sana rastlayınca karnımdaki çocuk, hemen secdeye vardı.

Böylesine bir çocuk, öylesine bir çocuğu duyunca secde etti; hem de öyle etti ki secdesinden bedenime bir titreme düştü.

Meryem, evet dedi, ben de, çocuğumun karnımda secde ettiğini duydum.

Buna şüphe edenler

Ahmaklar, bu masala bir çizgi çiz derler, çünkü yalandır, yanlıştır bu.

Çünkü Meryem, Çocuk doğururken yabancılardan da uzaktı, kendinden de geçmişti.

Sözü tatlı kadın şehirden dışarı çıktı; doğurmadıkça da şehre girmedi.

Çocuğunu doğurunca kucağına aldı; soyunun-sopunun yanına gitti.

Yahyâ'nın anası, onu ne vakit gördü de bu işi söze getirdi, ona söyledi?

Şüpheye verilen cevap

3620. Bunu, ilhâm alanlar bilirler; yeryüzünün dolaylarında olup bitenler, gözlerinin önündedir onların.

Yahyâ'nın anası, görünüşte uzakta olsa bile Meryem'in yanına gelebilir, onun gözüne görünebilir.

Beden, göz-göz olur, heryandan bir pencere açılırsa, gözleri yumulu olsa bile dostu görür o kişi.

A canı arık kişi, tut ki ne başgözüyle gördü, ne cangözüyle.

* Masallar dinleyip onun dış yüzüne, onun nakşına yamanan "şın" harfine benzeme.

* O dilsiz Kelile, söyleyip durmadaydı hani; peki birşey anlatmaya gücü yetmeyen Dimne'nin sözünü nasıl anlardı?

Tutalım, birbirlerinin dillerini bildiler; ortada söz yokken insan, nasıl anladı o sözleri?

O Dimne, arslanla öküzün arasında elçilik etti, her ikisine de afsun okudu hani.

O akıllı öküz, arslana nasıl vezir oldu; Ay'ın aksinden nasıl korktu fil?

Bu Kelile ve Dimne, tamamiyle yalan; yoksa kargayla leylek nasıl savaşır?

3630. Yâni böyle mi diyorsun sen? A kardeş, hikâye, masal, bir ölçeğe benzer; mânâsa içindeki buğdaydır.

Akıllı kişi mânâ buğdayını alır; alınıp götürülse bile ölçeğe bakmaz.

Aralarında bir söz yok ama bülbülle gülün arasında geçenlere kulak ver.

Hâl diliyle söz söyleyiş, bu sözün anlaşılması

Mumla pervanenin başından geçenleri dinle de masalın mânâsını anla.

Söz yok ama sözün sırrı var. Kendine gel de yücelere uç; baykuş gibi aşağılarda uçma.

Birisi, şatrancın ruh evi demiş; öbürü de o evi nerden ele geçirmiş demiş;

Evi almış mı, yoksa mirasa mı konmuş. Kutlu, o kişidir ki mânâya doğru koşar.

* Bir gramerci, Zeyd, Amr'ı dövdü demiş de duyan, suçu yokken ne diye dövüyor?

Amr'ın ne suçu vardı ki o ham Zeyd, kulunu döver gibi suçsuz, sebepsiz onu dövmüş demiş.

Adam, bu demiş, mânâ ölçeği; sen buğdayı almaya bak; ölçek gerekmez.

3640. * Zeyd'le Amr, i'râb için, doğru okumak için örneklerdir; yalan bile olsa sen onlarla i'râbı doldur, düzelt.

Öbürü, hayır-hayır demiş, ben şunu-bunu bilmem; bir suç işlemeden, bir yanlış iş yapmadan, Zeyd, nasıl olur da Amr'ı döver?

* Gramerci, çâresiz kalmış da alay olsun diye demiş ki: Amr, bir fazla vav vardı, onu çalmış;

Zeyd bunu duymuş da o hırsızı dövmüş. Haddini aşana haddini bildirmek gerek.

Gerçek olmayan gönüllerin, gerçek olmayan sözleri kabûllenmeleri

Adam, hah demiş, şimdi bu sözü, canla-başla kabullendim. Doğru, eğrilere eğri görünür.

Bir şaşıya, Ay birdir dersen, bir olduğunda şüphe var, işte iki tane der sana.

Fakat biri, ona güler de, evet, iki tane derse, bu sözü doğru bulur; kötü huyun lâyığıdır bu.

* Yalan, varır, yalanlara katışır. "Pisler, pislerindir" buyruğu ışıyıp durmadadır.

Gönlü geniş olanların elleri de geniştir; körler, taşlık yerde elbette sürçerler, düşerler.

Meyvasını yiyenin ölmeyeceği ağacı arayış

Bir bilgin, masal yollu dedi ki: Hindistan'da bir ağaç vardır.

3650. Kim, o ağacın meyvasını yerse ne kocar, ne ölür.

Bir padişah bunu duydu; doğruluğu yüzünden bu ağaca, bu ağacın meyvasına âşık oldu.

* Edepli divân adamlarından birini, o ağacın meyvasını getirmek için Hindistan'a yolladı.

Adam, o ağacı bulmak için yıllarca Hindistan'ın çevresini gezdi, dolaştı.

Bu istenen şeyi elde etmek için şehir-şehir gezdi. Ne ada bıraktı, ne dağ; ne ova bıraktı, ne çöl.

Kime sorduysa bıyık altından güldü de, deli olmayan kişi, bunu arar mı hiç dedi.

Bir çok kişi, alay ederek dövdü onu. Bir çok kişi, a muradına ermiş kişi dedi;

Senin gibi gönlü temiz, anlayışlı kişinin bu araştırması, boş olur mu, laf olsun diye arar mısın hiç?

Onların bu saygı gösterişi de bir başka tokattı; bu apaçık tokattan da beterdi.

Alay ederek onu övüyorlar, a ulu er diyorlardı; filân iklimde, pek korkunç, pek geniş bir orman var.

3660. O ormanda yemyeşil, pek yüce, yaygın, her dalı kalın bir ağaçtır o.

Padişahın adamı, aramak için kemer kuşanmıştı; herkesten bir çeşit haber duymadaydı.

Çok gezdi, oralarda yıllarca dolaştı. Padişah da ona mallar, paralar gönderiyordu.

O gurbette bir çok yorgunluklara katlandı; işin sonunda aramadan vazgeçti, âciz kaldı.

Dilediğinden hiçbir iz belirmemişti. O istekten, haberden başka birşey görünmemişti.

Ümit ipliği üzülmüştü; sonunda aradığı şey, aranmamışa dönmüştü.

Geriye dönmeye, padişaha varmaya karar verdi. Hem ağlıyor, gözyaşları döküyor, hem de yol alıyordu.

O taklide uymuş da aramaya çıkmış kişiye, bir şeyhin, bunun sırrını anlatması

Kerem sâhibi, kutupluğa ermiş bir şeyh vardı; padişah adamının, ümitsizliğe düşüp dönerken konakladığı yerdeydi o şeyh.

Adam, ümitsiz bir halde tapısına varayım da dedi, onun eşiğinden, gene yola düşerim.

Duâsı yoldaşım olur bâri; çünkü gönlümün dileğinden ümidim yok artık.

3670. Gözleri yaşlarla dolu, Şeyh'in huzûruna vardı; bulut gibi de gözyaşları döküyordu hani.

A şeyh dedi, acımak, esirgemek çağı; ümitsizim, lûtfetme çağı, bu çağ.

Şeyh, açıkca söyle dedi, bu ümitsizliğin nedir? Dilediğin neydi; neye yüz tutmuştun?

Adam, padişahlar padişahı, bir ağaç bulmak için beni seçti dedi;

Eşi güç bulunur bir ağaç varmış dünyada; meyvasında Âb-ı hayâtın eseri varmış.

Yıllarca aradım; bu sarhoşların alayından, beni maskaraya almalarından başka hiç bir belirtisini bulamadım.

Şeyh güldü de dedi ki: A gönlü sâf kişi, bu ağaç, bilen kişideki bilgi ağacıdır.

Pek yücedir, pek büyüktür, pek yaygın; herşeyi kaplıyan denizden bitmiş bir Âb-ı hayâttır o.

A hiç birşeyden haberi olmayan, sen görünüşe kapılmışsın; o yüzden de o ağacın dalındaki meyvalardan mahrum kalmışsın.

Kimi ağaç olur onun adı, kimi güneş.. Kimi deniz derler ona, kimi bulut.

3680. O birdir, fakat ondan yüzbinlerce belirti belirmiştir; belirtilerinin en aşağısı da ölümsüz bir ömre ermektir.

Tekdir ama binlerce izi, eseri var.. O bir tek vara sayısız adlar yaraşır.

Birisi sana baba olur, fakat bir başkasının da oğludur o.

Bir başkasına kahırdır, düşmandır; başka birindeyse lûtuftur, iyiliktir.

Yüzbinlerce adı vardır; oysa bir tek insan. Onun bir sıfatını bilen, öbür sıfatlarına karşı kördür.

Kim ad ararsa, gerçekten arıyorsa senin gibi ümitsizliğe düşer, perperişan olur-gider.

Ne diye ağacın adına yamanır kalırsın da böyle dilin, damağın acır, talihsizliğe düşersin?

Addan geç de sıfatlara bak; sıfatlar da, zâta yol göstersin sana.

Halkın ayrılığı, aykırılığı, addan meydana gelir; mânâya ulaşan, esenleşir.

Her birinin, ayrı bir adla anladıkları üzüm için dört kişinin kavgası

Bir adam, dört kişiye bir para verdi. Bunların biri, ben dedi bu parayı engûra vereceğim.

3690. Öbürü Araptı, hayır dedi; a azgın, ben engûr istemem, ineb isterim.

Öbürüyse Türktü, bu para dedi, benim; ineb istemem ben, üzüm isterim *

---

* Beyitte "benüm" ve "üzüm" sözleri, böyle türkçe olarak geçer.

* Öbürü de Rumdu, bırakın şu lafları dedi; istafil istiyoruz biz.

Kavgaya giriştiler; savaşa kalktılar; çünkü adların mânâsından haberleri yoktu.

Ahmaklıktan birbirlerine yumruk vuruyorlardı; bilgisizlikle dopdoluydular, bilgidense bomboş.

Orada yüz dilli, sır sâhibi üstün bir er olsaydı, onları barıştırıverirdi.

Onlara derdi ki: Ben bu parayla hepinizin de isteğini veririm.

İşkilsiz olarak bana gönül tapşırırsanız şu paranız, bunca iş görür.

Bu paranızla dördünüz de muradınıza erersiniz; dört düşman, uzlaşır, birleşir.

Her birinizin sözü, savaş doğurur, ayrılık belirtir; fakat benim sözüm, birleştirir, uzlaştırır sizi.

3700. * Öyleyse siz susun; "susun" buyrulmuştur ya; konuşmada diliniz ben olayım sizin.

Sizin sözleriniz bir olsa bile sonucunda, gene kavga, öfke doğurur.

Eğreti hararet birşey yapamaz; özden gelen hararetin hüneri vardır *.

Sirkeyi ateşte ısıtsan bile yersin, içersin, gene soğukluğu arttırır; bunda hiç şüphe yok.

Çünkü onun o harareti dehlizden, dışardan gelmededir; asıl tabiatindeyse soğukluk vardır, keskinlik vardır.

---

* Metinde "eser" yazılmış, karşılaştırmada üstüne "hüner" yazılmıştır.

Ey oğul, pekmez buz tutsa bile, yedin mi, ciğerde harareti arttırır.

Demek ki şeyhin riyâsı, bizim ihlâsımızdan yeğdir; çünkü o, cangözünün açıklığından meydana geliyor, buysa körlükten.

Şeyhin sözünden, gönül topluluğu meydana gelir; hasetçilerin soluklarıysa dağınıklık verir.

Süleyman, Tanrı tapısından at sürüp geldi de bütün kuşların dillerini belledi.

Onun adâletle buyruk yürüttüğü çağda, ceylan kaplanla uzlaştı, savaşı bıraktı.

3710. Güvercin, doğanın pençesinden emin oldu; koyun, kurttan çekinmez bir hâle geldi.

O, düşmanlar arasında ara bulucu oldu; kanat çırpanların arasında birlik meydana geldi.

Sen, bir karınca gibi yem peşinde ne diye koşup durmadasın? Kendine gel de Süleyman'ı ara, ne yapıyorsun a azgın?

Yem arayana yem, tuzak olur; fakat Süleyman'ı arayan hem Süleyman'ı bulur, hem yemi; ikisini de elde eder.

Şu âhır-zamanda, can kuşları, birbirlerinden bir soluk bile amanda değil.

Bizim çağımızda da Süleyman var; o kavuşturur barışa bizi; cevrimiz, cefâmız yok olurgider.

* "Hiç bir ümmet yoktur ki" sözünü, "İçlerinden bir korkutucu çıkmasın" sözüne dek hatırla, belle.

Tanrı, hiç bir ümmet yoktur ki dedi, o ümmette bir Tanrı halifesi, bir himmet sâhibi olmasın.

Can kuşlarının gönüllerini öylesine birleştirir ki temizlik yüzünden, onlarda hiç bir toz-pas bırakmaz.

* Onları, ana gibi esirgeyici bir hâle sokar, Tanrı Müslümanlara, "Bir tek can" demiştir ya.

3720. Bir tek can oldular ama Tanrı elçisinin yüzünden oldular; yoksa her biri mutlak düşmandı.

Selâm ona. Peygamber'in kutluluğu yüzünden, Ansâr'ın arasından aykırılıkların, düşmanlıkların kalkması

İki kabileydi onlar, adları Evs'ti, Hazrec'ti. Birbirlerinin kanını içecek can düşmanıydı onlar.

Mustafâ'nın yüzünden, Müslümanlığın ışığıyla, arılığın ışığıyla eski kinleri, yok oldu-gitti.

O düşmanlar, önce, bağdaki üzümler gibi kardeş oldular;

* "İnananlar kardeştir" sözünün soluğu yüzünden de öğüt aldılar, ezildiler, bir oldular.

Üzüm şeklindeyken kardeş olurlar; fakat sıktın mı, ezdin mi, bir tek şira oluverirler.

Korukla üzüm, birbirine zıttır ama koruk oldu mu, güzel bir dost olur.

Taş kesilen, ham kalan koruğa Tanrı, ezelden kâfir dedi.

O, ne kardeş olur, ne bir tek can olur; kötülükte pis bir dinsiz olur-kalır.

Onda neler gizli; bunu söylersem dünyadaki anlayışlarda fitneler kopar.

3730. * Kör kâfirin sırrının söylenmemesi daha iyi.. Cehennem dumanının İrem bağından ayrı kalması yeğ.

İstidâdı olan iyi koruklarsa, sonunda, gönül ehlinin soluğuyla bir tek gönül sâhibi olurlar.

Hepsi de üzüm olmaya koşar da ikilik, kin, kavga, ortadan kalkar.

Hepsi de üzüm olur da kabuğunu yırtar, bir olur-gider; birlik, hepsinin vasfı olur.

Dost, düşman olabilir; çünkü ikidir; fakat hiç kimse, kendisiyle savaşa giremez.

Aferin tam ustanın aşkına, yüzbinlerce zerreye birlik verdi.

Yol oğrağında darmadağan toprak gibi hani; testicinin eli, o toprağı bir testi yapar.

Ama balçık bedenlerin birleşmesi, tam birleşme değildir; can, buna benzemez.

Burada benzerleri, örnek olarak söylesem, korkarım akıl karışır, anlayış dağılır.

Şimdi de Süleyman var; fakat biz, uzağı görmek sevinciyle körlüğe düşmüşüz.

3740. Uzağı görüş, insanı kör eder; hani evde uyuyanın evi görmeyişi gibi.

İnce sözlere dalmışız; düğümleri çözmeye âşık olmuş-gitmişiz.

Düğümleri düğüp açtıkça da soruyu, cevabı arttırır, sözü uzatırız.

Tuzağın düğümünü açan, kimi de düğümleyen, böylece de tam hüner sâhibi olan kuş gibi...

O kuş da ovadan, çayır-çimenden mahrum kalır; ömrü, düğüm düğümleyip açmaya harcolur-gider.

Hiç bir tuzağa tutulmaz ama kanadı da sölpük, kırık kalır boyuna.

Düğümle az oğraş da bu gurur yüzünden birbir, kolun-kanadın kırılmasın.

Yüzbinlerce kuş, kolunu-kanadını kırdı da gene o pusu yerindeki tuzaklar bitmedi.

* Onların hâllerini Kur'ân'da oku a haris; bak da gör; "Şehirleri delik-deşik ettiler; fakat kaçacak yer mi var?"

Türkün, Rumun, Arabın kavgasiyle, engûrla inep şüphesi çözülmedi-gitti.

3750. Mânâ dillerini bilen Süleyman gelmedikçe bu ikilik kalkmaz.

Kavgacı kuşlar, hepiniz de doğan gibi padişahın, doğanı çağıran şu davulunu duyun.

Haydi, şu ayrılığınızı bırakın, her yandan birliğe doğru yönelin de canlarınızı sevindirin.

* "Nerde olursanız olun, yüzlerinizi o yana döndürün"; sizi o huzurdan men'etmedi ki o.

Ama biz kör kuşlarız, pek terbiyesiziz; o Süleyman'ı, bir soluk bile tanımadık.

Baykuşlar gibi, doğanlara düşman olduk da böylece yıkık yerde kalakaldık.

Pek bilgisiziz, pek körüz de bu yüzden Tanrı'nın üstün ettiği kişileri incitmeyi kurduk.

Oysa ki bütün kuşlar, Süleyman'ın yüzünden aydın olmuş; suçsuzun kanadını yolarlar mı hiç?

Onlar, gücü yetmezlere yem taşırlar; o kuşlarda aykırılık, kin güdüş yoktur; hoş kuşlardır o kuşlar.

Onların Hüthüdü, kutlanması için yüzlerce Belkıys'in yolunu açar.

3760. * Onların kargası bile görünüşte kargadır ama himmet doğanıdır, "Gözü ne kaydı, ne şaşırdı" sözü, onun hakkındadır.

Onların leyleği, lâk-lâk eder ama zanna, şüpheye birlik ateşini salar.

Güvercinleri doğanlardan ürkmez; doğan, onların güvercinleri önünde baş kor, secde eder.

İnsanı hoş bir hâle getiren, kendinden alan bülbüllerinin gül bahçesi, kendi gönüllerindedir.

Duduları şekerden hürdür, şekere esir olmaz; içlerinde, ebedî bir şeker yüz göstermiştir onlara.

Tavuslarının ayaklarına bak; başka tavus kuşlarının kanatlarından da güzel.

Hâkanın kuşlarının kuş dili, bir sesten başka birşey değil; Süleyman kuşlarının kuş dili nerde?

Sen, ne bileceksin kuşların seslerini? Çünkü bir soluk bile Süleyman'ı görmedin ki.

Sesi, çalgıcı kesilen o kuşun kanadı, doğudan da dışardadır, batıdan da.

* O kuşların herbirinin ahengi, Kürsi'den yer altına dek varır; her birinin yüceliği, uluğu, yer altından Arş'a dayanır.

3770. Bu Süleyman'a uymadan uçan kuş, karanlığa âşıktır; yarasalık eder o.

A sürülmüş yarasa, Süleyman'a alış da ömrün boyunca karanlıkta kalma.

O yana doğru bir arşın gitsen, arşın gibi ölçü kutbu kesilirsin, her yanı ölçer, biçersin.

Oraya, topallaya-emekliye gitsen bile, bütün topallıktan kurtulursun; emeklemeyi bırakır, ayağa kalkarsın.

Tavuk tarafından büyütülen kaz palazlarının hikâyesi

Seni, kümesteki tavuk, kanadının altında yetiştirdi, dadı gibi o baktı sana; ama sen kaz palazısın.

Senin anan, o denizin kazıydı; fakat dadın bu topraktandı, kuruluğa tapardı.

Gönlünde beliren deniz isteği, canındaki o huy, anandandır senin.

Gönlünün kuruluğa akmasıysa bu dadından geliyor; bırak dadıyı, onun kararı kötüdür.

Bırak dadıyı şu toprakta da yürü, kazlar gibi dal mânâ denizine.

Anan, sudan korkutursa seni, korkma, tez denize koş.

3780. Kazsın sen; karada da dirisin, suda da. Kümesi kokmuş kümes hayvanı değilsin sen.

* Sen, "Ademoğullarını yücelttik" âyetinin padişahısın; hem karaya ayak basarsın, hem denize.

Canla, "Onları denizde taşıdık" sözünü, "Karada taşıdık"tan öne sür; yürü denize.

Meleklere, karaya yol yok; hayvan cinsinin de denizden haberi yok.

Sense beden bakımından hayvansın, can bakımından meleklerdensin de o yüzden, hem karada yürür-gidersin, hem gökyüzünde.

* Görünüşte, "Sizin cinsinizdenim" der insan; ama gönül bakımından, "Ona vahyedilir" sözüyle görüş sâhibidir.

Topraktan olma beden, yeryüzüne düşmüş; canıysa güzelim gökyüzünde dolaşmada.

Ey oğul, hepimiz, su kuşlarıyız biz; bizim dilimizi tam olarak deniz bilir.

Süleyman denizdir, bizse kuşuz; ebedî olarak Süleyman'da gezer-dururuz.

* Sen de Süleyman'la baş ayağını denize de su, Dâvut gibi sana da yüzlerce zırh yapsın.

3790. O Süleyman, burada, herkesin gözü önünde; fakat kıskançlık, gözbağcıdır, büyücüdür.

Bilgisizliğimizden, uykuya dalışımız yüzünden, boş şeylerle oyalanmamızdandır ki o, bizim gözümüzün önündedir; bizse ondan ümit kesmişiz.

Gök gürültüsünün sesi, susamışa baş ağrısı verir; çünkü bilmez ki kutlu bir bulutu, o gökgürültüsü çeker.

Onun gözü akar suda kalmıştır; gökten yağan yağmurun tadından haberi bile yoktur.

Himmet bineğini sebeplere doğru sürmüştür de sebepleri yaratandan perdelenmiş-gitmiştir.

Fakat sebebi yaratanı apaçık gören kişi, nasıl olur da dünya sebeplerine gönül verir.

Hacıların, çölde yapayalnız buldukları zâhidin kerâmetlerine şaşırıp kalmaları

* Bir zâhit vardı; Abbâdiyye boyu gibi ibâdete garkolmuştu.

Hacılar, şehirlerden oraya vardılar; gözleri o kurumuş-gitmiş zâhide düştü.

Zâhidin oturduğu yer kuruydu, fakat tabiati yaştı, yumuşaktı.. Çölün samyelleri, ilâç olmuştu ona.

Hacılar, onun yalnızlığına, o âfetler içindeki esenliğine şaşıp kaldılar.

3800. Kum üstünde namaza durmuştu, ama kum da, pek sıcaktı; hem de tenceredeki suyu kaynatacak kadar sıcak.

* Görsen dersin ki: Çayırlıkta-çimenlikte, güllük-gülistanlıkta bir sarhoş.. Yahut da Burak'a, Düldül'e binmiş bir atlı.

Yahut ayağı, ipek halılara, yumuşak kumaşlara basmış.. Yahut da samyeli, onca seher yelinden de hoş.

Derken o topluluk, derviş namazını bitirinceye dek yalvarıp yakararak bekledi.

Yoksul, kendinden geçmişti; kendine gelince o topluluğun içinden, gönlü aydın bir diri, cangözü açık biri,

Gördü ki zâhidin ellerinden, yüzünden sular damlamada; elbisesi, abdest suyundan ıslanmış.

Bu suyu nerden buluyorsun diye sordu ona. Zâhit, gökten demek ister gibi elini göğe kaldırdı.

* Adam, kuyu yokken, "Hurma lifinden örülmüş ip" bulunmazken, istediğin zaman yağmur yağar mı diye sordu.

A din sultanı dedi, müşkilimizi çöz de hâline, tam inanalım.

Sırlarından bir sır göster bize de bellerimizdeki zünnarları koparıp atalım.

3810. Zâhit, hacıların duâlarını kabul et diye gözlerini, gökyüzüne dikti.

Rızkımı gökten aramaya alışmışım dedi, sen yücelerden kapı açmışsın bana.

* İmkânsızlıktan mekânı belirten; a "Gökte rızkınız" diye işi açıklayan,

Bu münâcat arasında hoş bir bulut, su sömüren fil gibi beliriverirdi hemen.

Tulumdan boşanırcasına yağmur yağmaya, çukurları, mağaraları doldurmaya başladı.

Bulut, tulumlardan boşanırcasına gözyaşı dökmedeydi; hacıların hepsi de tulumlarını açmışlardı.

Bu şaşılacak işler yüzünden bir topluluk, bellerindeki zünnarları kesip attılar.

Bir topluluğun da, bu şaşılacak şey yüzünden inancı arttı.. Allah doğru yolu daha iyi bilir.

3818. Bir başka topluluksa kabul etmedi, ekşi, ham bir hâlde, ebedî noksan içinde kalakaldı; söz de burada bitti.

---

22 Rabi'ül-mevlûd Cumartesi gecesi
Sene 1390
11 Muharrem 1380
6 Temmuz 1960

***

(Ş E R H)

3609. beyitten sonraki bölüm. Bedi'uz-zamân, bu rivâyetin, Sa'lebi'nin Kasas'ül-Enbiyâ"sında ve "Taberi Tesfiri"nde bulunduğunu yazıyor ve metin naklediyor. Naklettiği metinin türkçesi şudur :

"Yahyâ, İsâ'ya ilk inanan, onu ilk olarak gerçekleyen kişidir. Anası, ona gebeyken, İsâ'ya gebe kalmış olan Meryem'e rastlamış, Meryem, sen de gebe misin diye sormuştu. Meryem, neden soruyorsun deyince Yahyâ'nın anası, karnımdaki çocuk, senin karnındaki çocuğa secde ediyor da demişti. Bu secde ediş, Yahyâ'nın, İsâ'ya inanmasıydı, onu gerçek tanımasıydı." (Maâhiz, s. 82)

3611. Ulül-azm. I. ciltte, 406. beytin şerhine bk.

3614. den sonraki bölüm. I. ciltte, 1642. beytin şerhine bk.

3624. Nakış, dış yüz, görünüş, bir beze, bir kumaşa işlenen iş anlamlarına gelir. Nakış sözünün sonunda, bir "Ş" harfi vardır; fakat bu harfin, nakıştan ne haberi var? İşte onun gibi sen de hikâyenin görünüşüne, dış yüzüne kapılıp özünden gaflet etme diyor.

3625. I. ciltte, 904. beytin şerhine bk.

3638. Zeyd, Amr, arap gramerinde örnek getirilirken kullanılan adlardır. Başka adlar gerekirse Bekr, kadın adı olarak da Hind adları, bunlara eklenir.

3640. İ'rab, arapçada harflerin üstün, esre, ötrü okunmasıdır. Yanlış okuyana, i'râba riâyet etmiyor derler. İ'râpsız okuyuş, anlamı bozar.

3642. Arap alfabesiyle yazılan Amr, Ömer'den farkedilsin diye Amr'ın önüne bir vav (V) koyarlar.

3647. I. cildin, 1051. beytinin izâhına bk.

3649. da başlıyan hikâyenin, "Şeh-Nâme"de, "Kelile ve Dimne" de, "Ferâid'üs-Sülûk"te ve "Acâyib-Nâme"de bulunduğunu Bedi'uz-zamân söyliyor ve hicri altıncı yüzyıl kitaplarında "Acâyib-Nâme"den * metin naklediyor. Metnin türkçe hulâsası şudur :

Nûşirevan, bir kitapta, Tanrı'nın bir ilâç yarattığını, ölüye damlatılsa dirileceğini görüyor; her yanı aratıyor, bulunmuyor. Serendip'te, dağlarda yaşayan bir adam bulunduğunu, bilse bilse, onun bileceğini söylüyorlar. Nûşirevan, birisini yolluyor. O ülkenin halkı, o, kimseye yüzünü göstermez diyorlarsa da adam, dağın eteğine varıyor. O zat da, dağın başında görünüyor ve bu ilâç diyor, ölü gönülleri dirilten hikmettir." (Maâhiz, s. 89)

3652. Divân için I. ciltte, 969. beytin şerhine bk.

* Bu kitap, Keşf-el Zunûn'da ve Zeyl'inde yok. Bedi'uz-Zamân, müellifini haber vermiyor; her halde kitapta yok. Ancak 59. sahifede Arslan oğlu Tuğrul zamanında, yâni 583-590 hicride yazıldığını bildiriyor.

3692. İstafil rumca, inep arapça, engûr farsça üzüm demektir.

3700. Bu ciltte, 3464. beytin şerhine bk.

3716. "Şüphe yok ki biz seni gerçek üzere bir müjdeci ve bir korkutucu olarak gönderdik ve hiç bir ümmet yoktur ki içlerinden bir korkutucu çıkmasın." (Kur'ân-ı Kerîm, XXXV, Fâtır, 24)

3719. İnananlar içinde bir inanan, gövdedeki baş gibidir; inanan, baş ağrıyınca nasıl gövde de rahatsız olursa, inananların elemiyle elemlenir." (Hadis, Câmi', II., s. 170) "İnananlar, bir tek adam gibidir; adamın başı ağrısa bütün vücudu hastalanır, şikâyetlenir; gözü ağrısa bütün vücudu ağrır, şikâyetlenir." (Hadis, Câmi', II., s. 171)

3721. le başlıyan bahis. Müslümanlıktan önce Araplar, mal yağmalamak, öcalmak için boyuna birbirleriyle savaşırlardı (Bu savaşların bir kısmı için Ebû-Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdu Rabbih'il Endelüsî'nin (ölm. 328 H. 939) "El-Ikd'ül-Ferid"ine bakınız (Mısır-Kaahire-1365-1946, s. 133-260).

Medine'de Yahudilere üst olup yerleşen Araplar, iki büyük boya ayrılmışlardı. Bu boyların biri, Evs, öbürüsü Hazrec'ti. Bu iki boyun arasına, Evs boyundan Sumayr adlı birinin öldürülmesi yüzünden düşmanlık girmiş, küçük sebeplerle birbirlerini vurup kırmışlardır; Bu savaşlar, yüzyıldan fazla sürmüştür. (Bakınız; Tabari, Leyden basımı, 1866, I. s. 494-514. Öbür savaşlar için de aynı kitabın 367-494. sahifelerine bakınız).

3724. "Hiç şüphe yok ki inananlar, ancak kardeştirler, artık kardeşlerinizin arasını bulun, barıştırın, uzlaştırın onları ve çekinin Allah'tan da acınmışlardan olun." (Kur'ân-ı Kerîm, XLIX, Hucurât, 10)

3730. İrem Bağı. İrem, bir rivâyete göre boy adıdır. Âd'ın atasının adıdır diyenler de vardır. Bir şehir adıdır diyenler olmuş, hattâ İskenderiye'nin yerindeydi de denmiştir. Bu şehir, Âd'ın oğlu olup Tanrı'lık dâvâsına kalkışan Şeddâd tarafından yaptırılmış. İrem, Âd'ın lâkabıdır, başka bir adıdır diyenler de vardır. Kur'ân'ın LXXXIX. sûresinde (Fecr), "Görmedin mi, Rabbin neler yaptı Âd'a, direklerle dolu İrem'e" diye adı geçer (âyet, 6-7). Direklerden maksat güç ve kuvvet, yahut uzun boypos denmiştir (I. ciltte, 858-859. b. in şerhine bk.).

3748. "Ve nice soylar helâk ettik onlardan önce; onlar, bunlardan daha çokluktu, daha güçlü-kuvvetliydi; derken şehirleri delik-deşik etmişlerdi; fakat bir kaçacak yer mi var?" (Kur'ân-ı Kerîm, L, Kaaf, 36).

3753. "Nerde olursanız olun, yüzlerinizi o yana döndürün." (Kur'ân-ı Kerîm, I. Bakara, 144)

3760. "Gözü, ne kaydı, ne haddini aştı." (Kur'ân-ı Kerîm, LIII, Necm, 17) Hz. Muhammed hakkındadır; Mi'râç'taki hâli anlatılmaktadır. Mirâc için I. ciltte, 1589. beytin şerhine bk.

3769. Kürsî. Örfte, üstüne oturulan şey mânâsına gelir. II. sûrenin (Bakara) 255. âyeti "Kürsisi gökleri de kaplayıp kucaklamıştır, yeryüzünü de. Göğü, yeri korumak ona ağır da gelmez. O'dur çok yüce ve çok ulu" meâlindeki sözlerle bittiği için bu âyete, "Âyet'ül-Kürsî" denmiştir. Hattâ sûrenin, yaygın adı, Bakara sûresi olduğu halde bu âyet yüzünden "Kürsî Sûresi" diyenler de olmuştur. Kürsî sözü, "Kirs" kökünden gelmiştir ki toplu mânâsınadır. Yapraklar forma haline getirilince, bir araya toplandığı cilt, kürrâse, yanlış olarak da kerrâse adiyle anılır. Kirs, bir şeyin kökü, temeli, aslı mânâsını verir. İbn Abbâs'a göre kürsî, Tanrı bilgisidir. Saltanat, tedbir ve tasarruftur diyenler de olmuştur. Batlamyus mesleğine uyanlarca yedi göğü kaplıyan ve sâbiteler göğü, burçlar göğü denen sekizinci kat göktür (El-Mufradât, s. 428, Kürsî hakkında çeşitli rivâyetleri anlamak için Macma'ul-Bayân'a bakınız, I. s. 360-363).

Sûfiyyeye göre kürsî, Mutlak Varlık'ın, bütün fi'lî sıfatlarının zuhurudur ki nispet ve itibarla emre, nehye mazhar olan hayır-şer gibi birbirine zıt fiiller meydana gelir (Bakınız, El-İnsân'ül-Kâmil, II, s. 5).

3773. ten sonraki hikâye. Bedi'uz-zamân, Şems'in "Makâlât"ından (Veliyeddin efendi ve Fatih nushaları) iki metin naklediyor. Türkçelerini sunuyoruz:

"Bu duâcının, küçüklükten beri şaşılacak bir hâli vardı; kimse, bu duâcının hâlini anlamazdı. Babam bile anlamazdı da, deli değilsin, fakat bilmiyorum, bu gidişin nedir? Riyâzat desem değil, başka birşey desem değil derdi. Baba dedim, benden bir söz işit: Sen benimle şuna benziyorsun. Tavuğun al-

tına kaz yumurtaları koymuşlar, kuluçkaya yatırmışlar. Kaz palazları çıkıp büyüyünce analarıyla su kıyısına gelmişler; suya dalmışlar. Anaları kara hayvanı, ev hayvanı. Suyun kıyısında kalakalmış, suya girmesine imkân yok. Şimdi baba, ben denizi görüyorum; o, benim bineğim olmuş, yurdum olmuş; halim bu. Eğer sen de bendensen, yahut ben de sendensem, hadi gel, gir şu denize; yook, giremezsen var, yürü, kara kuşlarının yanına git."

"O, su kuşuydu, denize girdi; anası, kardeşleri, kıyıda çırpınıp gezinmede; ona uymalarına imkân yok; çünkü kaz yumurtasını tavuğun altına koymuşlar. Kaz palazı çıkınca, karada onlara karışır ama denize girdi mi, öbürleri kıyıya dek gelir, oysa dalargider."

Câmi de "Nafahât"da Mecdeddin-i Bağdâdi'nin hâl tercemesinde, Mecdeddin'in (607 H. 1210), Şeyh Necmeddin-i Kebrâ (618 H. 1221) hakkında, biz bir kaz yumurtasıydık; şeyhimiz Necmeddin bir tavuktu; kanadının altında yetiştik; yumurtadan çıktık; denize daldık; o, kıyıda kalakaldı dediğini ve bu yüzden de Necmeddin'in, denizde ölsün buyurduğunu, gerçekten de, Hârezm-Şâh'ın emriyle Dicle'ye atılıp boğdurulduğunu yazıyor (Maâhiz, s. 84).

3781. "And olsun ki biz Âdemoğullarını üstün ettik, yücelttik, karada, suda taşıdık onları, tertemiz şeylerle rızıklandırdık onları ve yarattıklarımızın çoğundan üstün ettik onları." (Kur'ân-ı Kerîm, XVII. İsrâ', 70)

Mevlânâ, sohbetlerinde de, sırası geldikçe bu âyeti tanık olarak getirir. "Fîhi Mâ-fih" te, "And olsun ki Âdemoğullarını ululadık, diye anılan insanın varlığı da Tanrı usturlabıdır. Ulu Tanrı onu, kendisini bilen, duyan, anlayan bir mahluk olarak yarattığından insan, kendi varlığının usturlabından, Tanrı tecellisini, neliksiz-niteliksiz güzelliği, soluktan-soluğa, bakıştan-bakışa görür, seyreder; o güzellik bu aynadan hiç mi, hiç ayrılmaz" buyurur (bölüm, 2, s. 7, satır 32-37). Gene bir sohbetlerinde, göklerin, ışığıyle taşları, renkli bir hale getirdiğini, onlara değer verdiğini; dağların, mâdenleri meydana getirdiğini, yeryüzünün tohumları yetiştirdiğini, meyvalar verdiğini, ayıpları örttüğünü, herşeyin, şaşılacak işler yaptığını, fakat insanın yaptığı bir tek işi, hiçbirinin başaramadığını anlatıp buyurmuşlardır ki: "And olsun ki Âdemoğullarını ululadık dedi; göğü, yeri ululadık demedi. Şu hâlde insanın elinden bir iş geliyor ki ne göklerin elinden geliyor o iş, ne yerlerin, ne dağların. O işi de gördü mü, onda ne zâlimlik kalıyor, ne bilgisizlik..." (Bölüm, 4, s. 12, satır 21-25).

3785. "Biz de sizin cinsinizdeniz, biz de sizin gibi insanız." XIV. sûrenin (İbrâhim A. M.) 11. âyetinde peygamberlerin, kavimlerine böyle dedikleri anlatılır. XVIII. sûrenin (Kehf) 110. âyetinde, "De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım, bana vahyeyledi ki mâbudunuz, ancak o ancak bir mâbuddur; artık Rabbiyle buluşmayı uman iyi işlerde bulunsun ve Rabbinin kulluğunda hiç bir kimseyi eş tutmasın" denmektedir ki beyitte, bu âyet kastedilmiştir. XLI. sûrenin (Füssılat) 6. âyetinde de, Hz. Peygam-

bere, "Ben de sizin gibi insanım, ancak bana, Allah'ınız bir tek Allah'tır diye vahyedildi" denmesi buyrulmaktadır. XI. sûrenin (Hûd A. M.) 27., XIV. sûrenin (İbrâhim A. M.) 10., XXI. sûrenin (Enbiyâ') 13., XXIII. sûrenin (Mü'minûn) 24., 34 ve 47., XXVI. sûrenin (Şuarâ') 154. ve 186., XXXVI. sûrenin (Yâ Sin) 15. âyetlerindeyse, kavimlerin, peygamberlerine siz de bizim gibi bir insansınız dedikleri anlatılmaktadır. XXV. sûrenin (Furkan) 7. âyetinde, Hz. Peygamber'e. "Bu ne biçim peygamber? Yemek yiyor, sokaklarda geziyor; ona bir melek indirilseydi de onunla beraber korkutsaydı bizi" dendiği söylenmekte, aynı sûrenin 20. âyetinde, "Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de yemek yerlerdi, sokaklarda gezerlerdi" denmektedir. Evet, Peygamber de, Peygamber'in tam ve olgun vârisi olanlar da insandır. Fakat onların büründükleri insanlık elbisesinin içinde Tanrı kudreti tecellî eder. VII. sûrenin (A'râf) 198. âyetinde, "Görürsün ki onlar sana bakıyorlar, fakat görmezler" deniyor. Bakarlar, Abdül Muttalib'in yetimini görürler; Allah yetimini, VI. sûrenin (En'âm) 152., XVII. sûrenin (İsrâ') 35. âyetinde malına dokunulmaması, mazhariyetine karşı dâvâya girişilmemesi emredilen gerçek yetimi göremezler. O yetimin malına dokunmak isteyenler de oldu mu? Oldu ya. Daha sağken Secâh, Esved, Müseyleme çıktı. Ondan sonra da kimi Mehdîlik, kimi peygamberlik, kimi Tanrılık dâvâsiyle nice kişiler gelmiş-geçmiştir. Bu ciltte, 817-828. beyitlerin şerhinde, bunların bir kısmını anlattık; ancak gönül kalmasın diye anlatmadıklarımız da var. Onların da bir kısmı, erenlerden sayılmış, adlarına tarikatler kurulmuştur.

Halbuki gerçek eren, Mevlânâ gibi, "Canım bedenimde oldukça Kur'ân'a kulum-köleyim ben; seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım ben.. Birisi, sözlerimden bundan başka birşey naklederse, ondan da bezmişim, o sözden de bezmişim ben" der (Rubâî). Edeb-i Muhammedî denen şey de budur işte.

3789. Dâvûd. Bu ciltte, 494. beytin şerhine bk.

3799. Abbâdiyye, çeşitli boylara mensup kişilere denir. Bu Araplar, çölde otururlar, Tanrı'ya fazla kullukta bulunurlardı.

3801. Düldül, I. cildin 3450. beytinin izâhına bk.

3807. "Hurma lifinden örülmüş ip." 421. beytin şerhine bk.

3812. "Ve gökte de rızkınız ve size vâdedilen var." (Kur'ân-ı Kerîm, LI. Zâriyât, 22)

---

2 Rabiulâhır 1380 / 23 Eylül 1960

Tekrar gözden geçirildi: 15 Şevval 1381 / 22 Mart 1962 perşembe.

24 Rabiul-Mevlûd cumartesi gecesi son tashih bi-hamdillahi taâlâ.

YANLIŞ - DOĞRU CETVELİ

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
3	15	sâmet	sâmest
28	17	Hayariyya	Haydariyya
28	17	M	H
34	25	âdem'i	Âdem'i
47	10	Hanefiler	Hanifler
91	3	Nahacûb	Mahcûb
103	9	isRâlat'ül	Risâlat'ül
106	13	Kümûz	Künûz
145	20	selâmet	Melâmet
150	14	Allû	Abû
151	18	Akkâ'ya	Akkâ'da
186	16	Arâzlar	Arazlar
211	26	isteyenlere	istenenlere
270	28	kale	hale
328	24	zım mi	zid mi
351	1	dilenci köre	kör dilenciye
376	23	Sifiyye	Sûfiyye
399	23-24	Mek-ke'ye	Medine'ye
403	9	Medvenliler	Medyenliler
458	12	ehlini	ehlinin
471	22	Müşriklerden	Münafıklardan

Ayrıca 179. beyitten sonra bir beyit atlamışız; bu beyti şerhte yazdık (s. 78); bu sûretle II. cilt, 3819 beyittir; özürlerim ele arzederiz.